

SVENSK CIVILPROCESSRÄTT

AV

E. KALLENBERG

II.

ANDRA UPPLAGAN

LUND 1926
CARL. BLOMS BOKTRYCKERI

E-boken är publicerad av Juridiska fakulteten vid Lunds universitet 2024

eISBN: 9789198899870

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.272>

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0, Erkännande.

(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>).

Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men ej användas i kommersiella syften. Verkets upphovsperson måste anges.

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

KAPITEL III.

Domstolarnas yttre organisation.

§ 21.

Inledande anmärkningar.

Läran om domstolarnas yttre organisation är, såsom förut angivits¹, framställningen av de regler, enligt vilka de processuella uppgifterna fördelas emellan domstolarna.

Till grund för den yttre organisationen ligga tre olika synpunkter, och man skiljer i enlighet därmed emellan *saklig*, *lokal* (eller territoriell) och *funktionell* behörighet (kompetens)².

I. Då arbetsfördelningen emellan domstolarna är bestämd med hänsyn till målens sakliga beskaffenhet, talar man om *saklig* kompetens. Först och främst kommer härvid i betraktande, att mål av olika saklig innebörd kunna för sitt bedömande kräva olika organiserade domstolar. Där lagstiftningen gått längst i genomförandet av denna tanke, ha

¹ Se sid. 127 (2:dra uppl. sid. 123 f.).

² Jfr *min* avhandling Om forum i brottmål sid. 1 ff; och *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag, del 1, sid. 14 ff. I dessa arbeten har jag utgått därifrån, att kompetensfördelningen bör betraktas från de i texten nämnda *tre* olika synpunkterna. Denna tredelning är mycket vanlig inom processteorien: se sålunda *Wach*, Handbuch § 43; *Wrede*, Finlands gällande civilprocessrätt I (3:dje uppl. 1922) § 21; *Granfelt*, Lärbok i straffprocessrätt, 1:sta häftet (1925) sid. 33 f.; m. fl. En del processualister operera emellertid med en tvådelning. Man framhåller såsom faktorer, av vilka kompetensfördelningen är beroende, dels uppgifternas art (därunder man sammanför saklig och funktionell kompetens) dels sakernas förhållande till domkretsarna (lokal kompetens): se sålunda *Planck*, Lehrbuch des deutschen Civilprozessrechts I (1887) § 6 och *Hellwig*, System § 45.

mål avsöndrats från de allmänna domstolarnas verkningskrets och förlagts till specialdomstolar. Men även inom de allmänna domstolarnas arbetsområde har ifrågavarande synpunkt tillgodosetts, inom nyare utländsk lagstiftning i den utsträckning, att det i första instans inrättats domstolar av två olika slag, vilken anordning fått sin motsvarighet i en indelning av målen i två klasser: obetydligare och viktigare mål³. Emellertid är ej nödvändigtvis behovet av en viss domstolsorganisation bestämmande för den sakliga kompetensen. Om vissa domstolar sammanträda oftare än andra, kan redan detta utgöra en tillräcklig anledning till att uteslutande till den förra gruppen förlägga mål, som erfordra skyndsam handläggning; i svensk rätt har rådstuvurätts uteslutande behörighet i fråga om växel-mål utgjort exempel på detta förhållande.

II. Då flera domstolar med samma sakliga kompetens bestå vid sidan av varandra, måste efter vissa grunder avgöras, till vilken av dem varje konkret mål hör. Hithörande regler bestämma domstolarnas *lokala* kompetens. Kompetensfördelningen grundas härvid därpå, att varje domstol har sig anvisat ett geografiskt bestämt område, en domkrets⁴. På det omprocessade materiella rättsförhållandets relation till domkretsen äro ifrågavarande regler byggda. Huru landets indelning i rättskipningsdistrikt kan ligga till grund för kompetensfördelningen emellan domstolarna, kräver några ord till förklaring. Att man icke omedelbart kan sätta *saken*, det omprocessade materiella rättsförhållandet, i relation till ett område på marken, är utan vidare uppenbart. För att finna ett kompetensgrundande sammanhang mellan saken och jurisdiktionsområdet måste man fästa sig vid moment, som äro av beskaffenhet att kunna lokaliseras. Den omständighet, som härvid tillägges verkan att göra domstolen behörig, benämnes *kompetensgrund*.

Beträffande domstolskompetensens innebörd må erinras om vad förut i detta arbete (sid. 11) yttrats, nämligen att, då processen säges ha till föremål ett rättsförhållande, därmed

³ Jfr § 11 i detta arbete, särsk. sid. 140 (2:dra uppl. sid. 136).

⁴ Ang. de svenska allmänna domstolarnas domkretsar, se § 12 i detta arbete.

närmast ej avses ett verkligen existerande rättsförhållande utan blott, att domstolen har att pröva ett framställt påstående om ett rättsförhållande. Den kompetens, som i ett givet fall tillkommer en domstol, är alltså kompetens för prövning av kändens talan — det *påstådda anspråket*, för att nu särskilt framhålla det vanliga fallet, att påstådd rätt utgöres av ett anspråk — och icke en kompetens för prövning av ett verkligen bestående anspråk (i den mening, att om anspråket icke skulle bestå, domstolen har att förklara sig obehörig).

I detta sammanhang framställer sig till besvarande spörsmålet, huruvida det för att en domstol skall vara kompetent är tillräckligt, att kompetensgrunden av kändens *påstås* föreligga, eller det fordras, att kompetensgrunden *verkligen* föreligger. Man har härvid att taga hänsyn till kompetensgrundens beskaffenhet eller, närmare bestämt, till det förhållande, vari den står till kändens (påstådda) anspråk. Kompetensgrunden kan vara ett moment i, en egenskap hos anspråket; om detta är fallet och kompetensgrunden sålunda utgöres av en omständighet, som är av inflytande på den omprocessade materiella rättens innehåll och omfång, kan lagens ståndpunkt tänkas vara den — och denna ståndpunkt torde i förevarande fall vara den, som, teoretiskt sett, ligger närmast till hands⁵ — att domstolen skall härleda sin kompetens ur själva det påstådda materiella anspråket, så att kändens talan m. a. o. innefattar hela det material, på grund varav domstolen avgör kompetensfrågan⁶. Av nu nämnda beskaffenhet äro dock över huvud icke de kompetensgrunder, som lagarna uppställa för den lokala kompetensen; omständigheter, som icke utgöra moment i anspråksinnehållet utan i förhållande till detta äro oberoende fakta, spela rollen av kompetensgrunder. För övrigt framträder beträffande dessa kompetensgrunder en viss skillnad. Kompetensgrunden kan vara ett i förhållande till

⁵ Härmed skall visserligen ej vara något sagt om den praktiska lämpligheten av denna ståndpunkt.

⁶ Huruvida kompetensgrunden vid forum solutionis (uppfyllelse-ortens forum) är att bedöma i enlighet härmed, är föremål för mycken meningsskiljaktighet inom tysk processteori; se härom särskilt *Kohler* i *Gesammelte Beiträge zum Civilprocess* (1894) sid. 80 ff. och 115 ff.

anspråket mer eller mindre fristående faktum; det förra är fallet, då den omständighet, som är kompetensgrund, icke har någon beröring med de fakta, på vilka anspråket grundas (så vid forum domicilii och forum hereditatis), det senare är åter fallet, då en dylik relation äger rum (forum administrationis, forum delicti m. fl.). Vare sig emellertid kompetensgrunden är mer eller mindre fristående, gäller, att den, såsom icke innefattad i kärandens påstådda anspråk, måste särskilt uppgivas och, där så är av nöden, styrkas, ty endast om kompetensgrunden verkligen föreligger, äger domstolen taga beaktning med saken. Av sistsagda slag äro alla de i 10 kap. R. B. föreskrivna kompetensgrunderna. Kompetens är ej för domstolen given redan därmed, att käranden påstår kompetensgrunden föreligga; för kompetens förutsättes, att grunden står fast⁷.

Det ovan anförda kräver på några punkter närmare utveckling. Först och främst må framhållas, att det faktiskt i allmänhet gestaltar sig så, att kompetensgrunden ej kommer på tal eller blir föremål för någon bevisning i processen. Såsom längre fram skall närmare utredas, är kompetensfrågan ej i alla mål en officialprövningsfråga. Och även där detta är fallet, ligger det i sakens natur, att domstolen, endast om särskild anledning därtill yppat sig, gör denna fråga till föremål för någon undersökning och påkallar kompetensgrundens styrkande; har svaranden kommit tillstådes och ej gjort någon invändning beträffande kompetensen, kan domstolen endast mycket undantagsvis hava anledning att ägna uppmärksamhet åt frågan.

Ett andra spørsmål är, huruvida domstolen har att förklara sig obehörig i alla fall, då det visar sig, att kompetensgrunden ej föreligger. Min mening med detta spørsmål blir tydlig, om vi taga t. ex. det fall, att käranden vid forum administrationis (10: 4 p. 2 RB) kräver redovisning för förvaltning. Uppenbart är, att, om det står fast, att svaranden omhändertagit en förvaltning för kärandens räkning, men att förvaltningen utförts inom annan domstols domvärjo, domstolen

⁷ Ang. kompetensgrunderna i allmänhet se för övrigt nedan § 23 sd. 292.

skall undandraga sig saklig prövning av käromålet⁸. Skulle åter hela det faktiska underlaget för kärandens rättspåstående vara uppdiktat (det sakförhållande, som käranden karaktäriserar såsom förvaltning, är helt och hållet gripet ur luften), är det måhända ej lika säkert, huru bedömandet bör utfalla. För min del omfattar jag dock utan tvekan den åsikten, att domstolen bör ingå i saklig prövning samt ogilla kärandens anspråk, alltså icke avvisa saken utan prövning⁹; i svensk praxis förfar man ock enligt denna grundsats. Följden av att bedöma fallet på motsatt sätt skulle bliva den, att saklig prövning över huvud icke (vid vilken domstol det vara må) kunde äga rum¹⁰.

Det ligger i öppen dag, att det, processuellt sett, är en viss fördel, att kompetensgrunden utgöres av en omständighet, som i rättegången är av betydelse med hänsyn endast till kompe-

⁸ Utgången bör bliva densamma, om det sysslande, för vilket käranden yrkar redovisning, väl ägt rum inom domstolens domvärjo men icke haft karaktären av en förvaltning.

⁹ Kompetensgrunden vid forum administrationis (= den omständigheten, att förvaltningen skett inom domstolens domvärjo) kan sägas vara en kvalifikation hos den handling, varpå anspråket är grundat. Detsamma är fallet med kompetensgrunden vid forum contractus enl. 10: 5 (handeln har skett inom domstolens domvärjo) eller vid forum delicti (den skadegörande handlingen är begången inom domstolens domvärjo). Det bedömande, som enligt den i texten uttalade meningen skall komma dessa fall till del, överensstämmer med det obestriddigen riktiga sättet att bedöma det fall, att en kärande vid svarandens forum domicilii kräver betalning för en h. o. h. uppdiktad fordran. Den ovan påpekade olikheten emellan kompetensgrunden vid forum domicilii och kompetensgrunderna vid de andra fora bör ej medföra en olika utgång i förvarande hänseende.

¹⁰ Yttranden av vissa utländska skriftställare på processteoriens område tyda på, att man icke vill hava det i texten framställda spørsmålet bedömt på samma sätt, som jag ansett riktigt. Sålunda antager *Hellwig*, *Lehrbuch* II sid. 180 not. 28, beträffande ett av honom valt exempel (domstolens i P. behörighet grundas därpå, att den i B. boende svaranden genom oförsiktigt körande i P. skadat käranden), att om det (efter av svaranden framställd exceptio fori) visar sig, att handlingen icke blivit begången i P., saken måste avvisas utan prövning, detta även om det skulle stå fast, att svaranden över huvud icke begått handlingen. Se ock i någon mån avvikande uttalanden i ämnet av *Munch-Petersen*, *Den danske Retspleje* II (2:dra uppl. 1923) sid. 30 ff.

tensen och icke jämväl till själva saken; man kan sålunda utreda kompetensspörsmålet utan att röra vid moment, som höra till saken. De lege ferenda förtjänar denna synpunkt beaktande.

I anslutning till det föregående är det lämpligt att yttra några ord om begreppet *forum*. Från att ursprungligen beteckna den ort, där parterna i ett mål ha att stå för rätta, har ordet övergått till att beteckna den domstol, som å denna ort skipar rätt. Enligt denna betydelse, som måste betecknas såsom den egentliga, hör begreppet hemma inom läran om den lokala kompetensen; det är sålunda, då man talar om *forum* för ett mål, fråga om den domstol, vars behörighet att upptaga målet är given från lokal synpunkt. Regleringen av domstolarnas lokala kompetens, alltså bestämmelserna om fora i nyssnämnda bemärkelse, innehållas i 10 kap. RB. Detta kapitel, som enligt rubriken handlar om "laga domstol i hvarjehanda rättegångs mål", har ej så stor räckvidd, som rubriken synes angiva; det giver huvudsakligen endast regler angående den lokala kompetensen¹¹. I sammanställningar, sådana som *forum domicilii*, *forum administrationis*, *forum rei sitæ* o. s. v. åsyftas den domstol, som med stöd av viss angiven kompetensgrund är behörig i fråga om en grupp av mål. Ordet *forum* användes emellertid ofta i en vidare betydelse än den förut angivna. Med *forum* för ett mål förstår man då helt enkelt den domstol, som är behörig att handlägga målet, utan att därvid fästes avseende å, huruvida behörigheten är bestämd från saklig eller lokal synpunkt; man talar sålunda exempelvis om ägodelningsrätt såsom *forum* för skiftesmål.

III. Den tredje huvudbestämningsgrunden för arbetsfördelningen emellan domstolarna framgår därav, att en instansordning kräves för rättskipningens säkerhet. Till de oundgängliga garantierna i sådant avseende hör nämligen, att part icke är tvungen att åtnöja sig med det första avgörandet av saken utan har möjlighet att få detta avgörande gjort till före-

¹¹ Utan inskränkning gäller icke det sagda. Några §§ i 10 kap. innehålla nämligen stadganden, som ha avseende å förhållandet emellan domstolar och andra myndigheter i behörighetsavseende; se sålunda 10:16 och 26. Ang. det senare lagrummet, se § 3, särsk. sid. 51 i detta arbete.

mål för prövning av annan domstol. Därmed komma domstolarna till varandra i ett förhållande av över- och underordning. Den kompetensfördelning, som beror på instansordningen, har man kallat *funktionell* kompetens¹².

Vilka de olika instanserna i vår domstolsorganisation äro, har redan omnämnts (§ 12). Det nuvarande treinstanssystemet är, såsom från rättshistorien är känt, av jämförelsevis nyare datum. Ända fram till mitten av 1800-talet omfattade instansordningen fyra instanser. Jag anser mig böra avstå från att lämna någon historik i detta ämne i vidare mån, än att det må med några ord erinras om den ordning, som gällde enligt 1734 års lag i dess ursprungliga lydelse.

För samtliga *tvistemål*, som anhängiggjordes vid lantdomstol, fanns det — bortsett från den av grundsatsen om summa appellabilis härflytande begränsningen av fullföljdsrätten¹³ — fyra instanser. Första domstol var häradsrätt; såsom andra instans fungerade lagmansrätt (se kap. 3 "Om lagmansting" i 1734 års lag), och därefter följde såsom tredje och fjärde instanser hovrätt och konungen (25: 7 och 30: 1 RB). I lagmansrätten dömde lagman med tolv nämndemän från häradsrätterna i sin lagsaga (1: 2 RB); till hjälp och råd ägde lagmannen tillkalla några lagfarna män att sitta i rätten, dock att lagman med nämnden skulle allena döma. Domsrätt i *brottmål* ägde lagmansrätten icke, med undantag blott för de brottmål, som omnämndes i 3: 4 RB¹⁴. Lagmannen skulle hålla ting i sin lagsaga en gång varje år; 3: 1 RB.

¹² Därunder kan man, såsom ofta även sker, föra jämväl det förhållandet, att de olika uppgifterna i ett mål äro, bortsett från instansordningen, fördelade mellan olika rättskipningsorgan. Inom civilprocessen (i trängre mening; jfr sid. 7) har man över huvud ej i svensk rätt att räkna med en fördelning av detta slag. Vad angår straffprocessen, kan såsom exempel därpå anföras den fördelning av uppgifterna emellan olika domstolar, vilken äger rum vid subjektiv konnexitet av brott (10: 21 RB).

¹³ Se därom *mitt* arbete om Rättsmedlen (2:dra uppl. 1922) sid. 110 not 50.

¹⁴ Se därom sid. 31 f. i detta arbete och *mitt* arbete om Rättsmedlen sid. 30—32.

I stad var kämnarsrätt första domstol ¹⁵. Såväl tvistemål som brottmål hörde till kämnarsrätt ¹⁶. I de städer, där denna rätt saknades, var i tvistemål rådstuvurätt första domstol; i övriga städer var rådstuvurätt andra domstol (se 1: 4; 6: 4 och 25: 11 RB). Såsom andra instans hade rådstuvurätt i förhållande till kämnarsrätt huvudsakligen samma ställning som lagmansrätt i förhållande till häradsrätt. Rådstuvurätt hade nämligen att upptaga de mål, som efter vad kommo dit från kämnarsrätten; vissa mål tillkom det emellertid rådstuvurätt att omedelbart såsom första instans handlägga och avdöma (6: 1, 2, 3 och 5). Med brottmål hade rådstuvurätt i stad, där kämnarsrätt fanns, ingen annan befattning än den att i mål, som gingo å liv eller ära, döma efter det kämnarsrätt förut rannsakat (5: 1 och 6: 3 RB) ¹⁷. Från rådstuvurätt gingo målen till hovrätt och därifrån till konungen (25: 15 och 30: 1 RB).

Enligt den i 1734 års lag fastslagna domstolsinrättningen råde, såsom av de förestående erinringarna framgår, skillnad emellan tviste- och brottmål: medan instansernas antal i de senare målen endast var tre, funnos för alla tvistemål, som anhängiggjordes vid domstol på landet (så framt ej regeln om summa appellabilis lade hinder i vägen), fyra instanser, och likaledes var antalet instanser i flertalet tvistemål, som tillhörde stadsdomstols upptagande, fyra. Det stora antalet instanser i tvistemål förorsakade en betydande tidsutdräkt med målens avgörande (i synnerhet beträffande målen från lantdomstolarna, eftersom lagmansrätten ej sammanträdde mer än en gång årligen), och den åsikten hade för övrigt allt mera stadgat sig, att ett fyrinstanssystem icke var av hänsyn till rättsskipningens säkerhet erforderligt. Vad särskilt angick lagmansrätten, kom i betraktande, att den nytta, som av dess överprövning kunde förväntas, var synnerligen tvivelaktig, i

¹⁵ Se därom sid. 209 f. i detta arbete, särsk. not. 5 (2:dra uppl. sid. 199 f., särsk. not 5).

¹⁶ Ang. fördelningen av mål mellan kämnarsrätt och rådstuvurätt, jfr 5 och 6 kap. RB i 1734 års lag.

¹⁷ Ett undantag i detta hänseende utgjorde kämnarsrätten i Stockholm, som ej blott rannsakar utan även dömde.

det att denna domstol, i likhet med häradsrätten, bestod av blott en dömande lagfaren ledamot och följaktligen icke beredde tillräckliga garantier för en mera allsidig och skarpsynt granskning av saken, än som redan kommit den till del i häradsrätten. I det av Lagkommittén den 31 Mars 1815 avgivna betänkandet angående domstolarna föreslogs därför, att antalet instanser skulle minskas till tre genom indragning av lagmansrätterna och bibehållande av endast en underrätt i stad. I överensstämmelse härmed upptogs i Lagkommitténs förslag till RB såsom underrätter endast häradsrätt å landet och en domstol i stad under benämning stadsrätt. Genom K. F. den 18 April 1849 upphävdes lagmans- och kämnerrätterna och antog domstolsinrättningen sin nuvarande gestaltning med tre instanser.

Instansordningsprincipen innebär, att det icke är tillåtet att med förbigående av en lägre instans anhängiggöra ett mål omedelbart i en högre¹⁸. Denna grundsats är av absolut natur, och det åligger följaktligen högre rätt att ex officio utan prövning avvisa en sak, som i strid med ifrågavarande grundsats blivit omedelbart vid rätten anhängiggjord¹⁹.

Instansordningens nära sammanhang med rättsmedelsinstitutet ligger i öppen dag. Detta sammanhang beror därpå, att de viktigaste rättsmedlen äro av devolutiv natur, d. v. s. överföra till högre rätt mål, med vars avgörande part är missnöjd och som han därför vill hava å nyo prövat²⁰. Inom

¹⁸ Ang. de ytterligare konsekvenserna av denna princip se *mitt* arbete om Rättsmedlen särsk. § 10. — Vår rättshistoria utvisar, att principen haft mycket svårt att tränga igenom. Under medeltiden iaktogs ej någon instansordning; det stod part fritt att anhängiggöra sin talan vare sig å härads eller landets ting eller vid de domstolar, som utövade den kungliga domsrätten. Först småningom utbildade sig instansordningen. Den inskräptes i ett flertal författningar — se sålunda Carl IX:s patent om åtskilliga mål ^{20/3} 1593 p. 1 (Schmedeman sid. 102); Stadgan om rättegångar ^{25/2} 1598 (Schm. sid. 112); rättegångsordinantien av 1614 m. fl. författningar (se citat hos *Nehrman*, *Processus civilis* sid. 64 f. §§ 11 och 12) — men stadgade sig först på 1600-talet.

¹⁹ Se 10:31 RB och *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 56.

²⁰ Se *mitt* arbete om Rättsmedlen sid. 1 ff.

läran om rättsmedlen finner på detta sätt det närmare om instansordningen sin behandling.

IV. Det arbetsområde, som med fäst avseende å kompetensfördelningen emellan domstolarna från alla de tre ovannämnda synpunkterna, den sakliga, lokala och funktionella, är anvisat en domstol, angiver denna domstols allmänna behörighet eller omfånget av den domsrätt (jurisdiktion)²¹, som tillkommer samma domstol. Uppenbart är, att en domstol är icke blott berättigad utan pliktig att till handläggning och prövning upptaga varje inom nämnda dess behörighetsfär fallande rättegångsmål, som vederbörligen anhängiggöres. Mot domstolens behörighet i fråga om ett mål svarar partens plikt att underkasta sig dess domsrätt i målet.

Domstolskompetensens betydelse kommer till uttryck däri, att den säges vara en *processförsättning*, d. v. s. en förutsättning för ett giltigt förfarande rörande huvudsaken. Vad detta innebär, finner sin närmare behandling inom läran om processförsättningar.

V. Beträffande frågan, när kompetensgrunden skall föreligga, stadga flera processlagar, att, om kompetens är för handen vid målets anhängiggörande, domstolen fortfar att vara kompetent oberoende av, huruvida de kompetensgrundande omständigheterna undergå förändring²². Stadgandet, som avser både den sakliga och den lokala kompetensen men förnämligast har betydelse beträffande den senare, är uppenbarligen betingat av ändamålsenlighetshänsyn. Vilken ståndpunkt svensk rätt intager, är ej alldeles klart. I 10:13 RB förekommer en bestämmelse i ämnet, av innehåll, att, om någon låtit instämma sin vederdeloman till rätten domstol och han där begynt i saken svara, saken bör i samma rätt slutas, ändå att svarandens stånd under rättegången ändrats eller han kommit att lyda under annan domstol eller han dör och hans arvingar höra under annan lagsaga. Ganska allmänt torde detta lagrum ha tolkats på följande sätt. Man har ansett.

²¹ Se förut sid. 126 (2:dra uppl. sid. 123).

²² Se sålunda tyska C. P. O. § 263; österrikiska jurisdiktionsnormen § 29; norska loven om domstolene § 34. *Perpetuatio jurisdictionis* är det namn, man inom processdoktrinen givit detta förhållande.

att lagstiftaren närmast utgått därifrån, att det förhållande, som är kompetensgrundande, borde icke blott föreligga vid anhängiggörandet utan fortbestå under handläggningen, men av lämplighetsskäl i 10: 13 givit en annan regel, gående ut därpå, att om ändringen inträder efter det svaranden svarat i målet, domstolen fortfar att vara kompetent; man har givit regeln allmän giltighet vad angår de personliga fora (*forum rei sitæ* undantages alltså) och uppfattat de i lagrummet nämnda fallen såsom exempel²³. Häremot torde följande erinringar böra göras. Först och främst torde kunna fastslås, att vår rätt principiellt står på den ståndpunkten, att det för bestämmande av en domstols kompetens kommer an på förhållandet vid målets anhängiggörande. Jag hänvisar till inledningsorden i 10: 13: Har någon sin vederpart till *rätten* domstol instämma låtit. Rätt domstol förutsättes här uppenbarligen den domstol vara, för vilken i anhängiggörandets ögonblick (= tidpunkten för stämningens delgivande) kompetensgrund är för handen. I 10: 13 gives icke en härifrån avvikande allmän regel; vad däri stadgas, har endast avseende å de i lagrummet uttryckligen angivna fallen. Beträffande dessa fall ligger lagrummets egentliga betydelse däri, att det av bestämmelsen framgår, att, om ändring i kompetensgrunden inträtt innan svaranden svarat i målet, domstolen upphör att vara rätt domstol. Med avseende å andra fall än de i 10: 13 nämnda gäller ingalunda en sådan regel; beträffande dem måste den princip, som låter det komma an på tidpunkten för anhängiggörandet, upprätthållas. Sålunda är vid *forum deprehensionis* (*forum* där svaranden anträffas) eller vid *forum*, där svaranden tillhörigt gods finnes, tidpunkten för stämningens delgivning avgörande, och det är utan betydelse, om svaranden därefter upphör att uppehålla sig inom domstolens domkrets eller godset ej längre där är till finnandes. — Vad i 10: 13 stadgas får icke utsträckas till att gälla även för *forum rei sitæ*; det torde av innehållet i lagrummet vara uppenbart och kan för övrigt anses framgå även av lagrummets plats i 10 kap. framför stadgandena om sagda *forum*.

²³ Se sålunda *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 171 f.

Vad närmare angår de olika fall, som nämnas i 10: 13, så har det först angivna (att svarandens stånd under rättegången ändrats) i och med avskaffandet av forum privilegium förlorat sin betydelse. Huvudfallet angår det förhållandet, att i mål, som hör till forum domicilii, svaranden under rättegångens lopp ändrat sitt bo och hemvist och därigenom kommit att lyda under annan domstol än den, till vilken målet instämts. Det är tydligtvis av hänsyn huvudsakligen till svaranden, som lagstiftaren lagt vikten på, huruvida denne svarat i målet eller ej. För den händelse så skett, har lagstiftaren ej funnit det vara av hänsyn till svaranden påkallat att undandraga den domstol behörigheten, som börjat att taga befattning med målet, medan åter, om svaranden vid ändringens inträdande ännu ej inlåtit sig i svaromål, det ansetts riktigt att ej tvinga honom till svaromål vid en domstol, som ej längre är hans forum domicilii²⁴ ²⁵. Beträffande det i 10: 13 nämnda tredje fallet (att svaranden dör och hans arvingar under annan lagsaga höra), så bör man jämföra bestämmelsen i denna del med vad i 10: 3 RB stadgas om forum, då delägare i bo efter den, som är död, sökas i sak, som boet rör; på grund av detta

²⁴ Under bestämmelsen i 10: 13, såvitt den angår det förhållandet, att svaranden kommit att lyda under annan domstol, ingår icke blott det fall, att svaranden ändrat domicil, utan jämväl det fall, att till följd av omreglering av domkretsarna den ort, där svaranden är bosatt, kommit att höra till annan domstols domkrets. Vad beträffar detta senare fall, saknar emellertid bestämmelsen praktisk betydelse; i beslut ang. omregleringar av tingslag plägar nämligen föreskrivas, att domstol skall oaktat regleringen fortsätta med handläggningen av anhängiga mål.

²⁵ *Schrevelius*, Civilprocess sid. 68, anser, att grunden till regeln i 10: 13 är att söka i den allmänna, av lagstiftaren vid bestämmandet av fora iakttagna principen, att ett mål bör handläggas vid den domstol, som kan antagas äga de bästa förutsättningarna för målets utredande. Givetvis spelar denna synpunkt stor roll vid uppställandet av regeln om perpetuatio jurisdictionis, men den närmare utformning, som regeln erhållit i 10: 13, beror dock särskilt på hänsyn till svaranden. — För min del förmenar jag, att den grundsats, som i allmänhet omfattas i nyare processlagstiftning och som låter det komma an på anhängigheten, är lämpligare än den ståndpunkt, som kommit till uttryck i 10: 13 RB. Den förra grundsatsen har förordats av Lagkom:n och Lagbered:n resp. 10: 17 och 10: 16 RB; gällande regel är däremot bibehållen i finska förslaget till lag om rättegången i tvistemål av 1901 § 37.

sistnämnda forumstadgande upphör en domstol, till vilken ett dylikt mål instämts, icke att vara behörig, därest svaranden dör, innan han svarat i målet och arvingarna lyda under annan domstol.

I 10: 13 RB är, såsom av den föregående framställningen framgår, fråga om det fall, att ändring efter målets anhängiggörande ägt rum beträffande omständighet, som vid anhängiggörandet grundat kompetens för domstolen. Vänder man om förhållandet, så möter spörsmålet, huru bedömandet bör utfalla, därest kompetensgrund visserligen saknats vid den tidpunkt, då målet blev anhängigt, men senare uppstått. Det praktiskt taget mest tilltalande är givetvis att anse den omständigheten, att kompetensen tidigare brustit, icke under ifrågavarande förutsättning medföra inkompetens²⁶, och då enligt min uppfattning något verkligt hinder av lag för sådan lösning ej är för handen²⁷, förmenar jag, att spörsmålet bör besvaras på sätt nu antytts, dock att det processuella läget ej får vara sådant, att det lägger hinder i vägen för ett dylikt svar²⁸.

²⁶ Uppenbarligen vore det praktiskt föga tillfredsställande, om en domstol, som, då saken är mogen till avgörande, finner sig vara kompetent, skulle förklara sig inkompetent, därför att vid delgivningen av stämningen i målet kompetensgrunden ej förelegat.

²⁷ Att avfattningen i åtskilliga §§:er i 10 kap. tyder på, att kompetensgrunden skall föreligga vid målets anhängiggörande, är ganska naturligt. Se sålunda 10: 1: "låte då stämma honom till den rätt, därunder han sitt bo och hemvist hafver"; 10: 10 (i 1734 års lag): "varde stämd till den rätt, där den oskyldige då bor"; 10: 13: "Hafver någon sin vederdeloman till rätten domstol instämma låtit" etc. Härav torde man icke kunna hämta något verkligt argument mot den i texten uttalade åsikten.

²⁸ Givet torde vara, att, om svarande uteblivit, domstolen ej bör det oaktat företaga målet till avgörande. (Det är t. ex. fråga om äktenskapsmål, som enl. 15: 4 GB skall instämmas till rätten i den ort, där svaranden har sitt hemvist; jfr 15: 7 GB och 10: 29 p. 4 RB). Tvivelaktigt kan det måhända vara, huru man bör bedöma det fall, att underrätten rätteligen förklarat sig obehörig men i högre rätt vid dess prövning av förd klagan över underrättens beslut befinnes, att underrätten numera är behörig. För min del anser jag riktigast och i varje händelse lämpligast, att överrätten undanröjer beslutet och återförvisar målet till underrätten.

Den lösning, av det framställda spörsmålet, som jag här givit,

§ 22.

Saklig kompetens.

Vad med saklig kompetens förstås, är redan nämnt, och har därvid tillika lämnats en antydning om de synpunkter, efter vilka den sakliga kompetensfördelningen mellan domstolarna äger rum (se § 21 under I). I svensk rätt angiver huvudsakligen indelningen i allmänna domstolar och specialdomstolar den arbetsfördelning emellan domstolarna i första instans, som är gjord från saklig synpunkt. Denna indelning spelar dock numera i svensk civilprocess ej samma roll som fordom, i det att de många specialdomstolar, till vilka förnämligast näringslagstiftningen ävensom klassprivilegier under gångna tider givit upphov, avskaffats (t. ex. hallrätter, bergstingsrätter och gruverätter). För närvarande bestående specialdomstolar för tvistemål äro ägodelningsrätter, ägoskillnadsrätter och vattendomstolar¹. Vad angår de allmänna domstolarna, är regeln den, att deras kompetens icke är begränsad med hänsyn till målens beskaffenhet; de allmänna underrätterna, häradsrätt och rådstuvurätt, äro sålunda behöriga att i första instans upptaga mål av våd slag det vara må². Regeln

kan dock icke äga tillämpning i alla fall. Då det i 10:1 RB stadgas, att svaranden skall sökas där han finnes eller där honom tillhörigt gods finnes, så måste kompetensen anses vara gjord beroende av förhållandet vid tidpunkten för stämningsdelgivningen på sådant sätt, att denna tidpunkt är i allo avgörande; att svaranden senare tagit uppehåll inom domstolens domvärjo eller där erhållit egendom (resp. fått egendom annorstädesifrån dit förflyttad) kan ej i kompetensavseende spela någon roll. Men den här i texten förordade lösningen torde gälla för forum domicilii; till stöd därför torde man kunna åberopa grunderna för 10:13 RB.

¹ Se skiftesstadgan 9/11 1866, särsk. §§ 117 och 124, vilket senare lagrum bestämmer ägodelningsrättens kompetensområde, stadgan den 30 Maj 1873 om avvittning i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker, §§ 22 och 23, samt vattenlagen den 28 Juni 1918, kap. 11. — Enligt vad av 10:29 mom. 1 RB framgår äro reglerna ang. fördelningen av mål emellan allmän och specialdomstol absoluta,

² För svensk rätt främmande är alltså det i nyare utländsk lagstiftning omfattade systemet med två slags domstolar i första instans och en däremot svarande uppdelning av målen i två kategorier; jfr därom sid. 140 f. (2:dra uppl. sid. 136 f.) i detta arbete.

är emellertid icke utan undantag³. Dessa gå ut därpå, att vissa mål endast handläggas av rådstuvurätt, vartill kommer, att hovrätt är första instans för vissa mål.

I. I förra avseendet märkas följande undantag.

1) *Växelmål*. Enligt § 5 mom. 1 i förordn. den 7 Maj 1880 om nya växellagens införande m. m. (ursprungl. lydelsen) har behörighet att upptaga växelmål tillkommit ensamt rådstuvurätt. I lagrummet har stadgats, att rådstuvurätt i den stad, där svaranden bor eller anträffas, men, om han bor eller anträffas på landet, rådstuvurätten i närmaste stad därintill skulle vara domstol i växelmål. Grunden till, att kompetens beträffande växelmålen icke tillerkänts häradsrätterna⁴, har varit den, att man velat befordra en så vitt möjligt skyndsamt behandling av dessa mål, ett syfte, som tydligt kommit till uttryck i reglerna angående förfarandet i växelmål samt angående verkställighet av dom däri. Då stadgandet om laga domstol i ifrågavarande mål angår endast *växelmål*, har det uppenbarligen icke varit tillämpligt i det fall, varom § 93 i växellagen handlar, nämligen att, då växelfordran preskriberats eller växelrätten gått förlorad genom försummelse att företaga någon för dess bevarande föreskriven handling, växelnehavaren såsom i vanligt skuldfordringsmål vänder sig emot växelgäldenär och utsöker vad denne till fordringsägarens skada skulle vinna, om fordringen förfölle⁵; de skäl, som betingat de beträffande växelmål föreskrivna processuella undantagsreglerna, äro ej här till finnandes.

Grundsatsen om rådstuvurätts uteslutande behörighet att handlägga växelmål har ej utgjort hinder för häradsrätt att upptaga till prövning av svarande i därstädes anhängigt mål framställt yrkande om kvittning för växelfordran, och häradsrätten har härvid ägt ingå i verklig prövning av jämväl frågan

³ Det må här erinras om de undantag från regeln, som gällde enligt 6 kap. RB i dess ursprungliga lydelse: åtskilliga uppräknade, såsom viktigare ansedda, mål voro undantagna från kämnarsrättens kompetens och förlagda till rådstuvurätt; jfr ovan sid. 276.

⁴ Förhållandet går tillbaka till äldre rätt. Se data hos Ask, De allmänna underrätternas inbördes behörighet i tvistemål sid. 12 f.

⁵ Se rättsfall i N. J. A. 1911 sid. 446.

om genfordringens existens. Enligt min mening är denna ståndpunkt motiverad därav, att ett kvittningsyrkande är i processuellt avseende att uppfatta allenast såsom ett försvarsmedel och icke tillika såsom ett genkärsmål ⁶.

Vad närmare angår rådstuvurätternas inbördes behörighet i växelmål enligt den reglering, som frågan därom erhöll genom det ovan anförda stadgandet i § 5 mom. 1 P. F. V. L., så behöver blott framhållas, att orden "bor eller anträffas" här ha samma betydelse, som enahanda uttryck i 10: 1 RB. Med anledning av bestämmelsen i § 4 andra st. V. L., att, om särskild betalningsort ej är nämnd i växel, såsom växelns betalningsort skall gälla den vid växelbetalarens namn utsatta ort, vilken jämväl anses såsom hans boningsort, har man uppkastat det spörsmålet, huruvida domstolen i sistnämnda ort (= den vid växelbetalarens namn utsatta orten) städse är behörig att upptaga växelmål mot växelbetalaren ⁷. Spörsmålet har besvarats nekande, och efter min uppfattning är det alldeles uppenbart, att det måste så besvaras. Ifrågavarande bestämmelse i § 4 V. L. kan endast anses åsyfta vidtagande av växelrättsliga åtgärder, såsom presentation och protest, och innehåller icke därjämte en regel angående forum för anhängiggörande av rättegång ⁸. Det är fasthellre tydligt, att den i § 5 mom. 1 P. F. V. L. givna regeln om forum där svaranden "bor" — vilken regel angår forum i växelmål ej allenast mot växelbetalare (godkännare, acceptant) utan mot varje växelgäldenär — åsyftar den ort, där svaranden verkligen bor (= är mantalsskriven) och icke en godtyckligt uppgiven boningsort.

Genom lag den 7 Maj 1918, som trätt i kraft den 1 Januari

⁶ Se härom *min* avhandling Om kvittning i rättegång, i Svensk Juristtidning för 1916, särsk. sid. 137, och jfr nedan § 26 under I c), 3) samt Svensk Civilprocessrätt V sid. 1236 ff. Se ock rättsfall i N. J. A. 1910 sid. 664.

⁷ Se *Bergstrand*, Kommentar över nya växellagen sid. 28 och *Ask*, anf. arb. sid. 13 f.

⁸ I dansk praxis antages, enligt vad *Munch-Petersen*, Den danske Retspleje II sid. 20 upplyser, att motsvarande stadgande i danska växellagen bör förstås så, att i utsättandet av ort vid trassatens namn ligger ett bindande fastställande av forum. Författaren finner riktigheten av denna mening vara mycket tvivelaktig.

1919, har § 5 mom. 1 i P. F. V. L. erhållit ändrad lydelse. Rådstuvurätternas uteslutande behörighet att handlägga växel-mål har bortfallit. Växelmål skall instämmas till domstolen i den ort, där svaranden bor eller anträffas, dock att, där sva-randen bor eller anträffas på landet eller i stad, där råd-stuvurätt ej finnes, det står kåranden fritt att i stället in-stämma honom till närmaste rådstuvurätt. Den nya bestäm-melsen, som icke torde erfordra någon vidare utläggning, står i ett visst sammanhang med lagen den 7 Maj 1918 om sär-skilda tingssammanträden för handläggning av vissa mål och ärenden⁹. Det huvudsakliga syftet med ifrågavarande lag-ändring har varit att förlåna häradsrätter, vilkas distrikt om-fattar stad, behörighet beträffande växelmål, men bestämmel-sens räckvidd är, väl att märka, icke på sådant sätt begränsad.

2) *Checkmål*. På grund av § 15 i checklagen den 24 Mars 1898 bör man antaga, att bestämmelsen i § 5 mom. 1 i P. F. V. L. om laga domstol i växelmål äger motsvarande tillämpning i fråga om mål angående återgångsfordran på grund av check¹⁰. Jämväl vad ovan under 1) yttrats om forum för mål, som avses i § 93 V. L., äger jämlikt § 12 i checklagen motsvarande tillämpning i fråga om kravmål i fall, då återgångsfordran enligt check preskriberats eller den på

⁹ Jfr K. Propos. Nr 4 till 1918 års riksdag.

¹⁰ Det heter i § 15 checklagen, att vad om *rättegång i växelmål, så ock om verkställighet av dom i sådant mål* är föreskrivet skall äga motsvarande tillämpning i fråga om mål angående återgångsfordran på grund av check. Ehuru den hänvisning, som innefattas i denna bestä-melse, knappast är avfattad med all önskvärd försiktighet och sålunda i och för sig möjligen skulle kunna lämna rum för någon tvekan, huru-vida stadgandet om laga domstol för växelmål är tillämpligt på check-målen, så torde det dock kunna sägas vara obestridligt, att så är fallet, och det har ej heller veterligen från något håll ifrågasatts. (Det säges i § 5 P. F. V. L.: "Om laga domstol och rättegång i växelmål gälla följande stadganden", och därefter upptagas i §:s fortsättning bestäm-melser om laga domstol, om förfarandet och om verkställighet av dom i växelmål. Då nu enligt avfattningen av § 15 checklagen hänvisningen därstädes gäller rättegången i växelmål och verkställigheten av dom i sådant mål, medan det ej nämnes något om laga domstol, ligger onek-ligen den frågan nära, huruvida hänvisningen även skall omfatta laga domstol.)

checken grundade rätt gått förlorad genom försummelse att företaga någon för dess bevarande föreskriven handling.

3) *Sjörättsmål*, d. v. s. mål, som skola bedömas efter sjölagen¹¹, höra enligt § 313 i denna lag till rådstuvurätt såsom första domstol. Någon närmare bestämning av vad till sjörättsmål är att hänföra kan ej lämnas här¹²; det må blott framhållas, att ej alla rättsförhållanden, till vilka sjöfarten kan giva upphov, äro att bedöma efter sjölagen, och att, där fråga är om ett sådant, icke av nämnda lag normerat, rättsförhållande, de allmänna forareglerna äro tillämpliga. Grunden till, att sjörättsmålen undantagits från häradsrätternas behörighet, ligger enligt motiven till gällande sjölag i nödvändigheten av skyndsam behandling, i rådstuvurätternas större erfarenhet på förevarande område och i den större tillgången i städerna på sakkunnige, som ha att enligt § 314 sjöl. gå rätten tillhanda eller hava säte och stämma däri.

Bestämmelser angående rådstuvurätternas inbördes behörighet förekomma i § 323 sjölagen. Särskilda regler äro givna i §§ 325 och 326. Dessutom må § 324 uppmärksammas, enligt vilken överenskommelse mellan parter om instämmande av tvist till viss annan rådstuvurätt än den, som enligt § 323 är behörig, äger bindande verkan; detta stadgande, som giver en regel, motsatt den i 10:32 RB, är icke genom sistnämnda lagrum upphävt¹³. Det torde böra antagas, att avtal om forum enligt § 324 endast kan avse viss redan uppkommen tvist eller framtida tvist, härflytande av visst i avtalet angivet rättsförhållande¹⁴; avfattningen av §:n synes antyda, att detta är meningen, och denna tolkning har även i övrigt goda skäl för sig.

4) I § 38 av lagen den 10 Maj 1901 om inteckning i fartyg

¹¹ Se rubriken till 13 kap. sjölagen och § 313 därstädes.

¹² Frågan kan i särskilda fall vara tvivelaktig, såsom framgår av rättsfall, i vilka den varit föremål för prövning; se N. J. A. 1899 sid. 247; 1906 sid. 301; 1914 sid. 462.

¹³ Se § 14 i P. L. till 1901 års rättegångslag, och jfr *mina* Föreläsningar över nämnda rättegångslag del 1 sid. 24 f.

¹⁴ Jfr lagen ²⁸/₁₀ 1887 om skiljemän § 1 och Nya Lagberedn:s Principbetänkande I kap. 15 § 4 i förslagen.

är stadgat, att, om inteckningshavare vill vid domstol utsöka sin fordran ur det intecknade fartyget eller om tvist yppas angående giltigheten av meddelad inteckning, saken hör till rådstuvurätten i den stad, där den, som käres till, har sitt bo och hemvist eller, om denne har sitt hemvist på landet eller i stad, där rådstuvurätt ej är, till den rådstuvurätt, som är närmast ¹⁵.

5) Enligt § 8 i förordn. den 15 oktober 1880 angående lagfart m. m. av järnväg upptagas och prövas ärenden rörande inteckning i järnväg ¹⁶ av den rådstuvurätt, som, på sätt i § 3 av förordningen sägs, är behörig att handlägga ärenden angående lagfart å järnvägen, d. v. s. av Stockholms rådstuvurätt, rådstuvurätten i Jönköping eller rådstuvurätten i Kristianstad, beroende den inbördes behörigheten rådstuvurätterna emellan därpå, inom vilken hovrätts domvärjo järnvägen har större delen av sin sträckning ¹⁷. I förordningen stadgas ej något om forum för mål, vari inteckningshavare vill vid domstol utsöka sin fordran ur järnvägen, eller för mål angående giltigheten av meddelad inteckning. Det torde dock vara alldeles otvivelaktigt, att det senare slaget av mål hör till samma rådstuvurätt, som meddelat inteckningen. Detta följer därav,

¹⁵ Grunden till, att rådstuvurätterna fått uteslutande behörighet att handlägga dessa mål, är önskvärdheten av skyndsammare handläggning. Jfr K. Propos. N:o 25 och särsk. utskottets utl. N:o 2 (1901 års riksdag); utsk. gav § 38 det innehåll, §:n i denna del erhöi i lagen. — Om stadgandet i § 3 erinras; enligt detta stadgande sökes inteckning i fartyg hos Stockholms Rådhusrätt.

¹⁶ Det är i förordningen endast fråga om sådan järnväg, som anges i § 1 ibm.

¹⁷ Att nämnda rådstuvurätter gjorts till enda lagfarts- och inteckningsdomstolar för järnvägarna har berott därpå, att man ansett lämpligt att knyta behörigheten till rådstuvurätterna i de städer, där hovrätterna finnas; se K. Propos. N:o 26 till 1880 års riksdag. Hovrätten öfver Skåne och Blekinge har numera, som bekant, sitt säte i Malmö, men att märka är, att § 3 i 1880 års förordning, som giver rådstuvurätten i Kristianstad behörighet betr. järnväg, vilken till större delen av sin sträckning ligger inom nämnda hovrätts domvärjo, icke i sammanhang med hovrättens förflyttning från Kristianstad till Malmö undergick ändring. Om underlåtenheten var avsiktlig eller berodde på förbiseende, känner jag ej.

att denna domstol är att betrakta såsom järnvägens fastighetsforum, och jämlikt de allmänna principerna för bestämmande av kompetensen för detta forum höra dit tvister angående beståndet av sakrätt i fastigheter (jfr 10: 14 RB). Vad angår den förra kategorien av mål, så beror inteckningsdomstolens behörighet på, huruvida man över huvud anser fastighetsforum vara kompetent att upptaga dylika mål ¹⁸.

6) Den i § 2 av förordningen den 13 April 1883 om förlagsinteckning förekommande bestämmelsen om rådstuvurätt såsom forum för ärenden angående sådan inteckning giver anledning till frågan, vilken domstol är behörig att upptaga rättegångsmål rörande förlagsinteckning av enahanda innebörd med de nyss på tal om inteckning i järnväg omnämnda rättegångsmålen. Att förlagsinteckningsdomstolen icke, såvida den ej enligt allmänna foraregler är behörig, äger behörighet beträffande mål, vari betalning för intecknad fordran utsökes, ligger i öppen dag; förlagsinteckning medför ju endast förmånsrätt, ej panträtt för fordringen. Däremot torde det, oaktat saknaden av lagstadgande i sådant avseende, svårligen kunna antagas annat, än att mål, vari föres talan om ogiltigförklaring av förlagsinteckning — att en sådan talan kan föras, synes vara obestriddigt — hör till den domstol, som beviljat inteckningen.

7) I en del fall är Stockholms rådstuvurätt ensam behörig att handlägga mål i första instans. Detta är förhållandet enligt § 19 i förordn. den 16 Maj 1884 ang. patent ¹⁹ ävensom enligt § 15 i lagen den 10 Juli 1899 om skydd för vissa mönster och modeller. Motivet till dessa stadganden är huvudsakligen att söka i behovet av koncentration av samtliga ifrågavarande tvister till en enda underdomstol. Genom att oftare handlägga desamma vinner denna domstol större erfarenhet och

¹⁸ Se därom nedan i § 28 under III a) 4). Man finner av den här givna framställningen, att mål, däri kräves betalning ur fastighet för däri intecknad fordran, höra till fastighetsforum.

¹⁹ Icke samtliga patentmål äro förlagda till Stockholms rådstuvurätt. Dit höra endast de i § 19 genom hänvisningen till andra §§:er i förordningen angivna mål; mål angående intrång i patenträtt följa vanliga regler.

insikt vid deras bedömande. Att Stockholms rådstuvurätt fått befattningen med dessa mål sig anförtrodd, finner sin tillräckliga förklaring därav, att den myndighet, som handlägger ärenden angående beviljande av patent och hos vilken mönsterregistret föres (nämligen patent- och registreringsverket), är förlagd till huvudstaden.

Ytterligare ett stadgande bör i detta sammanhang uppmärksammas, nämligen § 18 i lagen den 5 Juli 1884 om skydd för varumärken, enligt vilket lagrum tvist om varumärke instämnes till den rätt, varunder svaranden har sitt hemvist, eller, då fråga är om främmande märke, till Stockholms rådstuvurätt. Alltså är nämnda rådstuvurätt ensam behörig att handlägga mål angående främmande märke. Huruvida detta gäller även för den händelse svaranden skulle hava sitt hemvist inom riket, eller om käranden i nämnda fall äger rätt att välja mellan svarandens forum domicilii och sagda rådstuvurätt, är ej fullt klart ²⁰.

II. Några tvistemål upptagas av hovrätt såsom första instans ²¹. Närmare ingår jag ej härpå.

III. De regler, som angå den sakliga kompetensfördelningen, skola av domstolarna ovillkorligen iakttagas. Detta gäller om samtliga de kategorier av mål, som i det föregående angivits, alltså dels om de mål, som handläggas uteslutande av rådstuvurätt, dels om de mål, för vilka Stockholms rådstuvurätt är ensam behörig, dels ock om de mål, som omedelbart av högre rätt upptagas ²². Endast beträffande den förstnämnda gruppen av mål äro några ytterligare anmärkningar av nöden.

Enligt vad i 10: 29 mom. 3 föreskrives, skall i fall, då mål, som blivit vid häradsrätt anhängiggjort, må allenast av

²⁰ Jfr härom Ask, anf. arb. sid. 7, som uttalat sig för det senare alternativet. — Ang. begreppet främmande märke, jfr rättsfall i N. J. A. 1909 sid. 170.

²¹ Se författningar, anmärkta vid 8: 2 RB i Westrings lagedition. Vad i 8: 2 p. 8 tidigare stadgats därom, att tvister om arv efter frälsemän m. m. skulle avdömas av hovrätt såsom första instans, är upphävt genom lag den 24 Mars 1916.

²² Se 10: 29 mom. 1—3 RB och, vad beträffar högre rätts prövning av sin behörighet, 10: 31 RB.

rådstuvurätt upptagas, häradsrätten ex officio visa målet från sig. Avfattningen ådagalägger, att den föreskrivna officialprövningen avser endast förhållandet emellan å ena sidan häradsrätter och å andra sidan rådstuvurätter men däremot icke förhållandet emellan rådstuvurätter inbördes²³. Detta innebär, att, om ett mål av beskaffenhet att kunna blott av rådstuvurätt upptagas (ett sjörättsmål eller ett mål, som avses i § 38 av lagen om inteckning i fartyg) arhängiggöres vid häradsrätt, rätten ex officio skall avvisa detsamma, varemot, då ett dylikt mål anhängiggöres vid annan rådstuvurätt än den, som enligt lagens föreskrift är behörig, domstolen, jämlikt 10: 28 RB, endast om svaranden vederbörligen gör invändning, äger ingå i prövning av behörighetsfrågan.

På grund därav, att rådstuvurätt, som enligt § 8 i förordn. angående lagfart m. m. av järnväg har att handlägga ärenden rörande inteckning i järnväg, är att betrakta såsom fastighetsforum vad angår ej mindre sådana ärenden än även de ovan under 5) nämnda rättegångsmålen, måste man antaga, att behörigheten skall provas ex officio. Skulle således ett rättegångsmål, varom fråga är, anhängiggöras icke vid vederbörlig rådstuvurätt av de tre, som över huvud äga behörighet, utan vid annan av dessa tre, måste rådstuvurätten ex officio visa målet från sig; jfr 10: 29 mom. 4 RB (»tvist är om fast egendom efter ty. i 14 eller 19 § sägs»)²⁴.

§ 23.

Lokal kompetens.

A. Allmänna anmärkningar.

I. Begreppet forum har i § 21 här ovan närmare bestämts. Man skiljer emellan *forum generale* och *fora specialia*. Med *forum generale* avses den domstol, som över huvud är behörig att upptaga rättegångsmål mot en person, d. v. s.

²³ Jfr *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 36 f.

²⁴ Förhållandet kan knappast sägas hava beaktats vid avfattandet av 10: 29 RB. — Beträffande åter ärenden angående lagfart av järnväg eller inteckning däri, se 10: 29 mom. 6 RB.

behörig beträffande alla mål, vilka ej enligt särskild bestämmelse äro från behörigheten undantagna. Ett forum speciale är domstol, vars behörighet avser endast någon viss särskilt angiven grupp av mål¹. Något begreppsligt hinder för att i lagstiftningen upplaga mer än *ett* forum generale finnes naturligtvis icke, ty med forum generale behöver man icke nödvändigt förstå en domstol, vars behörighet är regel med avseende å mål av vad slag som helst; därmed kan mycket väl åsyftas en domstol, som endast i fråga om en huvudkategori av mål regelrätt är behörig. Emellertid är det icke blott i systematiskt avseende lämpligast utan även med de nyare processlagarnas² innehåll häst överensstämmande att uppställa ett enda forum generale och karaktärisera alla andra fora såsom speciella. På denna ståndpunkt står den moderna processteorien. Att den svenske lagstiftaren byggt stadgandena i 10 kap. RB på den tanken, att det gives tvenne allmänna fora, är alldeles uppenbart³. Utgående från den gamla indelningen av tvistemålen i mål, som röra svarandens person (*actiones personales*), och mål, som angå fast egendom (*actiones reales*), har lagstiftaren dels i 10:1 gjort forum domicilii till allmänt forum för den förra huvudkategorien⁴ dels ock i

¹ Det torde knappast behöva anmärkas, att ifrågavarande indelning icke sammanfaller med indelningen av domstolarna i allmänna domstolar och specialdomstolar; ang. denna senare se sid. 68 och 129 (2:dra uppl. sid. 125) i detta arbete. Medan den senare indelningen angår den skillnad, som består emellan domstolarna i fråga om saklig kompetens, berör den indelning, varom nu talas, ej alls den sakliga utan allenast den lokala kompetensfördelningen.

² Se sålunda tyska C. P. O. § 12; österrikiska jurisdiktionsnormen § 65; danska Loven om Retters Pleje § 235; norska loven om rettergangsmaaten for tvistemaal § 17 ("Alle søksmaal kan anlægges ved saksøktes hjemting, naar ikke et særlig verneting er paabudt"). Se ock finska förslaget till lag om rättegången i tvistemål § 15.

³ Jfr *Nehrman*, Processus civilis Cap. V; *Schrevellius*, Civilprocess § 34; *Broomé*, Civilprocessen sid. 99; *Wrede*, Civilprocessrätt § 24. *Ask* har i sitt förut citerade arbete utgått därifrån, att det finnes endast ett forum generale, och att alla övriga fora (således även forum rei sitæ) äro specialia.

⁴ Det stadgande om forum, som förekommer i 10:1, är visserligen av generell natur men dock uttryckligen begränsat till att avse endast mål, som röra svarandens person. Se vidare § 24 här nedan.

10: 14 och 19 uppställt forum rei sitæ för den senare kategorien. De forastadganden i kap. 10, som inrymmas i §§:na mellan 1 och 14, har lagstiftaren synbarligen uppfattat från den synpunkten, att den allmänna regelns i § 1 tillämpningsområde genom dem lider inskränkningar⁵.

Man kan, med anslutning till en äldre processdoktrin⁶, skilja mellan *fora legalia* och *conventionalia*. Då behörigheten grundas på en viss objektiv omständighet, som i lagen fastställts skola vara kompetensgrund, är ett forum *legale* för handen; om däremot behörigheten har sin grund i den bestämmanderätt i förevarande avseende, vilken lagen tillerkänt parterna, talar man om ett forum *conventionale*. I vad mån denna distinktion är av betydelse för svensk rätt, framgår av den framställning, som nedan lämnas angående frågan om forareglernas egenskap av absoluta eller dispositiva regler.

De kompetensgrunder, som lagen angiver (*fora legalia*), utgöres antingen av moment, som ha avseende å själva föremålet för processen eller parts personliga förhållanden, eller av processuella moment. De *fora*, vilkas kompetensgrund är av den senare arten, kunna vad svensk rätt angår, sammanfattas under benämningen *fora continentiae causarum*. Ett forum *continentiae causarum* föreligger, närmare bestämt, då domstolen grundar sin behörighet att upptaga ett mål icke på ett moment, som har avseende å målet i och för sig, utan på målets sammanhang med ett annat mål, varmed domstolen haft, har eller skall få befattning⁷.

Slutligen är att framhålla skillnaden emellan exklusiva och icke-exklusiva *fora*. Exklusivt är, såsom själva namnet

⁵ Jfr emellertid vad längre fram säges om stadgandet i 10: 12 RB.

⁶ Se därom t. ex. *Wach*, Handbuch § 33.

⁷ En indelning av *fora* är den i personliga och sakliga. Vid de förra skall domstolens behörighet bero på någondera partens förhållande till en viss ort, vid de senare på själva sakens (det omprocessade rättsförhållandets) relation till orten. Se t. ex. *Hellwig*, System sid. 114; *Wrede*, Civilprocessrätt I § 26. För min del tillmäter jag ej denna indelning någon avsevärd systematisk betydelse; den sammanför till ett gemensamt begrepp så heterogena kategorier av *fora* som å ena sidan *fora continentiae causarum*, å andra sidan *forum contractus m. fl.*

antyder, ett forum, då en viss domstol ensam (med andras uteslutande) äger behörighet; finnes däremot rätt för käranden att välja mellan olika domstolar, så kan dem emellan sägas råda konkurrens (konkurrerande fora)⁸, och uteslutande behörighet tillkommer ej någondera av dessa domstolar. Genom att anhängiggöra talan vid en av de behöriga domstolarna åstadkommer käranden, att ej annan av dem kan, så länge saken är anhängig, upptaga densamma; grunden till detta förhållande ligger dock ej i obehörighet hos den senare domstolen utan däri, att samma sak ej får på en gång vara föremål för process vid olika domstolar⁹.

II. Inom läran för forum är det av största vikt och intresse att undersöka, efter vilka synpunkter målen böra fördelas emellan domstolarna; om ock en sådan undersökning i främsta rummet har betydelse de lege ferenda, så bidrager den dock även till att belysa positiv rätts bestämmelser i ämnet.

Det offentliga intresse, som bär upp rättskipningen, måste, om ock med större eller mindre styrka, giva sig uttryck inom alla delar av rättegångsordningen, även beträffande reglerna om den lokala kompetensen. Dessa bilda visserligen så till vida en tämligen fristående del av denna ordning, som de äga föga samband med principerna för själva det processuella förfarandet, men de äro icke dess mindre av ej ringa betydelse, och jämväl i dem måste sökas garantier för, att rättskipningen uppfyller sitt ändamål.

Man torde kunna skilja mellan ett administrativt och ett rent processrättsligt statsintresse i fråga om reglerna för den lokala kompetensfördelningen.

⁸ Enligt den bestämning av begreppet exklusivt forum, som här är given, innebär exklusiviteten icke, att stadgandet om forum är av absolut natur; endast det förhållandet äsyftas, att käranden icke har någon valrätt mellan fora. Enligt en annan, inom teorien lämnad, bestämning, ligger i begreppet exklusivt forum jämväl, att regeln är absolut; se sålunda *Hellwig*, *Lehrbuch* II sid. 217.

⁹ En saks anhängighet vid domstol (*lis pendens*) utgör hinder för dess anhängiggörande vid annan domstol. Förhållandet finner sin behandling annorstädes i systemet; se *Svensk Civilprocessrätt* V sid. 1144 ff. och 1182.

I förra avseendet må framhållas statens intresse dels därav, att arbetsbördan är på ett lämpligt sätt fördelad emellan domstolarna, dels ock därav, att icke ett mål hänvisas till domstol å ort, där handläggningen tager domstolens tid och krafter i anspråk i större omfattning, än vad fallet skulle vara beträffande en annan domstol. Det inses emellertid lätt, att dessa hänsyn endast kunna spela en mycket underordnad roll. Den förra synpunkten kan ej lämna någon egentlig ledning, då det gäller att bestämma, var rättegång skall försiggå; den kräver i själva verket beaktande endast då fråga uppstår, huruvida det bör tillåtas parterna att genom avtal sig emellan bestämma forum. Och att även den senare synpunkten är av ganska underordnad betydelse, framgår därav, att den skillnad mellan domstolarna, som i förevarande hänseende må kunna framträda, ej kan vara avsevärd. Det är för att finna detta tillräckligt att erinra sig, att det inom civilprocessen väsentligen är parternas sak att sörja för framläggande av domens faktiska förutsättningar, utredningen och bevisningen; domstolen inskränker sin prövning till det material, som parterna åvägabragt¹⁰.

Vad härefter angår det rent processrättsliga statsintresset i forumfrågan, så kan det ej gå ut på annat, än att varje mål vinner behandling vid den domstol, som med hänsyn till orten, där den är förlagd, erbjuder de bästa betingelserna för, att processen lämnar ett med det materiellt rätta överensstämmande resultat. Vad det därvid kommer an på, är uppenbarligen att sörja för, att det för dom erforderliga faktiska materialet åvägabringas på säkraste och bekvämaste sätt. Vill man närmare se till, vilken räckvidd denna synpunkt äger, så torde det vara lämpligt att först beakta, att de civila rättegångsmålen endast till en mindre del röra frågor, vilka äro för det allmänna av så stor vikt, att man kan anse staten

¹⁰ Härvid måste emellertid göras undantag för mål av den sakliga innebörd, att syn på stället ofta förekommer, t. ex. mål, vari tvistas om gränser mellan fasta egendomar ("bolstada skäl", 10:14 RB). Det vore uppenbarligen från den synpunkt, varom nu är fråga, synnerligen olämpligt att förlägga sådana mål till annan domstol än den, inom vars distrikt fastigheten ligger.

vara av målets utgång omedelbart intresserad. Bestämmande vid valet av forum för den mindre grupp av tvistemål, till vilkas riktiga bedömande ett omedelbart statsintresse anknyter sig (såsom äktenskapsmålen), måste givetvis vara synpunkten, att behörighet bör givas åt den domstol, som bättre än varje annan är i tillfälle att sörja för saksammanhangets vederbörliga klarläggande; och den kompetens, som förlänas antydda domstol, måste vara i strängaste mening exklusiv, så att det följaktligen icke bör vara parterna medgivet att överenskomma om annat forum. Beträffande övriga tvistemål ligger den här behandlade frågan i ett väsentligen annat läge. Först och främst kommer i betraktande, att det icke består något offentligt intresse, som lägger hinder i vägen för att medgiva parterna dispositionsrätt angående forum. Och vidare märkes, att den ovan angivna grunden för bestämmandet av forum i många fall icke i och för sig är ägnad att giva något bestämt resultat. Då det i ifrågavarande rättegångsmål är parternas sak att åstadkomma processmaterialet, och då det forum, som i sådant avseende är bekvämast för den ena parten, icke behöver vara detta för motparten, står man inför nödvändigheten att träffa ett val emellan kåranden och svaranden. Att detta val måste utfalla till förmån för svaranden, kan ej vara tvivel underkastat, och därom råder ock enighet inom processteorien. Denna mening är grundad på följande tankegång. Svaranden är den angripne parten, och ehuru befogenheten av angreppet till en början är helt och hållet oavgjord, medför det dock för honom processuella förpliktelser, framför allt förpliktelsen att inställa sig inför processdomstolen. Denna skyldighet bör göras så litet betungande för svaranden som möjligt, och detta sker, så vitt nu är ifråga, därigenom, att den domstol göres till forum, vid vilken sakens utförande för svaranden faller sig lägligast. Det nu sagda innefattar huvudsynpunkten i förevarande ämne; det är den, som i nyare processlagstiftning lett till, att domstolen i den ort, där svaranden har sitt domicil, blivit det allmänna forum.

Emellertid äro ej alla mål av beskaffenhet, att nyssnämnda hänsyn mot svaranden bör få bestämma forum. Även andra hänsyn, framför allt mot kåranden, göra sig gällande

och kräva undentag från regeln om svarandens forum domicilii. Såsom exempel på sådana fora specialia må framhållas forum för mål, i vilka kräves ersättning för skada genom rättsstridig handling¹¹, eller forum för mål, vari kräves redovisning för förvaltning (10:4 p. 2 RB); i dessa fall fordrar vid valet av forum karendens intresse beaktande framför svarandens. Vad angår fastighetsforum, göra särskilda hänsyn sig gällande¹². Där ett speciellt forum uppställts utslutande i karendens intresse, föreligger ej anledning att låta det vara exklusivt; karenden bör ha rätt att välja mellan det speciella och det allmänna forum.

Om vi härefter kasta en blick på forastadgandena i 10 kap. RB, så framträder såsom en huvudbrist, särskilt vid jämförelse med motsvarande bestämmelser i moderna främmande lagverk¹³, att lagen i allt för ringa omfattning medgivit

¹¹ Nyare främmande processlagar uppställa ett civilt forum delicti; se sid. 42 not. 21 (2:dra uppl. sid. 41 not 21) i detta arbete.

¹² Se nedan § 28.

¹³ Finska civilprocesslagförslaget av 1901 har, för övrigt i ganska nära anslutning till 10 kap. RB, sökt undanröja dess brister. Det mest anmärkningsvärda nya torde vara upptagandet i §§ 20 och 21 av bestämmelser angående dels behörighet i vissa fall för domstolen i den ort, där svaranden, utan att därstädes hava sitt bo och hemvist, uppehåller sig, dels ock forum för förbindelser på grund av affärsrörelse. I § 20 stadgas, att handelsbetjante, hantverkslärlingar, fabriksarbetare och andra, som för sin sysselsättning uppehålla sig utom sin hemort, kunna å vistelseorten sökas för förbindelser, som de där ingått, och att motsvarande regel skall gälla om studerande vid universitetet. Granskar man närmare vad den föreslagna §:n sålunda innehåller, så finner man, att det forum varom fråga är, knutits till ganska trängt begränsade förutsättningar. Det bestämmes icke, att alla, som mera stadigvarande vistas å annan ort än hemorten, kunna för förbindelser i allmänhet sökas vid vistelseortens forum, utan det är endast tal om vissa gäldenärer, nämligen sådana som *för sin sysselsättning* uppehålla sig utom sin hemort, och det är endast fråga om förbindelser, som de ingått i vistelseorten. Att stadgandet är väl motiverat, synes uppenbart; det kan blott ifrågasättas, huruvida ej för detta forum uppdragits alltför trånga gränser. Utan tveivel tala beaktansvärda skäl för att vid sidan av forum domicilii för mål angående förmögenhetsrättsliga förbindelser över huvud ställa forum i orten, där svaranden mera stadigvarande uppehåller sig. Man finner ock, att lagrum, som tjänat till förebild för finska förslagets ifrågavarande stadgande, gå längre. Tyska C. P. O. § 20 har sålunda ett uppehållsortens forum

undantag från den i § 1 givna regeln, att tvistemål skola handläggas vid domstolen i svarandens domicil. Vid en reform av denna del av processlagen bör otvivelaktigt för mål angående förmögenhetsrättsliga anspråk vid sidan av nämnda allmänna forum ställas ett eller flera speciella fora.

för förmögenhetsrättsliga anspråk över huvud mot personer, som uppehålla sig å en ort under förhållanden, vilka tyda på uppehåll av längre varaktighet. Samma innehåll har § 86 i österrikiska jurisdiktionsnormen. Vid bedömandet av det finska förslaget stadgande bör emellertid ej förbises, att förslaget upptager en bestämmelse, som i väsentlig mån gör en föreskrift, sådan som de nyss angivna, överflödig. Det bestämmes nämligen, att den, som har hemvist på flere orter, kan sökas å vilken av dem som helst. Norska och danska civilprocesslagarna, som likaledes bestämma, att den, som har "bopæl" i flera rättskretsar, i varje sådan krets har ett "hjemting", upptaga icke någon som helst föreskrift om ett uppehållsortens forum; (härvid bortses från vad som stadgas om detta forum såsom subsidiärt, d. v. s. forum i fall, då bopæl saknas). — I § 21 av finska förslaget stadgas om forum för krav på grund av förbindelse, som ingåtts för affärsrörelse; forum skall vara domstolen i den ort, där rörelsen drives. (Genom en förordn. ^{14/8} 1901 har i 10: 1 RB införts ett forum negotti; därom se *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 138 f.) Detta stadgande må jämföras med tyska och österrikiska lagarnas bestämmelser om Gerichtsstand der Niederlassung, resp. tyska C. P. O. § 21 och öster. jurisdiktionsnormen § 87; liknande föreskrifter äro givna i norska lagens § 27; se ock § 28 sistnämnda lag.

Av större allmänt intresse äro vidare de stadganden i de moderna lagverken, som handla om det slag av forum contractus, vilket inom processsteorien går under namnet forum solutionis (fullgörelseortens forum; Gerichtsstand des Erfüllungsortes enl. öster. lagens terminologi). Tyska C. P. O. § 29 innehåller en mycket långt, efter min mening alltför långt gående föreskrift ang. sådant forum. Mindre vittgående bestämmelser därom äro givna i öster. lagen § 88 (som låter det komma an på överenskommelse mellan kontrahenterna om forum i prestationsorten), i danska lagen § 243 (som gör till villkor, att svaranden vid delfäendet av stämningen befinner sig i den domkrets, där prestationen skall fullgöras) och i norska lagen § 24 (som gör till ytterligare villkor, att fråga är om en förbindelse, som ingåtts i domkretsen). Se dessutom bestämmelser ang. forum på betalningsorten i norska lagen §§ 25 och 26 samt finska förslaget § 27 (växel och annan löpande förbindelse). Att ett forum solutionis i vissa fall är påkallat, anser jag givet; närmare kan jag ej här ingå på de spörsmål, som ämnet erbjuder.

Det har förut nämnts, att den nyare processlagstiftningen inrymmer ett civilt form delicti; se ovan not 11. De lätt insedda skäl, som tala därför, torde vara ovederläggliga.

§ 24.

B. Det allmänna personliga forum¹.

I. I 10:1 R B, första och andra styckena, förekomma stadgandena om det allmänna personliga forum. Dit höra, enligt vad i början av lagrummet uttalas, mål, som röra svarandens person; bland hithörande mål nämnas särskilt sådana mål, som angå gäld. Vill man närmare bestämma det kompetensområde, varom här är fråga, så sker det bäst genom att negativt begränsa detsamma. Med erinran om vad ovan i § 23 under I yttrats därom, att vår lag uppställer två allmänna fora, nämligen ej blott det personliga forum enligt 10:1 utan även fastighetsforum enligt 10:14 och 19, ha vi först att avskilja de mål, som höra till fastighetsforum; dessa äro icke inbegripna under uttrycket mål, som röra svarandens person. Övriga mål hava däremot från lagens synpunkt sett denna personliga karaktär². Bland dem måste man där- efter, för att finna vilka mål som höra till det allmänna personliga forum, fränskilja de till speciella personliga fora hänvisade målen. I positivt avseende är det för närmare bestämning av ifrågavarande kompetensområde tills vidare tillräckligt att särskilt framhålla, hurusom ej allenast mål angående fordringsrättigheter eller mål, som i ännu trängre mening röra svarandens person (såsom mål angående statusfrågor³), höra hit, utan att detta är fallet även med mål angående lös egendom⁴. Den egentliga svårigheten vid den positiva gränsbestämningen gäller förhållandet emellan det allmänna personliga forum och fastighetsforum. Då till fastighetsforum höra ej blott tvister angående sakrätt i fast egen-

¹ *Nehrman*, *Procesuss civilis* Cap. V §§ 16 och följ.; *Schrevelius*, *Civilprocess* § 35; *Broomé*, *Civilprocessen* § 25; *Ask*, *anf. arb.* sid. 21 ff.

² Med fog kan detta dock icke sägas om tvister angående arv eller testamente, 10:2 RB.

³ Se betr. en del spörsmål om forum för statusprocesser nedan § 25 under I b).

⁴ I Lagkom:ns och Lagbered:ns förslag, 10:1 RB, angives något fullständigare än i gällande lag vilka mål som höra till forum domicilii; det bestämmes, att "den, som sökes för gäld eller eljest i sak, som dess person eller lösa egendom rör, skall lyda under den rätt, inom vars domsaga han sitt hemvist hafver".

dom utan jämväl vissa mål, i vilka ett obligatoriskt anspråk riktas mot innehavare av (eller den som innehaft) sådan egendom, är det i en del fall ganska tvivelaktigt, om målet skall hänföras till det ena eller andra forum. De särskilda spörsmål, som ha avseende härå, finna lämpligast sin behandling vid redogörelsen för stadgandena om fastighetsforum.

Innehållet i 10:1 giver anledning att skilja mellan mål emot svensk och mål emot utlänning, och bör, vad angår käromål emot svensk svarande, särskilt uppmärksammas frågan om forum för mål emot juridiska personer.

II. *Forum för mål mot svensk medborgare* (10:1, första stycket RB).

Det faller vid genömläsningen av detta lagställe genast i ögonen, att de här inrymda stadgandena angå forum för svenska fysiska personer. Några bestämmelser om forum för juridiska personer innehåller ej rättegångsbalken⁵. Vad därom gäller, blir nedan under III föremål för särskild redogörelse.

a) *Forum domicilii*. 1) Regeln är, att ett mål, som rör svarandens person, skall upptagas vid den domstol, därunder han har sitt bo och hemvist. Under denna domstol säges på åtskilliga ställen i lagen en person höra och lyda (10:1, ursprungl. lydelsen, 2, 7, 8, m. fl.). I den uppfattning, som ligger bakom dessa uttryck, har man att se den historiska grunden till den domsrätt, som tillkommer en domstol över dem, vilka bo inom domstolens domkrets. Uttrycket syftar på det makt- resp. lydnadsförhållande, som enligt gammal germansk rättsuppfattning förband en domstol med de inom dess område bosatta⁶. Till denna ursprungliga tankegång har tvivelsutan kommit inflytande från den romerskrättsliga läran om domicilbegreppet⁷, och man torde sålunda böra anse, att vår rätts bestämmelser i detta ämne äro grun-

⁵ Däremot innehåller RB i 11 kap., sådant det numera lyder enl. 1899 års lag, en del bestämmelser ang. stämning å juridiska personer.

⁶ Ang. äldre svensk rätt se *Nordström*, Bidrag till den svenska samhällsförfattningens historia II sid. 564 ff.

⁷ Det må vara tillräckligt att hänvisa till *Nehrmans* utläggning ang. forum domicilii, *Processus civilis* (1732 års uppl.) Cap. V.

dade på en förening av inhemska och romerska rättsåskådningar.

Kompetensgrunden för forum domicilii är den omständigheten, att svaranden har sitt bo och hemvist inom domstolens domvärjo. Det gäller alltså att göra sig reda för vad uttrycket bo och hemvist innebär. I praxis är man sedan länge på det klara med, att en person skall anses hava sitt bo och hemvist där han är mantalsskriven⁸. Jag skall i det följande undersöka, först och främst huruvida nämnda åsikt är stämmande med den regel, som lagstiftaren velat nedlägga i 10:1 RB, och vidare — en fråga, som ju ej alldeles sammanfaller med den nyss antydda — vad som bör anses vara i ämnet gällande rätt.

Till en början fäster jag uppmärksamheten på, att i åtskilliga lagrum i 10 kap. RB, ursprungl. lydelsen (§§ 2, 4, 6, 10, 18), ifrågavarande forum betecknats såsom den domstol, där svaranden *bor*. Att här avsetts detsamma, som då det i 10:1 talas om domstolen, inom vars domvärjo svaranden har sitt *bo och hemvist*, är utan vidare uppenbart. Bestämningen bo och hemvist är givetvis såsom fylligare bäst ägnad att närmast läggas till grund för undersökningen.

Uttrycket bo och hemvist hänvisar till vissa faktiska omständigheter såsom bestämmande för forum. Ordet bo förekommer på många ställen i 1734 års lag, både i 10 kap. RB och i andra delar av lagen⁹. Dess betydelse är genomgående den av förmögenhetsmassa eller inbegreppet av en persons alla förmögenhetsrättigheter och de kroppsliga ting, som utgöra föremål för dessa rättigheter. Vad beträffar ordet hemvist, så framgår dess innebörd klart av 10:5 RB, där det förekommer ensamt och ej sammanställt med ordet bo. Med hemvist förstås den ort, där en person är hemma, där han vistas, emedan han där har sitt hem. Orten, där en person har sitt bo och hemvist, blir följaktligen den ort, där han

⁸ Se rättsfall i N. J. A. 1880 sid. 504; 1892 sid. 24 och 316; 1899 sid. 324; 1901 sid 54 och 324; 1904 sid. 301; 1920 sid. 486.

⁹ Se 10:2 och 4 RB samt kap. 10—17 GB, där ordet bo upprepade gånger kommit till användning.

har sin förmögenhet och sitt hem¹⁰, eller, såsom man, med närmare anslutning till inom rättsteorien i ämnet hävdvunna fraser och med beaktande av även andra moment av betydelse, kan uttrycka det, den ort, som i det stora hela är att anse såsom medelpunkten för en persons tillvaro såsom samhällsmedlem, för hans förhållanden och verksamhet över huvud¹¹. Någon *allmän* bestämning, som tränger djupare in i begreppet, torde knappast kunna lämnas. Med ledning av samtliga omständigheter i varje särskilt fall måste avgöras, var en person bör anses hava sitt domicil¹². Till ledning för bedömandet tjäna åtskilliga synpunkter. Sålunda kan framhållas, att, om ock en huvudvikt ligger på den regelmässiga, stadigvarande vistelsen, detta moment dock ingalunda ensamt får vara avgörande. En person kan otvivelsaktigt ha sitt bo och hemvist å en ort utan att stadigvarande eller ens någon längre tid uppehålla sig där, liksom omvänt ett domicil å en ort icke är för handen ensamt därför, att ett långvarigt uppehåll därstädes äger rum. I detta avseende har man framför allt att fästa sig vid uppehållets ändamål eller de omständigheter, som föranleda detsamma. I fråga om det för domicilet grundläggande moment, som sammanhänger med förmögenheten, är att märka, att ett domicil ej är givet därmed, att någon har en huvuddel av sin förmögenhet å en ort eller där bedriver ekonomisk verksamhet; även med hänsyn härtill kommer det an på, vilken ort som är att betrakta såsom medelpunkten, koncentrationsorten för den ekonomiska existensen och dess särskilda verksamhetsyttringar. För övrigt komma jämväl andra omständigheter

¹⁰ Jfr 10:6 GB (ursprungl. lydelsen): Flyttar borgare eller ofrälseman, under hjonalaget, utur staden och sätter sitt bo och hemvist å landet etc.

¹¹ Domicilbegreppet plägar närmare utredas i civilrättens allmänna del. Se sålunda t. ex. *Windscheid*, *Lehrbuch des Pandektenrechts* I § 36 samt inom den nordiska litteraturen *Schrevelius*, *Lärobok i civilrätt* I (3:dje uppl.) § 36, och *Montgomery*, *Handbok* sid. 337–347. Inom den nyare svenska processrättslitteraturen är en mera ingående framställning av domicilbegreppet given av *Ask*, *anf. arb.* sid. 21 ff.

¹² Se sålunda redan *Abrahamsson* i anmärkningarna till Chr. L. L. sid. 643 och *Nehrman*, *Processus civilis* sid. 45 § 18.

än uppehåll och förmögenhet i betraktande, såsom hushåll på orten, familjens närvaro därstädes m. m.¹³. Allt som allt stannar man vid det resultat, att en person har sitt domicil där han vill hava och i handling tillkännagiver sig vilja hava centrum för sin tillvaro; vilka och huru beskaffande de yttre moment böra vara, i vilka en dylik vilja må kunna giva sig uttryck, låter sig ej uttömmande angiva, detta så mycket mindre som totaluppfattningen av samtliga föreliggande omständigheter måste vara bestämmande.

Det torde få anses alldeles otvivelaktigt, att 1734 års lagstiftare med uttrycket bo och hemvist i 10:1 RB icke menat detsamma som mantalsskrivningsort¹⁴. Man saknar allt fog för att antaga annat, än att lagstiftaren velat hava de av honom använda orden förstådda på sätt deras språkliga betydelse angiver och i överensstämmelse med den innebörd, som eljest i lagen tillkommer dem¹⁵. Det är emellertid icke

¹³ Jfr 8:14 Utsökn. B. där säson bestämmande för var en person bör efterlysas, nämnas hemvist, tjänst, näring eller kost.

¹⁴ Det må erinras, att mantals- och skattskrivning vid tiden för 1734 års lags tillkomst redan mycket länge förekommit; se ang. institutets historik *Linde*, Sveriges finansrätt (1887) § 289. Hade mantalsskrivningen avsetts skola vara konstitutiv för domicilet, så hade helt säkert *Nehrman* haft något att säga därom, men i ingen av de båda upplagorna av *Processus civilis* förekommer den allra minsta antydning. Den mycket korta utläggningen (se Cap. V §§ 25—28 i 1732 års och §§ 16—18 i 1751 års upplaga) vittnar om, att den romerskrättsliga doktrinen domicilbegrepp övat inflytande; jfr ock *Abrahamssons* anmärkningar till L. L. sid. 643. De författare, som yttrat sig om innebörden av 1734 års lags ifrågavarande stadgande (ej att likställa med frågan om gällande rätt), äro ock eniga om, att man icke är befogad att utan vidare likställa bo och hemvist med mantalsskrivningsort; se sålunda *Schreveli*, *Civilprocess* § 35 samt *Lärobok i civilrätt* I § 36; *Broomé*, *Civilprocessen* § 16; *Ask*, l. c.; *Wrede*, *Civilprocessrätt* I sid. 133 f.

¹⁵ Det förefaller mig, som om man kunde hämta ett visst om ock ej starkt stöd för den här hävdade meningen jämväl från stadgandet i 10:1 om forum för den, som ingenstädes äger stadigt hemvist. Om bo och hemvist betydde detsamma som mantalsskrivningsort, så skulle med hänsyn därtill, att alla äro skyldiga att låta mantalsskriva sig, lagstiftaren sannolikt icke givit en regel om forum, för den händelse skyldigheten försumrats. Men om däremot domicilbegreppet har den ovan i texten utvecklade innebörden, är ifrågavarande stadgande fullt förklarligt. Det

svårt att förstå, huru den i praxis allsvåldigt härskande uppfattningen uppkommit. Olika omständigheter ha samverkat till uppkomsten av denna uppfattning.

Såsom den ovan givna framställningen av domicilbegreppet torde giva vid handen, måste, om man skall med ledning av där antydda synpunkter söka avgöra, var domicilet finnes, frågan i ej få fall te sig ganska tvivelaktig. Och detta är tydligtvis ett ganska betänkligt förhållande. Det ligger nämligen stor vikt uppå, att denna fråga kan besvaras enligt en enkel regel, som medger en, så att säga, rent mekanisk tillämpning. Detta är av vikt för parten såväl som för domstolen, för parten, enär ett misstag beträffande forum kan tillskynda honom rättsförlust eller åtminstone kostnad, och för domstolen, enär prövningen av forumfrågan lämpligen bör förorsaka domstolen så ringa möda som möjligt. Att domstolarna med hänsyn härtill och jämväl i betraktande därav, att över huvud samma synpunkter ligga till grund för bestämmande av mantalskrivningsorten som för lösningen av forumfrågan, skola hava varit böjda för att till en början i tvivelaktiga fall och därefter så småningom över hela linjen låta mantalskrivningen vara avgörande för forum, är mycket naturligt.

Därtill kommer en annan mycket viktig omständighet. Domicilet synes i 10:1 RB vara satt i beroende allenast av vissa *faktiska* förhållanden¹⁶. Emellertid anknyta sig, även frånsatt frågan om forum, betydelsefulla *rättsliga* verkningar till domicilet; där en person har sitt domicil, där har han att fullgöra medborgerliga skyldigheter (såsom utgörande av skatt) och där har han att utöva medborgerliga rättigheter (rösträtt i allmänna angelägenheter). Det är nu så och kan icke rimligtvis vara annorlunda än så, att de faktiska moment, som avgöra domicilet, icke omedelbart utan endast medelbart genom mantalsskrivningen kunna bestämma orten

kan ju nämligen mycket väl inträffa, att en person i verkligheten icke har något lokalt centrum för sin tillvaro, eller åtminstone att det icke finnes några faktiska omständigheter, som lämna tillförlitlig ledning för avgörandet av denna fråga.

¹⁶ Man finner ock, att de äldre författarne Abrahamsson och Nehrman i sin utläggning framhålla sådana förhållanden.

för fullgörandet av de skyldigheter och utövningen av de rättigheter, som nyss antyddes. Och då sålunda i dessa hänseenden mantalsskrivningsort och domicil äro identiska begrepp, är det mycket naturligt att jämväl med hänsyn till forum mantalsskrivningen kommit att anses såsom avgörande.

Den rådande praxis, enligt vilken med bo och hemvist i 10: 1 RB förstås den ort, där svarande är mantalsskriven, är gammal och stadig. Om den ock icke kan sägas leda sitt upphov från den av Lagkommittén föreslagna bestämmelsen i ämnet, så har den dock säkert fått ett kraftigt stöd av antydda bestämmelse. Lagkommittén¹⁷, som i 10: 1 föreskrivit, att en person skulle i mål, som rörde hans person, lyda under den rätt, inom vars domsaga han hade sitt hemvist, upptog i 10: 2 stadgandet, att den ort skulle "anses för hemvist", där man för sin person vore till allmän skatt skriven. Motiveringen upplyser blott, att stadgandet hade till ändamål att undanröja det tvivelsmål, som stundom yppat sig om vad lagen rätteligen menar med bo och hemvist.

Frågar man sig nu, hur man bör uppfatta den ställning, praxis intager till lagens bud i 10: 1 RB, så är av de spörsmål, som härvid möta, det, som har avseende på praxis' överensstämmelse med nämnda lagbud, redan besvarat i det föregående. Praxis måste anses så till vida avvika från lagbudet, som mantalsskrivning ej enligt detsamma kan i och för sig bestämma forum¹⁸. Är en person mantalsskriven å en ort, där han icke enligt de grunder, som ovan blivit angivna, har sitt bo och hemvist, så är, om man håller sig till lagens regel, domstolen i denna ort icke hans forum domicilii. Med fasthållande av sagda regel kan domstol icke vid avgörandet

¹⁷ Se RB kap. 10 i förslagen till allmän civillag av 1826 och 1838. Lagberedn. bibehöll samma bestämmelse med den ändring blott, att uttrycket "till allmän skatt skrifven" uthytts mot ordet "mantalsskrifven". Det kan ock förtjäna anmärkas, att enligt § 1 i 1818 och 1830 års konkurslagar gäldenär skulle ingiva sin konkursansökan till rådstuvurätt eller häradsrätt i den stad eller ort, där han "i mantal skrifven är eller, om han borgare är, där han hurskap hafver".

¹⁸ Men visserligen borde även från lagens synpunkt sett mantalsskrivning beaktas såsom ett betydelsefullt moment vid bedömandet av domicilfrågan.

av forumfrågan anses vara bunden av den prövning, som ligger till grund för mantalsskrivningen; domstolen är fasthellre både berättigad och pliktig att — ex officio eller på grund av vederbörlig invändning från svarandens sida — fritt pröva sin behörighet. Den ståndpunkt, som praxis i strid däremot intagit, bör enligt mitt förmenande förklaras på följande sätt. Praxis är icke så att förstå, som om man verkligen höll före, att uttrycket bo och hemvist av lagstiftaren avsetts skola betyda detsamma som mantalsskrivningsorten. Men av förut utvecklade ändamålsenlighetsskäl och med hänsyn därtill, att mantalsskrivning av en person regelmässigt sker och skall ske där han har sitt bo och hemvist, har praxis gjort mantalsskrivningen till en ovillkorligt bindande alltså icke motbevislig presumtion för förefintligheten av bo och hemvist. Det föreligger här, enligt min åsikt, en genom praxis åstadkommen sedvanerättslig bildning, som ändrat lagen, m. a. o. det kan på ifrågavarande punkt icke längre vara tal om en i strid med gällande rätt stående praxis, utan praxis representerar här gällande rätt¹⁹. Man torde ock vara berättigad påstå, att förevarande praxis indirekt erhållit lagstiftningens sanktion. Detta har skett därigenom, att, medan enligt 11: 4 RB, sådant kap. 11 ursprungligen lydde, de föreskrivna tiderna för delgivning av stämning voro satta i beroende av svarandens boningsort, mantalsskrivningsorten enligt de nu gällande, i 11: 21 RB (sådant kap. lyder enligt 1899 års lag) inrymda bestämmelserna lagts till grund för beräkningen av delgivningstiderna; motivet härtill har varit lagstiftarens åsikt, att mantalsskrivningen avgör domicilet.

Den lagändring, som ifrågavarande praxis åstadkommit, består, såsom det ovan sagda ådagalagt, däri, att mantalsskrivningen upphöjts till en *præsumtio juris et de jure* med hänsyn till domicilet såsom bestämmande för forum enligt 10: 1 RB. Detta sätt att uppfatta saken står måhända ej i

¹⁹ Jag delar följaktligen icke den mening, som uttalas av *Broome* och *Ask*, anf. arb., att nämligen enligt gällande svensk rätt en persons forum domicili är där han verkligen har sitt bo och hemvist och icke, såframt han skulle vara annorstädes mantalsskiven, i mantalsskrivningsorten.

överensstämmelse med den allmänna uppfattningen²⁰ och synes i ett visst avseende leda till ett resultat, som avviker från vad man torde ganska allmänt hålla för riktigt²¹. Emellertid kan man icke i alla de fall, i vilka mantalsskrivningen bestämmer forum domicilii, anlägga den nyss angivna synpunkten. Enligt förordningen den 6 Aug. 1894 ang. mantalsskrivning skall en var mantalsskrivas där han är bosatt. Då de omständigheter, som avgöra, var en person skall enligt förordningens mening anses vara bosatt, äro identiska med de moment, av vilka det enligt 10:1 RB beror, var en person skall anses hava sitt bo och hemvist, ligger det — till den del sålunda mantalsskrivningsorten bör sammanfalla med den verkliga boningsorten — nära till hands att göra mantalsskrivningen till en præsuntio juris et de jure för att ett domicil faktiskt är för handen²², och det kan enligt min mening icke betvivlas att praxis på detta sätt finner sin förklaring. Men i en del fall föranleda mantalsskrivningsförordningens föreskrifter därtill, att personer mantalsskrivas å ort, där de icke verkligen äro bosatta²³. Även i dessa fall bestämmer enligt

²⁰ Vårt lands jurister göra dock säkerligen i allmänhet icke den rättsliga företeelse, om vilken nu är fråga, till föremål för någon närmare undersökning. Man nöjer sig med att utan vidare fastslå, såsom *Backman* i *Juridisk handbok* (1883) sid. 544 det gjort, att "med bo och hemvist förstås den ort, där svaranden för sin person är mantalsskriven".

²¹ Se nedan vid not 24.

²² Det kommer sålunda an på, var man faktiskt är mantalsskriven, icke på, var man bort vara mantalsskriven, och det kan följaktligen icke ifrågakomma att föra bevisning om, att mantalsskrivningen bort ske annorstädes än den skett.

²³ Se § 3 i mantalsskrivningsförordningen. Utom de hithörande fall, som framgå av vad i nämnda § stadgas, kommer följande i betraktande. Då en person flyttar från ett mantalsskrivningsdistrikt till ett annat, blir han ej genast i mantalsskrivningshänseende överförd från det ena till det andra distriktet. Mantalsskrivningen är ju en förrättning, som förekommer endast en gång årligen, och mantalsslängden, vari man i slutet av året uppföres, gäller för det nästkommande kalenderåret. Vid flyttning från en ort till en annan måste alltså inträffa, att den, som flyttat, någon tid fortfar att vara mantalsskriven å ort, där han icke längre är bosatt. Även i detta fall gäller, att forum domicilii rättar sig efter mantalsskrivningsorten; se några av de i not. 8 anmärkta rättsfallen.

praxis mantalsskrivningen *forum domicilii*, och man måste antaga detta vara gällande rätt. Men här faller det sig mindre naturligt att använda den förut lämnade förklaringen om mantalsskrivningen såsom en *præsumtio juris et de jure*. Det riktiga torde vara att här anse föreligga icke en dylik mera indirekt lagändring utan en sedvanerättslig bildning, som direkt frångått lagen.

Av den ovan förebragta utredningen har framgått såsom resultat, att det icke gives något undantag från regeln, att en svarande, som är mantalsskriven här i riket, har till *forum domicilii* den domstol, inom vars distrikt han är mantalsskriven. Nu möter spørgsmålet, huruvida mantalsskrivning är avgörande även i den mening, att en person, som icke är någonstädes inom riket mantalsskriven, städse skall beträffande *forum* betraktas såsom den där ingenstädes har bo och hemst²⁴. Ett jakande svar kan icke anses vara en utan vidare given konsekvens av den ståndpunkt, som låter mantalsskrivning vara bestämmande för *forum*. En sak är, att mantalsskrivning, om sådan skett, får gälla såsom en ovillkorligt bindande presumption för, att personen i mantalsskrivningsorten och icke annorstädes har sitt bo och hemvist, en annan sak är att fränkänna den, som faktiskt har ett bo och hemvist, ehuru han icke är någonstädes mantalsskriven, den förmån, som med hänsyn till *forum* enligt 10:1 RB tillkommer den hofaste i motsats till den, som icke är bofast. Det saknas, så vitt jag kan finna, giltiga skäl för att göra detta senare; med innehållet i 10:1 (om detta lagrum tolkas så som lagstiftaren avsett) är det icke stämmande, och man torde icke kunna här åberopa någon praxis, som leder till ett annat resultat. Jag antager därför, att, om t. ex. en svensk medborgare, som varit bosatt utomlands och icke därunder mantalsskriven här i riket, hit inflyttat för att framdeles bo här, låt säga å en av honom för sådant ändamål inköpt fastighet, denne icke under tiden till dess han hunnit bliva här

²⁴ Spørsmålet besvaras måhända i allmänhet jakande. Se sålunda Trygger, Kommentar till utsökningslagen sid. 24: "Saknar han (gäldenären) mantalsskrivningsort i riket, äger han ej där något rättsligt bo och hemvist."

mantalsskriven är att betrakta och med hänsyn till forum behandla såsom den där ingenstädes i riket äger stadigt hemvist.

Frågan, huruvida en person kan hava mer än ett forum domicilii, låter, om man endast ser på innehållet i 10 kap. RB, knappast med full bestämdhet besvara sig. Ett nekande svar är man, med hänsyn till avfattningen i 10: 1, närmast böjd för (obs. nämligen orden: "den rätt, därunder han sitt bo och hemvist hafver"), men tvekan uppstår, då man tager i betraktande ej mindre vad i 10: 2 (ursprungl. lydelsen) stadgats om anhängiggörande av där avsedda mål vid den rätt, "där den döde bott eller sin tjänst haft²⁵", än även den omständigheten, att man under tiden närmast före 1734 års lags tillkomst ej varit främmande för tanken, att mer än ett forum domicilii kunde finnas²⁶. Frågan är emellertid numera, då mantalsskrivningen är bestämmande för forum, ej i någon högre grad praktisk. Eftersom en person ej rätteligen kan vara samtidigt mantalsskriven på mer än ett ställe, bör ej lätt möjlighet för val emellan olika fora kunna yppa sig. Skulle det dock inträffa, att någon är mantalsskriven inom olika domkretsar, bör givetvis det spörsmål om forum, som sålunda uppstår, lösas på det sätt, att kåranden äger vända sig till vilken som helst av de domstolar, vilka valet kan gälla²⁷.

2) Jag övergår härefter till undersökningen av de stadganden i 10: 1 första stycket, som handla om vad man inom

²⁵ Föresättningen är härvid den, att man anser stadgandet om forum i 10: 2 ha gått ut på att hänvisa de ifrågavarande målen till domstol, som varit den dödes forum domicilii. Jfr *Abrahamssons* uttalande i anmärkningarna till L. L. sid. 643: "Arfstvister och tvister öfver testamenten afgöras, där den aflidne haft sitt hemvist." "Tvistiga skuldfordringar på den som död är, upptagas och afgöras där den gäldskyldige bott." Jfr vad längre fram anföres om *forum hereditatis*.

²⁶ Jfr *Abrahamsson* sid. 643. Han har uppmärksammat sådana fall, som att en svarande har hushåll på flera ställen men ej är mera bunden till det ena stället än till det andra eller vistas och idkar sin näring lika på det ena stället som på det andra. I dylikt fall säges svaranden böra svara dit han stämmas.

²⁷ Se rättsfall i N. J. A. 1914 sid. 55.

teorien kallat *forum domicilii necessarium*; man förstår därmed ett *forum domicilii*, som icke beror på eget val av domicil²⁸ utan enligt stadgande i lag på vare sig personens ställning²⁹ eller förhållande till annan person (dennes boningsort). Enligt lagrummets ursprungliga innehåll lydde de åsyftade bestämmelserna sålunda: "hustru, och barn medan de hemma när föräldrar äro, lyda under den rätt, som man och fader; och tjänstehjon, där de sin tjänst hafva."

Vad först angår frågan om *forum* för hustru, så har bestämmelsen därom genom lag den 11 juni 1920, i sammanhang med nya giftermålsbalkens införande, upphäfts och återfinnes således ej numera i 10: 1 st. 1 RB. Om hustru gäller numera i avseende å *forum* alldeles detsamma som om mannen. En hustrus *forum domicilii* är den domstol, inom vars distrikt hon är mantalsskriven. Denna regel lider ej något undantag för det fall, att hon är mantalsskriven annorstädes än mannen. I anslutning härtill må framhållas, att det i § 3 mom. 1 av förordn. den 6 Aug. 1894 ang. mantalsskrivning ursprungligen förekommande stadgandet, att hustru skulle mantalsskrivas på samma ställe som mannen, upphäfts. Skulle hustru icke någonstades inom riket vara mantalsskriven men dock inom riket äga ett bo och hemvist, gäller för hennes del vad ovan över huvud antagits, nämligen att det faktiska hemvistet bestämmer *forum*³⁰.

I 10: 1 RB kvarstår ännu bestämmelsen, att barn, medan de hemma när föräldrar äro, lyda under samma rätt som fadern. Sedd i belysningen av den föregående framställningen, erfordrar den knappast någon vidare utläggning. Det kom-

²⁸ Det på eget val beroende (frivilliga) domicilet betecknas såsom *domicilium voluntarium* och det därmed sammanhängande *forum* såsom *forum domicilii voluntarium*.

²⁹ Exempel på ett sådant *forum domicilii* lämnar stadgandet i § 3 mom. 2 i mantalsskrivningsförordningen, att den, som är anställd i rikets tjänst å utländsk ort skall med sin familj och svenska betjäning mantalsskrivas inom Stockholms stad och St. Nicolai församling; i mantalsskrivningsorten har ju nämligen sådan person sitt *forum domicilii*.

³⁰ I fråga om de spörsmål, till vilka det ursprungliga stadgandet i 10: RB ang. *forum* för hustru givit upphov, se 1:sta uppl. av Svensk Civilprocessrätt II sid. 329--331.

mer an på mantalsskrivningen³¹. Någon självständig betydelse kan bestämmelsen endast för det fall äga, att sådant barn, som däri avses, icke är någonstades mantalsskrivet. I dylikt fall bör barnet anses ha samma forum som föräldrarna. Uttrycket "medan de hemma äro" bör ej tolkas strängt efter ordalydelsen; det bör anses åsyfta föräldrarnas vårdnad om barnen³². Utövas vårdnaden endast av endera av föräldrarna, så bör dennes forum anses avgörande³³. Bestämmelsen har uppenbarligen endast avseende å barn, som äro födda i äktenskap. Beträffande barn utom äktenskap gäller, att de, om ej annat är vederbörligen bestämt, stå under moderns vårdnad³⁴.

Av ifrågavarande stadganden i 10: 1 om forum domicilii återstår det, som säger, att tjänstehjon lyda under den rätt, "där de sin tjänst hava". Enligt mantalsskrivningsförordningen³⁵ bör ett tjänstehjon mantalsskrivas å nämnda ort, och den grundsats, som låter det komma an på mantalsskrivningen, leder således icke till något annat resultat än den ifrågavarande bestämmelsen³⁶.

³¹ Jfr mantalsskrivningsförordningen, särsk. § 3 mom. 4.

³² Jfr Lagberedns förslag (1849) 10: 3 RB I.

³³ Jfr lagen den 11 Juni 1920 om barn i äktenskap.

³⁴ Se § 2 i lagen^{14/6} 1917 om barn utom äktenskap.

³⁵ Jfr särsk. § 4 i förordn.

³⁶ Skiljaktiga meningar ha uttalats ang. stadgandets rätta tolkning. Den i allmänhet omfattade meningen håller sig till lagens ord, enligt vilka tjänstehjon skola ha sitt forum i den ort, där de förrätta sin tjänst (exempelvis på egendom, som innehas av husbonden men där han ej bor, eller i någon av honom, annorstädes än i hans boningsort, bedriven rörelse), även om med iakttagande av denna regel husbonde och tjänstehjon skulle få olika fora. Enligt en annan åsikt — se sålunda *Schrevelius*, *Lärobok i civilrätt* I sid. 103 och *Ask*, *anf. arb.* sid. 49 f. — betyder föreskriften, att tjänstehjon städse skola ha samma forum domicilii som husbonden, alltså jämväl i det fall, att tjänsten förrättas inom annan domkrets. Till stöd för den senare uppfattningen har av *Ask* anförts, att, om den förra vore riktig, stadgandet dels bleve betydelselöst såsom blott innefattande ett upprepande för ett särskilt fall av regeln i 10: 1 första punkten och dels skulle beteckna en avvikelse från den gamla uppfattningen om tjänstehjon såsom hörande till husbondens familj. Dessa argument torde dock näppeligen vara avgörande eller ens i och för sig riktiga; det synes nämligen naturligt, att lagstiftaren, som givit bestämmelse angående forum för hustru och barn, därefter beaktar även den

3) Till sist fäster jag uppmärksamheten på frågan om rätt domstol för upptagande av mål rörande svarandens person i fall, då svaranden är omyndig och förmyndaren i denna sin egenskap instämmes. Då annat ej är föreskrivet, synes det vara alldeles otvivelaktigt, att målet skall instämmas till den omyndiges och icke till förmyndarens forum domicilii³⁷; den omyndige, icke förmyndaren är ju part.

b) *Subsidiära fora*. "Den ingenstädes stadigt hemvist äger, sökes där han finnes eller, om han utrikes är, där han senast inom riket var boende". Hvad här, i tredje punkten av första stycket av 10: 1 RB, stadgas angår, såsom genast synes, det fall, att en person saknar domicil och alltså icke har ett forum domicilii. För sådan händelse behövs ett ersättningsforum (ett subsidiärt forum), och härom handlar förvarande stadgande.

Liksom med bo och hemvist i första punkten af 10: 1, första stycket, avses bo och hemvist inom riket, så är det nu, då det talas om att en person ingenstädes äger stadigt hemvist, fråga om avsaknaden av bo och hemvist *här i landet*; härom äro, så vitt jag vet, alla ense. Den omständigheten, att en svensk, som saknar stadigt hemvist i Sverige, har ett domicil utomlands, fritager honom således icke från att kunna sökas vid svensk domstol, där han finnes (*forum deprehensionis*)³⁸. Att med uttrycket "där han finnes" förstås

tredje länken i familjekretsen, tjänstehjonen, och vidare må framhållas, att tjänsteförhållandet i fråga om forum fått komma till sin fulla rätt, då det i sådant hänseende blivit ensamt bestämmande.

³⁷ Se ock rättsfall i N. J. A. 1887 sid. 212. *Broomé*, Civilprocessen sid. 101, har emellertid uttalat motsatt mening. Den nya norska loven om rettergangsmaaten for tvistemaal innehåller i § 17 uttrycklig bestämelse, att "for den, som staar under vergemaal her i riket, træder vergens hjemting istedenfor hans eget" och de lege ferenda synes denna ståndpunkt vara att föredraga. Det kan i detta sammanhang förtjäna påpekas, att vad i fråga om stämnings delgivning är föreskrivet bör sättas i relation icke till den omyndige parten utan till förmyndaren, som i rättegången representerar honom; så ock *Trygger*, Kommentar till 11 kap. RB s. 52 not 1.

³⁸ Se rättsfall i N. J. A. 1897 sid. 28, som utvisar, att en person, som för 30 år sedan utflyttat från Sverige och bosatt sig utomlands, ansetts kunna stämmas till den domstol, där han senast bott. Så mycket

ort inom riket, är självklart och framgår till yttermera visso därav, att i fortsättningen av punkten tagits hänsyn till det fall, att svaranden är utrikes. Forum är, närmare bestämt, domstolen i den ort, där svaranden befinner sig då han får del av stämningen.

Om svaranden vistas utomlands och således ett forum deprehensionis för upptagande av mål emot honom ej finnes här i riket, är den domstol behörig, inom vars domvärjo svaranden senast inom riket var boende³⁹, d. v. s. den domstol, inom vars domvärjo svaranden senast hade sitt bo och hemvist⁴⁰. Har svaranden icke någonsin haft ett bo och

mer måste gälla, att sådan person, om han tillfälligtvis uppehåller sig här, kan sökas där han finnes. Vissa utländska lagar hava ej forum deprehensionis för mål mot sådana inlänningar, som äga domicil i utlandet, utan förutsättning för detta forum är, att inlänningen ingestådes, varken inom riket eller utrikes, är domicilierad. Så tyska C. P. O. § 16 (ang. tolkningen *Schmidt, Lehrbuch, Zweite Aufl. 1910, sid. 257*) och norska civilprocesslagen § 19. För den händelse en person varken inom eller utom riket har något känt domicil och icke heller har någon känd uppehållsort inom riket, kan han sökas, enligt tyska lagen, där han sist hade ett domicil, och enligt norska lagen när saken gäller en förbindelse, som han har iklätt sig i riket eller som skall där uppfyllas — vid sista kända domicilets eller uppehållsortens domstol; jfr ang. norska lagens ifrågasvarande bestämmelse *Hagerup, Civilprocess sid. 159 f.* Enligt danska processlagen § 236 kan inlänning, som icke har domicil någonstades inom riket, sökas vid domstolen i orten, där han uppehåller sig "ved Sagens Berømmelse" eller, om hans uppehållsort icke är känd, vid domstolen i orten, där han veterligen sist bott eller uppehållit sig. Vid bedömandet av dessa stadganden i den danska lagen må emellertid beaktas, att begreppet inlänning bestämmes så, att det omfattar dels personer, som utan att hava stadigt hemvist i utlandet uppehålla sig i Danmark, dels sådana personer, som haft hemvist i eller dock uppehållit sig i Danmark och icke veterligen tagit sig hemvist i utlandet eller där uppehålla sig; så *Munch-Petersen, Den danske Retspleje II sid. 18 f.* Frågan om det principiellt riktiga i förevarande avseende erbjuder åtskilliga synpunkter och synes med fog kunna giva anledning till meningsskiljaktighet.

³⁹ Bestämmelsen härom fanns ej i 10: 1 RB, sådant lagrummet ursprungligen lydde; den tillkom genom en förordn. ⁵/₄ 1871. Se ang. densamma propos. N:o 18 och Lagutskottets utlåtande N:o 10 vid 1871 års riksdag.

⁴⁰ Det är tydligt, att den utläggning angående begreppet bo och hemvist, som ovan gjorts m. avs. ä p. 1 i 10: 1 (forum domicili), har

hemvist inom riket, så saknas behörig domstol. Med hänsyn till detta fall är lagen behäftad med ofullständighet⁴¹; fallet torde emellertid sällan förekomma.

Ifrågavarande stadgande lämnar i visst avseende rum för tvekan om, hur det rätteligen bör förstås. Finnes något forum för mål emot den icke-domicilierade svensk, om vilken man ej vet, huruvida han uppehåller sig inom riket eller utomlands, eller, därest man vet, att han vistas här i riket, var härstädes han är att finna? Givet är, att man måste vara mest böjd för att tolka stadgandet så, att under nämnda förutsättningar forum bestämmes genom svarandens senaste bekanta domicil här i landet, och den meningen har ock uttalats, att stadgandet måste förstås på detta sätt⁴². Emellertid torde det vara obestridligt, att en sådan tolkning delvis låter mindre väl förena sig med lagens ord. Då förutsättning för den senaste boningsortens forum enligt lagens ord är, att svaranden "är utrikes", torde det från lagtolkningssynpunkt sett förefalla något betänkligt att tillämpa bestämmelsen i fall, då det icke ens finnes någon anledning till antagande, att svaranden befinner sig utomlands.

III. *Forum för mål mot svenska juridiska personer.* De

tillämpning även å det forum, varom nu är fråga. Ifrågavarande forum är ju svarandens senaste forum domicilii.

⁴¹ Förhållandet var redan under förarbetena till 1871 års förordning uppmärksammat.

Det är enligt min mening en brist i vår lag, att det beträffande mål mot svensk, som saknar domicil i riket, i viss mån kan sägas vara mindre väl sörgt för att behörig domstol skall finnas än beträffande mål mot utlänning; jfr i 10: 1 första stycket p. 3 med andra stycket. Särskilt synes det i hög grad otillfredsställande, att icke sådan svensk kan sökas där honom tillhörigt gods finnes. Finska förslaget till lag om rättegången i tvistemål har beaktat detta. I § 16 stadgas nämligen: "Den, som icke är finsk medborgare eller ej har stadigt hemvist inom landet, sökes där han finnes eller gods i landet äger. Vistas finsk man utom landet, kan han ock sökas där han senast var inom landet boende". Ett subsidiärt forum borde ock finnas där svaranden senast inom riket uppehållit sig. Se ock danska processlagen § 236, andra stycket.

⁴² Ask, anf. arb. sid. 54 f. Jfr Lagkom:ns och Lagbered:ns förslag 10: 5 RB; danska och norska lagarna resp. § 236 och § 19; tyska C. P. O. § 16.

hittills genomgångna stadgandena i 10: 1 RB angå, såsom redan är antytt, forum för fysiska personer. Allmänna bestämmelser om forum för mål, i vilka talan riktas mot en juridisk person, äro varken i rättegångsbalken eller annorstädes i vår lagstiftning meddelade. Ehuru en juridisk person naturligtvis icke kan äga ett domicil i fullt samma betydelse som en människa, kunna dock rättssubjekt av det förra slaget sägas vara bundna vid en ort, som svarar mot domicilet, och denna kan i allmänhet betecknas såsom den ort, som utgör centrum för handhavandet av de intressen, av vilka den juridiska personen är bärare. Domstolen i denna ort är den juridiska personens allmänna forum för mål av den beskaffenhet, som avses i 10: 1 RB.

Det är anledning att skilja mellan offentliga och privata juridiska personer. Av de förra märkes främst staten; mål mot staten anhängiggöres vid domstolen i orten, där den myndighet, mot vilken talan bör riktas, har sitt säte⁴³. Kommun sökes där den är⁴⁴, och korporation av offentlig natur där styrelsen har sitt säte, vilken sistnämnda ort i allmänhet torde sammanfalla med orten, där förvaltningen drives. Vad beträffar enskilda juridiska personer, märkes en mångfald särskilda författningar angående bolag av olika slag (handelsbolag och aktiebolag) banker och föreningar, vilka författ-

⁴³ Så ock *Ask*, anf. arb. sid. 63, och, vad angår lagsökningsforum, *Trygger*, Kommentrar till U. L. sid. 26. Jfr rättsfall i N. T. 1866 sid. 598 och N. J. A. 1883 sid. 344. Den regel, som givits i texten, överensstämmer med vad i ämnet är stadgat i tyska C. P. O. § 18, österrikiska jurisdiktionsnormen § 74, danska lagen § 239. I finska civilprocessförslaget § 19 bestämmes, att talan mot statsverket skall utföras där den myndighet eller tjänsteman, som skall i saken svara, har sitt ämbetsrum eller utövar sin verksamhet, eller där den åtgärd vidtagits, som givit anledning till tvisten. — Det är efter min mening uppenbart, att bristen på bestämmelser om forum för mål mot staten och andra offentliga eller enskilda juridiska personer, om vilka icke i förevarande avseende är särskilt stadgat, bör vid en revision av 10 kap. RB undanröjas. Den bestämmelse i det finska förslaget, som gör till alternativt forum för mål emot kronan domstolen i orten, där den åtgärd vidtagits, vilken givit anledning till tvisten, synes förtjänt av beaktande; den tager prisvärd hänsyn till den rättssökande allmänhetens bekvämlighet.

⁴⁴ Jfr bestämmelserna ang. delgivning av stämning i 11: 16—18 RB.

ningar innehålla föreskrifter om forum. Jag avstår från att här förteckna antydda författningar och deras bestämmelser om forum⁴⁵. Man har dock ej beträffande samtliga enskilda juridiska personer föreskrifter om forum eller överhuvud någon mera avsevärd lagstiftning att tillgå, och om dem äro några ord påkallade. Det är här fråga om stiftelser och om föreningar, som icke äro att hänföra under lagen om ekonomiska föreningar den 22 Juni 1911.

Ehuru gällande lagstiftning om stiftelser är synnerligen ofullständig, är det dock obestriddigt och torde jämväl vara allmänt erkänt, att stiftelser, som äro försedda med styrelse, äga rättssubjektivitet⁴⁶. Forum för mål mot en stiftelse är domstolen i den ort, där styrelsen har sitt säte⁴⁷.

Vad angår ovannämnda föreningar, så bör det lika litet betvivlas, att de, förutsatt att de äro tillräckligt organiserade, äga rättssubjektivitet och således kunna, såsom det plägar uttryckas i vår lagstiftning, förvärva rättigheter och ikläda sig skyldigheter ävensom inför domstol och annan myndighet söka, kära och svara. Sådan förening lyder under domstolen i den ort, där styrelsen har sitt säte⁴⁸. Tvivelaktigt kan, i

⁴⁵ Ang. forum för mål mot rederi, se § 323 i sjölagen.

⁴⁶ Se ett uttalande därom i Förslag till lagar om registrerade föreningar för annan än ekonomisk verksamhet och om offentligen erkända stiftelser m. m., avgivet av därtill utsedda kommitterade, 1903 sid. 72. I gällande lagstiftning förekomma på flera ställen bestämmelser, som ha avseende å stiftelser och som utvisa, att deras rättssubjektivitet är erkänd; se sålunda 25:22 Str. l., 11:15 RB och § 10 i förordningen ^{31/10} 1873 ang. främmande trosbekännare och deras religionsövning (obs. dock, att det första lagrummet endast handlar om av konungen stadfästade stiftelser).

⁴⁷ Jfr §§ 10 och 11 i det i nästföregående not citerade förslaget, enligt vilka §§ styrelse för offentligen erkänd stiftelse skall hava sitt säte, där förvaltningen huvudsakligen utövas, och stiftelsen lyda under allmän underrätt i den ort, där styrelsen har sitt säte.

⁴⁸ Se § 37 i 1903 års förslag till lag om registrerade föreningar för annan än ekonomisk verksamhet, och jfr §§ 88 i lagen ^{22/6} 1911. Ang. ifrågavarande föreningars rättssubjektivitet, se uttalande i 1903 års kommittéförslag sid. 44 f. och en del rättsfall, anmärkta i Westrings lag-edition vid § 4 i 1911 års lag; obs. ock 11:15 RB, som, då däri nämnes förening, icke åsyftar ensamt registrerade ekonomiska föreningar utan även andra föreningar, som äro juridiska personer. Jfr vidare den av mig lämnade utredningen i Svensk Civilprocessrätt III sid. 528 ff. not 54.

brist på lagstadganden, endast det vara, vilka anspråk man bör ställa på en förenings organisation, för att den skall kunna erkännas såsom juridisk person.

IV. *Forum för mål mot utlänning* (10: 1 andra stycket RB).

Då det i förevarande lagrum talas om utländsk man, avses person (man eller kvinna), som icke är svensk medborgare. Därom torde ej råda meningsskiljaktighet, och det vinner bekräftelse av det undantag från lagrummets bestämmelser, som göres för "undersåte i visst främmande land", om vilken är annorlunda stadgat. Vidare är det tydligt, att lagstifaren icke tänkt på utländska juridiska personer; vad som bör antagas gälla beträffande forum för mål emot sådana rättssubjekt, skall emellertid jämväl i det följande med några ord uppmärksammas. Och slutligen är det uppenbart, att bestämmelserna i 10: 1 RB om forum för utlänning endast ha avseende å mål, som enligt samma lagrum höra till det allmänna personliga forum. Vad angår övriga fora, synes vår lag icke göra någon skillnad emellan svenskar och utlänningar, dock torde man ej på grund därav utan vidare få antaga, att bestämmelserna om dessa fora äro tillämpliga beträffande utlänningar ⁴⁹.

⁴⁹ Går man igenom de olika bestämmelserna om forum i tvistemål, så torde, vad angår frågan om deras tillämplighet då svaranden är utlänning, resultatet bliva följande. Forum hereditatis är för sin användning oberoende av svarandens nationalitet (att det över huvud skall vara fråga om mål, som hemfaller under svensk domsrätt, är självklart). Likaledes forum enl. såväl första som andra punkten i 10: 4. (Vad beträffar forum för förmyndarskapstvist, erinras om, att enl. 20: 8 ÅB i 1734 års lag utlänning ej fått vara förmyndare, från vilken regel dock gjorts visst undantag i 4: 3, ursprungl. lydelsen, av lagen ⁸/₇ 1904 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap. Enligt lagen ²⁷/₆ 1924 om förmyndarskap utgör främmande nationalitet ej längre förmyndarjäv, i sammanhang varmed undantagsbestämmelsen i 1904 års lag utesluts. — Har utlänning åtagit sig någon förvaltning och bedrivit den här i riket, så är han enl. min mening skyldig att jäml. p. 2 i 10: 4 svara vid forum administrationis.) Stadgandena i 10: 5 synas ej ge upphov till några särskilda spörsmål beträffande utlänning. Med avseende å fora continentiae causarum, enl. 10: 6 och 7, torde det riktiga vara, att utlänning icke kan stämmas till sådant forum under annan förut-

Den framställning, som jag går att lämna, skall ej strängt begränsas till själva de i lagrummet förekommande bestämmelserna om forum och de till dem sig anknyttande tolknings- och förklaringsfrågorna utan även avse det — delvis utanför nämnda bestämmelserns räckvidd liggande — till den *internationella* processrätten hörande ämnet, vilka mål mot utlännings kunna anhängiggöras vid de ifrågavarande fora.

a) För att fullt förstå innehållet i 10:1 andra st. måste man se lagrummet i dess sammanhang med tidigare stadganden i ämnet, därvid det dock ej är nödigt att gå längre tillbaka än till 10:1 RB, sådan §:n lydde i 1734 års lag.

1) Lagrummet bestod ursprungligen av ett enda stycke, som upptog fyra punkter; första och andra punkterna (den senare med bortseende från den ändring, som skedde genom lagen ¹¹/₆ 1920) voro lika med nuvarande första och andra punkterna i första stycket av §:n, och fjärde punkten överensstämde i allo med det nuvarande tredje stycket. Tredje punkten lydde: "Den ingenstädes stadigt hemvist eger eller främmande är, sökes där han finnes."

Genom en förordning av den 5 April 1871 erhöll 10:1 RB ändrad lydelse. Ändringen bestod däri, att bestämmelsen om främmande borttogs ur tredje punkten, som i stället erhöll såsom tillägg den ännu kvarstående bestämmelsen angående forum för den, som ingenstädes äger stadigt hemvist och är utrikes. Stadgandet om forum för främmande upptogs i en ny före den förutvarande fjärde punkten inskjuten punkt, så lydande: "Utländsk man må sökas å ort inom riket, där han anträffas." Slutligen erhöll §:n genom lag av den 20 Mars 1891 den lydelse, som den bibehöll ända till den genom 1920 års lag åvägabragta ändringen, för vilken redan redogjorts.

Hur 10:1 RB, sådant lagrummet ursprungligen lydde, bort tolkas, vad beträffar forum för mål mot utlännings, är ingalunda klart. Frågan gäller, vad lagstiftaren förstått med *främmande*. Ha därmed åsyftats alla, som icke äro svenska

sättning, än att det över huvud enl. 10:1 finnes ett forum för honom här i riket. Vid 10:8 synes ej vara anledning att göra skillnad emellan in- och utlännings; ej heller vid 10:12. Slutligen torde det vara otvivelaktigt, att utlännings lika med inlännings kan stämmas till fastighetsforum.

statsborgare, eller endast de personer, som varken äro svenska statsborgare eller äga bo och hemvist här i riket? Besvaras frågan i enlighet med det förra alternativet, så har första punkten avsett endast svenska statsborgare och tredje punkten alla utlänningar utan undantag, alltså ej blott dem, som saknat, utan även dem, som här ägt domicil. Enligt det senare alternativet har första punkten avsett även här domicilierade utlänningar och tredje punkten följaktligen allenast sådana utlänningar, som ej här haft bo och hemvist. Det förra alternativet är onekligen det, som man närmast är böjd för att antaga; man låter därvid bestämma sig av den moderna uppfattningen av statsborgarskapets betydelse. Denna mening har ock funnit flere anhängare inom teorien⁵⁰. Likväl torde snarast böra anses, att det senare alternativet stämmer med lagstiftarens uppfattning. Då enligt 1734 års lag icke statsborgarskapet utan hemvistet torde ha bestämt egenskapen av inlänning eller utlänning och tillerkänts avgörande betydelse i fråga om privaträttsliga förhållanden⁵¹, har lagstiftaren efter all sannolikhet med ordet främmande i 10: 1 RB förstått endast den utlänning, som ej här i riket hade sin hemvist.

Vilken mening man än må hysa härom, så är det emellertid enligt min åsikt säkert, att den ändring, som 10: 1 RB genom 1871 års förordning undergick, icke berörde förevarande spörsmål. Om lagrummet, sådant det ursprungligen lydde,

⁵⁰ Se *Ask*, anf. arb. sid. 177 f., som antager, att av bestämmelserna i 10: 1 RB framgått, att mål mot utlänningar (utan skillnad emellan olika kategorier utlänningar) hörde till forum deprehensionis; vidare *Wrede*, Civilprocessrätt I (2:dra uppl.) sid. 132 f., som likaledes antagit, att bestämmelsen om främmande gällde alla utlänningar. Vad *Abrahamsson* i sina anm. till Chr. L. L. sid. 643 avser med sitt yttrande om var främmande skall sökas, vågar jag ej med bestämdhet avgöra. *Nehrman*, Processus civilis sid. 48 § 26, nöjer sig med att återgiva lagens ord. *Schrevelius*, Civilprocess sid. 69 f., uttrycker sig så, att man närmast får den uppfattningen, att bestämmelsen om främmande av honom tillämpas endast på utlänningar, som ej här ha stadigt hemvist.

⁵¹ Inlänningar voro de, som här i riket "bygga och bo"; utlänningar voro de, som "bygga och bo under främmande herrskap"; se 15: 1 och 7 ÅB och 1736 års kungl. stadfästelse på 1734 års lag samt *Reuterskiöld*, Handbok i svensk privat internationell rätt sid. 78 f. och *Winroth*, Svensk Civilrätt V sid. 89 not 3.

föreskrev forum deprehensionis för alla utlänningar utan undantag, så kan ej nämnda förordning häri ha åstadkommit någon ändring. Syftet med lagändringen var uteslutande att tillskapa ett forum för svensk, som saknade domicil i riket och vistades utomlands; förarbetena till förordningen innehålla icke den minsta antydning om något annat ⁵².

Nya Lagberedningen, som utarbetat ovannämnda lag av 1891, varigenom 10: 1 RB fick den lydelse, lagrummet i huvudsak ännu har, utgick från den tolkning av 10: 1 RB (sådan §:n lydde enligt 1871 års förordning), att utländsk man, som vore bosatt här i riket, hade att för förmögenhetsrättsliga förbindelser svara vid domstolen i den ort, där han hade sitt bo och hemvist. Då Beredningen icke åberopar något annat stöd för sin mening, än att första punkten i 10: 1 "uppställer forum domicilii såsom behörigt för käromål av ifrågavarande beskaffenhet utan inskränkning till inländske män", torde man få antaga, att Beredningen icke särskilt fäst sig vid den ändring, lagrummet år 1871 undergick, utan ansett, att det redan i dess ursprungliga skick bort förstås i enlighet med Beredningens åsikt. Den avfattning, som början av andra stycket i 10: 1 erhöll, finner på detta sätt sin förklaring. Det stadgas ej, att utländsk man, som här i riket äger bo och hemvist, sökes vid den rätt, därunder han har sitt bo och hemvist, utan det heter, att utländsk man, som ej här i riket bo och hemvist äger, må etc., vilken formulering uppenbarligen är grundad på antagandet, att första punkten i §:ns första stycke avser även utlänning.

Den föregående utredningen kan — oberoende av vad man anser om 1734 års lags ursprungliga ställning till ifrågavarande spörsmål — ej giva något annat resultat, än att enligt

⁵² Ask, anf. arb. sid. 177 f., vill, oaktat syftet med lagändringen 1871 obestriddigen endast var det i texten angivna, på grund av orden "må sökas" göra gällande, att förutvarande rätt (som enligt Asks uppfattning föreskrev forum deprehensionis för alla utlänningar) faktiskt blivit ändrad även i det avseendet, att här domicilierad utlänning fått forum domicilii till sitt allmänna forum personæ. För min del är jag övertygad om denna åsikts ohållbarhet: en bristfällig redigering har icke, lagstiftaren ovetande, kunnat åstadkomma sistberörda ändring, då, väl att märka, avfattningen icke är sådan, att den på minsta sätt tvingar till antagande av denna ändring.

nu gällande rätt mål mot utlänning, som här i riket äger bo och hemvist, skall anhängiggöras vid forum domicilii. Att denna regel är lämplig, torde ej kunna vara föremål för olika meningar.

Huruvida utlänning skall anses äga domicil i riket, och, i så fall, var domicilet skall anses vara, avgöres efter samma grunder, som förut blivit beträffande svensk medborgare angivna⁵³. Ifrågavarande regel omfattar alla utläningar utan undantag för någon nationalitet.

2) De regler angående forum för icke-domicilierade utläningar, som äro givna i andra stycket av 10: 1, äro, enligt vad lagstället angiver, knutna till det villkoret, att icke för undersåte i visst främmande land är annorlunda särskilt stadgat. Med bortseende tillsvidare från det stadgande, som därmed åsyftas, redogör jag för dessa regler⁵⁴.

Utlänning, som saknar domicil i riket, må sökas å ort inom riket, där han anträffas. Den behörighet, som i lagrummet tillagts det därmed avsedda forum, har icke begränsats till någon viss grupp bland de mål, som röra svarandens person. Uttrycket "där han anträffas" kan ej anses betyda annat än det i första stycket av 10: 1 använda "där han finnes". Behörig är alltså den domstol, inom vars domkrets stämningen delgives svaranden.

3) För mål angående förbindelse, som utlänning "här i riket ingått eller gäld, som han under vistelse i riket eljest

⁵³ Enligt § 1 mom. 1 i mantalsskrivningsförrordningen skall utländsk undersåte, som är inom riket bosatt, här mantalsskrivas. Regeln i § 3 mom. 1, att envar skall mantalsskrivas där han är bosatt, avser givetvis jämväl utlännings mantalsskrivning. Inom riket mantalsskriven utlännings forum domicilii är domstolen i mantalsskrivningsorten. Tvivelaktigt kan endast det vara, huruvida utlänning, som är här bosatt utan att vara här mantalsskriven, kan under några förhållanden anses inom riket äga ett domicil av den betydelse, att det grundlägger ett forum domicilii. För min del besvarar jag frågan jakande, ehuru med full insikt om, att man vid prövningen av, huruvida ett verkligt domicil är för handen, måste beträffande en icke här mantalsskriven utlänning vara böjd för större stränghet, än då det gäller svensk medborgare.

⁵⁴ Ett i N. J. A. 1921 sid. 83 ref. rättsfall är utan intresse, då fallet synes vara alldeles klart. Rättsfall, ref. i N. J. A. 1923 sid. 423, omnämnas nedan vid tolkningen av 10: 6 sista p. R. B.

ädragit sig”, uppställer lagrummet vid sidan av forum deprehensionis såsom därmed konkurrerande fora domstolen å ort inom riket, där utlänningen tillhörigt gods finnes eller där förbindelsen ingicks eller gälden uppkom. Förutsättning för anlåtande av någotdera av sistnämnda båda fora är icke, att utlänningen vid målets anhängiggörande vistas någonstades inom riket. Detta är tydligt ej mindre av lagrummets avfattning än även av det syfte, som man velat vinna med 1891 års lag, nämligen att möjliggöra rättegång mot utlänning vid svensk domstol även i det fall, att han icke kan inom riket anträffas.

Vad särskilt angår det forum, vars kompetensgrund består däri, att svaranden tillhörigt gods finnes inom domstolens domkrets, så saknas fog för att tolka stadgandet så, att det erhåller mindre räckvidd, än ordalagen fullt ut medgiva⁵⁵. Svaranden ”tillhörigt gods” är detsamma som honom tillhörig egendom över huvud, d. v. s. förmögenhetsrättigheter i allmänhet⁵⁶. Det ligger emellertid nära till hands att med anledning av lagens uttryck ”ort, där gods finnes” förstå stadgandet så, som om ingen annan förmögenhetstillgång finge komma i betraktande än en sådan, som har en synlig inom rummet fallande existens, dock att tillgången icke nödvändigt

⁵⁵ Nya Lagberedningens motivering innehåller icke något annat direkt bidrag till en mera ingående tolkning, än som framgår av dess yttrande, att domstolen i ort, där ”utlänningen tillhörig egendom” finnes, är lämpligt forum med hänsyn dels därtill, att han vanligen bör med lätthet där kunna förskaffa sig ombud för bevakande av sin rätt, dels därtill, att utlänning endast undantagsvis drages inför svensk domstol, med mindre käranden har någon utsikt att erhålla exekution i här befintlig egendom.

⁵⁶ Hit är givetvis även fast egendom att hänföra. Enligt § 17 i lag ³⁰/₅ 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom m. m. är utländsk medborgare, som här i riket förvärvat fast egendom eller förvärvat eller bearbetar inmutad mineralfyndighet eller idkar gruvdrift men ej är här bosatt, pliktig att hava ett i orten bosatt ombud, som är svensk medborgare. Det må emellertid beaktas, att då detta ombuds behörighet är begränsad sålunda, att ombudet äger vid de tillfällen, då huvudmannen icke vistas i riket, ”i angelägenheter, som röra fastigheten eller grufvan” mottaga stämningar och svara vid domstolar m. m., ombudet följaktligen icke är befogat, fränsett naturligtvis särskilt bemyndigande, att svara i andra kravmål mot utlänningen än sådana, som kunna sägas angå fastigheten (t. ex. mål, var på grund av inteckning betalning sökes).

behöver utgöras av en kroppslig sak utan kan vara lokaliserad genom anknytning till en skriftlig handling, vars betydelse ligger åtminstone däri, att den lämnar bevis om förmögenhetsrättighetens existens⁵⁷. Att giva stadgandet den begränsade tillämpning, som en dylik tolkning skulle medföra, är efter min mening icke riktigt. Det finnes ej något i förarbetena till 1891 års lag, som berättigar till antagandet, att man velat från att komma i betraktande såsom kompetensgrundande undantaga någon som helst förmögenhetstillgång, om vilken över huvud kan sägas, att den finnes inom riket. Den i utländsk lagstiftning förekommande bestämmelse, som påtagligen närmast övat inflytande på Nya Lagberedningens förslag, gör ej något undantag⁵⁸, och härtill kommer slutligen, att stadgandets formulering ingalunda tvingar till antydda tolkning, som fasthellre är snarare restriktiv än strikt. — Frågan, var egendom skall anses befinna sig, inrymmer en mångfald särskilda spörsmål, som tillsammans utgöra, om de skola besvaras uttömmande, ett omfattande ämne. Detta möter inom olika delar av rätten (vad processrätten angår, företrädesvis inom exekutionsrättens — utsökningslagens — område) och kan givetvis ej lämpligen i detta sammanhang göras till föremål för någon närmare utredning⁵⁹.

⁵⁷ Ask, anf. arb. sid. 185, förklarar, att med gods förstås utom res corporales "endast sådana okroppsliga ting, som äro på det sätt fästade vid en kroppslig sak, att de hafva en naturlig relation till rummet. Depositionsbevis, skuldebref, accepterade räkningar och andra värdepapper äro gods i den mening här afses, ej t. ex. muntliga fordringar".

⁵⁸ Se tyska C. P. O. § 23 (äldre §-nummer 24), enligt vilken för käromål ang. förmögenhetsrättsliga anspråk mot en person, som icke har något domicil i tyska riket, den domstol är behörig, inom vars domkrets honom tillhörig egendom (Vermögen) finnes. Ang. detta lagrumms innebörd, se Wach, Handbuch sid. 418 ff.

⁵⁹ Var kroppsliga ting skola anses finnas, kan ej vara tvivelaktigt. Vad beträffar fordran eller annan rättighet, så torde det vara säkert, att rättigheter, som äro knutna till sådana värdepapper som obligationer och aktier, äro lokaliserade genom papperen; detsamma är säkerligen ock eljest fallet med fordran eller annan rättighet, som grundar sig å en i innehavarens hand gällande handling; jfr § 75 första stycket UL och Trygger, Kommentar sid. 262 f. Att även fordran eller rättighet, som är grundad på annan handling, kan anses lokaliserad genom handlingen,

Beträffande tolkningen av stadgandet om förmögenhetsforum må för övrigt framhållas, *att* det icke fordras, att den utlännings tillhöriga egendomen är utmättningsbar eller förslår till gäldande av kärandens fordran (dess större eller mindre värde är utan betydelse), *att*, om utlännings har egendom inom flera domkretsar, det finnes lika många fora för de mål emot honom, om vilka fråga är, *samt att* det kommer uteslutande an på, var egendomen finnes vid målets anhängiggörande (d. v. s. vid tiden för stämningens delgivning)⁶⁰.

4) Det i andra stycket av 10: 1 till reglerna om forum för här i riket icke domicilierade utlännings knutna förbehållet, "där ej för undersåte i visst främmande land är annorlunda särskilt stadgat", syftar på § 9 i förordningen den 15 Juni 1861 om verkställighet i Sverige av domar och utslag, meddelade av domstol i konungariket Danmark. Den där förekommande bestämmelsen är av följande lydelse: "Ej må vid svensk domstol sak mot dansk undersåte upptagas i andra fall, än där domstolen vore behörig, om svaranden varit svensk; dock kan dansk undersåte, som någon tid i Sverige sig uppehåller, under denna sin vistelse därstädes för gäld eller annan förbindelse sökas, där han finnes"⁶¹.

kan knappast betvivlas. Däremot torde icke eljest handling, som tjänar till bevis om fordran eller annan rättighet, ha betydelse i lokaliseringshänseende. Sådan rättighet liksom även rättighet, varom handling saknas, bör anses — i fall, varom nu är fråga, eller att rättighetens innehavare är en här i riket icke domicilierad utlännings — befinna sig där, varest den ur rättigheten förpliktade har sitt hemvist; jfr rättsfall i N. J. A. 1905 sid. 527. Åtskilliga främmande lagar innehålla beträffande ifrågasvarande forum (forum, där förmögenhet finnes) bestämmelse, att vid fordringar gäldenärens domicil skall gälla såsom den ort, där fordringen befinner sig; så tyska C. P. O. § 23, österrikiska jurisdiktionsnormen § 99 och norska civilprocesslagen § 32 (den norska regeln är uttryckligen begränsad till fordran, "som ikke knytter sig til gjeldsbrev").

⁶⁰ Ask, anf. arb. sid. 185, anser, att det vid bestämmandet av ifrågasvarande forum icke kommer an på var godset tillfälligtvis befinner sig utan på den ort, "dit det efter sin ekonomiska bestämmelse hör". Denna grundsats, som icke stämmer med lagens ord, är dessutom allt för svävande för att vara lämplig.

⁶¹ En motsvarande bestämmelse förekommer i motsvarande danska lag av 10/2 1861 § 6; se ock § 248 tredje stycket i den nya danska process-

Denna bestämmelses huvudsyfte är att fastställa grunden för svensk domstols kompetens att upptaga sådana mål mot dansk undersåte, som enligt 10: 1 RB höra till det allmänna personliga forum. Beträffande mål, som höra till andra fora, avses icke att göra någon skillnad emellan dansk och annan utlänning, och sådant är ej heller av nöden, eftersom vår rätt över huvud ej skiljer emellan svensk och utlänning (se ovan).

Bestämmelsen är så avfattad, att den lätt kan bli missförstådd. Det vill nämligen synas, som om man, när det gäller att pröva, huruvida en svensk domstol är behörig att upptaga mål mot dansk undersåte, har att i tanken förvandla dansken till svensk och därefter enligt de vanliga reglerna avgöra, om behörighet är för handen. Men man finner ganska snart, att det resultat, till vilket man på detta sätt kommer, icke kan vara riktigt. Bedömer man forumfrågan från den hypotetiska förutsättningen, att dansken är svensk, och samtidigt beaktar, att dansken icke här i riket har något domicil, så föres man till den slutsatsen, att dansk undersåte kan i likhet med svenskar, som ingenstades i riket äga stadigt hemvist, sökas vid forum deprehensionis. En sådan uppfattning är emellertid direkt oförenlig med grunden för § 9 i 1861 års förordning, vilket för övrigt även framgår av stadgandet i senare hälften av §:n därom, att dansk kan under förutsättning, att han någon tid uppehåller sig här, sökas där han finnes. Icke ens i det fall, att dansk jämväl i sitt eget land saknar domicil, torde han böra med hänsyn till forum likställas med svensk, som icke i Sverige har stadigt hemvist.

Innebörden av § 9 måste anses vara den, att dansk, som ej är domicilierad i Sverige, över huvud icke får (i de mål, om vilka nu är fråga) sökas vid svensk domstol, dock med undantag för dansk, som någon tid uppehåller sig i Sverige, i det att nämligen denne får under sin vistelse härstädes för gäld eller annan förbindelse sökas vid forum deprehensionis. Huru länge dansk behöver hava uppehållit sig i riket för att kunna

lagen samt ovan i detta arbete not. 20 å sid. 113—115 (2:dra uppl. not 20 sid. 111—113) och nedan § 29 under III.

sökas vid forum deprehensionis, är ej stadgat ⁶². Så mycket kan i varje fall sägas, att uppehållet ej får ha en så flyktig karaktär som en genomresa eller en några dagars nöjesresa. Med gäld eller annan förbindelse, varför dansk får vid forum deprehensionis sökas, avses ej blott förbindelse, som har sin grund i utfästelse, utan även förbindelse, som uppkommit ex delicto. Likgiltigt är, om förbindelsen uppkommit i Sverige eller utrikes, eller om den ingåtts till svensk eller till utlänning.

5) Om forum för utländska bolag, föreningar och andra dylika rättssubjekt är ej mycket att säga. Det är uppenbart, att ett sådant rättssubjekt kan för förbindelse, som det här i riket ingått, eller gäld, som det eljest i riket ådragit sig, sökas å ort inom riket, där subjektet tillhörigt gods finnes, eller där förbindelsen ingicks eller gälden uppkom. Ett forum deprehensionis kan endast tänkas, om man fäster sig vid orten, där rättssubjektets organ, som äger företräda detsamma, anträffas, men en sådan tillämpning av stadgandet om detta forum torde icke kunna anses tillåtlig. För det fall, att rättssubjektet driver verksamhet här i riket och på den grund här äger ett stadigvarande ställföreträdande organ, kan det ifrågasättas, huruvida icke subjektet är skyldigt att i mål, som ligger inom gränserna för ställföreträdarskapet, svara vid företrädarens forum. Emellertid kan man i brist på stadgande i sådant avseende ej antaga detta ⁶³.

⁶² I § 6 av den mot 1861 års förordning svarande danska lagen uppställs såsom förutsättning, att uppehållet varar längre än åtta veckor. Samma fordran kan naturligtvis ej uppställas för svensk rätts del. — En bestämmelse liknande den, som nu är före, innehålles i § 12 UL; Ang. dess tolkning *Trygger*, Kommentar sid. 24 f.

⁶³ Österrikiska jurisdiktionsnormen § 99 tredje st. innehåller stadgande om att: Ausländische Anstalten, Vermögensmassen, Gesellschaften, Genossenschaften und andere Personenvereine können bei dem inländischen Gerichte geklagt werden, in dessen Sprengel sich ihre ständige Vertretung für das Inland oder ein mit der Besorgung der Geschäfte solcher Anstalten und Gesellschaften betrautes Organ befindet.

Vad beträffar svensk rätt kan endast hänvisas till speciallagstiftning; se sålunda lagen ^{30/5} 1916 (ovan not 56) och lagen ^{24/7} 1903 om utländsk försäkringsanstalts rätt att driva försäkringsrörelse här i riket. I sistnämnda lag, § 3, stadgas, att utländsk försäkringsanstalt, som här i riket driver försäkringsrörelse, skall i alla därav härflytande rättsför-

b) Medan det förut varit tal om fora för mål mot utlänning, skall nu redogöras för de mål mot utlänning, som kunna handläggas vid dessa fora.

Tidigare har framhållits⁶⁴ — vad som i och för sig förefaller vara självklart — att en sak icke kan upptagas till prövning vid svensk domstol, såframt icke det enligt vår rätts kompetensregler finnes behörig domstol här i riket. Omvänt gäller, att om det här i riket finnes ett forum för en sak, samma sak hemfaller under svensk domsrätt. Denna senare sats är lika oomtvistligt riktig som den förra, men till förebyggande av, att den finner oriktig användning, är det, vad nu särskilt angår tillämpningen av 10: 1 andra stycket RB, av vikt att erinra om, att den omständigheten, att lagrummet uppställer fora för mål mot utlänning av beskaffenhet att höra till det allmänna personliga forum, utan att någon inskränkning göres, icke utan vidare får förstås så, som om därmed skulle vara fastslaget, att alla dessa mål kunna upptagas vid dessa fora. Frågan, vilka saker hemfalla under svensk domsrätt, hör till den internationella processrätten, och forareglerna kunna icke anses, utöver vad av dem tydligt framgår, innefatta någon reglering av sagda ämne.

Se vi då härefter närmare till, vad 10: 1 innehåller i ämnet, så faller det genast i ögonen, att behörigheten allenast beträffande de båda sist i lagrummet nämnda fora (där gods finnes eller där förbindelsen ingicks resp. gälden uppkom) är begränsad till vissa mål. Det föreskrives ej någon som helst dylik begränsning beträffande forum domicilii⁶⁵ eller forum deprehensionis. Vid sådant förhållande kan ej antagas annat, än att begränsning av kompetensen består endast i den mån, den internationella rättens allmänna grundsatser medföra sådan. En grundligare undersökning är dock påkallad särskilt i avseende å forum deprehensionis; det har nämligen delvis i praxis yppat sig tvekan om, hur långt behörigheten sträcker sig.

hållanden lyda under svensk lag samt vara pliktig att svara inför svensk domstol. Någon bestämmelse om forum gives emellertid ej.

⁶⁴ Se sid. 105 (2:dra uppl. sid. 103) i detta arbete.

⁶⁵ Forum för här domicilierad utlänning.

Förarbetena till 1891 års lag lämna en del upplysningar. På grund av en riksdagsskrivelse den 8 Maj 1889⁶⁶ uppdrog K. M. åt Nya Lagberedningen att utarbete förslag till sådana bestämmelser, att utländsk man, som vare sig inom eller utom riket iklätt sig förmögenhetsrättsliga förbindelser till svensk man, må, när han här i riket kan anträffas, sökas å den ort, samt att även om utländsk man icke här i riket kan anträffas han dock må på grund av förbindelser av nyssberörda beskaffenhet, dem han här i riket åtagit sig mot svensk man, stämmas till den svenska domstol, som kan finnas lämplig. Beredningen avgav med anledning härav förslag till ändrad lydelse av 10: 1 RB⁶⁷. I detta förslag, som, så vitt nu är i fråga, är i allo lika med nuvarande 10: 1 andra stycket RB, iakttog Nya Lagberedningen ej den i förordnandet för Beredningen angivna inskränkningen till mål angående förmögenhetsrättsliga förbindelser, som utlänning iklätt sig till *svensk*. Beredningen, som över huvud, enligt vad dess motivering giver vid handen, endast tänkt på mål angående förmögenhetsrättsliga förbindelser, antyder, att gällande rätt beträffande möjligheten att inom riket söka utlänning ej gjorde någon skillnad emellan inom och utom riket ingångna förbindelser, och att det stode utlänning ej mindre än inlänning öppet att vid svensk domstol väcka talan mot utlänning. Vad det senare angår framhåller Beredningen, att den fullständiga likställigheten emellan utlänning och inlänning med avseende å befogenheten att påkalla domstols biträde vore allmänt erkänd såsom den enda ståndpunkt, vilken kunde tillfredsställa rättvisans krav.

Även om jag ej hade stöd av dessa Nya Lagberedningens uttalanden, skulle jag beträffande de spörsmål, som uttalandena avse, uppfatta gällande rätt i överensstämmelse med desamma. Det är sålunda alldeles otvivelaktigt, att det vid anhängiggörande av mål mot utlänning angående förmögenhetsrättsliga förbindelser — vid forum domicilii, om han är här domicilierad, och vid forum deprehensionis, om han utan att vara i riket domicilierad här finnes — ej kommer an på,

⁶⁶ Skrivelsen tillkom efter motion inom andra kammaren vid 1889 års riksdag N:r 128; se N. J. A. för 1889 Avd. II sid. 34 ff.

⁶⁷ Förslaget är upplaget i propos. N:r 10 vid 1891 års riksdag.

var (inom eller utom riket) förbindelsen ingått⁶⁸, liksom ej heller på kändens nationalitet (svensk medborgare eller utlänning). I det senare avseendet är man naturligen, i fråga om forum deprehensionis, i hög grad böjd för att ställa sig tvivlande. Man kommer nämligen till resultat, som te sig egendomliga och icke tilltalande. Att en svensk äger vid forum deprehensionis söka en här i riket tillfälligtvis sig uppehållande utlänning för förbindelse, som den senare utomlands åtagit sig till den förre, innebär ett långt gående hävdande av svensk domsrätt över utlänning men har givetvis avsevärda skäl för sig; att däremot en här tillfälligtvis sig uppehållande utlänning äger vid forum deprehensionis söka en annan utlänning, som likaledes tillfälligtvis här uppehåller sig, för förbindelse, som tillkommit utomlands, synes innebära en utsträckning av svensk rättskipning till fall, till vilka icke något svenskt rättskipningsintresse anknyter sig. Det torde icke desto mindre vara säkert, att man för svenska rättens del icke kan komma ifrån även detta sistnämnda resultat. Det saknas enligt gällande rätt h. o. h. fog för att, så vitt nu är i fråga, med hänsyn till möjligheten att vid svensk domstol erhålla rättsskydd anse utlänning vara försatt i sämre ställning än inlänning⁶⁹.

⁶⁸ I den ovan i not 66 omförmälda motionen säges det beträffande bestämmelsen, att utlänning må sökas där han anträffats, icke vara fullt klart, huruvida lagstiftaren avsett, att bestämmelsen skulle gälla i andra fall, än då kravet grundas på en inom riket åtagen förbindelse. Om tvekan härutinnan tidigare kunde råda, så är numera varje möjlighet till tvekan undanröjd. Att för forum deprehensionis ingen inskränkning till inom riket åtagna förbindelser är åsyftad, framgår av den i lagrummet i sådant avseende gjorda skillnaden emellan detta forum och de båda där- efter nämnda fora.

⁶⁹ Lagstiftningarna ha i allmänhet, vad beträffar forareglerna, beaktat behovet av, att det finnes behörig inhemsk domstol för upptagande av mål, som ha sitt upphov av den internationella samfärdseln, dock utan att detta hänsyntagande överallt givit sig uttryck i regler angående särskilda fora för mål mot utlänning. Några främmande lagars bestämmelser i ämnet må här med några ord antydass.

Enligt fransk rätt, Code civil art. 14, kan utlänning, även om han saknar domicil i Frankrike och icke ens där uppehåller sig, sökas vid fransk domstol för förbindelse, som han ingått gentemot en fransman vare sig i eller utom Frankrike. (En annan för fransk rätt egendomlig grundsats, är den, som, utgående från satsen: la justice n'est due qu'aux

Vid forum domicilii och forum deprehensionis kunna otvivelaktigt upptagas även andra mål mot utlänning än

nationaux, förnekar de franska domstolarna kompetens att döma i tvister emellan utlänningar, d. v. s. då såväl käranden som svaranden är utlänning. Regeln, som icke är grundad på något uttryckligt stadgande i fransk lag men dock är antagen av den franska jurisprudensen, har emellertid vittgående undantag. Att den är uttryck för en uppfattning om förhållandet civiliserade folk och stater emellan, som numera borde anses övervunnen, lär väl knappast kunna med något fog bestridas.) Se om fransk rätt *Weiss*, Manuel de droit international privé sid. 578 — 624.

Tyska C. P. O. upptager icke någon forumbestämmelse, som har uteslutande avseende å mål mot utlänning. Emellertid har § 23 (se ovan sid. 322 not 58), enligt vilken käromål ang. förmögenhetsrättsliga anspråk kunna anhängiggöras mot person, som icke har domicil i Tyskland, vid domstol, inom vars distrikt han har förmögenhet, sin förnämsta betydelse m. h. t. utlänningar.

Österrikiska jurisdiktionsnormen, § 99, innehåller samma stadgande som tyska lagen, men därtill kommer i § 101 bestämmelse om reciprocitetsforum (d. v. s. för så vitt främmande stat inrymmer sina domstolar behörighet mot österrikiska medborgare, skall även i Österrike finnas behörig domstol för mål mot undersåtar, tillhörande den främmande staten).

Enligt danska rättegångslagen, § 248, finna de vanliga forareglerna användning på mål mot utlänningar. Men om det enligt dessa regler icke gives någon domstol inom riket, vid vilken rättegång mot utlänning kan utföras, är det, för så vitt icke särskilda traktater lägga hinder i vägen, tillåtet (enligt lagens ursprungliga lydelse gällde denna tillåtelse endast inlänning, men denna begränsning har upphävts genom lag ^{30/6} 1922) att i mål ang. förmögenhetsrättsförhållanden söka utlänning i den domkrets, där denne vid stämningens delgivning uppehåller sig eller har gods. (Ang. begreppet utlänning jfr ovan sid. 311 f. not 38.) — Jfr i ämnet *Munch-Petersen*, Den danske Retspleje I sid. 54 f, II sid. 33.

Enligt norsk rätt komma särsk. i betraktande §§ 19 och 32 i den nya loven om rettergangsmaaten for tvistemaal. Av § 19 (jfr ovan not. 38) framgår, att en person, som icke är norsk medborgare, ej kan sökas vid forum deprehensionis i Norge under annan förutsättning, än att han icke någonstades, varken i Norge eller utrikes, är domicilierad. Om en sådan ingenstades domicilierad utlänning icke har någon känd uppehållsort i Norge, kan han sökas vid norsk domstol i orten, där han sist vederligen bott eller uppehållit sig, dock endast om målet gäller en av honom i Norge åtagen förpliktelse eller en förpliktelse, som skall uppfyllas i Norge. Har en utlänning aldrig uppehållit sig i Norge, kan han ej sökas i Norge, för så vitt ej det finnes ett speciellt forum för

sådana, som hava förmögenhetsrättslig karaktär. I vilken omfattning dessa andra mål kunna hemfalla under svensk

målet eller han utfäst sig att svara i Norge. Det speciella forum, som här i synnerhet är att uppmärksamma, omnämnes i § 32, som, i anslutning till § 23 i tyska C. P. O., stadgar, att käromål om förmögenhetskrav kan anhängiggöras mot den, som icke har "hjemting" i riket, i varje domkrets, där han har egendom eller där egendom, som kravet gäller, befinner sig då stämningen delgives; enligt vad i lagrummet vidare föreskrives, kan dock tillämpningen inskränkas genom överenskommelse med främmande stat. Jfr *Hagerup*, *Civilproces* sid. 87 ff., 159 f. och 174 ff.

Man torde vara tämligen allmänt ense om att i den ovananmärkta, i art. 14 av franska Code civil givna regeln se en utvidgning av inhemsk domsrätt över utlänning, som varken är folkrättsligt försvarlig eller ens från det egna landets intressesynpunkt sett lämplig. Men även en sådan utsträckning av domsrätten som den, vilken framgår av svensk rätts stadgande om forum deprehensionis, synes gå längre än som kan anses riktigt och lämpligt. Det torde särskilt få antagas, att en dom, som meddelats av forum deprehensionis (detta gäller ej blott den svenska rättens forum depr. utan även t. ex. den danska lagens förut anmärkta regel om samma forum) icke kan hava stora utsikter att vinna internationellt erkännande. För reglering av kompetensen m. h. t. den internationella samfärdseln göra följande av Institut de droit international (se dess Annuaire I sid. 125 f., ävensom *Meili*, *Das internationale Civilprozessrecht* (Zürich 1904) II sid. 197 ff.) fastställda principer anspråk på beaktande: a) *Le domicile* (et subsidiairement la *résidence*) du défendeur, dans les actions personnelles ou qui concernent des biens meubles, et la situation des biens, dans les actions réelles concernant des immeubles, doivent, dans la règle, déterminer la compétence du juge, sauf l'adoption de fora exceptionnels, à l'égard d'une certaine catégorie de litiges. b) La règle posée sub a) aura pour effet que le juge compétent pour décider un procès n'appartiendra pas toujours au pays dont les lois régissent le rapport de droit qui fait l'objet de ce procès. Cependant, l'adoption des fora exceptionnels, mentionnés sub a), devra surtout avoir pour but de faire décider, autant que possible, par les juges de pays, dont les lois régissent un rapport de droit, les procès qui concernent ce rapport, par exemple les procès qui ont pour objet principal de faire statuer sur des questions d'état ou de capacité personnelle, par les tribunaux du pays dont les lois régissent le status personnel etc. — Den synpunkt, som framhålles av Institut de droit intern. under b), är givetvis mycket beaktansvärd: man bör vid uppställandet av forareglerna se till att, så vitt möjligt ett lands domstolar icke få befattning med tvister, som äro att bedöma efter främmande rätt. Allenabestämmande kan dock denna synpunkt icke vara, och det må vidare märkas, att den icke utan vidare får läggas till grund för tolkningen av en viss positiv rätts stadganden angående fora för mål

domsrätt, är ingenstades i svensk lagstiftning föremål för någon allmän reglering; i den mån ej bestämmelser för särskilda slag av mål äro meddelade, kan man ej annat än hänvisa till allmänna internationellrättsliga regler. Givet är, att man måste vara böjd för att tillerkänna forum domicilii en mera vidsträckt behörighet än forum deprehensionis; kompetensgrunden vid det förra innebär ju, att svaranden står i ett stadigvarande förhållande till vårt land, vilket däremot icke är fallet beträffande det senare forum.

Särskilda hithörande bestämmelser äro meddelade i 3 kap. 1 § av lagen den 8 Juli 1904 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap. Här stadgas, att talan om äktenskapsskillnad eller hemskillnad mellan utländska undersåtar må här i riket upptagas, dels om den make, mot vilken talan väckes, här har sitt hemvist, dels ock om makarna samtidigt haft hemvist inom riket men den mot utlänning. Vill man med ledning av densamma tillämpa bestämmelserna i andra stycket av 10:1 RB, så kommer man till resultat, som stå i påtaglig strid med dessa bestämmelser.

Vad särskilt beträffar frågan, om parts nationalitet bör öva inflytande på domstolens kompetens, må följande uttalanden av Institut de droit intern. (Annuaire I sid. 126) citeras: c) Dans les procès civils et commerciaux la nationalité des parties doit rester sans influence sur la compétence du juge — sauf dans les cas où la nature même du litige doit faire admettre la compétence exclusive des juges nationaux de l'une des parties. Denna princip, som redan allmänt vunnit erkännande, torde emellertid, för så vitt den de lege ferenda skall förtjäna godkännande, böra sammanställas med de ovan citerade, under a) och b) anmärkta principerna. Har man, såsom Institut de droit intern. förordat, domicilet (subsidiärt, uppehållsortens) forum ävensom, beträffande fast egendom, belägenhetens forum till allmänna fora, samtidigt med att det uppställles speciella fora i syfte att, så vitt möjligt, begränsa tillämpningen av främmande rätt från de inhemska domstolarnas sida, så synes man fullt kunna godtaga principen om domstolskompetensens oberoende av parts nationalitet, men i ett väsentligen annat läge synes förevarande fråga befinna sig, om man i likhet med t. ex. svensk rätt har ett forum deprehensionis med behörighet för mål i allmänhet. För min del lutar jag åt den åsikten, att, exempelvis, den ursprungliga danska bestämmelsen om forum deprehensionis (§ 248, se ovan), vilken endast tillåtit käromål av inlänning, är en lämpligare regel än den svenska rättens oinskränkta bestämmelse om samma forum, vilken har konsekvenser, sådana som de ovan i texten angivna.

make, mot vilken talan väckes, övergivit den andre eller, efter det orsak till skillnad uppstått, flyttat ur riket; undantag göres i andra stycket av samma lagrum⁷⁰. Som man finner, avse dessa bestämmelser endast att fastställa, under vilka betingelser mål om äktenskaps- eller hemskillnad mellan utlänningar över huvud kunna upptagas av svensk domstol, och de innehålla icke något stadgande om forum för sådana mål. I fråga om forum gälla reglerna i 15: 4 GB; den ovisshet i sådant hänseende, som möjligen skulle kunnat uppstå, är förebyggd genom det uttalande härom, som gjorts i motiveringen för det till grund för lagen liggande förslaget⁷¹. — I kap. 2 av 1904 års övannämnda lag äro upptagna bestämmelser om återgång av äktenskap, som i behörig form slutits mellan utländska undersåtar. Man får genom dessa bestämmelser veta, under vilka villkor sådana äktenskap återgå. Att svensk domstol över huvud kan äga behörighet att upptaga dylika mål till prövning, är i kapitlet uppenbarligen förutsatt, men det lämnas ej besked om betingelserna därför, och meningsskiljaktighet har inom litteraturen yppat sig⁷². Utan att ämnet här kan närmare undersökas, må dock framhållas, att en tillämpning av samma grundsatser som de i kap. 3 angående äktenskapsskillnad föreskrivna synes ligga så nära till hands, att man svårigen, med mindre starka skäl för annan mening kunna åberopas, kan antaga annat, än att sådan tillämpning bör äga rum⁷³. Om

⁷⁰ Jfr 5: 3 i samma lag.

⁷¹ Se Lagberedningen, Förslag till revision av Giftermålsbalken m. m. I sid. 470.

⁷² Se *Winroth*, Svensk civilrätt IV sid. 506 f.; *Reuterskiöld*, Om äktenskap, äktenskapsskillnad och förmynderskap enligt svensk internationell rätt (1909) sid. 142 f.; *Undén*, Studier i internationell äktenskapsrätt I sid. 39 ff.

⁷³ Mot att tillämpa reglerna i kap. 3 anför *Reuterskiöld*, *anf. arb.* sid. 143 noten, att det är "en ej oväsentlig skillnad mellan behörighet för ett lands domstolar att på grund av fakta, som inträffat efter förhållandets uppkomst och som på något sätt beröra landets egen rättsordning, genom upplösning ändra ett bestående främmande rättsförhållande för att i dess ställe skapa ett annat, och att auktoritativt förklara ett visst främmande rättsförhållande på grund av fakta vid uppkomsten icke alls vara något eller vara ett annat rättsförhållande". Visserligen är det skillnad emellan det ena och det andra, men det kan svårigen medgivas, att denna skillnad

forum för återgångsmål gäller vad nyss förut yttrats angående forum för skillnadsmål.

Frågan, huruvida talan om äktenskaplig börd kan vid svensk domstol anhängiggöras mot utlänning, är icke föremål för något stadgande i svensk lagstiftning⁷⁴, och svaret måste till följd härav te sig i hög grad tivelaktigt. Det förefaller, som om man icke gärna kunde med fog förneka möjligheten av en sådan talan mot utlänning, som är här i riket domicilierad, medan däremot svaret kan synas böra utfalla annorlunda beträffande upptagandet av dylik talan (vid forum deprehensionis) mot utlänning, som icke här har något hemvist.

Sådan talan, som omnämnes i § 21 av lagen den 14 Juni 1917 om barn utom äktenskap⁷⁵, kan säkerligen här i riket anhängiggöras mot utlänning. Det stadgas i sagda lagrum, att behörighet tillkommer domstolen i den ort, där mannen bör svara i tvistemål, som röra hans person, men att käranden även äger stämma till domstolen i den ort, där lägersmålet skett. Att dessa regler även äro tillämpliga, då svaranden är utlänning, lider ej något tvivel.

Vad härefter angår frågan, vilka mål kunna upptagas vid är sådan, att den bör medföra en starkare begränsning beträffande återgångsmåls än beträffande skillnadsmåls upptagande till prövning vid svensk domstol. Det kan ock måhända förtjäna erinras, att enligt numera gällande svensk äktenskapslagstiftning återgångsdom innebär upplösning av bestående äktenskap och icke förklaring, att ett äktenskap aldrig kommit till stånd.

Den av *Undén* uttalade åsikten går ut på, att ett återgångsmål emellan utlänningar kan upptagas till prövning av svensk domstol, så snart intresse av sådan talan föreligger, allt förutsatt naturligtvis, att det finnes behörigt forum här i riket. Författaren utgår härvid därifrån, att en svensk återgångsdoms verkan är inskränkt till Sverige. Även om det må erkännas, att den synpunkt för tillåtligheten av rättegång emellan utlänningar, som författaren sålunda vill göra gällande, över huvud synes förtjänt av beaktande, kan dock näppeligen medgivas, att synpunkten i detta särskilda fall, där ledning kan hämtas från regler i ett mycket närstående ämne, bör vara bestämmande.

⁷⁴ Lagen den 14 Juni 1917 om äktenskaplig börd har över huvud ej avseende å internationella förhållanden.

⁷⁵ I detta lagrum är fråga om talan om faderskap och om skyldighet för fader att giva underhåll åt barn så ock om barns förklarande för trolovningsbarn; se ock § 34 i lagen.

de båda i 10: 1 andra stycket RB nämnda fora, om vilka ännu ej varit närmare tal (forum, där egendom finnes eller där förbindelsen ingicks eller gälden uppkom), så anger lagrummet själv, att dessa foras kompetensområde utgöres av mål angående förbindelse, som utlänning här i riket ingått, eller gäld,, som han under vistelse i riket eljest ådragit sig. Det är klart först och främst, att här avses förpliktelser ex delicto lika väl som ex contractu, och vidare att talerätt finnes för utlänning såväl som för inlänning. Ifrågasättas kan, huruvida vid domstol i ort, där utlänning tillhörig lösegendom finnes, kan anhängiggöras mål, vari icke yrkas fullgörande av en här i riket åtagen förbindelse utan talan gäller just det inom domkretsen befintliga förmögenhetsobjektet; käranden begär t. ex. att få fastställt att en i utlänningens besittning varande sak tillhör käranden. Så vitt jag kan finna, vore det mycket lämpligt om nämnda fall kunde inbegripas under lagrummets förevarande forumstadgande, men detta torde knappast vara möjligt. Utan att i viss mån göra våld på stadgandet, sådant det avfattats, kan fallet icke därunder inrymmas, och stadgandets förhistoria giver ej någon anledning till att utvidga dess tillämpningsområde i antydda riktning ⁷⁶.

Till sist må det spørsmålet uppmärksammas, huruvida genom disposition från parternas sida svensk domsrätt kan, beträffande mål mot utlänning av beskaffenhet att enligt vår rätt höra till det allmänna personliga forum, utvidgas till fall, som enligt förut framställda regler ej kunna upptagas av svensk domstol. Man torde närmast böra skilja mellan, om ett mål på grund av sin sakliga innebörd över huvud icke eller dock endast under vissa betingelser hemfaller under svensk domsrätt, och om detta väl är fallet men det saknas forum för målet. Under den förra förutsättningen är säkert

⁷⁶ Det tyska lagrum i C. P. O. (tidigare § 24, numera § 23), som delvis varit mönstret för Nya Lagberedningen vid utarbetandet av det förslag, som ligger till grund för 1891 års lag, upptager, förutom Gerichsstand des Vermögens jämväl Gerichsstand des Klagegegenstandes (domstolen i orten, där det föremål, som käranden gör anspråk på, befinner sig). Norska civilprocesslagen § 32 har även härutinnan anslutit sig till den tyska förebilden.

icke någon utvidgning möjlig. Således är ett avtal mellan parterna om utförande vid svensk domstol av äktenskapsskillnads-mål i ett fall, då sådant mål ej kan enligt 3: 1 i lagen den 8 Juli 1904 upptagas här i riket, utan någon verkan i ifråga-varande hänseende. Vad åter angår betydelsen av en disposition, som endast berör forum, så är det uppenbart, att stadgandet i 10: 32 RB, som fränkänner utfästelse att svara vid annan än rätt domstol verkan, är tillämpligt oberoende av svarandens egenskap av svensk eller utlänning. Det återstår då endast att besvara spørsmålet, om regeln i 10: 28 RB är tillämplig även i det fall, att utlänning instämts till domstol, som ej enligt 10: 1 är behörig att upptaga målet, eller i det särskilda fall, att dansk undersåte instämts till svensk domstol, som ej enligt § 9 i förordningen den 15 Juni 1861 är behörig. Det kan synas, som om svaret ej borde kunna bli va föremål för tvivelsmål, då nämligen innehållet i 10: 28 ej gör undantag för nämnda fall. Jag är ock övertygad om, att svaret måste vara jakande, för den händelse svaranden tillstädeskommer vid rätten och underlåter att vederbörligen göra invändning om dess behörighet. Men tvivelaktigare ställer sig enligt min åsikt frågan, därest svaranden uteblir. För detta fall visar sig den av vår lag i 10: 28 (jfr 16: 2) intagna ståndpunkten att utesluta prövning av kompetensen från domstolens sida, ej blott då svaranden infinner sig och underlåter att göra invändning utan även då han uteblir, särskilt otillfredsställande. Det torde knappast stå i överensstämmelse med grunderna för § 9 i 1861. års förordning att anse svensk domstol under förevarande förutsättning behörig att ingå i materiell prövning av den mot dansk undersåte instämnda talan, och det torde vara mycket tvivelaktigt, huruvida man annorlunda bör bedöma spørsmålet, när svaranden är undersåte i annan främmande stat än Danmark ⁷⁷.

V. En persons allmänna forum är enligt 10: 1 RB behörigt att upptaga de mål, som röra hans person och i vilka han är svarande. Vår rätt förlägger emellertid vissa mål av personlig natur till kändens i stället för till svarandens all-

⁷⁷ Jfr närmare nedan i § 29 under III b).

männa forum personæ. Det torde med hänsyn till den av lagstiftningen antagna grunden till uppställande av det i det följande omnämnda forum vara riktigare att redogöra därför i detta sammanhang än under rubriken speciella fora.

De mål, om vilka nu är fråga, äro de, i vilka kändens talan är, vad en äldre teori kallat, *provokatorisk*. Begreppet provokatorisk rättegång kan ej här göras till föremål för någon närmare utredning⁷⁸; blott så mycket skall framhållas, som är nödigt för vårt omedelbara syfte.

Man förstår med fastställelseprocess en process, i vilken käromålet avser att få av domstolen fastställt, allenast huru det i ett visst rättsligt avseende förhåller sig emellan parterna, men icke går ut på att erhålla ett åläggande för svaranden att fullgöra något. Vill kändens ha fastställt, att han är berättigad gentemot svaranden, kallas fastställsetalan positiv, medan åter kändens talan om att få fastställt, att svaranden icke är berättigad gentemot honom, benämnes negativ fastställsetalan. Det är den process, i vilken en negativ fastställsetalan föres, som man kallat provokatorisk rättegång, och särskilt betecknas med detta namn den rättegång, i vilken kändens yrkande går ut på att bliva förklarad icke skyldig att fullgöra en viss prestation till svaranden, m. a. o. processföremålet är ett anspråk, vars icke-existens kändens vill ha fastslagen⁷⁹. Den äldre uppfattningen av den provokatoriska rättegångens väsen var den, att kändens (provocans) talan innefattade en anmaning till svaranden (provocatus) att göra sin förmenta rätt gällande. Man utgick således därifrån, att partsförhållandet var omvänt mot vad det naturligen bort vara; svaranden hade bort uppträda såsom kändens, men då han förhållit sig passiv, hade hans motpart, som ägde ett rätts-

⁷⁸ Utredningen hör till den del av systemet, som behandlar begreppet talan och olika slag av talan. Se därom den utförliga framställningen i Svensk Civilprocessrätt IV §§ 47 och 49.

⁷⁹ Att den äldre teorien emellertid icke låtit begreppet provokatorisk rättegång omfatta allenast sistnämnda slag av negativ fastställsetalan, framgår t. ex. av *Nehrmans* framställning i *Processus civilis* kap. IX särsk. sid. 131 § 4. *Nehrmans* framställning om innebörden av provokatorisk rättegång stämmer överens med de i texten lämnade antydningarna.

ligen beaktansvärt intresse av att få parternas mellanvarande genom dom klargjort, sett sig föranlåten att genom inledande av rättegång tvinga fram en uppgörelse. En konsekvens av denna ståndpunkt var beträffande forum för den provokatoriska rättegången, att denna skulle anhängiggöras vid samma domstol, som skulle varit behörig, därest den förment berättigade, såsom naturligt varit, uppträtt såsom kårande i stället för att låta sig stämmas av motparten. Mål, som rörde person, skulle följaktligen av provocans instämmas till hans eget och icke till svarandens, provocatus' forum personæ.

Det torde vara alldeles säkert, att 1734 års lagstiftare hyllat den uppfattning om den s. k. provokatoriska rättegångens innebörd, som ovan angivits. I överensstämmelse därmed har lagstiftaren utgått därifrån, att provokatorisk talan i mål, som rör person, skall anhängiggöras vid kårandens och icke vid svarandens allmänna forum personæ. Grunden till, att bestämmelse därom ej upptagits i lagen, har varit den, att sådan bestämmelse ansetts överflödig⁸⁰. Man finner ock, ej blott att nämnda mening om forum för ifrågasvarande mål omfattats inom litteraturen⁸¹, utan även att en senare tids lagstiftare ansett gällande rätt böra tolkas på detta

⁸⁰ Man torde kunna taga för givet, att lagstiftaren varit av samma mening om betydelsen av provokatorisk rättegång och om forum därför som den, vilken utvecklats av *Nehrman* i *Processus civilis* kap. IX (såväl i 1732 års som i 1751 års upplaga av arbetet). Enahanda uppfattning kommer till uttryck i *Abrahamssons* anmärkning sid. 567 b i hans edition av Chr. L. L. Av stort intresse är ock att taga kännedom om *Abrahamssons* anmärkning vid 10:1 RB i det vid 1734 års riksdag framlagda förslaget (Förarbetena VIII sid. 202). Anmärkningen, som Lagkommissionen ej synes ha besvarat, lyder sålunda: "Uthi denne §, därest handlas om foro domicili synes och nödigt det at införa, efter som ofta händer, det någon gör sig fodran hoos annan, men den samma ej lagligen gör anhängig och begynner, utan uppskiuter, till des annan blir död, och efter hans död begynner han rättegång emot den aflednas arfwingar, som ej hafwa tillräcklig kundskap om saken, det den, som distameras för gjäld, må hafwa rätt at låta stämma den, som honom distameras, till sitt forum samma gjäld at fultyga, eller därmed at tåga, utan at sökia honom där han bor, aldenstund den, som gjäld will fodra, bör sökia den han förmenar wara sig skyldig, uti hans foro domicili."

⁸¹ Se *Schrevelius*, *Civilprocess* sid. 70, och *Herslow*, *Utsökningslagen*, 1895, sid. 23 (vid § 31 Uts. L.).

sätt. I K. Förkl. den 15. Januari 1806 blev nämligen förklaradt, att klander, som gäldenär, jämlikt § 2 i förordn. den 28 Juni 1798 ang. vissa omständigheter i lagsöknings- och utmätningsmål, ville anställa å räkning över borgade varor, tillhörde den domstol, varest efter den grund, lagen i 10: 1 RB utstakade. borgenären bort göra sitt påstående om betalning anhängigt⁸².

De bestämmelser, som meddelats i § 2 av 1798 års förordning, jämte, vad angår forum för gäldenärs klandertalan å räkning, stadgandet i 1806 års förklaring, återfinnas numera (med en del ändringar, som här äro utan intresse) i §§ 23 och 24 i förordn. den 4 Maj 1855 ang. handelsböcker och handelsräkningar, sådana lagrummen lyda enligt förordn. den 12 September 1868. Köpman, som vill instämma klander å honom tillställd räkning å borgade varor, skall stämma till den domstol, varunder han själv (gäldenären) lyder. För övrigt innehåller vår rätt icke någon föreskrift om forum för talan av s. k. provokatorisk natur.

För det särskilda fall, varom §§ 23 och 24 i förordn. om handelsböcker och handelsräkningar handla, är, såsom nyss framhållits, frågan om forum för provokatorisk rättegång avgjord, men för andra fall är frågan därom öppen. Det material för avgörandet, som i det föregående framlagts, är ej sådant,

⁸² Förordn. av 1798 är intagen i Backmans lagsamling vid 9 kap. HB sid. 561. 1806 års förkl., som är anmärkt i samma lagsamling vid 10: 1 RB sid. 393, återfinnes i författningssamlingen för 1806.

Innehållet i 1806 års förklaring kan förtjäna att här delvis ordagrant återgivas. Sedan i förklaringen nämnts, att skiljaktiga meningar bland domärena yppat sig ang. forum för klandertalan enl. § 2 i 1798 års förordn., heter det, att K. M. velat till undanröjande av allt vidare tvivelsmål förklara, "att då efter den grund, lagen i 10: 1 RB utstakar, gäldenär bör lagsökas vid den domstol, under vilken han sitt bo och hemvist hafver; samt hvad till borgenärs förmån i ofvanberörda måtto (i § 2 av 1798 års förordn.) är vordet stadgadt, icke infattar rubbning af gäldenärs lagliga rätt, att vid den domstol, hvarunder han lyder, få sin talan om befrielse från borgenärens kraf utföra, däraf således ovillkorligen följer, att klander å räkning öfver borgade varor, till vilka räkningar förenämnda vårt nådiga stadgande endast är lämpligt, tillhör den domstol, hvarest efter omförmälda grund borgenär bort göra sitt påstående om betalning anhängigt". Ang. denna lagstiftning, se ock Ask, anf. arb. sid. 67 ff.

att det utesluter meningsskiljaktighet, och olika meningar ha ock uttalats. Sagda material giver ett starkt stöd åt den åsikten, att städse den domstol är behörig, som skolat upptaga saken, om provocatus hade stämt provocanten⁸³, men även andra synpunkter göra anspråk på beaktande. Regeln i 10: 1 RB om upptagande av mål, som röra svarandens person, vid *dennes* forum personæ synes med sin generella avfattning vara tillämplig även på mål, i vilka kändens talan är provokatorisk, ty uppenbarligen måste dessa mål ej mindre än de, i vilka den förment berättigade uppträder såsom känd, anses röra svarandens person⁸⁴. Därtill kommer, att den äldre åsikten om forum för ifrågavarande mål är grundad på en uppfattning av den provokatoriska rättegångens natur, som numera allmänt inses vara mindre riktig⁸⁵. Denna rättegång innefattar icke, såsom benämningen antyder, en anmaning till den stämde att kära utan en ren fastställsetalan, för vilken blott det är utmärkande, att den anställdes av den i det förmenta rättsförhållandet förpliktade och icke av den berättigade. Emellertid måste, enligt min mening, den ståndpunkt i förvarande forumfråga, som, så vitt man kan döma, intagits av 1734 års och även av en senare tids lagstiftare (jfr 1806 års förklaring), betecknas såsom gällande rätt. Man har så mycket mera skäl att i det i § 24 av förordningen om handelsböcker och handelsräkningar förekommande stadgandet om forum se ett uttryck för en allmän regel, som det saknas anledning antaga annat, än att den i sådan riktning gående motiveringen för bestämmelsen i 1806 års förklaring ligger till grund även för nämnda nu gällande stadgande. Det fall, som regleras genom sistsagda stadgande, företer ej, så vitt jag kan

⁸³ Principen är i denna allmänhet uttalad av *Nehrman*, *Processus civilis* sid. 131 § 5.

⁸⁴ *Ask*, *anf. arb.* sid. 69, hänvisar till den allmänna regeln i 10: 1 RB och håller före, att den ej får frångås i vidare mån, än uttryckligt lagbud det föreskriver.

⁸⁵ Detta skäl betonas av *Trygger*, *Kommentar till utskökningslagen* sid. 100, som huvudsakligen med stöd därav anser, att provokatorisk rättegång skall av gäldenär instämmas till borgenärens (svarandens) och icke till gäldenärens (kändens) forum personæ. Författarens uttalanden ansluta sig till § 31 U. L.

finna, några egendomligheter, som beträffande forum motivera en annan behandling av detsamma än av andra fall, i vilka en kärande för talan om, att ett mot honom riktat fordringsanspråk måtte underkännas⁸⁶.

Ett spørsmål, som kan förefalla tivelaktigt, är det, om den ovan antagna regeln angående forum för provokatorisk rättegång bör tillämpas för det fall, att svaranden i en sådan rättegång (provocatus) är utlänning, som ej här i riket är domicilierad. För detta fall synes regeln icke vara användbar, åtminstone icke under annan förutsättning, än att det här i riket finnes ett forum mot utlänningen⁸⁷. Är utlänningen provocans, torde få antagas, att målet hör till forum, som sägs i 10: 1 andra stycket⁸⁸.

Rätt för käranden att vid anhängiggörande av provokatorisk rättegång välja mellan sitt och svarandens forum torde ej finnas. Till detta resultat synes man i varje fall komma, om man utgår från den åsikt angående innebörden av denna rättegång, vilken utgör grunden för uppställandet av ifrågavarande forum och vilken ligger bakom stadgandet om forum i § 24 av förordningen om handelsböcker och handelsräkningar⁸⁹.

⁸⁶ Denna mening har jag uttalat redan tidigare, nämligen i min uppsats, Spörsmål rörande utskökningslagens tolkning i Tidsskr. för Retsvidenskab för 1905 sid. 166 f. — Jag anser icke, att man bör antaga ifrågavarande forum för annan negativ fastställsetalan än den, som ovan betecknats såsom provokatorisk rättegång i trängre mening.

⁸⁷ Vad jag åsyftar är följande. En provokatorisk talan kan icke få instämmas till provocans' eget forum här i riket i ett fall, då motparten, provocatus, är utlänning, och icke finnes i riket. Om däremot utlänningen finnes i riket, synes icke något principiellt hinder för hans instämmande till provocans' eget forum möta.

⁸⁸ D. v. s., där fråga är om förpliktelse, som skall hava uppkommit här i riket, forum, där utlänningen tillhörigt gods finnes eller där förpliktelsen uppkom. För forum deprehensionis finnes ej rum i ifrågasatta fall; utlänningen torde i stället böra anses äga rätt att instämma målet till svarandens forum.

⁸⁹ Lagberedningen, i likhet med Lagkommitten gav käranden valrätt: se Lagbered:ns förslag till RB 10: 15 och 26. Ask, anf. arb. sid. 69 f., anser detta slämma med gällande rätt. — Att en valrätt *bör* finnas, torde vara tydligt.

VI. I några fall giver vår rätt käranden befogenhet att välja mellan svarandens forum personæ och annat forum. Dessa stadganden omnämnas i det följande vid redogörelsen för de speciella fora.

§ 25.

C. Speciella fora: Fora enligt 10: 2, 3, 4, 5, 6 sista punkten, 8 och 27 RB; forum delicti.

Redogörelsen för stadgandena angående de speciella personliga fora fördelas på tre §§:er. Först behandlas de hit hörande foraregler, som finnas i rättegångsbalken eller med dem stå i närmaste sammanhang, därvid i denna § talas om de stadganden, som förekomma i de i rubriken till §:n angivna lagrum, och i nästföljande § om de s. k. fora continentiae causarum; därefter skola i en tredje § omnämnas vissa stadganden, som äro meddelade i andra delar av lagstiftningen än rättegångsbalken.

I. *Forum hereditatis*; 10: 2 första stycket och 3 RB.¹

Med benämningen forum hereditatis (arvsforum) betecknar man inom processteorien sedan gammalt forum för handläggning av angelägenheter, som ha avseende å avlidens persons kvarlåtenskap. De bestämmelser härom, som förekomma i §§ 2 och 3 av 10 kap. RB, angå numera, efter de ändringar lagrummen undergått genom lag den 11 Juni 1920, blott rättegångsmål; tidigare upptogo lagrummen jämväl stadganden om ärenden.

a) Forum hereditatis är enligt § 2 första stycket "den rätt, där den döde skolat svara i mål, som rörde hans person", d. v. s. den avlidnes allmänna personliga forum². Härmed åsyftas uppenbarligen den domstol, som var den avlidnes forum domicilii. Däremot är i viss mån tvivelaktigt, huru-

¹ Se härom *Schrevelius*, Civilprocess sid. 75 f.; *Broomé*, Civilprocessen sid. 105—108; *Ask*, anf. arb. sid. 97—108; *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 40—42; *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 139—141.

² I § 2, sådant lagrummet ursprungligen lydde, hette det: "den rätt å landet eller i staden, där den döde bott eller sin tjänst haft."

vida — för den händelse den avlidne icke ägt något domicil — de i 10: 1 första stycket föreskrivna subsidiära fora skola komma till användning eller icke fasthellre bestämmelsen i tredje stycket av 10: 2 tillämpas, enligt vilken bestämmelse mål skall upptagas av Stockholms rådstuvurätt, om behörig domstol, efter vad förut i §:n är sagt, ej finnes. Lagberedningens motiver till de 1920 gjorda ändringarna av 10: 2³ lämna näppeligen fullt otvetydiga upplysningar om, huru Beredningen tänkt sig detta spörsmål böra besvaras. För min del skulle jag vilja anse det vara mest praktiskt tillfredsställande att tillämpa stadgandet om forum i tredje stycket av 10: 2 och således för ifrågavarande fall städse tillerkänna Stockholms rådstuvurätt behörighet, men jag anser denna mening⁴ knappast väl förenlig med den avfattning bestämmelsen om forum i första stycket erhållit. Nämda motiver tyda ock på, att sådant ej åsyftats. Det säges nämligen om sistnämnda bestämmelse, att den "omredigerats, utan att därmed avsetts någon saklig ändring". Utgår man därifrån, att forum hereditatis skall vara samma domstol, som före lagändringen hade behörighet i ifrågavarande fall, så blir, med vidhållande av den tolkning, som jag förut ägnat 10: 2 RB⁴, resultatet det, att den föreskrift i 10: 1 första stycket, som innehåller, att en person, som ej här i riket äger stadigt hemvist och är utrikes, sökes, där han senast inom riket var boende, skall tillämpas, så att följaktligen domstolen i den ort, där den avlidne senast haft sitt domicil, skall vara forum hereditatis⁵. Med fasthållande i allo av nämnda tolkning skulle man ock komma till det resultatet, att, därest den avlidne vid dödstimman saknade ett domicil och avled här i riket (jfr 10: 1 st. 1 p. 3), domstolen i den ort, där han han avled, är forum hereditatis. Måhända skall man likväl i praxis vara mera böjd för att i detta fall anse Stockholms rådstuvurätt vara behörig domstol.

³ Se Lagberedns förslag till revision av Giftermålsbalken m. m. IV sid. 490 f.

⁴ Se 1:sta uppl. av detta arbete sid. 365 f.

⁵ Jfr rättsfall i N. J. A. 1881 sid. 130; 1916 sid. 83. Då dessa rättsfall allt fortfarande äro upptagna i Westring's lagedition vid 10: 2 RB, torde man böra antaga, att utgivaren anser dem vara även efter 1920 års lagändring av intresse vid tolkningen av 10: 2.

Den utredning, som förut (§ 24) lämnats angående forum domicilii, är givetvis tillämplig, jämväl då det gäller att bestämman forum enligt 10: 2 ⁶.

Stadgandena om forum hereditatis stå i samband därmed, att avvecklingen av de rättsförhållanden, i vilka en avliden person varit subjekt, försiggår under domstols kontroll och medverkan; jfr Å. B. kap 9, 12, 13, 15 och 18. Att samma domstol även äger behörighet att avgöra de tvister, till vilka avvecklingen kan giva upphov, likasom ock att behörigheten förlänats åt den avlidnes forum personæ, är naturligt. Rent processuellt sett är detta forum givetvis det lämpligaste med hänsyn till lättheten att åstadkomma utredning ⁷.

b) Till forum hereditatis höra enligt 10: 2 första stycket, sådant lagrummet numera lyder, tvister om arv eller testamente samt tvister om bodelning mellan arvingar och efterlevande make.

Jämlikt 10: 3 i dess nuvarande lydelse höra vidare till ifrågavarande forum mål, i vilka delägare i bo efter den, som är död, sökas i sak, som boet rör.

1) Då det i 10: 2 i 1743 års lag talas om, att det yppar sig "tvist om arf", har betydelsen av ordet arv icke begränsats till vare sig arvsrätt eller kvarlåtenskap, för så vitt den är föremål enbart för arvsanspråk. Ordet har otvivelaktigt haft en vidare innebörd, i det att därmed över huvud förstås

⁶ Se rättsfall i N. J. A. 1880 sid. 504; 1901 sid. 324 och 1920 sid. 486, samt jfr, förutom den i not 1 anförda litteraturen, *Olivecrona*, Testamentsrätten (2:dra uppl. 1898) sid. 278 f., 363, och *Winroth*, Svensk Civilrätt V (1909) sid. 245. Det kan förtjäna erinras, att de bestämmelser om forum hereditatis, som äro givna i 10: 2 och 3 RB, gälla alla där avsedda tvister, och att således skillnad ej är att göra mellan avlidna frälsemän och andra avlidna. Vad i 8: 2 m. 8 RB varit stadgat om, att hovrätt skulle döma över tvister om arv efter frälsemän och deras förordning vid dödstimman om deras egendom, upphävdes genom lag den 24 mars 1916 om rätt domstol i vissa mål och ärenden ang. frälsemän.

⁷ Förfelat är det att, såsom inom äldre svensk teori skett (se *Schrevelius* anf. arb. sid. 75 f.), upptaga forum hereditatis såsom en art av forum rei sitæ; kvarlåtenskapen, betraktad såsom en universitas rerum, anses därvid vara belägen där den døde bott. Att denna uppfattning är såväl teoretiskt som praktiskt värdelös, torde numera vara allmänt erkänt.

den avlidnes bo, såsom föremål för avveckling till följd av dödsfallet⁸. Till tvister om arv ha således varit att hänföra alla tvister angående rätt till eller andel i den dödes bo på grund av något av de fång (alltså ej ensamt arv), genom vilka förmögenhetssuccession efter avliden person äger rum. Såsom en tvist om arv har på detta sätt jämväl den tvist varit att karaktärisera, som angår efterlevande makes andel i boet⁹. Det sagda har över huvud fortfarande giltighet, dock nämner lagrummet numera uttryckligen, att tvister om bodelning emellan arvvingar och efterlevande make höra till ifrågava- de forum.

⁸ I denna betydelse förekommer ordet arv på flera ställen i ärvda- balken. Se sålunda t. ex. 9:1 näst sista p., ursprungl. lydelsen: Lyder arvet under stadsrätt etc. (I nuvarande avfattning heter det: "Lyder boet etc."). Det må ock erinras, att i 12 kap. Ä. B., som enligt rubriken hand- lar om "huru arv skiftas skall", lämnats regler för fördelning emellan vederbörande rättsägare av boet även efter avliden person, som varit gift.

Om man, i likhet med *Winroth*, Svensk Civilrätt V sid. 194, med arvstalan förstår varje talan, som grundar sig på påstådd arvsrätt, så är det givet, att icke varje sådan talan hör till forum hereditatis. Dit hör icke en talan, som föres av en person i hans egenskap av arvinge (eller testamentstagare) mot annan, som icke gör anspråk på arvsrätt, angä- ende utgivande av viss egendom, som förmenas höra till dödsboet; det är ej här fråga om en tvist om arv i lagens mening, låt vara att i sådan tvist domstolen kan hava att jnga i prövning av kändens arvsrätt. (I överenstämmelse därmed bör ej talan av fideikommissarie om återbekom- mande av egendom, som förmenas hava blivit obehörigen fränhänd fidei- kommisset, till forum hereditatis. Är det fast egendom, som känden vill vindicera, hör målet till fastighetsforum, annars till svarandens forum personae. Jfr ett uttalande av *Backman*, Juridisk Handbok sid. 545.)

⁹ Av denna min tolkning följer, att det icke varit riktigt att, såsom *Ask*, anf. arb. sid. 101, säga, att i 10:2 ej nämnts något om gifterätt, morgongäva eller fördel av bo oskifta såsom föremål för tvist vid forum hereditatis. Man har ej, i likhet med *Ask*, behövt gå en omväg för att kunna hänföra dessa tvister under ifrågavarande forum (A. franhåller, att sådan tvist endast kan uppstå genom kollision med arv- eller testaments- tagare i denna deras egenskap och alltså på samma gång innebär tvist om arv eller den dödes yttersta vilja), utan har bort anse, att lagens ord direkt avsett sagda tvister.

I 10:29 m. 4 RB enligt 1901 års rättegångslag nämnes uttryckligen tvist om gifterätt i bo efter den, som död är. Ang. bestämmelsens för- historia *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 40 ff.

α) Granska vi här efter något närmare särskilda kategorier av mål, som inrymmas under uttrycket tvister om arv, så må först framhållas, att hit höra även sådana mål, i vilka tvisten rör ensamt frågan om arvsrätt, d. v. s. det gäller icke, huru kvarlåtenskapen skall skiftas mellan personer, som ostriktigt på grund av skyldskap med den avlidne äro berättigade till kvarlåtenskapen, utan huruvida en viss person över huvud är berättigad att taga arv eller ej. Härvid gör det ingen skillnad, om tvistefrågan angår arvsrätten såsom beroende av skyldskapsgrad eller tvistefrågan gäller, huruvida part över huvud är skyld med den avlidne. Jag hänvisar till 14: 1 Ä. B.^{10,11}

I 10: 3 enligt lagrummets ursprungliga lydelse föreskrefs, att tvister, som härrörde därav, att arvvinge icke nöjdes med skifte utan sade sin lott vara sämre eller fordrade fyll-

¹⁰ I 14: 1 Ä. B. heter det: "Tvista män om arv, vilkendera därtill närmare är, tage den arv, som visar sig skyldast vara". Enligt min mening kan man ej förstå detta lagrum annorlunda än så, att det avser ej allenast tvist, i vilken till påståendet om arvsrätt är knutet ett anspråk på utbekommande av egendom, utan även sådan tvist, i vilken en ren arvsrättsfastställsetalan föres: syftet är uteslutande att få fastställt, att arvsrätt finnes. *Winroth*, Svensk Civilrätt V sid. 247, uttalar väl, att lagrummet "synes medgifva" en fastställsetalan, men förmenar, att det strider "mot svenska domstolars uppfattning att i äganderättstvister meddela domar, som sakna verkställbarhet". Det senare påståendet är uttryck för en oriktig och jämväl för svensk rättsständpunkts del föräldrad uppfattning; jfr Svensk Civilprocessrätt V § 49.

¹¹ *Ask*. anf. arb. sid. 100 f., har, i nära anslutning till *Broomé*, anf. arb. sid. 108, fällt uttalanden, som kunna synas gå ut på, att, om käromålet angår allenast frågan om arvsrätt eller icke-arvsrätt, målet ej hör till forum hereditatis, men att om käromålet går ut på, att käranden skall förklaras berättigad till kvarlåtenskapen eller viss andel därav, målet hör till nämnda forum, även om frågan, huruvida kärande är arvsberättigad eller ej, utgör förutsättning för bifall till käromålet. Det senare är givetvis riktigt (se *N. J. A.* 1879 s. 237) men däremot ej det förra. Till den oriktiga åsikten i det senare hänseendet (om nu de antydda yttrandena böra förstås så) har man kommit genom att draga allt för vittgående slutsatser från ett rättsfall, ref. i *Backmans Jur. Handbok* sid. 545 (*K. M:s dom* ^{13/12} 1850). I detta fall torde den principala talan ha angått statusfrågan (förklaras för äkta barn) och yrkandet att tillerkännas andel i kvarlåtenskapen ha varit av sekundär natur; därav kan beslutet att fränkänna arvsforum behörighet finna sin förklaring.

nad, då av arvslotten sedermera något frångått honom, skulle höra till arvsforum. Något motsvarande stadgande återfinnes ej numera i lagen. Grunden till uteslutningen ligger, såsom i Lagberedningens motivering anmärkes, däri, att dessa tvister inbegripas i de i § 2 nämnda tvisterna om arv eller om bodelning emellan arvvingar och efterlevande make.

§) I detta sammanhang är anledning att undersöka frågan om forum för vissa statusprocesser, och jag gör början med mål angående äkta börd.

Före tillkomsten av den nya lagstiftningen på äkten-
skaps- och arvsrättens områden (lagarna av 1915 och 1917) gällde, att mål angående talan att varda förklarad för äkta barn skulle, i likhet med andra mål som rörde svarandens person, upptagas vid svarandens (faderns) allmänna personliga forum¹². Fortfarande gäller, att talan angående äkta börd skall anhängiggöras vid svarandens personliga forum¹³, med

¹² Annan mening har uttalats av *Ask*, anf. arb. sid. 66. Författaren, som framhållit, att vår rätt icke upptagit något särskilt stadgande om forum för mål ang. barns förklarande för äkta, har sagt sig anse, att sådant mål med stöd av en lagtillämpning per analogiam hörde till samma forum, "som skulle vara laga domstol, om modern yrkade äkta hustrus rätt gentemot svaranden". De lagrum, från vilka författaren velat hämta analogi, äro 10:8 och 9 RB ursprungl. lydelsen. Denna uppfattning är säkerligen icke riktig. Skäl, varför man skolat frångå den allmänna regeln i 10:1 och hämta analogi från förenämnda lagrum, äro ej anförda och torde ej stå att finna.

¹³ Några spörsmål ang. talan om äkta börd förtjäna att här närmare belysas. Först och främst må framhållas, att lagen den 14 Juni 1917 om äktenskaplig börd icke har den räckvidd, att all sådan talan omfattas av resp., i den mån den ej är nämnd, uteslutes genom dess bestämmelser. Man torde hava att skilja mellan talan, som angår den i § 1 av lagen uppställda paternitetspresumtionen (*pater is est etc.*), och annan talan.

I lagen är över huvud endast fråga om talan av det förra slaget. En talan av barnet om, att det *har* äktenskaplig börd, är icke av nöden för att presumtionen skall komma till sin rätt, och är ej förutsatt i lagen. Talan om, att barnet *icke har* äktenskaplig börd (presumtionens hävande) är däremot reglerad i lagen. I § 2 omnämnes talan av mannen mot barnet i sådant syfte; i § 3 är fråga om sådan talan, anställd efter mannens död av den, som jämte eller näst efter barnet är berättigad till arv efter honom. Det förutsattes tydligtvis i dessa båda lagrum ej annat, än att målet skall anhängiggöras vid barnets forum. I § 5 är fråga om talan

undantag för talan, som riktas mot arvvingar; sistnämnda fråga kräver en något utförligare utredning.

Att viss statustalan hör till forum hereditatis, är numera uttryckligen föreskrivet. Enligt § 34 i lagen den 14 Juni 1917 om barn utom äktenskap må, då den, som uppgives vara fader till barnet, är död, efter stämning å hans arvvingar till den domstol, som har att upptaga tvist om arv efter honom föras talan om barnets rätt. Vid jämförelse med § 21 i lagen synes, att det, bland annat, är fråga om talan angående faderskap och om barns förklarande för trolovningsbarn, alltså en statustalan. Jämväl i § 8 av lagen om äktenskaplig börd finner man ett stadgande, som till forum hereditatis hänvisar en statustalan. Sedan i §:n stadgats, att, om föräldrar till barn, som blivit utom äktenskap fött, därefter ingå äktenskap med varandra, barnet erhåller äktenskaplig börd, föreskrives det vidare, att angående fastställande av faderskapet skall gälla vad i lag om barn utom äktenskap är stadgat. Därest jämlikt förevarande § talan föres av barnet mot arvvingarna, skall alltså, med fäst avseende jämväl å innehållet i § 34 av

av barnet ang. dess börd, riktad mot mannen eller, om han är död, mot dem, som jämte eller näst efter barnet äro hans arvvingar. Den talan, som i sistnämnda lagrum avses, är, enligt vad framgår av Lagberedningens motivering (Förslag till revision av Giftermålsbalken m. m. III sid. 198), en talan, som går ut på att få barnets icke-äktenskapliga börd fastställd (presumptionens hävande). Är talan riktad mot mannen, hör den till hans allmänna personliga forum. Ang. forum för en mot arvvingarna riktad talan, se ovan i texten. Jfr ang. talan enl. nämnda lagrum Svensk Civilprocessrätt III sid. 561.

Tänka vi härefter på sådan talan om äktenskaplig börd, som ej äsyftar paternitetspresumptionens hävande, så torde det näppeligen kunna bestridas, att en dylik talan kan föras. Barnet kan, då fråga uppstår, huruvida äktenskap emellan föräldrarna ingåtts, begära att få fastställt, vare isg att det har eller icke har äktenskaplig börd. Talan av denna innebörd bör uppenbarligen riktas mot mannen. Är mannen död, synes det ej vara alldeles otvivelaktigt, mot vem käromålet skall anställas. För min del förmenar jag det ej vara riktigt att med stöd av § 5 i 1917 års lag -- vilken § angår en talan av annan innebörd och för övrigt icke i förevarande hänseende synes förtjäna någon mera utsträckt tillämpning -- anse mannens arvvingar vara enda svarande i målet; även modern synes böra stämmas att svara. Jfr Svensk Civilprocessrätt III sid. 562.

lagen om barn utom äktenskap, målet höra till forum hereditatis ¹⁴.

I § 5 av lagen om äktenskaplig börd lämnas, bland annat, bestämmelse för det fall, att barnet efter mannens död för talan om sin börd mot dem, som jämte eller näst efter barnet äro mannens arvvingar. Med hänsyn till detta fall är ej någon föreskrift om forum given, och Lagberedningens motivering innehåller ingen antydning om hur man tänkt sig saken. Det torde vara tydligt, att, om arvvingarna äro flere, talan skall föras mot alla gemensamt, och att de följaktligen måste kunna stämmas till en och samma domstol. Vid bristen på lagstadgande är det i viss mån tvivelaktigt, vilken domstol är behörig. Det ligger närmast till hands att här tillämpa 10: 7 RB, men det torde ej kunna bestridas, att tillämpning av detta lagrum på ifrågavarande fall är mindre lämplig, och att det mest tillfredsställande vore att tillerkänna den avlidnes allmänna personliga forum behörighet. Å andra sidan bör ej förbises, att fallet icke ingår under bestämmelserna i 10: 2 om forum hereditatis; någon tvist om arv kan, då talan avser allenast att vinna fastställelse angående frågan om äktenskaplig börd, omöjligen sägas föreligga ¹⁵. Emellertid är jag mest böjd för att anse ifrågavarande mål böra upptagas vid den avlidnes allmänna forum personæ, låt vara att detta forum ej härvid bör karaktäriseras såsom ett forum hereditatis. Denna mening är icke godtycklig utan har stöd av analogi, hämtad från de förut citerade lagrummen, § 34 i lagen om barn utom äktenskap och § 8 i lagen om äktenskaplig börd.

Lagen om äktenskaplig börd äger tillämpning på barn,

¹⁴ I § 8 av lagen om äktenskaplig börd nämnes blott fastställande av faderskapet, och det är ju visserligen ock så, att, om faderskapet står fast, den äktenskapliga bördens vidare följer därav, allt förutsatt att föräldrarnas äktenskap står fast. Det kan nu emellertid tänkas, att även frågan om äktenskapets ingående kräver ett avgörande. I sådant fall är naturligt, att talan avser direkt att få den äktenskapliga bördens fastställd; målet hör givetvis, om talan är riktad mot arvvingarna, till forum hereditatis.

¹⁵ Allra minst kan detta påstås i fall, då barnets talan äsyftar att vinna fastställelse, att det icke äger äktenskaplig börd.

som födas efter lagens trädande i kraft¹⁶. En undantagsregel är given beträffande barn, som fötts efter lagens trädande i kraft och enligt lagen skulle anses såsom barn utom äktenskap men avlats dessförinnan och enligt äldre lag skulle haft äkta börd¹⁷. Talan om förklarande för äkta barn i dessa fall bör, därest den föres mot arvingar, anses höra till den dödes allmänna forum personæ; angående skälen för denna åsikt hänvisas till vad nyss yttrats.

Det må härefter erinras om de bestämmelser angående forum, som äro givna i 15: 4 GB, och som avse, bland andra, mål, däri tvisten gäller, huruvida man och kvinna äro i äktenskap förenade med varandra. Dessa bestämmelser är det ej platsen att här närmare granska (se nedan § 27 under I). Men ett i sammanhang med dem stående spörsmål må här beröras. Det torde ej vara alldeles uteslutet att tillerkänna kvinna rätt att efter mannens död föra talan mot hans arvingar med yrkande om fastställelse, att hon varit i äktenskap förenad med mannen¹⁸. Anser man en sådan talan tillåten, blir fråga om forum. Tillämpning av 10: 2 RB. kan (om det är en ren äktenskapsfastställesetalan) icke ifrågakomma, och att med analogi, hämtad från annat lagrum (något annat lagrum än § 34 i lagen om barn utom äktenskap torde ej vara att åberopa), hänvisa målet till den avlidnes forum personæ, är i varje fall, om ock sakligt tilltalande, djärvt. Bortsett från sistnämnda möjlighet inträder tillämpning av 10: 1 och 7 RB.

¹⁶ Se § 1 i lagen och Lagberedningens motiv isd. 203.

¹⁷ Se övergångsbestämmelsen i lagen och motiven sid 203.

¹⁸ Jag förbiser ej, att det i 15: 2 GB stadgas, att fråga, huruvida man och kvinna äro i äktenskap förenade med varandra, ej må bliva föremål för särskild rättegång annorledes än såsom tvist dem emellan, men eljest må komma under prövning när helst någons rätt är av frågan beroende. Det torde emellertid vara så, att kvinnans intresse — hänsynen till hennes sociala ställning — kan kräva, att hon får föra en äktenskapsfastställesetalan även efter mannens död, och att detta intresse icke blir fullt tillgodosett genom prövning av frågan, då i något särskilt avseende hennes rätt är därav beroende. Lagens ord torde ej lägga något bestämt hinder i vägen för en dylik talan. Om målet är att anse såsom äktenskapsmål (jfr 15: 1 GB) eller ej, är i detta sammanhang likgiltigt; det senare torde vara det riktiga.

γ) Till tvister om arv äro att hänföra de mål, som angå fördelning av den avlidnes kvarlåtenskap emellan arvvingarna. Talan i sådant avseende kan framträda i form av klander av verkställt arvskifte¹⁹. Ett arvskifte kan klandras antingen på materiella²⁰ eller formella grunder²¹; vare sig klandertalan har den ena eller andra innebörden, hör den till forum hereditatis.

δ) Till arvstvister äro dessutom att räkna mål, vilka röra framställt yrkande om vidtagande av någon till boutredningen hörande åtgärd, såsom beedigande av bouppteckning²² eller verkställande av skifte, likaså mål, vari mot person, som omhänderhaft kvarlåtenskapen, föres talan om redovisning för och utgivande av densamma²³.

2) Med tvist om testamente, vilken tvist jämväl i 10: 2 hänvisas till forum hereditatis, har man att förstå mål angående testamentsklander²⁴.

¹⁹ Tvist om arvskifte nämndes särskilt i 10: 29 m. 4 RB, sådant lagrummet lydde enligt 1901 års rättegångslag

²⁰ Det är fråga om storleken av arvvinges andel eller därom, vilka särskilda förmögenhetsobjekt — utan skillnad emellan fast och lös egendom — skola tillfalla arvvingarna. Till forum hereditatis hör uppenbarligen tvist mellan arvvingarna, huruvida egendom skall gå i skifte eller såsom fideikommiss från skiftet undantagas; se K. M:s utslag 4 Okt. 1854, anm. av Backman, Jur. Handbok sid. 545.

²¹ Det gäller, huruvida laga former iakttagits.

²² Se därom *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 41 f.

²³ Jfr ovan not. 8 och se rättsfall i N. J. A. 1907 sid. 99. Detta rättsfall utvisar icke, att talan, som, sedan redovisning för kvarlåtenskapen avgivits, förts ang. ersättning för förlust genom försummelse vid förvaltningen därav, ansetts i och för sig höra till arvsforum; då målet dock förts till detta forum, har det skett med stöd av, förutom § 2, § 12 i 10 kap. — I N. J. A. 1925 sid. 133 refereras ett rättsfall, i vilket frågan gällde, huruvida målet hörde till arvsforum eller svarandens personliga forum. Fallet är enligt min mening klart och därför ej av avsevärt intresse; målet hörde till sistnämnda forum.

²⁴ Jfr 10: 29 m. 4 RB och *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 40 f.

Lagkommitténs förslag till allmän civillag (1838) har i 10: 22 RB till forum hereditatis ("den rätt, varunder den döde lydde") hänvisat, bland andra mål, sådana, i vilka är "fråga om den dödas yttersta vilja".

Frågan om forum för tvist, som, efter det fideikommissarie avlidit, uppstår emellan pretendenter till fideikommisset angående bättre rätt till detsamma, förtjänar här att uppmärksammas. En sådan tvist iunefattar uppenbarligen icke klander å det testamente, som utgör stiftelseurkund, och kan alltså icke såsom tvist om testamente föras till forum för tvister om arv eller stiftaren. Då sådant mål dock måste anses höra till forum hereditatis, finner detta sin förklaring därav, att det föreligger en tvist om arv i den vittomfattande betydelse, vari uttrycket tagits i 10: 2 RB (liksom ock i det numera upphävida stadgandet i 8: 2 m, 8 RB). Beträffande denna tvist om arv är följande att märka. Varje innehavare av fideikommiss kan sägas stå i omedelbart förhållande till stiftaren av fideikommisset; han är nämligen testamentstagare efter stiftaren såsom testator, och man får icke tänka sig saken så, som om varje följande fideikommissarie vore den

Lagberedningen i sitt förslag till RB I (1849) 10: 21 ändrade detta så, att i stället omnämndes mål ang. klander av testamente. I motiveringen därför (sid. 14) yttrar Beredningen, att Lagkomm:ns från gällande lag hämtade bestämmelse möjligen kan så misstydvas, att sedan ett testamente redan vunnit laga kraft och ingen fråga mera är om arvsrätten efter testator man icke dess mindre drager under hans forna forum alla de tvister, som i tidernas längd kunna väckas om testamentets verkan eller huru det rätteligen bör förstås i sin tillämpning på helt nya förhållanden, för vilka det icke rimligen kan hava annan betydelse än såsom en i följd av den åkomna laga kraften ostridigt gällande handling, vars inflytande på det ifrågavarande fallet lämpligen prövas av den domstol, vilken det efter de allmänna grunderna för behörigheten tillkommer att upptaga den tvist, vari testamentet åberopas. Detta uttalande av Lagberedningen anger riktigt, huru ifrågavarande bestämmelse i gällande lag bör tolkas; tvist om testamentes bestånd och giltighet, d. v. s. verkligt testamentsklander, avses med lagens ord men ej andra tvister, om än testamentet, dess tolkning och verkan, är avgörande för utgången; jfr rättsfall i N. J. A. 1897 sid. 452. Att emellertid tvist emellan testamentstagare och annan bodelägare ang. t. ex. storleken av den förres andel i kvarlåtenskap på grund av testamentet hör till forum hereditatis, torde vara givet; till detta forum hör tvisten icke såsom en tvist om den dödes yttersta vilja utan såsom en tvist om kvarlåtenskapens fördelning. Jfr 10: 29 m. 4 RB (ursprungl. lydelsen), vari nämnes tvist om andel i kvarlåtenskapen på grund av arv eller testamente.

närmast föregåendes arvvinge²⁵. Tvist, varom nu är fråga, är alltså en tvist om kvarlåtenskap icke efter den sist avlidne fideikommissarien utan efter fideikommiss-stiftaren. Härav följer beträffande forum, att målet hör till forum hereditatis, bestämt med hänsyn till den senare och icke till den förre.

Enligt 8:2 m. 8 RB skulle hovrätt såsom första instans döma över tvister om arv efter frälsemän och deras förordning vid dödstimman om deras egendom. På grund av detta stadgande har hovrätt i de fall, då stiftaren varit frälseman, omedelbart upptagit sådana fideikommissstvister, om vilka ovan varit tal²⁶. Målet har upptagits av den hovrätt, under vilken stiftaren lytt²⁷. Sedan bestämmelsen i nyssnämnda lagrum nu är upphävd, så att om rätt domstol i ifrågavarande mål här efter skall gälla vad i allmänhet är stadgat, hör således numera tvist om fideikommiss, som stiftats av frälseman, i likhet med annan fideikommissvist till stiftarens allmänna forum personæ, d. v. s. den underrätt, som var stiftarens forum domicilii.

3) Till forum hereditatis höra, såsom redan nämnts, mål, i vilka delägare i bo efter den, som är död, sökas i sak, som boet rör; 10:3 RB. Stadgandet är, enligt vad Lagberedningens motivering upplyser, avsett att ersätta och tillika fullständiga den i 10:2 (ursprungl. lydelsen) givna bestämmelsen, att mål, vari krävdes gäld efter avliden person, skulle upptagas vid den avlidnes forum personæ. Det är genom det nu gällande stadgandet uttryckligen fastslaget, att i alla

²⁵ Se i ämnet *Nordling*, Ärfdabalken (2:dra uppl. 1878) sid. 271 ff.

²⁶ Se ock sålunda uttalande av *Backman*, Juridisk Handbok sid. 545.

²⁷ Att hovrätt icke på grund av fideikommisssegendomens (fastighetens) belägenhet inom dess domvärjo ägt behörighet att upptaga ifrågavarande mål, torde knappast behövas anmärkas. Det enda, som möjligen kunnat vålla tvekan och också verkligen, efter vad jag har mig bekant, gjort det, är frågan, om tvisten skolat upptagas vid stiftarens eller den siste fideikommissinnehavarens forum hereditatis. Att det förre alternativet varit det riktiga (och allt fortfarande är det), bör icke kunna betvivlas, om man fasthåller vid den riktiga uppfattningen av fideikommissinstitutets rättsliga innebörd. Detta alternativ står ju ock ensamt i överensstämmelse med den mening, som hyllats i praxis, att nämligen fideikommissvist hört till hovrätt, när *stiftaren* varit *frälseman* men icke eljest.

de fall, i vilka delägare i bo efter död person sökas i sak, som rör boet, tvisten skall instämmas till "den rätt, där den döde skolat svara". Uppenbart torde vara, att detta icke bör förstås så, som om samtliga mål, de där röra dödsboet, skola instämmas till den avlidnes personliga forum. Avfattningen i 10: 3 kan väl synas tyda därpå, men då orimligheten av en dylik tolkning liggen i öppen dag, är den oantaglig. I detta avseende är det tillräckligt att framhålla, hurusom ett sådant mål rörande en dödsboets fastighet, som faller under 10: 14 RB, icke på grund av 10: 3 kan anhängiggöras vid forum hereditatis. Meningen kan endast vara den, att mål av beskaffenhet att hava, därest den döde ännu levat, boet instämmas till hans personliga forum, skola, då de nu efter hans död instämmas mot dödsboets delägare, anhängiggöras vid den avlidnes personliga forum, detta under förutsättning, att de röra boet. Tydligt är dock — och det framgår jämväl av lagrummet — att till ifrågavarande forum höra ej blott mål angående egendom eller förpliktelser, som från den avlidne övergått på dödsbodelägarne, utan jämväl förpliktelser, som bodelägare i denna sin egenskap ådragit sig.

En huvudfråga vid tolkningen av 10: 3 är den, när ett mål kan sägas röra boet. En uttömmande utredning av dithörande spörsmål är det icke processrättens uppgift att lämna²⁸. Blott vid ett spörsmål är det här särskild anledning att dröja. I 10: 2 (ursprungl. lydelsen), som förlade till forum hereditatis mål, däri krävdes gäld efter den döde, tillerkändes domstolen kompetens "ändå att arvvingarna under annan rätt bo eller lyda eller godset emellan sig skiftat hafva". För kravmål angående ärvd gäld fanns således ett forum hereditatis utan begränsning till viss tid efter det en person avlidit. Så vitt jag kan finna, har i denna del genom 1920 års lag ändring skett, ehuru Lagberedningens motiver (se citatet ovan i not 3) icke innehålla någon antydning om, att avsikten varit

²⁸ Uttrycket sak, som boet rör, förekommer jämväl i 11: 11 RB. Se ang. detta lagrum *Trygger's Kommentar* till 11 kap. RB, som dock ej innehåller någon utredning ang. nämnda uttryck.

Jfr för övrigt i detta ämne *min* utredning ang. dödsbos partshabilitet i Svensk Civilprocessrätt III sid. 532 ff.

att ändra förut gällande rätt. Sedan boet skiftats, kan ett mål angående krav mot någon bodeläggare för gäld, som på honom övergått från den avlidne, icke anses röra boet och därför ej heller höra till arvsforum enligt 10: 3 RB.

Jag erinrar här ytterligare om den redan ovan anförda bestämmelsen i § 34 av lagen om barn utom äktenskap, enligt vilken, efter det uppgiven fader till ett barn dött, efter stämning å arvvingarna talan om barnets och moderns rätt må föras vid forum hereditatis. För så vitt det i ett sådant mål ej gäller en statusfastställelse, är målet närmast att ställa i linje med de mål, i vilka det kräves gäld efter den döde.

4) Huruvida svensk domstol kan såsom forum hereditatis vara behörig att till prövning upptaga tvister om arv efter utlänning, är ett ämne, som för vår rätts del hittills knappast gjorts till föremål för undersökning. Att meningarna äro mycket delade, framgår emellertid av det lilla, man kan inhämta av litteraturen, ävensom av tillgängliga rättsfall, i vilka frågan förelegat till prövning.

Det här uppställda spörsmålet är givetvis beroende därpå, huruvida enligt den internationella privaträttens grundsatser angående behandlingen av död mans bo svensk domstol över huvud äger taga befattning med annat arvskifte än efter svensk. Vad 1734 års lagstiftare härom ansett, torde åtminstone så till vida vara tydligt, som ej blott boet efter svensk utan även boet efter här boende utlänning enligt lagen avsetts skola eller kunna hemfalla under behandling här i riket; detta står i varje fall i överensstämmelse med den betydelse i rättsligt avseende, som vid tiden för lagens tillkomst tillskrivits hemvistet²⁹. Reglerna om forum hereditatis i 10: 2 RB skulle sålunda tillämpas vare sig den döde var svensk eller här domicilierad utlänning. Svensk rätt står emellertid ej längre kvar på den äldre ståndpunkten, enligt vilken hemvistet bestämde egenskapen av inlänning eller utlänning. Avgörande är nu statsborgarskapet, och på detta beror, enligt den internationella privaträttens grundsatser, vad man med en till denna rättsdisciplin hörande term kallar personalstatutet

²⁹ Jfr ovan sid. 317 f.

och till följd därav även successionsstatutet, åtminstone vad angår lös egendom³⁰. Man torde vid sådant förhållande böra antaga, att frågan om svensk domstols behörighet att befatta sig med arvskifte efter utlänning är i hela dess vidd en öppen fråga.

Till en början må framhållas, att svensk domstols behörighet i frågavarande avseende icke är betingad därav, huruvida svensk eller främmande lag skall tillämpas vid skiftet. Den omständigheten, att utländsk lag därvid skall komma till

³⁰ Anspråken på kvarlåtenskapen efter en person, till den del denna utgöres av lös egendom, äro, vare sig de grunda sig på intestatarvsrätt eller testamente, att bedöma efter lagen i det land, som den avlidne vid dödstimman i egenskap av statsborgare tillhörde. Vad beträffar fast egendom, äro meningarna delade mellan nämnda lag och *lex rei sitæ*: för den förra *Schrevelius*, *Lärobok i civilrätt* (3:dje uppl.) sid. 34 f., *Reuterskiöld*, *anf. arb.* § 32; för den senare *Naumann* i *N. T.* 1864 sid 711 ff., *Montgomery*, *Handbok* sid. 199 ff. Jfr rättsfall i *N. T.* 1864 sid. 499: hovrätten ansåg, att utlännings här i riket efterlämnade fasta egendom borde enligt svensk lag fördelas emellan arvvingarna, varemot en pluralitet inom HD ansåg, att arvsrätten (utan skillnad emellan olika slag av egendom) vore beroende av lagen i det land, som den avlidne tillhört. Till stöd för den meningen, att arvsrätt beträffande fast egendom är att bedöma efter *lex rei sitæ*, skulle man kunna åberopa den konvention, som den 9 April 1889 avslutats emellan Sverige och Ryssland ang. utbekommande av kvarlåtenskap (S. F. S. 1889 Nr 45). Då här stadgas i art. 10, att för bestämmande av arvsrätten till fast egendom lagarna i det land, där den fasta egendomen är belägen, skola gälla, medan däremot anspråk rörande såväl skifte av som arvsrätt till den lösa egendom, som ettdera landets undersåte efterlämnat i det andra landet, skola prövas på grund av det förra landets lagar, kan man synas härav böra draga den slutsatsen, att från svensk sida vid konventionens avslutande antagits, att de nämnda i konventionen upptagna reglerna äro stämmande med svensk internationell privaträtts allmänna principer. Se vidare rättsfall i *N. J. A.* 1916 sid. 297, i vilket såsom bestämmande för avgörandet uttalas den grundsatsen, att arvsföljden efter utländsk (här i riket avliden) medborgare bestämmes efter de lagar, som vid dödsfallet gällde i det land, där den avlidne var medborgare. (Kvarlåtenskapen omfattade, så vitt av referatet framgår, ej fastighet). Beträffande arvsrätten till fast egendom märkes *N. J. A.* 1919 sid. 546. Av detta sistnämnda rättsfall kan man, såsom motiveringen i avgörandet i högsta instansen ger vid handen, ej sluta till, att arvsrätt till fast egendom över huvud bedömes enligt lagen i det land, där den fasta egendomen är belägen; tvärtom framgår av motiveringen, att det landets lag, där medborgarskap fanns, ansetts avgörande.

användning, utgör således, enligt min mening, icke i och för sig något skäl för att anse svensk domstol obehörig³¹.

Inom såväl svensk teori som ock av målsmän för praxis har den meningen uttalats, att svensk domstol över huvud icke äger till prövning upptaga tvist om arv efter utlänning³². I allmänhet torde man dock hålla före, att om en här i riket domicilierad utlänning här efterlämnat egendom, som ock här skiftats, tvist om arvet kan anhängiggöras vid svensk domstol³³. Men rättsfall (N. T. 1864 sid. 499) utvisar, att man i praxis gått längre och funnit svensk domstol äga behörighet att upptaga tvist angående arvsrätt till egendom, som en här i riket icke boende utlänning här efterlämnat; det må dock anmärkas, att i den här varande kvarlåtenskapen ingick även fast egendom³⁴.

³¹ Jfr rättsfall i N. J. A. 1888 sid. 411.

³² Se sålunda *Reuterskiöld*, anf. arb. sid. 169 och en inom N. Rev. uttalad mening i det ovan från N. T. 1864 sid. 499 anmärkta rättsfallet; i sistantydde uttalande säges, att svensk domstol icke äger till prövning upptaga tvist om arv efter utlänning, detta icke ens om arvingarna äro svenska undersåtar eller arvet till större eller mindre del här i landet befintligt.

³³ Se N. J. A. 1888 sid. 411 och vidare en minoritet inom H. D. i det ovan från N. T. 1864 anmärkta rättsfallet: tvisten ansågs av minoriteteten icke kunna här upptagas, eftersom den avlidna "vid sin död varit främmande makts undersåte och bosatt" utomlands. Jfr ock *Kreüger*, i N. T. 1876 sid. 217. Att arvs- eller testamentstvist kan vid svensk domstol väckas efter en här i riket domicilierad utlänning, säger denne författare vara överensstämmande både med den internationella rätten och andan av vår lag. Han hänvisar till en K. Ms dom den 5 Nov. 1861, vari svensk domstol förklaras icke hava varit behörig att till prövning upptaga klander mot ett av tvenne makar upprättat, vid häradsrätt bevakat testamente, emedan makarna ej varit svenska medborgare samt mannen endast tillfälligtvis uppehållit sig här i riket. Av motiveringen i denna dom finner han indirekt framgå, att svensk domstol ansetts äga upptaga tvist efter här domicilierad utlänning.

³⁴ Måhända kan man ock här åberopa rättsfallet i N. J. A. 1888 sid. 411. I målet yrkades förpliktande att verkställa arvskifte och redovisa för kvarlåtenskapen efter en här avliden och (sannolikt) här domicilierad utlänning, som här efterlämnat fast och lös egendom. Vid avgörandet synes, så vitt motiveringen utvisar, vikten ha lagts därpå, att käromålet avsåg endast här befintlig kvarlåtenskap. Jfr ock motiveringen för avgörandet i det i N. J. A. 1923 sid. 669 refererade rättsfallet.

Omfattar man den meningen, att svensk myndighet icke under några förhållanden, således ej ens om den avlidne vid dödstimman här var domicilierad, äger taga befattning med arvskifte efter utlänning — en åsikt, som otvivelaktigt även innefattar, att tvister om sådant arv icke kunna prövas av svensk domstol — så synes den böra motiveras därmed, att, om arvskifte anordnas här i riket, det endast kan avse här befintlig egendom, varav åter kan bliva en följd, att flera arvskiften med olika resultat komma till stånd³⁵. Emellertid torde denna möjlighet icke utgöra tillräcklig anledning till att frångå den ståndpunkt, 1734 års lag beträffande här domicilierad utlänning ursprungligen intog, detta så mycket mindre som ju arvskiftes förrättande här i riket med avseende å här befintlig kvarlåtenskap samt svensk domstols prövning av uppkommen tvist om arvet icke medföra såsom konsekvens, att beträffande arvet svensk lag kommer till användning i vidare mån, än sådant följer av den internationella privaträttens grundsatser i ämnet. För det fall, att utlänning, som efterlämnar egendom här i riket, ej är vid tiden för frånfället här domicilierad, synes frågan, huruvida svensk myndighet äger medverka vid förrättande av arvskifte efter honom resp. svensk domstol äger till prövning upptaga tvist om arvet, vara synnerligen tvivelaktig. Om utlänningen avlidit här eller utomlands, torde icke kunna göra någon skillnad. Däremot torde man ganska allmänt hålla före, att hänsyn bör tagas därtill, huruvida i kvarlåtenskapen ingår fast egendom eller ej³⁶, och att i förra fallet, om också icke i det senare, skifte här bör

³⁵ Se *sälunda Reuterskiöld*, *anf. arb.* sid. 169.

³⁶ Ang. frågan om skyldighet att förrätta bouppteckning efter utlänning, särsk. i fall, då i boet finnas här i riket belägen fastighet, se rättsfall i N. J. A. 1900 sid. 265 samt 1915 sid. 593, av vilket senare rättsfall otvetydigt framgår, att skyldighet att till svensk domstol ingiva bouppteckning efter utlänning beträffande här i riket efterlämnad egendom (huvudsakligen fastighet) ansetts icke förefinnas, oavsett huruvida utlänningen är här domicilierad eller ej. (Jfr rättsfall i N. J. A. 1915 sid. 395 och där citerade rättsfall.) — För övrigt må framhållas, att man över huvud icke är berättigad att från svensk myndighets skyldighet att medverka vid bouppteckning efter utlänning sluta till skyldighet att taga befattning med arvskifte.

eller åtminstone kan äga rum och tvist om arvet upptagas vid svensk domstol. Före den ändring, som 10: 2 RB genom 1920 års lag undergick, saknades dock, så vitt jag kunnat finna, den för prövning av dylik arvstvist oundgängliga förutsättning, som består i behörigt forum. Vår lag har nämligen icke innehållit någon bestämmelse om forum hereditatis för tvist om arv eller testamente efter utlänning, som ej haft domicil i riket. Att ej fastighets belägenhet inom en domstols domvärjo, liksom ej heller den omständigheten, att skifte av arv efter utlänning faktiskt verkställts inom en viss domstols distrikt här i riket, kunnat grunda behörighet för domstolen att till prövning upptaga en arvstvist, torde vara otvivelaktigt³⁷. Numera efter nämnda lagändring synes förhållandet vara ett annat. Det torde nämligen finnas fog för att hänvisa till Stockholms rådstuvurätt såsom behörig domstol; se 10: 2 st. 3 RB.

Vad ovan utretts i avseende å frågan om behörighet för svensk domstol att såsom forum hereditatis upptaga tvister om arv efter utlänning anser jag ha motsvarande tillämpning beträffande mål rörande klander av testamente³⁸.

³⁷ I konventionen med Ryssland av 1889 synes emellertid vara förutsatt, att tvister rörande arv av fast egendom, som avliden rysk undersåte här efterlämnat, kunna upptagas till prövning vid svensk domstol. Det föreskrives nämligen i art. 10, att prövningen av sådana tvister skall uteslutande tillkomma domstolarna i det land, där den fasta egendomen är belägen. (Enligt vad i art. 10 vidare stadgas, skola däremot "anspråk rörande såväl skifte av som arvsrätt till den lösegendom, som ettdera av de respektive ländernas undersåtar efterlämnat inom det andra landet" prövas av vederbörlig domstol eller ämbetsmyndighet i det land, vilket den avlidne tillhört). Det må framhållas, att konventionen är tillämplig i fråga om kvarlåtenskapen efter ej allenast undersåte i det ena av de respektive länderna, vilken avlidit i det andra landet, utan även efter sådan undersåte, som avlidit utom det andra landets område men därstädes efterlämnat egendom. Har förenämnda konventionsbestämmelse angående prövning vid svensk domstol av tvist om arv av rysk undersåtes här efterlämnade fasta egendom skolat kunna vinna efterföljd, så har, då enligt vår rätts foraregler behörigt forum saknats, ej annan utväg, funnits, än att konungen förordnat, vilken domstol skulle upptaga målet. Numera torde Stockholms rådstuvurätt vara forum.

³⁸ Se rättsfall i N. J. A. 1923 sid. 669 (med där citerade äldre rättsfall). Jag vill framhålla, att i motiveringen för domen i detta mål det

II. I 10: 2 andra stycket RB stadgas, att tvist, som i anledning av boskillnad, äktenskaps återgång, hemskillnad eller äktenskapsskillnad uppstår om bodelning mellan makarna, skall tillhöra rätten i den ort, där mannen bör svara i tvistemål, som röra hans person, eller, om mannen ej är skyldig att i sådana mål svara vid svensk domstol, där hustrun svarar i sådana mål. Därest, enligt vad sålunda är stadgat, behörig domstol ej finnes i nämnda mål, skall målet upptagas av Stockholms rådstuvurätt; se tredje stycket i 10: 2. Dessa stadganden äro nya och ha tillkommit genom 1920 års lag. Till någon vidare utläggning synas de ej giva anledning.

III. *Forum administrationis*; 10: 4 RB.³⁹

a) I den första av de båda punkter, av vilka lagrummet består, stadgas: Vill någon kära till den, som förmyndare varit, om redo för arv sitt, stående honom fritt att göra det, antingen där hans bo var, som ärvd är, och förmyndaren det förmynderskap sig åtog, eller där förmyndaren bor⁴⁰.

Andra punkten innehåller bestämmelsen: Den något är förtrott till förvaltning, svare han, eller dess arvvingar om han död är, där godset förvaltadt och förestått.

Det råder meningsskiljaktighet om, huruvida man bör anse det i första punkten nämnda forum, "där hans bo var, som ärvd är, och förmyndaren det förmynderskap sig åtog",

framhållas såsom betydelsefulla moment, dels att den här i landet avlidne utlänningen ej här hade sitt domicil, dels ock att testamentet icke avsåge fast egendom inom riket.

³⁹ Detta forum är av romerskt-rättsligt ursprung och torde hava genom doktrinen förmedling under 1600-talet upptagits i praxis. Så vitt jag funnit, omnämnes det ej av *Abrahamsson*, i hans anmärkningar till Chr. L. L. *Nehrman* däremot omtalar i 1732 års upplaga av sin *Processus civilis* sid. 48 § 31 ifrågavarande forum med följande ord: "Men när någon skall tillhållas att göra redo och räkning för någon syssla, som honom anförtrodd varit, bör sådant regulariter ske in foro administrationis, antingen sysslan är publice eller privat"; någon författning åberopas ej till stöd för detta påstående.

⁴⁰ Jfr lagen den 27 Juni 1924 om förmynderskap. Ordalagen i p. 1 av 10: 4 RB stämmer knappast väl överens med innehållet i nämnda lag, enligt vilken varje underårigt barn allt från sin födelse skall ha en legal förmyndare i sin fader eller moder.

såsom ett forum hereditatis eller såsom en art av forum administrationis, angående vilket andra punkten innehåller en allmän bestämmelse⁴¹. Spörsmålet är icke uteslutande av teoretiskt-systematisk natur utan har även sin praktiska betydelse. Om man nämligen uppfattar ifrågavarande forum såsom ett forum hereditatis, måste man strängt begränsa stadgandets tillämpningsområde i enlighet med vad dess avfattning giver vid handen, medan däremot, om ett särskilt forum administrationis anses vara av lagstiftaren åsyftat, stadgandet otvivelaktigt bör erhålla en mycket extensiv tolkning⁴². I själva verket torde det förhålla sig så, att båda synpunkterna föresvävat lagstiftaren, men att dock den synpunkten, att det i stadgandet är fråga om forum för ett särskilt slag av förvaltning, starkast betonats och blivit den bestämmande. Att tanken på, att här föreligger ett arvsforum, icke varit lagstiftaren helt och hållet främmande, synes framgå av orden, "där hans bo var, som ärvd är". Å andra sidan tala ännu mera vägande skäl för åsikten, att det andra alternativet icke blott av lagstiftaren tillerkänts utan också enligt sakens egen natur förtjänar företräde. Då lagstiftaren i en § sammanfört ifrågavarande stadgande och den i andra punkten av 10: 4 förekommande bestämmelse, som uttryckligen anger sig handla om forum för förvaltningstvister, kan detta icke ha haft annan grund, än att lagstiftaren beaktat, att förmynderskap innebär en förvaltning av förtrott gods⁴³. Vidare är den mening, som, med hänvisning till vad man förmodar vara lagstiftarens uppfattning, i förevarande forum ser ett arvsforum, mycket konstlad och kan därför svårligen antagas

⁴¹ Såsom forum administrationis betecknas ifrågavarande forum av *Broomé*, § 18, och *Ask*, sid. 123 ff; såsom forum hereditatis däremot av *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 141. Jfr i ämnet jämväl *Winroth*, Svensk Civilrätt IV sid. 235-238 som dock icke yttrat sig angående den teoretiska rubriceringen.

⁴² Emellertid finner man, att *Broomé* givit stadgandet en av formuleringen strängt bunden tolkning.

⁴³ Detta är ytterst sannolikt redan därav, att vårt forum administrationis, såsom ovan i not. 39 antyddes, stammar från romerska rätten, och det romerska källstället —L. 19 § 1 D. 5. 1. — framhåller uttryckligen, bland annat, förmynderskapsförvaltning.

hava för lagstiftaren varit av någon avgörande betydelse. Att betrakta ifrågavarande forum såsom ett forum hereditatis innebär, att, då vid en persons död hans personliga forum upprätthålles för avveckling av de rättsförhållanden, i vilka han varit subjekt, en sådan avveckling tänkes fortsatt ända till dess samtliga arvvingarna uppnått myndighetsålder och fått redovisning för sitt arv. Om man uppfattar förhållandet på detta sätt, genomför man emellertid ända till uppenbar överdrift tanken på den i arv gångna förmögenhetens relation till den avlidne. Därest verkligen en sådan synpunkt varit ledande, hade säkerligen icke ifrågavarande forum fått vid sin sida såsom därmed konkurrerande förmyndarens forum domicilii utan hade, i likhet med vad fallet är med forum hereditatis enligt 10: 2 och 3 RB, blivit ett exklusivt forum.

Förhållandet emellan de båda punkterna i 10: 4 RB torde böra uppfattas på följande sätt. Det är i dem båda fråga om forum för förvaltningstvister: i första punkten avses mål angående förmynderskapsförvaltning, i andra punkten andra förvaltningstvister. I första punkten har lagstiftaren anknutit sin föreskrift till det vanligaste fallet, då förmynderskapsförvaltning kommer till stånd (utan att därför vilja utesluta övriga fall), nämligen till det fall, att arv tillfaller en på grund av sin ålder omyndig person⁴⁴, och lagstiftaren har förutsatt, att domstolen, där arvet föll och i sammanhang därmed förmynderskapet åtog, jämväl sedermera haft tillsynen över förmynderskapet. Att göra vårdnadsdomstolen till forum för tvist angående förmyndarens förvaltning, har legat nära till hands och synts ändamålsenligt, och det är med hänsyn härtill, som detta särskilda slag av forum administrationis uppställt.

b) Av vad ovan anförts torde framgå, dels att stadgan-
det i första punkten av 10: 4 icke bör tillämpas allenast på
det speciella fall, att förmynderskapsförvaltning av underårigs
egendom står i sammanhang därmed, att arv tillfallit denne,
utan bör utsträckas till alla fall av förmynderskapsförvaltning,

⁴⁴ Att lagstiftningen icke skulle härmed ha likställt åtminstone arvfall till ogift kvinna, oavsett av vad ålder, kan svärigen antagas; jfr 19: 2 ÄB (ursprungl. lydelsen) och 23: 4 samma balk ("mö blifvit gift").

dels ock att man med forum, "där hans bo var, som ärvd är, och förmyndaren det förmynderskap sig åtog", har att förstå den domstol, som haft tillsyn över förmyndarens förvaltning, eller, om mer än en domstol haft sådan tillsyn, den, som sist haft det⁴⁵. Men stadgandet bör, enligt vår mening, erhålla en ännu mera omfattande tillämpning, i det att därunder bör föras godmansförvaltning, varom talas i 11 kap. av förmynderskapslagen.

Under lagen uttryck, käromål om redo för arv sitt, ingår talan om redovisning för förmynderskap, om utgivande av omhänderhavd egendom, om ersättning för förlust genom fel eller försummelse i förvaltningen ävensom klander å avgiven redovisning⁴⁶; däremot har man ej att under ifrågavarande stadgande hänföra förmyndares talan emot förutvarande myndling om utfående av fordran eller annat i följd av förmynderskapet⁴⁷.

Ej fullt klart är, huruvida ej blott talan av den, som stått under förmynderskap och blivit myndig, utan även talan av ny förmyndare avses. Ehuru stadgandets avfattning kan synas stödja den trängre tolkningen, måste dock denna förkastas, i det att nämligen inga hållbara sakliga skäl för en så trång bokstavsutläggning stå att finna. Otviveltaktigt bör man än ytterligare utsträcka stadgandets räckvidd och där-

⁴⁵ Jfr Lagkom:ns förslag till allmän civillag RB 10: 9 och Lagsered:ns förslag till RB 1 10: 9. Se ock nu lagen ²⁷/₆ 1924 om förmynderskap 4: 2 och 3.

⁴⁶ Jfr Lagkom:ns och Lagbered:ns förslag RB 10: 9. En ledande synpunkt vid tolkningen i förevarande avseende måste vara den, att området för de jäml. första p. av 10: 4 till förmynderskapsforum hänvisade tvisterna ej får erhålla en trängre begränsning än området för de tvister, som avses i §:ns andra punkt. Två alternativ synes man ha att välja mellan: man kan låta för tolkningen av de båda punkterna vara bestämmande antingen första (käromål "om redo" etc.) eller andra punktens avfattning. Då det senare alternativet giver lagrummet ett vida större tillämpningsområde än det förra, och då detta resultat är att föredraga, vill jag för min del hämta ledning av andra punkten. — Jfr numera 6: 10 och kap. 9 i förmynderskapslagen.

⁴⁷ I Lagbered:ns förslag 10: 9 RB förekommer en bestämmelse, som hänvisar sådan rättgång till förmynderskapsforum.

under inbegripa talan, som av den omyndiges konkursbo anställes mot förmyndare.

Uppmärksamma vi härefter frågan om vem som kan svara i rättegång, varå stadgandet i första punkten av 10: 4 är tillämpligt, så torde det vara tydligt, att stadgandet finner användning, förutom då förmyndaren själv stämmas, jämväl i fall. då talan riktas mot förmyndare för honom, eller, om han är död, mot hans arvingar,

Såsom i förevarande stadgande är uttalat och ovan anförts, har käranden rätt att välja mellan den domstol, under vars tillsyn förmynderskapet stått, samt förmyndarens forum domicilii. Då man icke behöver praktiskt räkna med det fall, att förmyndare saknar domicil i riket, ha vi ej anledning att inlåta oss på frågan, huruvida de i 10: 1 första stycket föreskrivna subsidiära fora kunna träda i stället för forum domicilii.

Lagen den 8 Juli 1904 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap innehåller i kap. 4 en del bestämmelser om förmynderskap för underåriga. Till några särskilda spörsmål angående forum för förmynderskapstvist synas dessa bestämmelser ej giva upphov.

c) Stadgandet i andra punkten. av 10; 4 handlar om forum för tvist i anledning av annan förvaltning än sådan, som avses i första punkten.

Då i stadgandet talas om, att något förtrotts till *förvaltning*, måste häri inläggas den fordran, att det ej är fråga om ombesörjande av en viss särskild angelägenhet utan om vidtagande, med hänsyn till en persons hela förmögenhet eller en del därav, av en hel komplex av åtgöranden, vare sig med begränsning till åtgöranden i en bestämd riktning eller utan sådan begränsning ⁴⁸.

⁴⁸ Att ordet förvaltning har dylik innebörd, kan ej vara tvivel underkastat och är också antaget av dem, som något utförligare yttrat sig om 10: 4 RB: se sålunda *Ask*, sid. 125 f. och *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 142. Betr. utländsk rätt, se i synnerhet tyska C. P. O. § 31 (m. avs. å vilken man på enahanda sätt tolkar ordet Vermögensverwaltung; jfr *Wach Handbuch* sid 460 och *Hellwig*, System sid. 124) samt danska Loven om Rettens Pleje § 242.

Stadgandet giver vidare vid handen, att däri avses allenast anspråk, som framställes emot förvaltaren eller, därest han avlidit, emot hans arvvingar av den, för vars räkning förvaltningen ägt rum, däremot icke anspråk, som förvaltaren (resp. hans arvvingar) väcker mot huvudmannen⁴⁹, och ej heller anspråk, som kan hava uppkommit för tredje man genom någon åtgärd av förvaltaren.

Vad i övrigt närmare angår beskaffenheten av de anspråk, som kunna anhängiggöras vid ifrågavarande forum, så giver stadgandets avfattning ej anledning till att utesluta något anspråk, som har sin grund i en för annans räkning förd förvaltning (jfr ovan not 46). På förvaltningens egenskap av offentlig eller enskild liksom ock på dess grund kommer ej an⁵⁰. Det torde ej vara riktigt att lägga den vikt på ordet

I praxis har, säkerligen under påverkan av Lagbered:ns förslag RB I 10: 11, den meningen framträtt, att tvist, huruvida åtagande att uppföra eller verkställa reparation å byggnad blivit rätteligen fullgjort, hör till domstolen i den ort, där arbetet skolat utföras, jäml. 10: 4 RB; se *Schmidt*, Jur. Arkiv Bd 10 sid. 152 ff.; N. T. 1873 sid 302. Vad Lagbered:n härutinnan föreslagit, är emellertid uppenbarligen en nyhet, som saknar motsvarighet i gällande rätt.

⁴⁹ Annorlunda Lagbered:n, som i 10: 10 RB för det fall, varför Bered:n upptagit ett förvaltningsforum (förvaltning av annans fasta egendom), utsträckt användningsområdet till att omfatta varje "sak, som från den förvaltning sig härleder". Av främmande lagar ha såväl tyska som danska till förvaltningsforum hänvisat ej blott talan av huvudmannen mot förvaltaren utan även talan av den senare mot den förre.

⁵⁰ Det är uppenbart, att talan å styrelses (resp. likvidatorers) i ett aktiebolag förvaltning (naturligtvis utan skillnad emellan, om talan mot styrelse föres å bolagets vägnar efter därom å bolagsstämma fattat beslut eller av en grupp aktieägare — jfr §§ 86 och 87 i aktiebolagslagen) hör till forum administrationis, förutsatt att talan ej är av kriminell natur; forum adm. måste domstolen i den ort, där styrelsen enligt bolagsordningen har sitt säte (alltså samma domstol, under vilken bolaget lyder, jfr § 136 i lagen) anses vara. Vilken domstol är behörig att upptaga talan mot stiftare av aktiebolag om skadestånd jäml. §§ 24 och 89, synes tveklaktigt, fränsett det fall, att sådan talan såsom varande av brottmålsnatur [jfr § 132 under 1] hör till forum delicti. Det lämpliga är givetvis att tillerkänna domstolen i den ort, där bolaget är, behörighet, men då denna talan, endast om man vidgar begreppet förvaltning nästan utöver bristningsgränsen, kan sägas ha avseende å en förvaltning av stiftarne, synes det vara, om också önskligt, så dock synnerligen djärvt att hänvisa

”förtrodt”, att man utesluter talan angående sådan förvaltning, som ej har sin grund i ett förvaltaren lämnat uppdrag utan omhändertagits på eget bevåg ⁵¹.

Kompetensgrund för forum administrationis är den omständigheten, att förvaltningen förts inom domstolens domkrets; det är sålunda den förvaltande verksamhetens och icke det förvaltrade godsets lokala relation, som tillagts betydelse. Förvaltningsort är den ort, varifrån de särskilda förvaltningsåtgärderna kunna sägas utgå, där verksamheten, så att säga, koncentrerar sig. Där torde i allmänhet utredning och bevisning lättast kunna åvägabringas, och man har att häri söka skälen till uppställandet av ifrågavarande forum.

Frågan, huruvida det forum, som avses i andra punkten av 10: 4, är exklusivt eller konkurrerar med svarandens

sådan talan till forum administrationis. Vida mindre tvekan hyser jag för min del beträffande hänförligheten till forum adm. av talan mot revisorer; se §§ 75 och 89. Visserligen är revisorernas uppgift icke att förvalta utan att kontrollera annans (styrelsens) förvaltning, men denna kontroll, som ju icke är begränsad till en någon kortare tid före bolagsstämman verkställd granskning av förvaltningen, sådan den kommer till synes i styrelsens förvaltningsberättelse och balansräkningen, utan är av permanent natur och hänför sig till bolagsverksamheten i dess helhet (se § 74), är så nära knuten till bolagsförvaltningen i stort sett, att det knappast bör ifrågasättas, att talan mot revisorer skulle höra till annan domstol än talan mot styrelsen.

Till sist tänker jag på den ersättningsskyldighet för skada, som enligt § 135 åligger styrelseledamöter och likvidatorer gentemot tredje man, ävensom på den personliga betalningsskyldighet för förbindelser, ingångna å bolagets vägnar, som styrelseledamöter och likvidatorer kunna i åtskilliga fall (se §§ 67, 98 st. 4, 110 och 111) ådraga sig gent emot tredje man. Så vitt jag kan finna, kan man, i brist på lagstadgande i annan riktning, ej undgå det otillfredsställande resultatet, att talan, varigenom sådan ansvarighet utkräves, hör till svarandens forum personæ. Det är ej möjligt att föra dessa mål under stadgandet om forum adm. i 10:4 RB, ty därunder ingå, såsom ovan framhållits, ej mål, i vilka tredje man mot förvaltaren framställer ett anspråk, som har sin grund i förvaltningen.

Vad angår konkursförvaltning och talan i anledning därav, se 10 kap. kkl. I § 191 av denna lag stadgas, att klander av redovisning, som där omnämnas, skall instämmas till den rätt, där konkursen är eller varit anhängig.

⁵¹ Jfr rättsfall i N. J. A. 1907 sid. 99.

forum domicilii, har besvarats på olika sätt inom litteraturen⁵². Mest tilltalande är onekligen att medgiva kåranden valrätt, då tillräckliga sakliga skäl för att tillskriva forum administrationis exklusivitet icke föreligga⁵³, men, så vitt jag kan finna, är denna mening icke överensstämmande med lagen. Den tolkning synes nämligen ej naturlig, som med hänsyn till frågan om valrätt för kåranden ej vill göra skillnad emellan första och andra punkten i 10: 4, ehuru i den ena uttryckligen gives rätt att välja mellan fora, medan i den andra punkten ett enda forum angives⁵⁴.

Anser man sig över huvud vara av lagen bunden till att tillägga forum administrationis egenskapen av exklusivt forum, så synes ej undantag böra göras för det särskilda fall, att talan riktas mot förvaltarens arvingar; någon rätt för kåranden att välja emellan förvaltarens forum domicilii (forum hereditatis) och forum administrationis, antager jag således ej här finnas⁵⁵.

Det återstår blott påpeka, att iakttagandet av forastad-gandena i 10: 4 RB icke skall av domstol ex officio övervakas; de omnämnas nämligen icke i 10: 29 RB. På goda grunder kan det dock ifrågasättas, huruvida man icke bör anse regeln om konkursdomstol såsom forum för tvister an-

⁵² *Broomé*, sid. 104, säger, att kåranden icke har valrätt mellan nämnda två fora, varemot *Ask*, sid. 127 f., och *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 143, anse, att sådan valrätt finnes, därvid de lägga vikt på, att stadgandet endast ålägger förvaltaren en förpliktelse att svara vid forum administrationis men ej tillförbinder motparten att kåra vid samma forum.

⁵³ Lagkom:n och Laghered:n ha föreslagit valrätt.

⁵⁴ Det förefaller mig icke vara riktigt att tillägga ordet "svare" i andra punkten den betydelsen, att därmed skulle vara utmärkt allenast en skyldighet för svaranden att svara vid den nämnda domstolen men ej en skyldighet för kåranden att kåra vid samma domstol. I de fall, i vilka lagstiftaren velat tillägga mer än en domstol behörighet, har han säkerligen uttryckligen utsagt detta ock icke antytt sin mening genom en sådan finess i avfattningen som den nu ifrågavarande. — Av vad *Nehrman*, Processus civilis sid. 48 § 27, yttrar om forum adm., kan man ej draga annan slutsats, än att han icke ansett valrätt tillkomma kåranden. Hans yttrande innehåller, att när någon skall tillhållas att redovisa för egendom, som han förvaltat, "bör sådant ske in foro administrationis".

⁵⁵ *Ask*, sid. 130, är av annan mening.

gående konkursförvaltning vara av absolut natur. Jag är för min del böjd för att besvara spørsmålet jakande. Att svaret är tvivelaktigt, framgår utan vidare därav, att man icke kan grunda detsamma på något stadgande i 10: 29, vilket lagrum avsetts skola uttömmande angiva vilka foraregler skola äga egenskapen av absoluta regler.

IV. *Forum contractus*; 10 5 RB⁵⁶.

Kompetensgrund för det forum contractus, som vår rätt känner, är den omständigheten, att avtal ingåtts inom domstolens domvärjo. Det särskilda slag av kontraktsforum, som inom processteorin går under namnet forum solutionis och som är bestämt icke av orten, där förbindelse uppkommit, utan av orten, där den skall uppfyllas, förekommer ej i vår rätt.

Till forum contractus höra följande mål.

a) Tvister, som i stad, vare sig vid marknadstillfälle eller eljest, uppkomma "i handel" emellan köpare och säljare. Enligt lagstadgandets, särskilt i belysningen av dess historiska föregående, uppenbara mening skall *handeln* hava avslutats i stad. Då stadens domstol dömer över sådan tvist, är den alltså verksam såsom forum contractus i ovannämnda mening. Handeln skall hava avslutats i *stad* (undantag för stad, lydande under landsrätt, är man ej berättigad att göra), icke på landsbygden eller i köping. Med handel torde i lagrummet närmast syftas på köp av saluhållen vara, men därunder inrymmas tydligtvis även andra köp av *lös egendom*⁵⁷.

b) Tvister angående skuld, som gäst gör i stad för kost, huslega och annat sitt tarv. Skuldförhållandet skall ha uppkommit

⁵⁶ Ang. historiken se de 1600-tals författningar, som anföras av *Abrahamsson* i hans anmärkningar till Chr. L. L. sid. 643 f., ävensom av *Nehrman*, *Processus civilis* sid. 52 § 39. I synnerhet är av intresse *Nehrmans* uttalande i 1732 års uppl. av *Processus civilis* sid. 48 § 32. Han framhåller såsom utmärkande för forum contractus, "at saken ther bör afgöras, hwarest contractet är slutadt, men thetta anses ey utan i några besynnerliga måhl", varefter hänvisas till några specialförfattningar. Man finner av detta uttalande, att forum contractus icke före 1734 års lag hade någon mera allmän användning. Stadgandet i p. 3 av 10: 5 går emellertid tillbaka till K. M:ts Påbud ang. excecutioner av 1669 § 6 (*Schmedeman* sid. 589). Se för övrigt historiken hos *Ask*, sid. 116 ff.

⁵⁷ Jag behöver blott erinra om ordet *Handelsbalk*.

därför, att gäldenären fått tillgodonjuta någon för tillgodo-seende av hans personliga behov lämnad naturaförmån. Har däremot skulden sin grund i försträckning, så föreligger ej ett skuldförhållande av den i lagrummet avsedda beskaffenhet, detta ej ens i det fall, att försträckningen lämnats i syfte att förskaffa gäldenären medel till bestridande av hans personliga utgifter. Då det vidare förutsättes, att gäldenären är gäst i staden, så innebär det, att han ej är bosatt därstädes. Om uppehållet är mer eller mindre långvarigt, är för övrigt likgiltigt; stadgandet bör enligt min mening tolkas extensivt, ty den förmån beträffande forum, som i lagrummet beretts fordringsägaren, bör icke skäligen vara beroende av, att gäldenärens vistelse i staden är av i egentlig mening tillfällig natur⁵⁸. Likväl får härvid göras undantag beträffande skuld för huslega. Den regel i 10: 19 RB, jfrd med 10: 14 samma balk, enligt vilken krav på utbekommande av hyra hör till fastighetsforum, kan nämligen icke anses lida någon inskränkning genom förevarande i 10: 5 givna bestämmelse angående forum för tvist om skuld för huslega, och vid sådant förhållande måste sistnämnda bestämmelse tolkas så, att den icke kolliderar med sagda regel i 10: 19. En sådan kollision undgår man, om man låter bestämmelsen om huslega i 10: 4 avse endast skuld, som resande åsamkar sig för huslega⁵⁹.

⁵⁸ Det torde emellertid böra antagas, att en sådan extensiv tolkning går utöver vad lagstiftaren närmast tänkt sig. Ifrågavarande stadgande leder, såsom i not. 56 är påpekadt, sitt ursprung från 1669 års Påbud ang. executioner § 6, vari det heter: "Emedan undertiden händer at the, hwilka til en eller annan Stad komma, som Giäster, giöra ther skuld för kost, huuslego, eller annor sin tarf" etc. Ett annat stadgande i ämnet, som här jämväl förtjänar minnas, är § 19 i 1669 års executionsstadga (Schmedeman sid. 593): "Blifwer någon skyldig för kost eller huuslego, och kan sig med Wården icke förlijka, förr än han resa täncker, hafwi få Wåre Befallningshafwande macht honom tilsäya wider ett wisst wite at icke gå af härbärge förr än han betalt hafwer". I dessa bestämmelser är otvivelaktigt fråga om gäst i betydelsen närmast av resande. Man finner ock, att Lagkom:n och Lagbered:n i sina förslag, 10: 12 RB, lätit den bestämmelse, som motsvarar ifrågavarande stadgande i gällande lag, angå endast resande.

⁵⁹ Så ock Ask, sid. 119. Att klargöra förhållandet emellan stadgandet i 10: 5 och 10: 19 är av vikt med hänsyn dels därtill, att fastighets-

Forum contractus är, såsom redan antytts, domstolen i den stad, där handeln skett resp. skulden uppkommit. Domstolens kompetens är emellertid beroende av ännu en omständighet, nämligen av svarandens närvaro i staden, då stämningen delgives honom. Det är dock icke nödvändigt, att delgivningen äger rum innan svaranden, efter det handeln skett eller skulden uppkommit, lämnat staden; villkoret är uppfyllt, även om svaranden senare återkommer till staden och under sin vistelse därstädes får del av stämningen. Delgives stämningen utom stadens område, är enligt den allmänna regeln i 10: 1 RB svarandens allmänna personliga forum behörigt att upptaga målet, men även för den händelse svaranden vid delfåendet av stämningen skulle befinna sig i staden, finnes ej hinder för att stämna till det allmänna forum personæ⁶⁰.

De bestämmelser, för vilka i det föregående redogjorts, förråda genast genom sitt innehåll sitt ålderdomliga ursprung. Den däri gjorda skillnaden emellan stad och landsbygd är under nuvarande samhällsförhållanden omotiverad, vilket särskilt framträder beträffande det fall, att gäst gjort skuld för kost el. a. dyl. Det vill förefalla, som om ett kontraktsforum, bestämt av orten, där förbindelse uppkommit, numera endast för nyssnämnda fall (utan skillnad emellan stad och land) hade tillräckliga skäl för sig⁶¹.

Stadgandet i sista punkten av 10: 5, som angår tvister forum är exklusivt, medan enl. 10: 5 en viss valrätt är medgiven, dels ock därtill, att — såsom framgår av 10: 28 och 29 — reglerna om fastighetsforum äro absoluta, vilket icke är fallet med stadgandena i 10: 5.

⁶⁰ Strängt taget står denna tolkning ej i full överensstämmelse med lagens ord. Vill man hålla sig till bokstaven, så *skall* enligt första punkten, om det "klagas genast", rätten, där handeln skett, döma. Emellertid torde av andra punkten vara tydligt, att, om svaranden vid något senare tillfälle finnes i staden och stämning då delgives honom, kåranden äger välja mellan forum contractus och forum personæ, och någon rimlig anledning att i detta hänseende göra skillnad emellan första och andra punktens fall torde ej föreligga.

⁶¹ Jfr Lagkom:ns och Lagbered:ns förslag, 10: 12 RB, samt finska förslaget till lag om rättegången i tvistemål (1901) § 23. Tyska C. P. O:s forum för Mess. und Marktsachen, § 30, skulle näppeligen under nuvarande förhållanden hos oss hava fog för sig.

om uppsägning och flyttning ur hus, är så formulerat, att man kan få den uppfattningen, att det är avsett allenast för sådana fall, i vilka hyresavtal träffats i staden. Vore detta meningen, så skulle man här ha att göra med ytterligare ett fall av *forum contractus*⁶². Emellertid är det ganska uppenbart, att *forum* för ifrågavarande tvister skall bestämmas icke av hyresavtalets avslutande i staden utan av husets belägenhet därstädes, och att detta *forum* således är ett *forum rei sitæ*; se den ursprungliga lydelsen och jfr med 6: 1 RB.

V. *Forum enligt 10: 6 sista punkten*⁶³.

Det stadgas här: "Bolagsmän sökes, där bolaget är". Detta stadgandes betydelse är med hänsyn till numera gällande bolagsrätt mycket begränsad. De olika arterna av bolag äro föremål för reglering i särskilda författningar, vilka upptaga bestämmelser om *forum* för mål mot resp. bolag, och så till vida finnes följaktligen ej rum för tillämpning av ifrågavarande stadgande. För så vitt enskild delägare i bolag ej i sin egenskap av bolagsman står i ansvar för bolagets förbindelser, kan ej heller fråga uppstå om tillämpning av stadgandet på mål angående krav mot bolagsman på grund av en bolagets förbindelse. Förhållandet är ett annat, där bolagsman är personligen ansvarig för bolagsförbindelse och denna hans ansvarighet göres gällande. Man måste således antaga, att, om delägare i ett handelsbolag jämlikt § 19 i lagen den 28 Juni 1895 om handelsbolag m. m. personligen sökes för en bolagsförbindelse, målet enligt ifrågavarande stadgande i 10: 6 RB hör till domstolen i den ort, där bolaget är, d. v. s. till samma domstol, som enligt § 24 i lagen om handelsbolag är behörig att upptaga mål mot bolaget⁶⁴. Emel-

⁶² *Broomé*, sid. 102 f., upptager stadgandet under rubriken *forum contractus*. Däremot framhåller *Ask*, sid. 120, och *Wrede*, *Civilprocessrätt* I sid. 149, att det här rätteligen är fråga om fastighetsforum. Varifrån stadgandet leder sin upprinnelse, framgår av *Abrahamssons* hänvisningar i anmärkningarna till Chr. L. I. sid. 650, 653 och 655, ävensom av *Nehr-mans* framställning, *Processus civilis* sid. 46 f. § 22.

⁶³ Jfr därom *min* avhandling Om handelsbolags rättssubjektivitet enl. svensk rätt, i *Tidsskr. f. Retsv.* 1907 sid. 84 f.

⁶⁴ I sistnämnda lagrum stadgas, att handelsbolag lyder under allmän underrätt i den ort, där rörelsen drives eller, om rörelsen drives å skilda orter, där huvudkontoret är beläget.

lertid torde stadgandets tillämpningsområde ej vara inskränkt till mål mot delägare i handelsbolag. Granskar man aktiebolagslagen⁶⁵, så möter man en del fall av talan mot delägare i sådant bolag, aktieägare, på vilka man i detta sammanhang har anledning att tänka. I några fall är aktieägare personligen ansvarig gentemot tredje man för förbindelser, ingångna å bolagets vägnar; så enligt § 101 aktiebolagslagen, om aktieägare med vetskap om förhållande, som avses i lag-

Vad 1734 års lagstiftare menat med förevarande bestämmelse i 10:6, är tvivelaktigt. Att bolag, som däri åsyftas, är den art av bolag, varom i 15 kap. HB upptagits bestämmelser, är uppenbart därav, att lagen över huvud icke nämner något annat slags bolag (frånsett rederibolag, beträffande vilket dock i 15:12 HB blott hänvisas till sjölagen). Enligt min mening har lagstiftaren närmast tänkt på käromål, som äro riktade mot bolaget, icke mot bolagsman personligen. Grunden till, att ej bolaget utan bolagsmännen nämnts såsom svarande, är säkerligen den, att lagstiftaren icke med den skärpa och klarhet, som man numera gör, uppfattat bolaget såsom ett från de särskilda bolagsmännen skilt rättssubjekt; jfr 15 kap. HB, särsk. innehållet och avfattningen av § 3. För riktigheten av min åsikt, att i 10:6 egentligen avses käromål mot bolaget, torde kunna åbe-ropas, att det däri säges "bolagsmän" sökes, vilket synes ådagalägga, att det är fråga om associationen, d. v. s. själva bolaget. Med denna tolkning blir det ock förklarligt, varför stadgandet fått sin plats i § 6. Det har med bestämmelsen i närmast föregående punkt av § 6 gemensamt, att i båda är fråga om ett enda forum för flere i målet stämda personer. Emellertid får icke av det nu sagda dragas den slutsatsen, att talan, som riktas mot enskild bolagsman och vari hans personliga ansvarighet för en bolagsförbindelse göres gällande, icke skulle höra till det forum, varom nu är fråga. Motsatsen är förhållandet. Stadgandet är avfattat så, att det inrymmer även detta fall, och att lagstiftaren velat utesluta det, är så mycket mindre antagligt, som han, efter vad förut antytts, säkert icke strängt skilt mellan talan mot bolaget genom dess delägare och representanter samt talan mot bolagsman personligen. Jfr för övrigt nedan utläggningen av 10:6 och 7 RB.

Rättsfallet, som refereras i N. J. A. 1923 sid. 423, är för tolkningen av 10:6 sista punkten RB ej av större intresse. Den avgörande frågan var där, huruvida ett lagligt handelsbolag kommit till stånd eller ej. Då så ansågs ej vara fallet, kunde kravmålet mot de påstädda bolagsmännen (danska undersåtar) ej upptagas till prövning vid det i ifrågavarande stadgande avsedda forum. (En annan fråga som jag ej anser mig hava anledning att närmare gå in på, är den, huruvida ej redan avtalet om slutande av bolag i förening med det faktiska bedrivandet av bolagsrörelse grundar kompetens.)

⁶⁵ Lagen om aktiebolag den 12 Augusti 1910.

rummet, deltagar i beslut om fortsättande av bolagets verksamhet eller handlar å dess vägnar. Vidare är anledning att erinra om den ansvarighet för skada (tillskyndad vare sig bolaget eller tredje man), som aktieägare enligt § 135 aktiebolagslagen ådrager sig genom att överträda aktiebolagslagen eller bolagsordningen. Ehuru det i dessa fall icke är fråga om en personlig betalningsskyldighet, som åligger aktieägare blott därför att han är aktieägare, så är dock den talan, som här föres, grundad på vad den betalningsansvarige i sin egenkap av aktieägare låtit komma sig till last, och man kan alltså säga, att aktieägare såsom sådan sökes. Då stadgandet i 10:6 RB under hela den utveckling på bolagslagstiftningens område, som ägt rum efter tillkomsten av 1734 års lag, orubbat fått kvarstå med sin allmänt hållna avfattning, som gör detsamma tillämpligt även på andra bolag än handelsbolag⁶⁶, och då det synes synnerligen lämpligt, att de mål, om vilka nu är tal, upptagas vid bolagets forum⁶⁷, anser jag, att stadgandet bör förstås och tillämpas i enlighet härmed.

Rätt för den, som kärer till bolagsman, att välja mellan ifrågavarande forum och svarandens forum personæ finnes icke; stadgandets avfattning och dess lätt insedda motiv (föرنämligast hänsyn till bolagsmannens intresse) tillåta ej annan tolkning, än att man här har att göra med ett exklusivt forum.

VI. *Forum enligt 10:8 RB.*

Lagrummet har fått sin nuvarande lydelse genom lag den 12 Nov. 1915. Det är däri fråga om forum för tvist, som uppkommit emellan man och kvinna till följd av bruten tro-

⁶⁶ Bland 1890 års kommittéförlag till bolagslagar ingick även ett förslag till lag ang. ändring i 10:6 RB av följ. lydelse: "För handelsbolags förbindelse sökes bolagsman där bolaget är". I motiveringen (sid. 154) säges förslaget åsyfta att giva "ett otvetydigt och med den nya lagstiftningen överensstämmande uttryck åt den tanke, som för närvarande synes vara uttalad genom sista punkten i denna §". Mot förslaget anmärktes, såväl att det vore obehövt, som ock att det avveke från den nuvarande bestämmelsen därutinnan, att det undandroge från tillämpning alla andra bolag än handelsbolag.

⁶⁷ Enligt § 136 aktiebolagslagen lyder aktiebolag under allmän under rätt i den ort, där styrelsen enligt bolagsordningen har sitt säte.

lovning; jfr kap. I GB⁶⁸. Om mannen är kårande, skall målet anhängiggöras vid domstolen i den ort, där kvinnan har "sitt hemvist", varmed torde åsyftas kvinnans forum domicilii⁶⁹; för detta fall föreligger alltså ingen avvikelse från den allmänna regeln i 10: 1 RB. Om åter kvinnan är kårande, kan hon instämma mannen vare sig till sitt eget eller till mannens forum domicilii.

VII. *Forum enligt 10: 27 RB* och i allmänhet om *forum delicti* i civilprocessen.

a) Forum delicti är domstolen i den ort, där rättsstridig gärning (ett delict) är begången. Det allmänna stadgande om forum delicti, som förekommer i 10: 21 RB, handlar endast om forum för brottmål, d. v. s. mål, i vilka anspråket är grundat på sådan rättsstridig handling, som är belagd med straff. Något allmänt stadgande om forum delicti för mål, däri talan grundas på en rättsstridig men icke med straff belagd handling (en civil orätt), känner ej svensk rätt⁷⁰.

Om den begreppsliga skillnaden emellan tvistemål och brottmål enligt positiv svensk rätt må här erinras; ämnet är utrett i § 2 av detta arbete. Det framgår av denna utredning, att en talan om skadestånd (eller annan civil påföljd) på

⁶⁸ Att ifrågavarande tvister icke hava karaktären av *äktenskaps-mål*, synes av 7: 1 i denna lag.

⁶⁹ Eller måhända forum i den ort, där kvinnan faktiskt bor, oavsett om hon där är mantalsskriven. För alternativet i texten talar, att 10: 8 RB förut lydde: "rätten, därunder kvinnan lyder och sitt hemvist hafver", vilken avfattning gjorde det alldeles otvivelaktigt, att forum domicilii åsyftades, samt att åtminstone av Lagberedningens motivering för förslaget till lag om ändrad lydelse av 10: 8 RB ej framgår, att med den nya avfattningen avsetts att göra någon ändring i sak. För det andra alternativet kan åberopas, att medan i första punkten av 10: 8 forum betecknas såsom rätten i den ort, där kvinnan har sitt hemvist, andra punkten talar om den rätt, därunder mannen jämlikt 1 § lyder; det antagandet ligger ju nära till hands, att den ena punkten ej avser detsamma som den andra, varav, och då andra punkten uppenbarligen pekar på forum domicilii, skulle följa, att första punkten menar något annat. Emellertid är det säkerligen riktigtast att anse forum domicilii (i vedertagen bemärkelse) åsyftas i såväl första som andra punkten och skriva anledningen till den lilla tvekan på räkningen av ofullkomlighet i avfattningen.

⁷⁰ Se i detta arbete sid. 42 not. 21 (2:dra uppl. sid. 41 not 21).

grund av brottslig gärning konstituerar ett brottmål, även om ej ansvarsyrkande är framställt. Sådan talan skall alltså upptagas vid brottmålsforum; forum delicti har i detta fall lika litet, som då ansvarstalan föres, egenskapen av ett civilt forum⁷¹.

De skäl, som (bortsett från den ståndpunkt, vilken intages av positiv svensk rätt) tala för att till forum delicti förlägga mål om skadestånd på grund av brott, göra sig med föga mindre styrka gällande vid övervägande av frågan, huruvida det finnes fog för att låta nämnda forum upptaga mål, däri den talan, som föres, har sin grund i en rättsstridig men inom det civilt orättas område fallande handling⁷². Dessa skäl kunna

⁷¹ Angående frågan, var brottslig gärning skall anses begången, hänvisas till utredningen i *min* avhandling Om forum i brottmål. De grundsatser, efter vilka forum bestämmes i brottmål, böra över huvud äga giltighet även med avseende å forum delicti i civilprocessen. Beträffande forum för kriminella skadeståndsmål möta en del särskilda spörsmål — spörsmål, vilkas besvarande icke utan vidare är givet därmed, att man kan lokalisera brottet och bestämma forum för ansvarstalan — men jag kan ej här ingå i undersökning av desamma.

⁷² Det ifrågasättes dock endast att till civilt forum delicti förlägga mål ang. skada i *utomobligatoriska* förhållanden; en rättskränkning, som består i underlåtenhet att uppfylla eller behörigen uppfylla en kontraktsenlig förpliktelse, hör ej hit. (Ej heller höra sakrättsanspråk hit; jfr därom Svensk Civilprocessrätt IV sid. 879 och där citerade ställen.) Till forum delicti hänför man endast talan, som verkligen har sin grund i en rättsstridig handling, icke den talan, vartill ej ensamt en sådan handling givit upphov utan som väsentligen åsyftar att hävda en oberoende därav bestående rätt. I överensstämmelse härmed tolkas tyska C. P. O. § 32 (jfr *Wach*, Handbuch sid. 467 f., och *Hellwig*, System sid. 124 f.); se ock danska rättegångslagen § 244 (*Munch-Petersen*, Den danske Retspleje II sid. 29 f.) och norska civilprocesslagen § 29 (*Hagerup*, Civilprocess I sid. 169.) Dessutom förtjänar framhållas, att åtminstone den tyska regeln om forum delicti tillägges den vida innebörd, att därunder ingå de fall, i vilka talan riktas mot en person, som ej själv gjort sig skyldig till någon rättsstridighet men är enligt lag civilrättsligt ansvarig för annans rättsstridiga handlande; se *Wach*, Handbuch sid. 468, och särskilt *Hellwig*, Lehrbuch II sid. 257 ff. Över huvud torde det finnas avsevärda skäl för att giva forum delicti ett så stort användningsområde, att därunder ingå ej blott sådana fall, i vilka anspråk på ersättning för skada, som uppkommit genom någons objektivt och subjektivt rättsstridiga handlande, göres gällande mot denne, utan även de fall, i vilka en person ansvarar för skada, som annan rättsstridigt förorsakat, alltså fall, i vilka man icke kan egentligen tala om, att skuld ligger den ansvarige till last.

korteligen angivas så, att man, när helst en person lidit skada genom en annans rättsstridiga åtgörande, har att beträffande forum för talan av den förfördelade huvudsakligen beakta dennes intresse, och för honom kan det vara en förmån att få sin talan prövad vid domstolen i gärningsorten och icke behöva vända sig till gärningsmannens forum personæ. Vid den förra domstolen är bevismaterialet i regeln lättare tillgängligt, vartill kommer, att gärningsortens forum ofta faktiskt sammanfaller med kärandens eget forum personæ. Därav, att kärandens intresse (icke svarandens) kräver införandet av forum delicti, medan ej något offentligt intresse med någon större styrka påkallar detta forum, kan man draga den slutsatsen, att käranden ej bör vara ovillkorligen hänvisad till samma forum utan bör äga rätt att välja mellan detsamma och svarandens personliga forum. Man finner ock, att de lagar, vilka upptagit forum delicti inom civilprocessen, ej gjort det till exklusivt forum ⁷³.

Efter min uppfattning bör en reformerad svensk civilprocesslag upptaga forum delicti såsom ett med svarandens forum personæ konkurrerande forum ⁷⁴.

b) I 10: 27 RB förekommer en bestämmelse om forum delicti, som icke kan anses vara för sin tillämpning beroende av, att den av svaranden begångna gärning, varpå talan grundas, är med straff belagd; det kan alltså här sägas vara fråga om ett civilt forum delicti ⁷⁵.

I lagrummet (ursprungl. lydelsen) stadgas, att, om någon å landet vill söka kronofogde, länsman ⁷⁶ eller uppbördsman, för det de gjort honom orätt i varjehanda utmätning, uppbörd,

⁷³ Så är det med de i föregående not nämnda utländska lagarnas bestämmelser om ifrågavarande forum.

⁷⁴ Beträffande det i 10: 14 RB förekommande stadgandet om fastighetsforum för mål ang. överkan och de särskilda spörsmål, till vilka detta stadgande giver upphov, se nedan.

⁷⁵ Jfr ang. detta lagrum *min* avhandling Om forum i brottmål sid. 111 ff.

⁷⁶ Enl. lag den 14 Juni 1917 skall vad i lag eller författning är stadgat med avseende å kronofogde eller kronans uppbördsman eller ombudsman å landet efter indragningen av kronofogdetjänsterna äga tillämpning med avseende å landsfiskal, såvitt ej annorlunda är stadgat.

eller med egenvillig pålaga etc., han må göra det i häradsrätten å den ort, där brottet skett, eller där han bor, som klagar.

Då stadgandet tillkommit för att bereda lantbefolkningen lättnad vid anhängiggörandet av sak mot någon av de i lagrummet nämnda tjänstemän och denna lagstiftarens månhet om, att den, som lidit orätt genom sådan tjänstemans oriktiga förfarande, på bekvämaste sätt vinner rättelse eller ersättning, icke rimligtvis kan anses hava begränsats till sådana fall, i vilka felet är straffbart⁷⁷, bör det vara otvivelaktigt, att det i stadgandet förekommande ordet brott icke använts i strängt teknisk mening utan är liktydigt med rättsstridig gärning över huvud, vare sig straffbar eller ej.

Den rätt att välja mellan fora, som lagrummet upplåter, är en förmån, som medgivits endast lantbefolkningen. Att käranden har sitt domicil på landet, är, enligt vad avfattningen giver vid handen, förutsatt i stadgandet. Av detsamma framgår även, att valrätten tänkes innebära en befogenhet att välja mellan *häradsrätter*, kärandens forum domicilii och den häradsrätt, inom vars domvärjo tjänstemannen begått felet. Skulle alltså käranden vara boende i stad, kan han icke enligt 10: 27 anses äga rätt att, där sådan tjänsteman, som nämnes i lagrummet, under sin tjänsteutövning på landet mot honom begått någon i §:n avsedd orätt, anhängiggöra sin talan vid stadens rätt.

De mål, som åsyftas i 10: 27, angå orätt, som begåtts av kronofogde, länsman eller uppbördsman i hans egenskap av utmätningsman, uppbördsman eller tillsyningsman över gärders och andra oneras riktiga fullgörande. Grundas talan på något av tjänstemannen i annan egenskap (såsom allmän åklagare) begånget fel, så är forumstadgandet i 10: 27 ej tillämpligt.

c) Det ovan omnämnda stadgandet om forum i 10: 27 RB anger ej hela den omfattning, vari forum delicti funnit användning i civilprocessen.

I en del fall har gränsen emellan de båda processarterna,

⁷⁷ Belysande i sådant hänseende är vad sista punkten i 10: 27 RB innehåller; jfr därmed § 207 U. L.

civil- och straffprocess, förskjutits så, att till brottmålsgebitet förlagts mål, som rätteligen varit att anse såsom tvistemål. Vi ha här att erinra om praxis beträffande mål om barnuppfostringsbidrag. Dessa mål ha sedan gammalt behandlats såsom brottmål och alltså, vad angår forum, upptagits vid forum delicti commissi jämlikt 10: 21 RB ⁷⁸. Att de enligt 1734 års lag verkligen haft karaktären av brottmål, är otvivelaktigt ⁷⁹. Men även efter det missgärningsbalken ersatts av nu gällande strafflag ⁸⁰ och därmed det egentliga skälet för att anse ifrågavarande mål för annat, än vad de väsentligen äro, nämligen civila fordringsmål, bortfallit, har det dock funnits fog för att upptaga desamma vid forum delicti ⁸¹. Numera innehåller vår rätt uttrycklig bestämmelse angående forum för ifrågavarande mål. Enligt § 21 i lagen den 14 Juni 1917 om barn utom äktenskap kan talan om faderskap och om skyldighet för fadern att giva underhåll åt barnet eller modern anhängiggöras, allt efter kärandens val, vid mannens (svarandens) allmänna personliga forum ("rätten i den ort, där han bör svara i tvistemål, som röra hans person") eller vid rätten i den ort, där lägersmålet skett ⁸². Det är dock tydligt, att sistnämnda forum icke kan karaktäriseras såsom ett forum delicti, därest

⁷⁸ Rättsfallet i N. J. A. 1884 sid. 115 kan icke åberopas till stöd för, att denna praxis blivit av högsta instansen underkänd; se nämligen motiveringen i utslaget.

⁷⁹ Lönskaläge var enl. 53 kap. M. B. belagt med straff.

⁸⁰ Det må dock medgivas, att innehållet i 18: 9 Str.l. (ursprungl. lydelsen) varit sådant, att frågan, huruvida ej grunden för talan i ifrågavarande mål varit en med straff belagd handling, i viss mån varit svävande. Stadgandet i 18: 9 Str.l., sådant lagrummet ursprungl. lydde, är numera upphävt; lag ²⁰/₆ 1918.

⁸¹ Jag hänvisar till 10: 9 RB, som upphävts först genom lag den 12 Nov. 1915. Jämlikt grunderna för detta lagrum, som till forum i gärningsorten hänvisade tvist i fall, då kvinna blivit lägrad och påstod, att det skett under äktenskapslöfte, men mannen nekade, synas barnuppfostringsmål ha bort anhängiggöras vid domstolen i orten, där lägersmålet skett.

⁸² Den civila karaktären hos ifrågavarande mål kommer till uttryck i den nya lagsiftningen. Ang. motiven till, att forum, där lägersmålet skett, upptagits såsom konkurrerande med forum personæ, se Lagberedningens Förslag till revision av giftermålsbalken m. m. III sid. 149 f.

man utgår därifrån, att den handling, lägersmålet, varpå talan grundas, icke är rättsstridig.

Då vår rätt, efter vad redan är nämnt, icke innehåller något allmänt stadgande om forum delicti i civilprocessen, skall talan om ersättning för skada, som tillkommit genom annans, icke straffbara, vållande, instämmas till svarandens forum personæ och icke till forum i gärningsorten⁸³. Särskild uppmärksamhet förtjäna härvid mål angående järnvägsinnehavares skyldighet att gottgöra skada i följd av järnvägsdrift⁸⁴. Ansvarigheten för sådan skada är reglerad genom lag av den 12 Mars 1886, vilken emellertid icke innehåller något stadgande om forum. Innehavare av järnväg är enligt denna lag ersättningsskyldig dels enligt §§ 2 och 6 i fall, då vållande till skada ligger järnvägens förvaltning eller betjäning till last, dels ock enligt §§ 3 och 5, oavsett att ej sådant vållande föreligger⁸⁵; vållande till skada, varför järnvägsinnehavaren ansvarar, kan vara med straff belagt eller ej. Beträffande ifrågakomna mål erinras om vad förut i detta arbete yttrats (Svensk Civilprocessrätt I sid. 35; 2:dra uppl. sid. 34 f.), nämligen att ett skadeståndsmål icke under annan förutsättning kan betraktas såsom brottmål, är att en förment brottslig gärning ligger *den* till last, mot vilken yrkandet om skadestånd är riktat. Alltså kan den omständigheten, att den handling, som förorsakat skadan, är straffbar, icke föranleda, att målet mot järnvägsinnehavaren, vars ansvarighet ju är av civilrättslig natur⁸⁶, bör bedömas såsom brottmål. Konsekvensen beträffande forum är den, att målet hör till järnvägsinnehavarens forum eller, vad angår mål om ersättning för skada å fast egendom, till fastighetsforum⁸⁷. Fråga om att upptaga skadeståndsmål mot

⁸³ Se rättsfall i N. J. A. 1905 sid. 46.

⁸⁴ Se därom *min* avhandling Om forum i brottmål sid. 257 f.

⁸⁵ Enl. § 36 i lagen den 17 Juni 1916 om försäkring för olycksfall i arbete äro vissa bestämmelser i 1886 års lag upphävida.

⁸⁶ Jfr *Herslow*, Om ansvarighet för skada i följd av järnvägsdrift enl. lagen den 12 Mars 1886 i N. J. A. II 1886 N:r 8.

⁸⁷ Se rättsfall i N. J. A. 1893 sid. 426, utvisande, att talan om ersättning för brandskada å skogsområde, förorsakad genom gnistor från järnvägslokomotiv, jäml. 10: 14 RB upptagits av domstolen i orten, där skadan

järnvägsinnehavaren vid deliktsforum kan enligt svensk rätt över huvud uppstå endast om *straffbart* vållande till skadan ligger någon järnvägens funktionär till last, men, med allt erkännande av de goda skäl, som de lege ferenda tala för deliktsforum⁸⁸, kan man enligt gällande rätt ej komma från, att målet hör till forum personæ (resp. fastighetsforum)⁸⁹.

Enligt §§ 2 och 4 i lagen den 30 Juni 1916 ang. ansvarig-

timat; hänvisningen till 10:14 torde ådagalägga, att domstolen ej uppfattats såsom deliktsforum.

⁸⁸ Se ovan sid. 374 f.

⁸⁹ Det säges i § 2 av 1886 års lag, att järnvägsinnehavaren skall utgiva skadestånd enligt de i strafflagen stadgade grunder "såsom om han själf vållat skadan". Härav drar Ask, sid. 144, den slutsatsen, att då brottsligt vållande ligger järnvägens förvaltning eller betjäning till last, den mot järnvägens innehavare riktade talan om skadestånd hör till forum delicti. Ganska säkert ha emellertid de citerade orden icke någon syftning på frågan om forum; jfr förarbetena till lagen. En mångfald rättsfall utvisa, att mål mot järnvägsinnehavare ang. talan om skadestånd enl. § 2 anhängiggjorts och upptagits vid svarandens forum personæ; se sålunda N. J. A. 1904 sid. 188; 1905 sid. 520; 1906 sid. 239; 1907 sid. 174 och 349; 1908 sid. 1. I rättsfallen N. J. A. 1908 sid. 324 och 1915 sid. 462 upptogs talan om skadestånd enl. § 3 vid forum personæ. Man finner emellertid även exempel på, att talan enl. § 2 upptagits vid domstolen i orten, där skadan timat; se N. J. A. 1898 sid. 177; (talan i målet fullföljdes besvärsvägen). Av särskilt intresse är rättsfallet i N. J. A. 1908 sid. 123. Efter stämning till forum delicti dels å en lokomotivförare och en stationskarl, anställda vid statens järnvägar, dels å K. M. och kronan såsom järnvägens ägare yrkades, att de båda förre måtte dömas till ansvar för vållande till kroppsskada samt kronan förpliktas utgiva skadestånd. Om lämpligheten av, att ansvars- och skadeståndsyrkandet handläggas i ett gemensamt processuellt förfarande, torde nog alla kunna enas. Men ser man sig om efter laga stöd för ett sådant sammanförande, så torde man söka förgäves. Om skadeståndstalan mot järnvägsinnehavaren i och för sig hör till dennes forum personæ, så kan ej ett sammanförande av denna talan med ansvarsyrkande mot järnvägspersonalen åstadkomma, att forum delicti blir behörigt att pröva samma talan. — Ett yttrande om forum för talan om skadestånd mot järnvägsinnehavare enl. 1886 års lag förekommer i den ovan not 86 citerade uppsatsen av *Herslow* sid. 50. Talan (som enl. § 10 skall instämmas inom viss tid) säges skola anhängiggöras vid "den domstol, som enligt föreskrifterna i allmänna lagen är behörig att döma i tvisten". Närmare besked lämnas ej. Att enligt föreskrifterna i allmänna lagen målet hör till forum personæ, torde emellertid svårligen kunna bestridas.

het för skada i följd av automobiltrafik är ägare av automobil ansvarig för skada. I § 2 föreskrives, att ägaren svarar, ändå att han ej är till skadan vållande; i § 4 göres till villkor för ägarens skadeståndsplikt, att föraren vållat skadan. Rätt domstol för upptagande av tvist, som i lagen avses, är enligt § 10 allmän underrätt i den ort, där olycksfallet inträffat, eller där den, som sökes, har sitt bo och hemvist.

Slutligen erinras om de bestämmelser angående skadeståndsskyldighet, som förekomma i lagen den 26 Maj 1922 ang. ansvarighet för skada i följd av luftfart, ävensom om den där givna forumbestämmelsen av enahanda innehåll som den ovan från 1916 års lag anmärkta.

§ 26.

D. Speciella fora: *Fora continentiae causarum* (eller *connexitatis*).¹

Begreppet *forum continentiae causarum* — saksammanhangsforum — har redan bestämts (ovan sid. 292). De fall, i vilka ett måls sammanhang med ett annat mål grundar kompetens för domstol att upptaga det förra, ehuru bortsett från antydda sammanhang sådan behörighet icke föreligger, skola nu angivas och närmare undersökas².

¹ Går man tillbaka till den historiska upprinnelsen av begreppen *continentia causæ* och *connexitas*, så visar sig, att dessa ej till en början varit identiska, och att man haft att räkna med två olika fora: *forum continentiae causæ* (eller *ex causarum identitate*) och *forum connexitatis causarum*; se därom *Planck*, *Die Mehrheit der Rechtsstreitigkeiten im Prozessrecht* (1844) särsk. § 42. I nutida processteori plägar man icke göra någon skillnad emellan de båda fora.

² Vad angår beskaffenheten av det sammanhang emellan mål, som kan utgöra kompetensgrund för ett saksammanhangsforum, så har man inom teorien skilt emellan *connexitas* el. *identitas personalis* och *realis*. Begreppen bestämmas ej av alla på samma sätt. *Wrede*, *Civilprocessrätt* I sid. 150, förstår med *identitas personalis* det sammanhang, som hänför sig till endera partens person, i det att denna i de olika målen är densamma, och med *identitas realis* det sammanhang, som hänför sig till själva saken, d. v. s. innehållet av kärandens talan. *Schrevelius*, *Civilprocess* sid. 76, har en annan bestämning; jfr ock *Broomé*, *Civilprocessen*

I. *Genstämningsforum* (*forum reconventionis*); 10: 1, tredje st. RB.³

a) Det stadgande, som närmast utgör föremål för min utläggning, lyder: "Nu vill den stämde kära till honom igen, som stämma låtit, vare han ock skyldig vid samma rätt svara, där målen med hvarandra gemenskap hafva". De ändringar, som 10: 1 RB undergått sedan 1734 års lags tillkomst, ha icke berört förevarande stadgande i vidare mån, att det icke numera med §:ns övriga innehåll bildar ett enda stycke utan utgör ett särskilt, tredje stycke av §:n⁴.

Om den, som stämts att svara i ett mål, i sin ordning låter stämma kâranden, så kallar man under den strax härefter angivna förutsättningen det mål, som sålunda genom den senare stämningen blir anhängigt, genstämningsmål, medan det först instämnda målet i motsats därtill benämnes huvudmål. Käromålet i huvudmålet betecknas såsom huvudkâromål, och kâromålet i genstämningsmålet såsom genkâromål; för att utmärka den ställning, som parterna intaga till varandra, sägas de vara ömsom kârande och svarande eller, om man vill särskilt utmärka kârandeställningen, den ene huvudkârande och den andra genkârande. Förutsättning för, att ett mål skall kunna karaktäriseras såsom genstämningsmål i förhållande till ett annat mål såsom huvudmål, är städse, att genkâranden redan från början kännetecknar sin talan såsom genkâromål. Den benämning, som genkâranden giver sin talan, är dock givetvis i och för sig betydelselös; vad det realiter kommer an på, är genkârandens syfte att få sin talan handlagd och prövad

sid. 108. För min del anser jag dessa begrepp och den därpå grundade distinktionen vara utan teoretiskt värde; särskilt är detta fallet enligt svensk civilprocessrätt, som ej känner något konnexitetsforum med en identilis personalis såsom uteslutande kompetensgrund.

³ Se *Schrevelius*, Civilprocess sid. 77 och § 112; *Naumann* i N. T. 1875 sid. 424—430; *Broomé*, Civilprocessen sid. 109, 159—161; *Ask*, anf. arb. sid. 149—160; *Trygger*, Kommentar till lag ang. ändrad lydelse av 11 kap. RB sid. 65—68; *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 157—159 och § 42. Av utländsk litteratur hänvisas särskilt till *Wach*, Handbuch § 40; *Loening*, Die Widerklage im Reichscivilprozess (1881).

⁴ Jfr ovan sid. 317.

i förening med huvudkäromålet i ett gemensamt processuellt förfarande.

Förstår man — vilket jag för min del gör — med objektiv kumulation av mål en förening av flera olika mål (= olika processföremål, vanligen anspråk)⁵ mellan samma parter i ett gemensamt processuellt förfarande, så är föreningen av huvud- och genstämningsmål en art av objektiv kumulation⁶. En sådan förening kan komma till stånd jämväl i fall, som ej avses i 10: 1 RB. Om genstämmning uttages i ett dylikt fall och parterna äro överens om målens handläggning gemensamt, så kan dock rätten, därest den finner gemensam behandling olämplig, skilja målen åt; därutinnan har man att tillämpa samma regel som den, vilken angår betingelserna för förening av flera, genom en stämning anhängiggjorda käromål av en kärke mot en svarande. Beträffande spörsmålen, huruvida rätten äger mot huvudkärandens bestridande handlägga genstämningsmålet gemensamt med huvudmålet, liksom ock om möjligheten av, att rätten i det fall, att svarandens kontratalan icke framträtt såsom genstämmning utan såsom en fullt självständig talan, förordnar om dess sammanförande med vederpartens talan till ett gemensamt förfarande, hänvisas till de grundsatser, som över huvud gälla angående objektiv kumulation⁷. — Vidkommande betingelserna för saklig prövning av genstämningsmålet, evad det gäller domstolens behörighet eller någon annan betingelse, är vid genstämmning i fall, som ej avses i 10: 1 RB, icke något särskilt att anmärka; vanliga regler äro tillämpliga.

Medan vid genstämmning i de fall, om vilka hittills varit

⁵ Jfr Svensk Civilprocessrätt IV § 50.

⁶ Ej alla bestämma begreppet objektiv kumulation så, att det inrymmer ifrågavarande förening. Enligt *Wredes* bestämning faller den utom; han säger nämligen, Civilprocessrätt I sid. 252, att objektiv kumulation äger rum, då en kärke i samma rättegång framställer flera käromål mot samma svarande.

Då redogörelsen för den processuella företeelse, som man benämner obj. kumulation, tillhör en annan avdelning av processrättens system, inflyter här ej mer än några antydningar, påkallade av det föreliggande ämnet. Se ang. detta ämne Svensk Civilprocessrätt IV § 51.

⁷ Se Svensk Civilprocessrätt IV sid. 995 f.

tal, det icke är en ovillkorlig rätt för genkäranden att få sin talan handlagd gemensamt med huvudkärandens talan, förhåller sig härmed under vissa förutsättningar annorlunda ⁸. De mål, på vilka antydda förutsättningar träffa in, plägar man känneteckna såsom genstämningsmål i trängre, egentlig mening. På det att genkäranden må kunna komma i åtnjutande av sin antydda rätt, är det nödvändigt, att samma domstol, som har befattning med huvudmålet, erhåller behörighet att handlägga jämväl genstämningsmålet, oavsett huruvida domstolen eljest är behörig därtill; det blir m. a. o. nödvändigt att uppställa ett särskilt forum för genstämningsmålen i egentlig mening. Det är detta, som skett i 10: 1, tredje st. RB. Den framställning, som i det följande ägnas åt ifrågavarande mål, kan givetvis ej beröra andra sidor av ämnet än de, som ha avseende å genstämningsforum, och lika tydligt är, att framställningen bör ordnas med hänsyn härtill.

En svarande, som väcker ett genkärsmål, begär därmed en självständig dom över den rättighet, som han genom sitt genkärsmål gör gällande ⁹. Vill en svarande allenast till sitt försvar åberopa en honom tillkommande rättighet, så har han ej behov av att för sådant ändamål begagna stämningsformen, och om han också skulle göra detta, så föreligger dock ej något verkligt genkärsmål ¹⁰. Skillnaden emellan att åberopa en rättighet allenast till försvar och att göra densamma gällande genom genkärsmål är uppenbar. I ena som i andra fallet blir visserligen rättigheten av domstolen prövad, men verkan är väsentligen olika. I förra fallet prövar domstolen rättigheten uteslutande från synpunkten av dess betydelse för avgörandet av en annan fråga, som ensam utgör processföremål, och då prövningen sålunda blott angår ett domskäl, har den ej annan verkan än den, som i allmänhet tillkommer dom-

⁸ Se närmare om denna rätt till gemensam handläggning Svensk Civilprocessrätt IV sid. 993—995.

⁹ Då jag här säger självständig dom, avser jag naturligtvis icke den yttre formen för domens framträdande.

¹⁰ Den överflödiga och därför betydelselösa formen kan ej göra svarandens anförande till annat än vad det till sin innebörd är, en rättsfullföljande invändning.

skäl; i senare fallet åter meddelar domstolen en dom över rättigheten, betraktad såsom självständigt process- och doms-objekt, och om verkan av denna dom gälla allmänna doms-grundsatser ¹¹.

b) Då man vill för sig förklara vad det är, som grundar kompetensen för genstämningsforum, kan man ej undgå att lägga vikt på den omständigheten, att stadgandet om detta forum fått sin plats i 10: 1 RB. Det har förut (sid. 299 f.) framhållits, att den historiska grunden till den allmänna domsrätt, som i mål rörande svarandens person tillerkänts domstolen i den ort, där svaranden har sitt bo och hemvist, är att söka i det makt- resp. lydnadsförhållande, som förband en domstol med de inom dess område bosatta; svaranden skulle på grund därav vara skyldig att vid nämnda domstol — men också endast där — göra rätt för sig. Till denna uppfattning har en annan gammal germansk rättstanke varit knuten, den tanken, att en kärande, som vid svarandens forum domicilii kräver rätt gentemot denne, därmed även ikläder sig skyldighet att vid samma domstol giva denne rätt; han kommer, så att säga, i lydnadsförhållande till denna domstol och kan ej undandraga sig svaromål vid densamma på den grund, att domstolen ej är hans forum personæ ¹². Den avfattning, ifrågavarande stadgande i 10: 1 erhållit, bär vittne om, att tanken ej varit 1734 års lagstiftare främmande. Det blir, om man anlägger denna synpunkt, fullt förklarligt, att stadgandet knutits så nära tillsammans med föreskrifterna om det allmänna personliga forum (se i synnerhet 10: 1 RB, sådant lag-

¹¹ Ang. framställning om kvittning se Svensk Civilprocessrätt V sid. 1236—1238 och där citerade ställen i mina skrifter.

¹² Tanken kommer kort och klart till uttryck i det tyska ordspråket: Wo einer Recht fordert, da soll Er Recht pflegen. Se i ämnet *Planck*, Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter I (1879) § 13 (sid. 72 f.) och § 14 (sid. 80). — I äldre svensk rätt märkes Chr. L. L. KonungsB. Cap. 29 § 1; jfr därtill *Abrahamssons* anmärkningar sid. 212 under d). *Schrevelius*, sid. 77, förklarar uttryckligen, att stadgandet om forum reconventionis i 10: 1 RB har sin grund i den i nyss citerade tyska ordspråk uttryckta tanken; se ock sålunda *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 157.

rummet ursprungligen lydde); stadgandet innefattar nämligen ett undantag från dessa föreskrifter.

Av detta sammanhang emellan bestämmelserna om det allmänna forum personæ och stadgandet om genstämningsforum följer en viktig begränsning beträffande rätten att genstämman till sistnämnda forum: en svarandes kontratalan får icke under annan förutsättning såsom genkärsmål upptagas vid genstämningsforum, än att denna talan i och för sig är av beskaffenhet att höra till vederpartens allmänna personliga forum. Skulle åter sagda talan höra till vare sig något speciellt forum eller fastighetsforum (eller — kunna vi för fullständighetens skull tillägga — till någon specialdomstol), så finner ej genstämningsforum någon användning. Då t. ex. A stämt B med yrkande om utfående av köpeskillning för såld fastighet och B å sin sida vill stämman A med yrkande om köpets återgång, så kan, eftersom B:s talan i och för sig hör till fastighetsforum, den domstol, där det första målet är anhängigt (B:s forum domicilii), icke såsom genstämningsforum upptaga B:s talan ¹³.

¹³ Främmande processlagar, så tyska C. P. O. § 33, österrikiska jurisdiktionsnormen § 96 och norska civilprocesslagen § 34, bestämma, att en domstol icke kan såsom genstämningsforum upptaga ett mål, om målet är sådant, att domstolen icke ens genom överenskommelse mellan parterna skulle kunna erhålla behörighet i fråga om målet. I överensstämmelse härmed kan man strängt taget icke, såvitt jag rätt uppfattat förhållandet, tolka svensk rätt. Om svarandens kontratalan hör till ett (exklusivt, icke med forum domicilii konkurrerande) speciellt personligt forum, så kan samma talan icke upptagas vid forum reconventionis, även om målet är av beskaffenhet, att 10:28 RB äger tillämplighet. (Exempel: Sterbhuset efter X yrkar efter stämning å B att utbekomma en sak, som X köpt av B; talan av B mot sterbhuset om utfående av köpeskillingen kan, då den hör till forum hereditatis, ej instämmas till genstämningsforum.) Det sagda må emellertid ej missförstås. Visserligen kan i ifrågakomna fall domstolen, där det först instämda målet är anhängigt, komma att upptaga svarandens kontratalan och handlägga målen gemensamt, men ej i egenskap av forum reconventionis; förutsättning är, antingen — för att hålla oss till exemplet — att domstolen är behörig i egenskap av forum hereditatis, eller att 10:28 RB kommer till användning. Även om sålunda gemensam handläggning kommer till stånd, så föreligger ej här ett genstämningsmål i trängre mening. — Den ståndpunkt, som ovannämnda främmande lagar intaga, är mera tillfredsställande, än

Förändra vi det nyss lämnade exemplet på det sätt, att tidsordningen för anhängiggörandet av målen omkastas (köparen av fast egendom har stämt säljaren till fastighetsforum med yrkande om köpets återgång; säljaren vill genstämma köparen med yrkande om utbekommande av köpeskillingen), så möter ett nytt spörsmål, föranlett av lagstiftarens sätt att förbinda stadgandet om forum reconventionis med bestämmelserna om det allmänna personliga forum. Frågan gäller, huruvida för genstämmning till forum reconventionis förutsättes, att huvudmålet är anhängigt vid svarandens forum domicili. Då jag ej vill anse den rent yttre omständigheten, att ifrågasvarande stadgande upptagits i 10: 1 RB, avgörande och ej kan finna några inre grunder för ett jakande svar, besvarar jag alltså frågan nekande.

Vad ovan yttrats därom, att lagstiftaren vid uppställandet av forum reconventionis varit ledd av synpunkten, att där en person söker rätt, där är han även skyldig att själv stå till svars, kräver närmare bestämning. Kompetensgrund är icke redan den omständigheten, att stämning uttagits och delgivits, utan den omständigheten, att käromål är emot en person *anhängigt* vid en domstol, grundlägger för samma domstol behörighet att upptaga genkäromål av den stämde. Stadgandet i 10: 1 är ej i detta avseende fullt lyckligt avfattat, men icke förty är det uppenbart, att kompetensen är betingad därav, att huvudmålet *är* anhängigt, då genstämmningsmålet anhängiggöres. Den nedan närmare utvecklade betingelsen, att målen skola hava gemenskap med varandra, vore eljest meningslös, varjämte man har att i detta sammanhang beakta 11: 31 (gamla 11: 6) RB, som, efter vad nedan utredes, gör förhållandet alldeles otvivelaktigt.

c) Om grunden till forum reconventionis uteslutande vore den omständigheten, att rättegång emellan parterna redan är anhängig vid domstolen, så hade man ej rätt att beteckna detta forum såsom ett forum continentiae causarum. Emellertid är det efter min mening icke riktigt, att nämnda

vår lags på en föråldrad tankegång vilande ståndpunkt. Det är ej skäl att så nära, som i vår lag skett, knyta bestämmelsen om genstämmningsforum till regeln om det allmänna forum personae.

moment är ensamt kompetensgrundande. Vore detta fallet, så skulle behörigheten omfatta alla mål (av beskaffenhet att höra till det allmänna forum personæ), som svaranden, medan huvudmålet är anhängigt, instämmer mot huvudkäranden¹⁴, men behörigheten har en vida mera begränsad omfattning; den sträcker sig endast till genstämningsmål, som har gemenskap med huvudmålet. Saksammanhanget måste på grund härav karaktäriseras såsom ett kompetensgrundande moment, ja såsom det väsentliga, såsom det förhållande, som giver ifrågavarande forum dess karaktär¹⁵. Då genstämningsforum enligt vår rätt är och avsetts skola vara ett medel till att åstadkomma gemensam handläggning av mål och sålunda låta saksammanhanget processuellt komma till sin rätt, är

¹⁴ Germansk rätt liksom ock tysk medeltidsrätt har haft ett forum reconventionis med ännu vidsträcktare behörighet, nämligen för alla käromål, som någon — vem som helst, ej nödvändigt svaranden i det först instämnda målet — väckte mot käranden i detta mål, medan det ännu var anhängigt. Senare, i das gemeine Recht, inskränktes detta forum till käromål av svaranden mot den, som stämt honom. Det fordrades ej något inre sammanhang emellan tvisteföremålen, och syftet med forum var följaktligen ej heller gemensam handläggning. Se härom *Planck* å det ovan not. 12 citerade stället; *Wetzel*, System des ordentlichen Civilprocesses (1878) sid. 507 f.; *Wach*, Handbuch sid. 475 f.

¹⁵ *Wrede*, sid. 157, lägger i motsats härtill så stor vikt på huvudmålets anhängighet, att han däri ser det enda kompetensgrundande och icke bestämmer ifrågavarande forum såsom ett saksammanhangsforum. Å andra sidan betonar *Ask*, sid. 154, alltför ensidigt saksammanhanget samt därav framgående billighets- och nyttighetshänsyn, då han förklarar, att man icke har att söka grunden till detta forum i tanken, att den, som fordrar rätt vid en domstol, även är skyldig att där giva rätt. Man träffar enligt min mening det rätta, om man kombinerar de båda synpunkterna. Den historiska grunden till forum rec. är obestriddigen den nyssnämnda, gamla germanska tanken, och denna har icke blott i systematiskt hänseende — då det gällt att välja plats för stadgandet om forum rec. — varit bestämmande för lagstiftaren utan har även viktiga praktiska konsekvenser med hänsyn till stadgandets utläggning och tillämpning. Men lika säkert är, att lagstiftaren, då han fasthöll vid denna tanke, därmed velat tillgodose de processuella krav, som härröra av det inre sammanhanget emellan processföremålen i huvud- och genstämningsmål. — Det förtjänar anmärkas, att *Nehrman*, Processus civilis kap. V § 42, jfrd med § 41, nämner forum rec. såsom ett forum continentiae causarum.

detta forum jämväl och väsentligen ett saksammanhangsforum.

Beskaffenheten av det saksammanhang, som utgör be-
tingelse för genstämningsforum, skall nu närmare undersökas.
Vid denna undersökning har man icke att fästa sig allenast
vid satsen i 10: 1, tredje st.: ”där målen med hvarandra gemen-
skap hafva”, utan även och lika mycket, att taga hänsyn till
11: 31 RB, som om genstämningsmålets sammanhang med
huvudmålet använder orden: ”i samma sak eller den, som
därmed gemenskap hafver”¹⁶. Den senare avfattningen är
fylligare och mera upplysande; man kan av densamma sluta
till, att mål kunna ha gemenskap med varandra utan att där-
för röra samma sak. Jag skiljer i det följande mellan 1) det
fall, att mål röra samma sak och 2) det fall, att mål eljest ha
gemenskap med varandra.

1) Ordet *sak* i 11: 31 syftar på det materiella rättsför-
hållande, som utgör processföremål¹⁷. Att genkäranden
stämmer sin vederpart ”i samma sak”, betyder alltså, att
huvud- och genstämningsmål angå samma materiella rättsför-
hållande. De ömsesidiga käromålen kunna på två olika sätt
hänföra sig till samma rättsförhållande. *Dels* kan i dem vara
fråga om alldeles samma materiella anspråk, medan yrkan-
dena gå i olika riktningar. Exempel härpå erbjuder följande
rättsfall (ref. i Schmidts Arkiv Bd 10 sid. 152). Huvudkäranden,
som fått sig tillställd räkning för verkställt arbete,
instämde klander å räkningen, varefter räkningens utställare i
uttagen genstämmning yrkade förpliktande för vederparten att
utgiva det belopp, som i räkningen blivit denne påfört. I ett
fall, sådant som detta, har huvudkäromålet karaktären av en
negativ fastställelsealan (provokatorisk rättegång), medan
genkäromålet avser utdömande av samma fordran, vars icke-
existens huvudkäranden vill ha fastställd. *Dels* kunna de
ömsesidiga käromålen röra olika sidor av samma rättsför-

¹⁶ 11: 31 RB, enligt den lydelse lagrummet erhållit genom 1899 års
lag, är i förevarande del lika med 11: 6 RB i 1734 års lag.

¹⁷ Se därom i detta arbete sid. 266 ff. not 33 (2:dra uppl. sid. 250 ff.
not 35). Enligt vad där framhållits, syftar även ordet mål i 10: 1 tredje
stycket på det materiella.

hållande, såsom då säljaren yrkar utbekommande av köpeskillingen och köparen vill ha säljaren dömd skyldig att utgiva det sålda ¹⁸.

2) Frågan, när gemenskap emellan käromål, som icke röra samma sak, skall anses vara för handen, erbjuder delvis något större svårigheter att komma till rätta med, väl mindre rent praktiskt än vad den teoretiska sidan angår. Det har sedan gammalt inom processteorien varit vanligt, att man (frånsett det fall, att anspråken gå ut på komputabla prestationer) uppställt konnexitet emellan anspråken såsom villkor för genstämningsforum och gemensam handläggning av huvud- och genstämningsmål, därvid man med konnexitet förstår, att anspråken ha samma ursprung (uppkommit av samma rättsförhållande eller faktum) ¹⁹. Emellertid synes det ej vara i

¹⁸ Samtliga författare (såväl svenska som främmande) torde vara ense om, att den gemenskap emellan målen, som förutsättes för genstämningsforum, är förhanden, då anspråken höra till samma rättsförhållande. Det finns författare, som draga så trånga gränser för detta forum, att de medtaga endast detta; se sålunda *Schrevelius* sid. 234 f., som talar om genstämmning endast för det fall, att båda "fordringarna" höra till eller stödja sig på samma rättsförhållande (därmed förfin synes likställa, att fordringarna "härleda sig från samma rättsärende"). Jfr ock *Wrede*, sid. 256 f., som, att döma av hans uttalanden, ej går väsentligen längre; han framhåller dock, förutom gemenskap med hänsyn till det privaträttsförhållande, som utgör grunden för parternas talan, gemenskap beträffande de fordrade prestationerna (komputabilitet).

¹⁹ Mycket ofta inlägger man dock i ordet konnexitet ej annan betydelse än själva ordet angiver, eller över huvud samband, gemenskap; denna betydelse har ordet i sammanställningen forum connexitatis (= forum continentiae causarum). Då man åter gör konnexitet emellan anspråken till förklaringsprincip för det fordrade sambandet emellan huvud- och genkäromål, avser man, såsom i texten framhållits, ursprungsgemenskap.

Med konnexitetsbegreppet i sistnämnda betydelse opererar, vad angår svenska jurister, redan *Abrahamsson*. Se hans anmärkningar vid 1734 års riksdag mot 10:1 RB i Lagkommissionens förslag till RB; Förarbetena VIII sid. 202 f. Han tolkar satsen: "där målen med hvarandra gemenskap hafva", så, som om därmed avsåges (och allenast avsåges) causæ connexæ, d. v. s. anspråk, "som härröra av samma actu eller contractu". Se för övrigt bland främmande författare *Nellemann*. Den ordinaire civile Procesmaade (4:de uppl., 1892) sid. 228, 230 ff.; enl. hans framställning antingen skola anspråken vara connexa eller fråga vara

allo tillfredsställande eller, rättare sagt, tillräckligt att här operera uteslutande med konnexitetsbegreppet. Detta begrepp är mycket obestämt. Då man ej kan kräva fullständig identitet beträffande de till grund för anspråken liggande fakta och å andra sidan ej kan nöja sig med, att de ha något faktiskt moment gemensamt ²⁰, lämnar i själva verket konnexitetssynpunkten i och för sig ej en säker ledning. Och vidare är det otvivelaktigt, att lagens fordran på gemenskap emellan målen kan vara uppfylld, fastän konnexitet (i den betydelse, som nu åsyftas) ej är för handen.

Gemenskap utan konnexitet föreligger, då genkäröålet avser att ernå domsfastställelse beträffande ett rättsförhållande, som utgör betingelse för huvudkärändens anspråk: .t ex. A yrkar att av B erhålla ersättning för nyttjande av en enligt A:s förmenande honom tillhörig sak, varemot B å sin sida, med bestridande av anspråket, väcker talan om att få fastställt, att han (och icke A) är ägare av saken; eller A fordrar såsom ägare, att B skall till honom utgiva en sak, medan B, som bestrider anspråket under påstående, att han har nyttjanderätt till saken, genstämmer för att få denna rätt fast-

om komputabla fordringar, d. v. s. fordringar, som gå ut på prestationer, vilka kunna sammanställas med varandra genom addition och subtraction. Bland svenska författare lämnar *Naumann* samma förklaring av vår lags stadgande: "samma sak eller den, som därmed har gemenskap" (N. T. 1875 sid. 426 f.); se ock sålunda *Broomé*, sid. 160 f. Sistnämnde författare uppställer emellertid därjämte den allmänna satsen: "genstämningsmålet måste stå i sådan gemenskap med huvudmålet resultat, att detta är i någon mån beroende af det förra". Av författarens kortfattade anmärkningar i ämnet synes framgå, att han anser sagda gemenskap vara betingad av konnexitet beträffande anspråken eller komputabilitet beträffande fordrade prestationer. Detta antagande är dock så till vida oriktigt, som utgången av huvudmålet kan vara beroende av den utgång, genstämningsmålet erhåller, även utan vare sig konnexitet eller komputabilitet (jfr ovan i texten).

²⁰ Exempel. A kräver B för skuld (uppkommen genom försträckning), som denne senare fått i arv efter X; B yrkar att av A utbekomma en sak, som B ärvt efter X. Ehuru båda anspråken ha det gemensamt, att de stödjä sig på arvfallet, kunna de icke sägas ha i den mening, som nu avses, gemenskap med varandra. Jfr härom *Wach*, Handbuch sid. 479 ff. (särsk. not. 22), som betonar, att det sammanhang, varpå det kommer an, icke är ett rent faktiskt utan ett rättsligt sammanhang.

ställd. För de fall, som avses i de nämnda exemplen, är gemensamt, att det i genkäröålet är fråga om ett rättsförhållande eller en rättighet, varom parterna i huvudmålet äro i delo och av vars bestånd eller icke-bestånd avgörandet över huvudkäröålet är beroende. Man kan ock uttrycka det så, att genkäröålet står i sammanhang med försvaret mot huvudkäröålet ²¹.

3) En svarande, som vill åberopa en honom tillkommande genfordran till kvittning, behöver enligt svensk rätt icke för att få sin framställning om kvittning beaktad genstämma käranden; frågan är ej reglerad i lag, men om densamma råder enighet i teori och praxis ²². Då, enligt min

²¹ Det är här av intresse att kasta en blick på några främmande lagars bestämmelser om genstämningsforum. Tyska C. P. O. § 33 gör till villkor därför, att motanspråket står i sammanhang med det anspråk, som göres gällande genom huvudkäröålet, eller med de försvarsmedel, som åberopas däremot. Vad österrikiska jurisdiktionsnormen § 96 stadgar, har samma innebörd som det tyska stadgandet men utvecklar närmare dess innehåll; det göres till villkor för genstämning till ifrågasvarande forum, att motanspråket står i sammanhang med huvudanspråket eller eljest ägnar sig till kompenstation, eller ock att genkäröålet går ut på fastställelse av ett rättsförhållande eller en rättighet, varom parterna under rättegången kommit i strid och av vars bestånd eller icke-bestånd avgörandet över huvudkäröålet helt eller delvis beror. Norska civilprocesslagen, §§ 34 och 56, har nära anslutit sig särskilt till det tyska stadgandet: forum rec. förutsätter, att motanspråket står i sammanhang med huvudkäröandens anspråk eller med försvaret däremot, eller att det helt eller delvis kan gå i kvittning mot huvudkäröandens anspråk.

Den avfattning, som bestämmelsen i österrikiska lagen erhållit, är efter mitt omdöme den jämförelsevis mest tillfredsställande; den synes vara klarare och enklare än den väl teoretiskt hållna tyska bestämmelsen. Dock torde det vara mera upplysande att, såsom vår lag gör, framhålla såsom konstituerande gemenskap emellan målen, att de ömsesidiga kärömålen röra samma sak (= samma materiella rättsförhållande), än att i likhet med ovannämnda främmande lagar i allmänhet tala om ett sammanhang emellan anspråken. (Finska civilprocesslagförslaget av 1901, §§ 35 och 44, har en mycket svävande bestämmelse: "målen hava med varandra gemenskap eller äro likartade").

²² Man finner dock någon gång den åsikten uttalad, att kvittningsyrkande, (åtminstone i vissa fall) endast efter laga stämning kan komma under bedömande; se sålunda häradsrätten i rättsfall i N. J. A. 1898 sid. 479.

uppfattning av kvittning i rättegång, kvittningsframställningen (kvittningsyrkandet, kvittningsinvändningen) är processuellt sett försvarsmedel (ren sakinvändning) och ingenting annat ²³, är nämnda ståndpunkt otvivelaktigt riktig, ja över huvud den enda naturliga. Det må emellertid noga uppmärksammas, att grundsatsen icke innebär något annat, än att en genfordran kan, utan stämning, i *kvittningsavseende* komma under prövning; för att eljest ernå prövning av genfordran måste svaranden stämma sin vederpart. Stämning är sålunda erforderlig, icke blott om genfordringen till beloppet överskjuter huvudfordringen och svaranden vill ha skillnaden utdömd, utan även om svaranden, som bestrider huvudfordringen, vill ha sin fordran utdömd för det fall, att huvudfordringen underkännes.

Därav, att en genfordran, som åberopas till kvittning, blir i sådant avseende prövad utan stämning, följer ingalunda såsom en given konsekvens, att ett mål angående en genfordran, som självständigt göres gällande, kan såsom genstämningsmål i trängre mening anhängiggöras vid genstämningsforum ²⁴. Emellertid har städse nästan utan meningsskilljaktighet antagits, att lagens krav på gemenskap emellan målen är uppfyllt, när anspråken gå ut på prestationer, som äro komputabla ²⁵, och att denna åsikt stämmer med lagen, kan ej betvivlas.

²³ Se citat ovan i not 11.

²⁴ Man skulle dock i viss mån kunna säga, att prövning av genfordran, som genom stämning självständigt gjorts gällande, är praktiskt taget en konsekvens av, att genfordran prövas i kvittningsavseende. Jag syftar därpå, att om en genfordran, som till beloppet överstiger huvudfordringen, skall till den del, de båda fordringarna täcka varandra, prövas i och för kvittning, det — eftersom prövning av en enhetlig fordran i anseende till en del är i realiteten väsentligen detsamma som prövning av fordringen i dess helhet — icke finnes någon giltig anledning, varför domstolen skulle sakna befogenhet att utdöma det överskjutande beloppet. Men bortsett härifrån gäller det i texten sagda.

²⁵ Se den förut i ämnet citerade svenska litteraturen.

Lagbered:n ansåg sig i sitt förslag till RB I 10:33 böra närmare än som skett i gällande lag (och i Lagkom:ns förslag) uttrycka, i vilket förhållande genstämningsmålet borde stå till huvudmålet; där talas om, att "genkäromålet rörde den sak, vari först stämt är, eller eljest med den sak äger gemenskap eller kan på utgången därav verka". Tillägget avsåg

Det är tydligt, att den förut (ovan sid. 385) framhållna förutsättning för genstämningsforum, som består däri, att genkäröålet i och för sig hör till vederpartens allmänna forum personæ (och icke till något speciellt personligt forum eller till fastighetsforum), även gäller beträffande genstämningsmål, vars gemenskap med huvudmålet är beroende därpå, att det i båda målen är fråga om anspråk på komputabla prestationer²⁶. Huruvida samma förutsättning bör uppställas beträffande domstols behörighet att pröva en genfordran, som åberopas allenast till kvittning och icke göres gällande genom genkärösmål, är även ett spörsmål, som i detta sammanhang bör uppmärksammas. Då ett kvittningsyrkande, efter vad redan framhållits, av mig uppfattas såsom, processuellt sett, allenast försvarsmedel (och icke därjämte såsom angreppsmedel, förstuckt genkärösmål), kan det synas, som om ett sådant yrkande borde till prövning upptagas, oavsett huruvida domstolen varit behörig att ingå i bedömande av fordringsanspråket, därest det genom genstämmning gjorts gällande²⁷. Emellertid torde man böra göra undantag för de fall, i vilka sådan behörighet icke skulle varit för handen och domstolens inkompetens är av saklig natur samt, närmare bestämt, har sin grund däri, att med hänsyn till fordringens särskilda beskaffenhet domstolen på grund av dess sammansättning eller av annan liknande orsak icke av lagstiftaren befunnits erbjuda nödiga garantier för en riktig prövning²⁸. I enlighet med

särskilt att träffa de fall, i vilka genfordran göres gällande; se motiv sid. 14 f. Något nytt stadgande förmenade sig emellertid Beredningen ej därmed giva.

²⁶ En svarande har alltså icke, med frångående av regeln i § 5 mom. 1 av Prom. F. till växell. (ursprungl. lydelsen), kunnat instämma ett växelmål till häradsrätt såsom forum rec. Obs. dock vad som säges om prövning av kvittningsyrkande.

²⁷ Jfr *min* avhandling om Kvittning i rättegång sid. 136 f. samt rättsfall i N. J. A. 1910 sid. 280 och 664; N. T. 1882 sid. 112.

²⁸ Jfr ovan sid. 269 f. Då vad i texten yttrats icke har tillämpning på den enligt hittills gällande rätt (§ 5 m. 1 Prom. F. Växell., ursprungl. lydelsen) aktuella frågan om häradsrätts behörighet att till prövning upptaga yrkande om kvittning för växelfordran, har häradsrätt bort anses äga behörighet i sådant avseende. Se nästföreg. not.

denna grundsats bör i ett vid häradsrätt anhängigt mål rätten icke upptaga till prövning ett yrkande om kvittning för fordran, som jämlikt § 313 sjölagen skall bedömas av rådstuvurätt²⁹, och lika litet kan domstol på grund av kvittningsyrkande ingå i bedömande av en fordran på ersättning, varom talas i § 17 av förordn. den 16 Maj 1884 ang. patent, eller av en jordägares fordran hos arrendator på ersättning för vanhävd eller missbyggnad (se kap. 2, §§ 10 och följ. i lagen den 14 Juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom). Den prövning, som i de båda sistnämnda fallen tillkommer särskild nämnd eller synemän, kan icke på den grund, att fordringen åberopats till kvittning, övergå till domstol. Ha parter träffat avtal om avgörande av tvist genom skiljemän, så kan ej heller, därest i annat mål emellan parterna fordran, som faller under avtalet, kvittningsvis göres gällande, domstolen mot andra partens bestridande upptaga kvittningsyrkandet³⁰. Det sagda har dock ej tillämpning, för den händelse den till kvittning åberopade genfordringen är grundad på laga kraftvunnet utslag eller eljest står fast; i sådant fall finnes ej hinder för prövning av kvittningsyrkandet³¹.

d) På grund av innehållet i 11: 31 RB måste man uppställa såsom betingelse för genstämning i trängre mening, att svaranden instämmer sitt genkärsmål att förekomma till behandling första gången redan vid det rättegångstillfälle, till vilket stämningen i huvudmålet uttagits; villkor för sådan genstämning är m. a. o., att genstämningsmålet avses skola redan från början följa huvudmålet åt. Man kan sluta härtil av den avfattning, lagrummet erhållit (obs. slutorden: "ej eljest — — — är pliktig att å inställelsedagen svara.") och av lagrummets förhistoria³². Vad det sista angår, så gör redan 11: 6

²⁹ Jfr ang. sjörättsmål ovan sid. 286.

³⁰ Av det i N. J. A. 1898 sid. 479 ref. rättsfallet kan ej efter min mening dragas den slutsatsen, att motsatt uppfattning blivit den bestämmande.

³¹ Jfr frågan, huruvida högre rätt kan ingå i prövning av först därstädes framställt kvittningsyrkande, i *mitt* arbete om Rättsmedlen sid. 189 ff., särsk. not 10.

³² Jfr förarbetena till lagen den 10 Juli 1899, vad angår 11: 31 RB; se härom ock *Trygger*, Kommentrar till lag ang. ändrad lydelse av 11 kap. RB sid. 66 f.

RB i dess ursprungliga lydelse till villkor för genstämmning, att svaranden stämmer kändanden till det rättegångstillfälle, då huvudmålet först skall förekomma, och syftet med den nya avfattningen i 11: 31 har så långt ifrån varit att häri göra någon ändring, att man tvärtom velat tydligare uttrycka ifrågavarande villkor³³. Någon närmare utläggning av den bestämmelse om viss stämningstid, som 11: 31 innehåller, skall ej här lämnas.

Då en svarandes ovillkorliga rätt att få genstämmningstalan prövad i sammanhang med huvudkärnålet, enligt vad nu framhållits, är beroende av, att svaranden instämmer sin talan så tidigt, att målen från början kunna följas åt, och då ändamålet med uppställandet av ett genstämmningsforum är att möjliggöra en dylik gemensam handläggning, måste man anse, att nämnda betingelse jämväl är betingelse för, att domstolen skall vara behörig såsom genstämmningsforum; m. a. o. en domstol kan icke jämlikt 10: 1 tredje st. RB i egenskap av genstämmningsforum upptaga en svarandes kontratalan, med mindre samma talan instämts till inställelsedagen i huvudmålet³⁴.

e) Utlänning, som anhängiggjort talan vid svensk domstol, är skyldig att vid samma domstol svara å genstämmning, om i övrigt förutsättningarna för genstämmning i egentlig mening äro för handen. Detta innebär, att stadgandet om genstämmningsforum i tredje stycket av 10: 1 innefattar undan-

³³ Efter min mening har lagrummet knappast genom omredigeringen blivit tydligare. Då det nämligen i 11: 6 sades: "Vill den, som stämd är, låta stämma — — —, göra det inom hälften af den tid, som nu föreskrifven är, där han vill, att båda stämningssmålen skola följas åt", så var iakttagandet av viss genstämmningstid gjort till villkor för, att målen skulle få följas åt. Att med "följas åt" förstods detsamma som från början följas åt, var uppenbart. Någon rätt att få genstämmningssmålet behandlat i sammanhang med huvudmålet kan icke ha tillerkänts svaranden under annan förutsättning, än att han stämde till samma rättegångstillfälle, till vilket han själv blivit stämd; detta är klart redan därav, att svaranden ju ej kunnat göra sig räkning på, att huvudmålet skulle förekomma vid mer än ett tillfälle.

³⁴ Detta har även iakttagits i praxis; se rättsfall i N. J. A. 1917 sid. 367.

tag ej blott från de regler om forum, som första stycket upptager, utan även från andra styckets bestämmelser; däri ligger ock, att stadgandet i tredje stycket vidgar möjligheterna att vid svensk domstol anhängiggöra mål mot utlänning. Utlänning kan sålunda sökas genstämningsvis, oaktat domstolen icke är behörig på någon av de grunder, som nämnas i andra stycket, och man synes icke kunna göra till villkor för domstolens behörighet såsom genstämningsdomstol, att över huvud någon svensk domstol jämlikt reglerna i andra stycket skulle varit behörig att upptaga genkärandens talan, därest den anhängiggjorts såsom självständigt mål. Någon vidare motivering för denna åsikt än en enkel hänvisning till tredje styckets avfattning och förhållande till §:ns föregående innehåll torde ej vara erforderlig ³⁵.

f) Enligt den uppfattning, varåt jag i det föregående givit uttryck, har man att med genstämningsmål i egentlig mening förstå ett mål, som svaranden i ett förut anhängiggjort mål instämt mot käranden i detta mål i syfte, att båda målen skola vid handläggningen följas åt, och som svaranden har rätt att få handlagt gemensamt med det förut mot honom instämda målet. Lika litet som det kan bli tal om att anhängiggöra ett genstämningsmål, med mindre det redan finnes ett huvudmål, lika litet kan det bli tal om, att ett genstämningsmål såsom sådant fortbestår, om huvudmålet faller bort. Ett genstämningsmål är till såväl sin uppkomst som sitt fortbestånd beroende av, att det finnes ett huvudmål. Det sagda har viktiga processuella konsekvenser. Skulle domstolen anse, att en förutsättning för saklig prövning av huvudmålet saknas, och på den grund avvisa målet utan prövning, så finnes det ej heller längre något genstämningsmål, och då den behörighet,

³⁵ Möjligen har Ask, anf. arb. sid. 159, i det senare avseendet uttalat annan mening än den här hävdade, då han nämligen säger, att "rekonventionstalan förutsätter, att huvudkäranden, om talan mot honom icke haft form af genkärsmål, skulle svarat vid annan svensk domstol". Enligt detta yttrande skulle en utlänning, som ej här är domicilierad och ej heller här kan med stämning anträffas, icke kunna genstämmas utom för förbindelse, som han ingått här i riket, eller gäld, som han här eljest ådragit sig, eller för den händelse han har egendom här i riket.

som tillkommer domstol enligt 10: 1 tredje stycket, avser genstämningensmål, bortfaller jämväl behörigheten. Den kan sägas bortfalla, därför att den ej längre har något föremål. På samma sätt har man att bedöma det fall, att huvudmålet avskrivnes på grund av kärandens uteblivande vid första rättegångstillfället, eller att huvudkäranden återkallar sin talan ³⁶.

³⁶ Att genstämningensmålets öde är beroende av huvudmålets, antages jämväl av *Trygger*, anf. arb. sid. 68, som för det fall, att svarandens talan varit berättigad endast i kraft av de förmåner, som tillkomma en genstämning i egentlig mening (forum rec. enl. 10: 1 tredje st. och kortare stämningstid enl. 11: 31), framhåller, att om käranden nedlägger sin talan, svaranden icke är berättigad att fullfölja genkärömmålet, utan den förra talans nedläggande medför, att den senare samtidigt förfaller, så vida domstolen endast är behörig såsom genstämningensforum; om stämningstiden varit kortare än den vanliga, medför detta endast den i 11: 32 stadgade påföljd. Något utförligare har *Wrede*, Civilprocessrätt I, yttrat sig i ämnet. Författaren har i andra upplagan av sitt arbete, sid. 241 f., uttalat åsikter, som äro av det intresse, att jag, ehuru författaren i tredje upplagan av samma arbete, sid. 258, uppgivit desamma och förklarat sig intaga samma ståndpunkt, som jag gör, vill ett ögonblick dröja vid desamma. I den äldre upplagan av sitt arbete åberopade *Wrede* 10: 13 RB och kom på denna väg till det resultat, att, om huvudkärömmålet upphör att vara anhängigt innan huvudkäranden ingått i svaromål på genkärömmålet, vare sig detta beror på återkallelse av huvudkärömmålet eller på dess avskrivning på grund av kärandens utevaro eller på dess avvisande på grund av bristen på en processföresättning, jämväl genkärömmålet i denna egenskap förfaller, varemot, om huvudkäranden redan ingått i svaromål, genstämningensmålets behandling fortgår oberoende av att huvudkärömmålet av en eller annan orsak förfallit. En jämförelse mellan denna ståndpunkt och de resultat, till vilka jag här ovan i texten kommit, visar, att det består en ganska vittgående skiljaktighet. Grunden till skiljaktigheten är att söka i olika teoretiska utgångspunkter. Vill man här tillämpa 10: 13 RB, så innebär det, att huvudmålets anhängighet är kompetensgrund för domstolens behörighet beträffande genstämningensmålet, och att, om kompetensgrunden faller bort innan svaranden i genstämningensmålet börjat svara på genkärandens talan, domstolen förlorar sin behörighet att i egenskap av forum reconventionis handlägga genstämningensmålet, varemot ett sådant bortfallande efter nämnda moment icke har denna verkan. Efter min mening har ej 10: 13 RB här någon tillämpning. Om genstämningensmålet såsom sådant förfaller, därför att huvudmålet förfallit, så har detta ej sin egentliga orsak däri, att domstolen upphört att vara kompetent till följd av kompetensgrundens bortfallande, utan orsaken är den, att i och med huvudmålets upphörande det ej längre

Givetvis är det ej utan sin betänklighet att tillerkänna huvudkäranden rätt att utan vederpartens samtycke återkalla sin talan med den verkan, att genstämningsmålet såsom sådant ej upprätthålles ³⁷, men så vitt jag kan finna, är denna ståndpunkt ej annat än en given följd av förhållandet emellan huvud- eller genstämningsmål. Härjämte bör i detta sammanhang erinras om, att enligt svensk rätt, sådan den tillämpas i praxis, det tillåtes en kärande att ensidigt återkalla sin instämnda talan ³⁸. Då emellertid enligt den uppfattning, som jag för min del på annat ställe uttalat ³⁹, en kärande icke äger en sådan rätt att återkalla sin instämnda talan (åtminstone icke i högre instans), bör ej på grund av kärandens återkallelse genstämningsmålet kunna såsom sådant utan genkärandens samtycke förfalla.

Den omständigheten, att ett genstämningsmål, efter vad förut är sagt, icke kan i denna egenskap upprätthållas, behöver naturligtvis icke medföra, att målet, bedömt såsom självständigt mål, förfaller. Huruvida det kan såsom sådant handläggas och sakligt prövas, är beroende av, huruvida de vanliga förutsättningarna i sådant hänseende äro för handen. Här är ej platsen att närmare ingå härpå.

g) Genstämningsforum är icke ett exklusivt forum. Det är ej något nödtvång för en svarande, som vill stämma käranden igen i samma sak eller den, som därmed har gemenskap, att uttaga genstämmning i teknisk mening. Han äger, om han så vill, självständigt anhängiggöra sitt käromål (na-

finnes något genstämningsmål i egentlig mening. Förutsättning för handläggning och prövning av ett genkäromål är m. a. o., att det kan handläggas och prövas i förening med ett huvudkäromål. Man kommer med denna utgångspunkt till det resultatet, att genstämningsmålets öde vida intimare och i större utsträckning förbindes med huvudmålets, än vad förhållandet blir enligt den av Wrede tidigare intagna ståndpunkten.

³⁷ Huvudkäranden kan missbruka sin återkallelserätt. Ett sådant missbruk synes föreligga, om återkallelsen sker på ett framskridet stadium av processen och under omständigheter, som giva huvudkäranden anledning antaga, att utgången blir för honom ofördelaktig. Jfr bestämmelsen i norska civilprocesslagen § 57: "Er motøksmaalet lovlig reist, kan det fremmes til doms, selv om hovedsøksmaalet falder bort".

³⁸ Jfr *mitt* arbete om Rättsmedlen sid. 119 ff.

³⁹ Se citatet i nästföregående not.

turligtvis vid svarandens allmänna forum personæ, vare sig nu detta är samma domstol, som har befattning med det först instämnda målet, eller annan domstol).

II. *Fora enligt 10: 6 och 7 RB.*

a) Ifrågavarande båda lagrum innehålla viktiga och vittomfattande bestämmelser angående saksammanhangsfora. I § 6 är det fråga om gäld, som flere gjort gemensamt. I § 7 talas i allmänhet om sådana fall, i vilka "två eller flere äro delaktige i tvistemål ett". På grund av det nära sambandet emellan de båda §§:na och ännu mer på grund av den tolkning, som kommit dem till del och varit den förhärskande, är det nödvändigt eller åtminstone i hög grad lämpligt att undersöka dem i ett sammanhang.

Innehållet i § 6 är fördelat på tre punkter, vilka lyda som följer:

"Varder tvist om gäld, den flere gjort, och utfäst, att en för alla och alla för en betala; hafve borgenär våld att söka hvilkendera af dem han vill, där densamme bor. Hafva de sig till betalning ej så förbundit, och yppar sig tvist om skuldens riktighet eller hvarderas del däri; ege ock borgenär makt att stämma dem alla in, där endera af dem bor: och gånge ändå med betalningen, som i 4 kap. 12 § utsökningsbalken skils. Bolagsmän sökes, där bolaget är."

Den § i utsökningsbalken av 1734 års lag (4: 12 UB), till vilken i 10: 6 RB hänvisats, innehåller: "Hafva två eller flere skrifvit skuldebref under, med förbindelse, att en för alla och alla för en betala; då eger borgenär för fulla gälden utmätning få hos hvem han helst vill; och hafve den sedan lika rätt emot de andra, för det han öfver sin del betalt. Hafva de sig ej så förbundit, och äro de ej i bolag samman; då utmätes hos hvardera dess del efter hufvudtalet." De civilrättsliga regler, som här upptagits, återfinnas nu, med någon olikhet i avfattningen, i Prom. F. till utsökn.l. § 10 m. 8. Vid en jämförelse med 10: 6 RB finner man, att motsvarighet råder emellan de båda lagrummen (4: 12 UB och 10: 6 RB): p. 1 i vardera lagrummet handlar om solidariska gäldenärer, p. 2 om gäldenärer, som icke förbundit sig in solidum. I p. 2 av 4: 12 UB är en inskränkning gjord: "och äro de ej

i bolag samman". Även häremot svarar en forumbestämmelse i 10: 6 RB, nämligen den i p. 3 förekommande, medan stadgandet om bolagsmäns betalningsansvarighet inrymts i 15: 2 HB⁴⁰.

10: 7 RB, som ej undergått någon förändring efter ikraftträdandet, är av följande lydelse:

"Äro två eller flere delaktige i tvistemål ett, och kan det ej väl utrönas, utan de alle tillika å ett ställe svara; söke kåranden den rätt, hvarunder han hörer, som saken förnämligast angår."

Med avseende å tolkningen av dessa stadganden må till en början framhållas, att särskilt § 6 och frågan om dess förhållande till § 7 vålla svårigheter och föranlett menings-skiljaktighet. Orsaken härtill är företrädesvis den till synes egendomliga avfattning, som § 6, i synnerhet p. 1, erhållit.

Såvitt jag kunnat finna, inbegriper ej den svenska rätt, som föregått 1734 års lag, några bestämmelser om forum, i vilka man kan söka ursprunget till reglerna i 10: 6 och 7 RB, eller över huvud något, som är ägnat att kasta ljus över dessa regler⁴¹.

⁴⁰ Den nu framhållna parallellismen emellan 4: 12 UB och 10: 6 RB lämnar efter min mening en viktig synpunkt för bedömande av den i flere stycken egendomliga avfattning, som 10: 6 RB erhållit. Lagstiftaren har efter all sannolikhet vid fastställande av ej mindre ordalagen än även innehållet i 10: 6 i viss mån låtit leda sig av 4: 12, utan att betänka, att 10: 6 på sådant sätt fått en formulering, som ej lämpar sig för lagrummets uppgift att giva bestämmelser om forum.

⁴¹ Måhända kan den bestämmelse förtjäna nämnas, som föreslagits av 1634 års andra lagberedning i Cap. 6 § 16 av förslaget till Tings Måla Rätt: "komma fleere saker tillsamman, så lijwål, att den ena hänger aff den andra; the måge ey skillias åth, uthan slijtes then ene med then andra å enom Rätt och eno Tinge"; se *Wahlberg*, Åtgärder för lagförbättring 1633—1655.

Varken hos *Abrahamsson* i hans anmärkningar till Chr. L. L. eller annorstädes har jag funnit något uttalande, som kan belysa ämnet; särskilt må nämnas, att förarbetena till 1734 års lag icke synas innehålla något hithörande. Av högt intresse är det, här såsom alltid, då det gäller tolkningen av 1734 års lag, att taga kännedom om vad *Nehrman* har att säga (resp. icke har att säga). I sin år 1732 utgivna första upplaga av *Inledning til then swenska processum civilem* omnämner han forum continentie causarum i följande ordalag (sid. 49 § 35): "Ty när så händer, at flere måhl stöta tillhopa uti en Rättegång, och samma hafwa et sådant

Vid frånvaron av rättshistoriskt stöd blir uppgiften begränsad till att söka ur de ifrågavarande §§:nas egna ord härleda den mening, lagstiftaren velat inlägga i desamma.

b) Enligt den uppfattning av 10: 6 och 7 RB, vilken torde ha allmännast omfattats, giver § 7 en allmän regel om forum vid delaktighet i ett tvistemål, medan § 6 angår särskilda fall av sådan delaktighet, för vilka givits i viss mån avvikande föreskrifter. Det utmärkande för den vanliga uppfattningen torde, närmare bestämt, vara, att den anser, dels att tvist om gäld, som flere åtagit sig vare sig solidariskt eller ej, inrymmes under det allmänna begreppet delaktighet i ett tvistemål, dels att § 7 är tillämplig på det fall, som avses i p. 1 av § 6, dels ock att p. 2 av § 6 utgör undantag från regeln i § 7⁴².

.....
sammanhang, at the ey särskilt kunna afgöras, utan böra slitas tilhopa; då afslutes hela saken wid thet forum, under hwilket thet förnämsta eller hufwudmålet hörer, hwilket kallas *continentia caussæ* eller *forum continentie caussarum*". Att ifrågavarande forum vunnit insteg i vår rätt genom inflytande från tysk rättsvetenskap, liksom ock att det är den svenska rättsteorien, som förmedlat upptagandet, kan icke gärna betvivlas. (*Planck*, *Die Mehrheit der Rechtsstreitigkeiten im Prozessrecht*, särsk. § 42, redogör för uppkomsten och utvecklingen av *forum continentie caussarum*, resp. *forum connexitatis*. Fröet torde man ha att söka i romerska rätten. Glossatorernas och kanonisternas utläggningar ha dock egentligen givit upphov åt institutet. Från den italienska jurisprudenten har det inkommit i tysk rätt och där under 1500- och 1600-talen utvecklats förnämligast genom *Reichscammergerichts praxis*.) I vad mån detta forum under tiden före 1734 års lag funnit användning i praxis, känner jag ej. I fortsättningen på sitt nyss citerade uttalande nämner *Nehrman* såsom exempel endast "conkurs saker, tvister om expenser, och flere dylike". Huruvida de fall, om vilka 10: 6 RB handlar, ansetts vara hit hänförliga, lämna ej uttalandet och exemplen något besked om. *Nehrman* åberopar icke någon annan författning än 1695 års förordn. om Rätteg.-Process § 21, som handlar om krav på ersättning för rättegångskostnad (källan till bestämmelserna i 10: 12 och 21: 2 RB). Han nämner dessutom ett K. Br. till Åbo hovrätt, vilket dock icke torde vara av något intresse.

⁴² *Ask* har i sitt här flere gånger citerade arbete (sid. 164 f.) närmare utvecklat denna uppfattning. Stadgandena i 10: 6 p. 1 och 2 skulle, enligt hans förmenande, saklöst kunnat vara borta, om de icke tillika inneburit ett undantag från eller en inskränkning i regeln i § 7, så tillvida nämligen som enligt § 6 borgenären icke är skyldig att söka den rätt, varunder "han hörer, som saken förnämligast angår", utan har rätt att

Den åsikten torde vara ganska allmänt utbredd, att praxis intager samma ståndpunkt som den nu angivna. Det är möj-

stämma alla till vilkenderas forum som helst, oberoende av vem som har störst andel i gälden. Skenbart — fortsätter författaren — gör § 6 skillnad emellan solidariskt och icke solidariskt förbundna gäldenärer. Endast beträffande de senare har borgenär uttryckligen tillerkänts rätt att stämma alla in till enderas forum; om de förra heter det blott, att borgenär må söka vilkendera av dem, han vill, där densamme bor. Men då det icke förbjudits att stämma flere solidariskt förbundna gäldenärer till enderas forum, har man att på detta fall tillämpa regeln i § 7, enligt vilken gemensamt forum bör användas, då tvistemålet ej kan väl utrönas, utan att alla svara å samma ställe. Av vad författaren sälunda och i övrigt anför, torde framgå, att han antager, att de tvister, om vilka talas i p. 1 av § 6, äro beträffande forum i viss mån behandlade annorlunda än de i p. 2 omförmälda tvisterna. Medan dessa senare städse kunna anhängiggöras vid gemensamt forum (möjligen utgår författaren därifrån, att det i § 7 uppställda villkoret för gemensamt forum alltid är uppfyllt vid dessa tvister, men ett sådant antagande är tydligtvis oriktigt), beror möjligheten härav beträffande de förra därpå, huruvida det i § 7 föreskrivna villkoret (kan det ej väl utrönas etc.) in concreto är uppfyllt. — *Wrede* har i andra upplagan av sin *Civilprocessrätt* I, sid. 147—150, intagit huvudsakligen samma ståndpunkt. Å det fall, varom p. 1 i § 6 handlar, har författaren ansett regeln i § 7 vara tillämplig, och i bestämmelsen i p. 2 av § 6 sett ett för visst fall medgivet undantag från denna regel, ett undantag, som går i två olika riktningar, i det att borgenären därigenom medgives dels att instämma alla gäldenärerna till samma domstol utan avseende å, huruvida i det konkreta fallet något behov av gemensam behandling av anspråken föreligger, dels ock att välja vilken svarandes forum han vill, oberoende därav, att en annan bland svarandena måhända har större del i saken än den, vars forum valts. I tredje upplagan av det citerade arbetet har *Wrede* emellertid, sid. 151 f., uppgivit sina nu nämnda åsikter och förklarat sig gilla min tolkning.

Den ovan anförda tolkningen av ifrågavarande lagrum är icke ofattad av alla svenska författare, som yttrat sig i ämnet. Ett mycket uppmärksamt studium av vad *Nehrman* i sin andra upplaga (1751) av *Inledning til then swenska processum civilem* (Cap. V §§ 41 och 42) har att säga, synes mig giva vid handen, att han icke ställer innehållet i 10: 6 RB i förenämnda förhållande till 10: 7, och att han icke hyllar den anförda åsikten om betingelserna för gemensamt forum vid solidarisk ansvarighet. Efter att (i § 41) ha bestämt begreppen *continentia causæ* och *forum cont. caus.* och angivit exempel, fortsätter han (i § 42): "Thet hörer ock hit . . . Upkommer twist om gälds richtighet, som flera gjordt, eller hwars del ther uti, kunna alla stemmas til then Domstol, hwar enthera bor, 6 § i 10 Cap. I andra mål ther flere swarande

ligt, att detta är förhållandet, men åtminstone av de rättsfall, som jag varit i tillfälle att granska, framgår det strängt taget icke⁴³. Det enda, man med säkerhet kan sluta till av rättsfallen, är, att solidariskt förbundna gäldenärer icke utan vidare anses kunna alla stämmas till enderas forum.

Efter min mening finnes det starka skäl, som tala mot riktigheten av den tolkning, för vilken ovan redogjorts. Denna

äro, och twisten ej väl utrönas kan, med mindre the swara på et ställe; söke käranden then Rätt, hwar under han hörer, som saken förnämligast angår, 7 § i 10 C. RB.” Då Nehrman, utan att göra skillnad emellan solidariskt och icke solidariskt förpliktade gäldenärer, med hänvisning till 10: 6 förklarar, att alla gäldenärerna kunna stämmas till domstol, där endera bor, kan detta, om man vill hålla sig till vad han sagt, endast förstås så, att han med stöd blott av § 6 alltså utan att taga § 7 till hjälp anser ett gemensamt forum finnas vid solidarisk ej mindre än vid icke-solidarisk ansvarighet. *Schrevelius* (Civilprocess § 39) har jämväl några uttalanden av intresse. Han anser sammanhanget emellan målen i de fall, om vilka 10: 6 handlar, vara så nära, att målen egentligen utgöra ett enda, varemot sammanhanget i de fall, som 10: 7 avser, angives vara mindre intimt. (Hans åsikt härutinnan är uppenbarligen oriktig. Att § 7 inrymmer fall, i vilka det materiella sammanhanget emellan målen är intimare än i de fall, som avses i § 6, är otvivelaktigt; jfr nedan i texten.) Att vid solidarisk ansvarighet flere kunna enligt 10: 6 sökas vid enderas forum, synes *Schrevelius* taga för avgjort.

⁴³ Se rättsfall i N. J. A. 1910 sid. 631: Betalningsanspråk mot gäldenär och dennes solidariske proprielöftesmän instämdes till gäldenärens forum domicilii, där löftesmännen icke hade sitt forum. Underrätten ogillade löftesmännens invändning mot domstolens behörighet. Hovr:n förklarade underrätten obehörig, enär talan mot löftesmännen icke hade sådant sammanhang med talan mot gäldenären, som i 10: 7 RB förutsattes. Högsta instansen gjorde ej ändring. Motiveringen för det slut, till vilket man sålunda kom, är så svävande, att man ej får tillräckligt besked om grunden till, att ett forum continentiae causarum ej ansågs föreligga. Är grunden den, att fallet förmenades ej vara ett fall av delaktighet i tvistemål ett, eller är grunden endast den, att villkoret i § 7 ("kan det ej väl utrönas" etc.) förmenades ej i det föreliggande fallet vara uppfyllt? Skillnaden är i praktiskt avseende så betydelsefull som möjligt. Antager man det förra, så gives det över huvud icke för de fall, som höra till ifrågasvarande kategori, något forum continentiae causarum. — I rättsfallet i N. J. A. 1899 sid. 11 har högsta instansen använt enahanda svävande motivering; (omständigheterna vid tiden för avgörandet i högsta instansen voro sådana, att man kan bli böjd för att antaga, att grunden till avgörandet varit den ovan först nämnda).

tolkning är av formella skäl knappast antaglig, och den är sakligt icke tillfredsställande ⁴⁴.

Huruvida orden i § 7 "delaktige i tvistemål ett" äga den vida begreppsliga innebörd, att de kunna omfatta jämväl de i p. 1 och 2 av § 6 upptagna fallen av fleres gemensamma ansvarighet för gäld, må tills vidare lämnas obestämt; säkert torde i vilketdera fallet som helst vara, att man icke utan att giva 1734 års lagstiftare skuld för en synnerligen onaturlig och förvillande behandling av sitt ämne kan antaga, att han velat inrymma p. 1 av § 6 under stadgandet i § 7 och uppfattat p. 2 av § 6 såsom undantag från nämnda stadgande. Man bör därför utgå från, att § 6 intager en självständig ställning i förhållande till § 7. Långt ifrån att utläggningen av § 6 med denna utgångspunkt erbjuder större svårigheter, blir det tvärtom lättare att giva innehållet i §:n en naturlig förklaring.

Fästa vi oss här efter uteslutande vid ordalydelsen av p. 1 och 2 i § 6, så är det ett par omständigheter, som vid en uppmärksam genomläsning måste falla var och en i ögonen. I p. 1 har lagstiftaren med orden "hafve borgenär våld" etc. tillerkänt borgenär rätt att söka vilken av de solidariskt förpliktade gäldenärerna, han vill, där densamme bor; i p. 2 har lagstiftaren däremot med ungefär enahanda ord ("ege borgenär makt") givit borgenär rätt att stämma alla de icke solidariskt förpliktade gäldenärerna in, där endera av dem bor. För båda punkterna är således gemensamt, att lagstiftaren funnit nödigt uttryckligen framhålla, att borgenär äger en viss rätt. Det är i båda punkterna, att döma av formuleringen, endast fråga om en rätt, icke om en plikt. Rimligtvis kan lagstiftaren icke ha uttryckt sig så, som han gjort, utan att han utgått därifrån, att den medgivna rätten inne-

⁴⁴ Den argumentation, som jag i det följande framlägger, stämmer väsentligen med vad jag upprepade gånger vid föreläsningar över detta ämne uttalat, till stor del redan vid föreläsningar, hållna i början av min föreläsningsverksamhet.

Till stöd för min uppfattning om förhållandet emellan §§ 6 och 7 kan jag numera ock åberopa det utförliga dissentierande votum, som i det i N. J. A. för 1910 sid. 631 ref. rättsfallet avgivits inpm HD av en ledamot (v. Seth).

fattar en avvikelse från det, så att säga, normala, från vad som ensamt skulle gällt, därest ej lagstiftaren uttalat sig på sätt som skett. Att detta är fallet med p. 2, är alldeles uppenbart och har veterligen icke av någon betvivlats, men det samma måste redan på grund av det nära sammanhanget emellan p. 1 och 2 och den lika avfattningen antagas gälla även om p. 1⁴⁵. Det senare är så mycket sannolikare, som p. 2 är sammanbunden med p. 1 genom ett "ock" ("ege ock borgenär makt")⁴⁶. Detta "ock" kan ej gärna (förutsatt nu, att man vill räkna med ordet ock ej utan vidare antaga, att lagstiftaren utan någon förnuftig mening ditsatt det) betyda annat, än att den underförstådda regeln i p. 1 knutits samman med den positiva, av undantagsnatur varande, bestämmelsen i p. 2. Lagstiftaren kan sålunda sägas hava i viss mån grundat hela konstruktionen av § 6 på den uppfattningen, att borgenärs civilrättsliga förhållande till flere enligt åtagande solidariskt förpliktade gäldenärer processuellt motsvaras av en makt för honom att i en enda rättegång mot dem alla få deras betalningsskyldighet fastställd. Och om denna uppfattning torde ej med rätta kunna sägas annat, än att den är teoretiskt synnerligen väl grundad och praktiskt synnerligen lämplig. 1734 års lagstiftare har i detta hänseende intagit

⁴⁵ Att lagstiftaren kunnat utgå från föreställningen om ett gemensamt forum vid solidarisk ansvarighet, är icke ägnat att överraska. Solidarisk ansvarighet för gäld innebär ju, att två eller flere personer äro ansvariga för betalningen av en skuld på det sätt, att var och en av dem gentemot borgenären står i ansvar för betalningen av hela skuldbeloppet. En visserligen icke logisk men praktiskt nästan oavvislig konsekvens därav är, att borgenären städse har rätt att i en enda rättegång mot alla gäldenärerna få sin fordran fastställd och utdömd. Och för sådant ändamål måste det finnas ett gemensamt forum. På denna tanke har lagstiftaren byggt vid avfattandet av § 6. Tanken har legat honom så nära, att han icke för sig klargjort nödvändigheten att uttala den i en uttrycklig regel. Däremot har det syntts honom behöfligt att nämna, att borgenären äger stämma var och en för sig till dennes forum.

⁴⁶ På denna omständighet lägges med rätta vikt i det ovan i not. 44 omnämnda dissentierande votum. Det är tydligt, att då det heter "ege ock borgenär", ordet ock betyder detsamma som: även i detta fall (= det fall, varom p. 2 handlar) äge borgenär. Att ock (= jämväl) skulle hänföra sig uteslutande till borgenär, är av meningen alldeles uteslutet.

samma ståndpunkt, som i allmänhet intages av våra dagars rättvetenskap och lagstiftning⁴⁷.

⁴⁷ Tanken på ett gemensamt forum för solidariskt förpliktade gäldenärer kan icke hava varit okänd för 1734 års lagstiftare; jfr ovan vid not. 41. Detta följer för övrigt redan av den uttryckliga bestämmelse om ett forum continentie causarum, som givits i § 7. Man torde kunna taga för alldeles avgjort, att lagstiftaren icke velat i fall av solidarisk ansvarighet förvägra borgenär den förmån, som han i vidsträckt omfattning upplåtit genom § 7; ja det är i och för sig ytterst antagligt, att lagstiftaren ansett sammanhanget emellan målen emellan borgenären och de särskilda solidariskt förpliktade gäldenärerna vara så intimt, att en gemensam behandling av dessa mål och såsom medel därtill ett gemensamt forum vore något, som fölle av sig själv.

Lagkom:n och Lagbered:n, 10: 19 resp. 10: 18 RB, ha i sina förslag ersatt 10: 6 och 7 RB med följande stadgande: "Vill man kära till flera, som i en sak delaktiga äro, då må man söka dem alla vid den rätt, hvarunder endera lyder"; (dessutom innehåller §:n en bestämmelse om forum för bolag). Ingen som helst särskild motivering är lämnad. Den föreslagna §:n inbegripes således under Lagkom:ns allmänna uttalande (sid. 277), att vad förslaget innefattar ang. domstol i frågor om person eller lös egendom är detsamma, som förut varit gällande, med några få tillägg och modifikation, dem kommittén anser överflödigt att motivera.

Finska förslaget (1901) till lag om rättegången i tvistemål har i § 30 upptagit följande stadgande: "Sökes gäld, den flere gjort, eller prövar rätten annars, att talan mot två eller flere personer bör gemensamt utföras, må de alla stämmas till den domstol, varunder han lyder, som saken förnämligast angår, eller, om den angår alla lika, till rätten i den ort, där någon av svarandena bor. - Sökas flere växelgäldenärer i en rättegång, kan målet utföras vid domstol, som är behörig för någon av gäldenärerna".

Av vad nyare utländska lagar innehålla anmärka vi hithörande bestämmelser i tyska C. P. O. I § 36 Nr 3 stadgas, att om flere personer, vilka vid olika domstolar ha sitt allmänna forum, skola stämmas såsom Streitgenossen (litis consortes) i sak, som hörer till det allmänna forum, och det icke finnes något gemensamt särskilt forum, som är behörigt, närmast högre instans äger bestämma, vilken domstol skall vara behörig. Här uppställas, som man finner, icke några särskilda förutsättningar betr. sammanhanget emellan målen; i samma omfattning, vari passiv subjektiv kumulation av mål (Streitgenossenschaft) kan förekomma, har ett gemensamt forum anordnats. Ang. Streitgenossenschaft lämna §§ 59 och 60 bestämmelser, enligt vilka flere personer kunna såsom Streitgenossen stämma eller stämmas, dels om de äro i rättsgemenskap i avs. å tvisteföremålet eller äro berättigade eller förpliktade av samma faktiska och rättsliga grund, och dels om likartade samt på en väsentligen likartad faktisk och rättslig grund vilande anspråk eller förpliktelser utgöra processföremål.

De brister, med vilka den utläggning, som ovan betecknats såsom den tidigare förhärskande, är behäftad, framträda i belysningen av det föregående mycket tydligt. Sagda utläggning för-
mår ej lämna någon förklaring vare sig av ordningsföljden emellan §§ 6 och 7 eller av orsaken till, att p. 2 i § 6 förbundits med p. 1 genom ordet "ock", eller av anledningen till, att p. 1 över huvud upptagits; p. 1 säger i och för sig ej något annat, än som är självklart, och där avsedda fall skall ju, vad angår betingelserna för forum cont. causarum, enligt den tolkning, varom fråga är, ingå under den allmänna regeln i § 7. I sakligt hänseende är ifrågavarande utläggning otillfredsställande ej mindre därutinnan, att den ej medger flere solidariskt förpliktade gäldenärers instämmande till forum för en av dem under annan förutsättning, än att saken ej kan väl utrönas, utan de alla svara tillsammans, än även därutinnan, att borgenär ställes i processuellt avseende (med hän-

Förutom nu angivna stadganden innehåller C. P. O. i § 603 stadgande om gemensamt forum för flere växelgäldenärer. Österrikiska jurisdiktionsnormen § 93 uppställer ett egentligt forum continentie causarum (alltså icke i likhet med tyska C. P. O. ett forum, som bestämmes av högre instans); det föreskrives nämligen, att flere personer, vilka ha sitt allmänna forum vid olika domstolar, kunna såsom Streitgenossen, såframt det icke gives ett gemensamt särskilt forum, stämmas till varje inländsk domstol, vid vilken någon av de flere eller, om någon är huvudförpliktad och annan endast sekundärt förpliktad, någon av de huvudförpliktade har sitt allmänna forum; dessutom stadgas, att växelgäldenärer kunna samtliga stämmas till forum i betalningsorten. Ang. Streitgenossenschaft giver österrikiska C. P. O. föreskrifter i § 11, anslutande sig till motsvarande tyska stadganden. — Danska processlagen, § 245 jfrd med §§ 249 och 250, uppställer jämväl för passiv subjektiv kumulation av mål ett gemensamt forum; svarandena kunna stämmas till varje domstol, som är forum domicilii för någon av dem. Subjektiv kumulation är medgiven, även om anspråken vila på olika faktiska och rättsliga grunder och äro av olika beskaffenhet; dock fordras, för så vitt anspråken icke ha gemensam grund eller särskilt lagstadgande tillåter deras förening, att ingen av parterna gör invändning. — Norska civilprocesslagen, § 33, bestämmer, att om flere gäldenärer äro gemensamt förpliktade (solidariskt eller var för sin del) och förpliktelserna vila på samma eller på väsentligen likartade faktiska och rättsliga grunder, gäldenärerna alla kunna sökas, där någon av dem har sitt allmänna forum, förutsatt att saken icke hörer till något särskilt forum. Subsidiärt förpliktad kan sökas tillsammans med huvudgäldenären vid hans forum men icke tvärtom.

syn till möjligheten att gemensamt söka sina gäldenärer) sämre, om ansvarigheten är solidarisk än om den icke är solidarisk. Det senare förefaller så föga rimligt, att ensamt detta förhållande gör det i hög grad osannolikt, att tolkningen lyckats träffa lagstiftarens mening ⁴⁸.

Min mening om förhållandet emellan §§ 6 och 7 är med det sagda i det väsentliga klarlagd. De båda §§:na stå likställda vid sidan av varandra, och den förra är ej underordnad den senare. I båda är tal om ett saksammanhangsforum — om ock i p. 1 av § 6 regeln därom underförstås såsom självklar i stället för att uttryckligen uttalas — men betingelserna äro ej desamma. Medan i § 6 betingelserna i verkligheten äro givna i och med det materiella sammanhanget, tillkommer i § 7 såsom ytterligare förutsättning, att en gemensam handläggning är processuellt ändamålsenlig. Att stadgandena i §§ 6 och 7 av lagstiftaren placerats i omedelbar ordningsföljd, har sin grund, förutom i den nyss påpekade omständigheten, att det i båda är fråga om ett materiellt sammanhang emellan målen, jämväl däri, att båda §§:na avse fall, i vilka *en* kärande står gentemot flere svarande. Att bestämmelserna i § 6 ställts före innehållet i § 7 (den omvända ordningen kunde synas naturligare) ⁴⁹, är även, om man söker sätta sig in i lagstiftarens tankegång, ganska förklarligt. Ett saksammanhangsforum är i § 6 p. 1 och 2 givet uteslutande eller dock huvudsakligen i kärandens intresse; den civilrättsliga innebörden av de rättsförhållanden, som där åsyftas, är sådan, att lagstiftaren velat bereda käranden förmånen av ett gemensamt forum för målen mot gäldenärerna. Då stadgandena i § 5 om forum contractus också tillkommit i kärandens intresse och det följaktligen finnes ett moment, som knyter §§ 5 och 6 tillsammans, har lagstiftaren icke saknat skäl för att ställa bestämmelserna i § 6 framför innehållet i § 7

⁴⁸ Jag förbiser ej, att man i viss mån, såsom lätt inses, kan säga, att ett gemensamhetsforum är vid delad ansvarighet mera behöfvligt än vid solidarisk. Det i texten sagda torde icke dess mindre fullt ut äga giltighet.

⁴⁹ M. h. därtill, att begreppet delaktighet i ett tvistemål i och för sig synes inrymma även fall av fleres gemensamma ansvarighet för gäld; se vidare nedan vid not. 57.

Stadgandet i p. 3 av § 6 har redan varit föremål för utläggning (ovan sid. 370 ff.). Förhållandet emellan denna punkt och de föregående i nämnda § bör emellertid något närmare bestämmas. Orsaken till, att bestämmelsen över huvud upptagits i § 6, är tydligtvis den, att här liksom i p. 1 och 2 är fråga om flere personers gemensamma ansvarighet för gäld⁵⁰; en olikhet är, att denna ansvarighet icke såsom enligt de föregående punkterna uppkommit genom uttryckligt åtagande i sådant hänseende. Det stadgande, som p. 3 innehåller, går visserligen ut på ett gemensamhetsforum för samtliga gäldenärerna, men att märka är, dels att till gemensamhetsforum icke valts något av de flere ansvariga gäldenärernas särskilda fora, dels ock att detta forum, efter vad redan förut påpekats, är exklusivt. I detta avseende avviker p. 3 från §:ns föregående innehåll.

Den ovan utvecklade uppfattningen av förhållandet emellan §§ 6 och 7 och särskilt av vad § 6 innebär, kan naturligtvis icke med absolut visshet påstås vara den av lagstiftaren hyllade — full visshet torde, då det gäller ett lagrum av så hög ålder och bristfällig avfattning, icke stå att vinna — men att den stöder sig på ojämförligt mycket starkare skäl än den andra nämnda tolkningen, torde näppeligen med något fog kunna bestridas. I praktiskt avseende viktigast är spørsmålet om gemensamhetsforum för solidariskt förpliktade gäldenärer. Önskligt vore, att praxis ville med hänsyn till detta spørsmål låta den nu iakttagna, föga tilltalande skillnaden emellan solidarisk och icke-solidarisk ansvarighet falla. Härvid vill jag dock redan nu fästa uppmärksamheten på en omständighet. Enligt vad ett rättsfall (N. J. A. 1912 sid. 244) utvisar, har växelkrav mot flere växelgäldenärer vid forum för *en* av dem icke upptagits beträffande de andra. Forumfrågan i detta rättsfall har otvivelaktigt blivit riktigt bedömd, men man tager miste, då man, såsom ganska allmänt torde vara förhållandet, föreställer sig, att avgörandet beror på, hur man tolkar 10: 6 och 7 RB. Även om den här hävdade tolkningen hade gillats, så hade likväl utgången i ett fall, sådant som det nämnda, bort bliva densamma. Det sagda blir tydligt, om man erinrar sig vad förut yttrats (ovan

⁵⁰ Se ock vad ovan sid. 399 f. säges om parallellismen emellan 4: 12 UB och 10: 6 RB.

sid. 291 f.), nämligen att de förastadganden i 10 kap. RB, som inrymmas mellan §§ 1 och 14, hava karaktären av undantag från reglerna i § 1 om det allmänna personliga forum; §§ 6 och 7 uppställa följaktligen icke ett saksammanhangsforum, som gör undantag från regler om något speciellt forum⁵¹. Och då de bestämmelser om forum, som givits i § 5 mom. 1 Prom. F. V. L., sådant lagrummet förut lytt, varit av speciell natur, ha de icke kunnat vika för reglerna i 10: 6 och 7 RB om saksammanhangsforum. I detta avseende har (beträffande forum för växelmål) läget att bliva ett annat, sedan § 5 mom. 1 Prom. F. V. L. erhållit sin nya lydelse, enligt vilken svarandens forum domicilii, i konkurens med andra fora, skall vara behörigt att upptaga dessa mål⁵².

Om jag till sist de lege ferenda betraktar de spörsmål, som utgjort föremål för min undersökning, tillåter jag mig uttala den mening, att en reformerad processlag bör upptaga bestämmelser, som i vidsträckt omfattning möjliggöra sammanförande vid ett forum av mål, vilka lämpligen böra handläggas i ett gemensamt förfarande. Att reglerna om saksamman-

⁵¹ Betr. § 6 framgår detta omedelbart av §:ns eget innehåll. Vad angår § 7, hänvisas till orden: söke kāranden den rätt, *varunder han hörer* etc.; härav kan man finna, att endast om målet i sig är av beskaffenhet att höra till det allmänna personliga forum, ett forum cont. caus. är givet.

Från det sagda synes man böra göra ett undantag, nämligen beträffande mål, vari kräves gäld efter död person. Dessa mål höra, enligt vad 10: 3 närmare anger, till forum hereditatis, men har den avlidne varit med andra personer gemensamt ansvarig för gälden (§ 6), eller har eljest delaktighet, som i § 7 avses, föreläggat, torde det finnas rum för ett forum cont. caus. sälunda, att kāranden, som vill stämma alla de ansvariga till gemensamt svaromål, har jäml. de i §§ 6 och 7 givna regler att välja mellan, bland andra fora, den avlidnes forum.

Det har ovan i texten yttrats, att §§ 6 och 7 göra undantag från reglerna i § 1 om det allmänna personliga forum. I ett hänseende kräver detta närmare bestämning. Uppenbart torde vara, att en person, som saknar ett forum domicilii och har forum deprehensionis till sitt allmänna forum, kan enligt reglerna i §§ 6 och 7 stämmas till annan gäldenärs (resp. i övrigt delaktigs) forum, men däremot är jag för min del mindre böjd för att anse, att de andra delaktige kunna stämmas till den icke-bofastes forum deprehensionis jämte denne (jfr avfattningen i §§ 6 och 7).

⁵² Det torde vara tydligt, att särskilt beträffande växelmål ett gemensamt forum är i hög grad av behovet påkallat.

hangsforum böra göra det möjligt för en borgenär att på en gång söka gemensamt ansvariga gäldenärer (solidariskt såväl som icke-solidariskt förpliktade), behöver efter det föregående icke vidare framhållas.

c) I ordningen följer nu att mera i detalj granska ifrågasvarande båda lagrum, därvid början göres med § 6.

Gemensamt för p. 1 och 2 är, att där avses gäld, som flere "gjort". Därunder innefattas alla de fall, i vilka flere personer genom ingången förbindelse gemensamt iklätt sig betalningsskyldighet. Ha personer på annat sätt ådragit sig gemensamt betalningsansvar, så kan ej § 6 tillämpas. Då det gäller skadeståndsskyldighet för brottslig gärning, hör talan till brottmålsforum. Om talan, varigenom en annorledes än genom utfästelse uppkommen solidarisk ansvarighet göres gällande, är av civil natur och av beskaffenhet att höra till det allmänna personliga forum, kan endast genom tillämpning av 10: 7 RB ett gemensamt forum för mål mot de betalningsskyldige komma till stånd. Exempel på ett fall av solidarisk gäldsansvarighet, som uppkommit annorledes än genom utfästelse, lämnar § 135 i aktiebolagslagen, såvitt däri är fråga om styrelseledamöters eller likvidatorers ansvarighet för skada gentemot tredje man (jfr ovan sid. 364 f. not 50)⁵³.

I de fall, som avses i p. 1, utgör det materiella sammanhanget emellan målen den enda betingelsen för gemensamt forum⁵⁴. Enligt vad avfattningen i p. 2 synes giva vid handen, är det gemensamma forum där betingat, förutom av det materiella sammanhanget emellan målen, därav, att tvisten angår skuldens riktighet eller varderas del däri. Emellertid kan vad stadgandet sålunda innehåller svårligen anses innefatta något egentligt villkor. Det låter nämligen icke tänka sig, att domstol, till vilken i egenskap av forum cont. causarum stämning uttagits, skulle förklara sig obehörig, därest det visade sig, att tvistefrågan rörde något annat än skuldens

⁵³ För min del kan jag icke finna, att de fall, i vilka solidarisk ansvarighet beror på lagens bud, höra beträffande forum behandlas annorlunda än de fall, i vilka sådan ansvarighet har sin grund i utfästelse. Men lagens ord binda; se formuleringen i § 6.

⁵⁴ Obs. avfattningen: Varder tvist om gäld etc.

riktighet eller varderas del däri, eller därest käromålet medgåves⁵⁵.

Forum continentiae causarum enligt 10: 6 är, såsom redan antytts, icke exklusivt. Borgenären är icke tvungen att instämma alla gäldenärerna till enderas forum utan kan stämma var och en för sig till dennes forum. Vill borgenären icke stämma var och en för sig, så är han icke fördensskull förbunden att anhängiggöra talan mot *alla* i förening; det finnes ej hinder för att stämma blott några av gäldenärerna till samma forum. Annorlunda torde man icke kunna tolka lagrummet, låt vara att avfattningen är bristfällig. Att märka är dock, att en domstol icke är behörig såsom forum cont. caus., så framt ej någon av dem, vilka skola gemensamt svara i målet, har domstolen till sitt allmänna forum personæ; om således A, B och C gemensamt svara för gälden, kan ej borgenären instämma A och B till C:s forum utan att i målet stämma jämväl C.

Det synes i viss mån tvivelaktigt, hur man beträffande forum har att bedöma det fall, att solidarisk proprieborgen ingåtts. Löftesmännen böra kunna stämmas gemensamt till någon löftesmans forum, ty om dem gälla obestridligen lagens ord i § 6 p. 1, att de en för alla och alla för en utfäst sig att betala gäld. Däremot är det ej fullt lika klart, huruvida gäldenären och löftesmännen kunna jämlikt § 6 gemensamt stämmas. Den, som förnekar detta, har att på detta fall tillämpa 10: 7 och kommer sålunda till det resultatet, att under där angivet villkor (att målet ej kan väl utrönas, utan de alla svara tillsammans) alla de ansvariga kunna stämmas till gäldenärens forum (icke till någon löftesmans). Spörs målet bör emellertid efter min mening besvaras jakande.

⁵⁵ Det är ej svårt att sluta sig till, varför lagstiftaren uttryckt sig så, som han gjort. Det vanliga är, att i skuldfordringsmål tvisten angår skuldens bestånd, och därpå syftas med uttrycken "varder tvist om gäld" i p. 1 och "yppar sig tvist om skuldens riktighet" i p. 2. Då lagstiftaren i p. 1 utgått från, såsom givet, att ansvarigheten är solidarisk, har han icke haft anledning tänka på fördelningen av ansvarigheten emellan gäldenärerna inbördes, men anledning därtill har han ansett sig ha i p. 2, som omfattar alla fall av delad ansvarighet (vare sig ansvar efter huvudtalet eller ansvar för visst fixt belopp).

Härmed är dock icke givet, huruvida kâranden âger stâmma till forum fôr vilken som helst av de ansvariga, utan skillnad emellan gâldenâren och lœftesmânnen, eller âr pliktig att stâmma till gâldenârens forum. Dâ § 6 p. 1 icke innehåller någon uttrycklig regel om forum cont. causarum utan utgår från en underfôrstådd regel, och dâ det synes naturligtast att antaga, att denna i ifrågavarande avseende har samma innehåll som den uttryckliga regeln i § 7, synes det senare alternativet bœra fœredragas.

I anslutning till innehållet i 10: 6 må erinras om några sârskilda bestâmmelser angâende gemensamt forum fôr gemensamt ansvarige gâldenârer. Enligt § 325 sjœlagen âger den, som vill fôr anspråk, vilket grundar sig på fartygs befållhavares gôrande eller låtande, sœka på en gång denne och redaren, instâmma båda till den domstol, dâr endera âr skyldig att svara. Vidare fœrekommer en hithœrande bestâmmelse i § 3 av lagen den 22 Nov. 1907 i anledning av Sveriges anslutning till den internationella godstrafikkonventionen: om i fall, varom lagrummet handlar, flere svarande finnas, som lyda under olika domstolar hâr i riket, âger kâranden stâmma till den av dessa domstolar han helst vill.

d) I § 7 har lagstiftaren gjort till villkor fôr forum continentiae causarum, dels att tvâ eller flere âro delaktige i tvistemål ett, och dels att det ej kan vâl utrœnas, utan de alla tillika â ett stâlle svara.

Vad betrâffar innebœrden av uttrycket delaktighet i tvistemål ett, så må till en bœrjan hânvisas till den utredning, som âr gjord i not 33 â sid. 266 ff. i detta arbete ⁵⁶; i denna utredning, vars syfte âr att klargœra begreppet del i saken, granskas jâmvâl en del lagrum, vilka innehålla nârbeslåktade uttryck, bland dem 10: 7 RB. Det framgår av vad dâr yttrats, att den delaktighet, som avses i fœrevarande lagrum, âr en delaktighet i det materiella, d. v. s. att lagrummet âsyftar ett sammanhang betrâffande vad som utgôr processfœremål i de sârskilda målen. Hur nâra eller av vilken beskaffenhet detta sammanhang bœr vara, kan vara tvivel underkastat, detta så mycket mera, som, efter vad jag tillåtit mig uttala, lagstiftaren nâppligen sjâlv gjort sig någon fullt klar fœrestâllning dârom.

⁵⁶ Not 35 â sid. 250 ff. i 2:dra uppl. av Svensk Civilprocessrätt I.

Uppenbart är, att alla fall av s. k. nödvändig processgemenskap (*litis consortium necessarium*) höra hit. Då ett rättsförhållande på ena eller andra sidan har flera subjekt och är så beskaffat, att det *ej kan* bli va föremål för prövning, med mindre alla subjekten taga del i rättegången såsom parter, måste det vara sörjt för, att det, när det sålunda gäller att stämma flera personer såsom svarande, finnes ett gemensamt forum. Men 10: 7 måste anses inrymma flera fall än de nu nämnda. Det kan man finna av det i lagrummet uppställda villkoret: "kan det ej väl utrönas" etc., vilket svårligen kan vara skrivet med tanke på *nödvändig* processgemenskap. Enligt min mening bör åt lagstadgandet i förevarande del givas den vida tolkning, att det tillgodoser det praktiska behovet av ett gemensamt forum, utan att man dock givetvis får frångå den i lagens uttryck innefattade betingelsen om ett materiellt sammanhang emellan målen. Resultatet torde sålunda bli va det, att den av lagen fordrade delaktigheten föreligger, när det består rättsgemenskap emellan flere med hänsyn till processföremålet eller när anspråken ha samma eller väsentligen samma rättsliga eller faktiska grund ⁵⁷.

En garanti mot överdriven användning av forum *cont. caus.* enligt 10: 7 ligger i det ovannämnda villkoret, att "målet" *ej kan* väl utrönas, utan att de delaktige svara å ett ställe. Domstolen prövar fritt, om detta villkoret är uppfyllt. Villkoret innebär, att det för åstadkommande av vederbörlig utredning är nödigt, att kärandens anspråk mot de olika delaktige prövas i samma rättegång, men däremot icke, att prövning över huvud *ej kan* komma till stånd, med mindre de delaktige svara tillsammans (jfr det ovan ang. nödvändig processgemenskap sagda).

Enligt 10: 7 är den domstol behörig, varunder han hörer,

⁵⁷ Se *min* bok om Rättsmedlen sid. 86 ff. not 10. — Jfr emellertid ett rättsfall i N. J. A. 1913 sid. 82. Tolkar man 10: 7 på sätt i texten nämnts, så inrymmer begreppet delaktighet i ett tvistemål den gemensamma ansvarighet för gäld, som avses i 10: 6. Det torde knappast behöva sägas, att häri *ej* ligger något, som motsäger den här hävdade uppfattningen av förhållandet mellan §§ 6 och 7; vissa fall av delaktighet i ett tvistemål ha utbrutits och i den förra §:n funnit sin fullt självständiga behandling.

som saken förnämligast angår. Om saken ej angår den ene i högre grad än den andre, måste kåranden äga rätt att välja mellan svarandenas fora.

Då det i § 7 säges: *söke* kåranden etc., ligger den åsikten nära, att lagstiftaren gjort det till en *skyldighet* för kåranden att instämma alla de delaktige till samma domstol. Denna åsikt är emellertid säkerligen oriktig. Det i §:n omförmälda forum är icke exklusivt i den mening, att kåranden är pliktig att vid samma forum föra talan mot de delaktige i en rättegång, utan endast i den mening, att, om kåranden vill stämma dem alla till gemensamt svaromål, han icke har rätt att välja mellan olika fora utan måste söka den rätt, varunder han hör, som saken förnämligast angår. Något annat bör man ej inlägga i lagens bud. Förutsättningen för detta bud torde vara, att kåranden har bestämt sig för att föra talan mot de delaktiga i *en* rättegång. De egendomliga och otillfredsställande resultat, till vilka den andra meningen leder, göra det i och för sig mycket osannolikt, att lagstiftaren omfattat densamma, och då avfattningen långt ifrån kan sägas tvinga till en dylik tolkning, bör den icke antagas. *Kompetenshinder* för domstol, till vilken en av flere delaktige instämts, att upptaga målet kan sålunda icke i något fall, vare sig nödvändig processgemenskap⁵⁸ föreligger eller icke, anses vara för handen. En annan sak är, att, om ett fall av nödvändig processgemenskap föreligger, domstolen ändock måste utan saklig prövning avvisa målet; grunden härtill är icke brist på kompetens hos domstolen utan brist på saklegitimation på svarandesidan⁵⁹.

⁵⁸ Ang. nödvändig processgemenskap, se Svensk Civilprocessrätt IV sid. 1008—1017.

⁵⁹ Ang. begreppet saklegitimation, se Svensk Civilprocessrätt III § 34.

Wrede, Civilprocessrätt I sid. 153 yttrar, att enligt § 7 borgenären måste anses skyldig att stämma alla till samma rätt, såframt domstolen finner gemensam behandling av anspråken vara för sakens utredning nödig. Till stöd härför åberopas 16: 3 RB (lagrummet i dess ursprungliga lydelse), varav framgår, att, om svaranden invänder, att flere ha i saken del, och domstolen finner, att de böra tillika med honom svara, kåranden kan åläggas att instämma de delaktige till samma rätt. Wrede finner, att vid sådant förhållande domstolen jämväl måste anses befogad att, om den håller gemensam behandling av anspråken nödig, ex officio föreskriva sva-

Bestämmelsen om forum i 10: 7 är icke av absolut natur; den skall icke enligt 10: 29 RB av domstolen *ex officio*

randenas instämmande till samma rätt; möjligheten av sakens behöriga utredning är nämligen ett offentligi intresse av den vikt, att det bör av domstolen beaktas utan den ena eller andra partens yrkande eller påminnelse.

Beträffande denna argumentation märkes, att den blott tager hänsyn till de fall, då nödvändig processgemenskap föreligger, men 10: 7 RB avser icke uteslutande dessa fall (se ovan i texten). Och vad angår den nödvändiga processgemenskapen, skiljes, efter min uppfattning, ej vederbörligen emellan forumfrågan och saklegitimationsfrågan.

Då nödvändig processgemenskap är för handen, kan visserligen, såsom ovan i texten erinrats, saklig prövning aldrig äga rum, med mindre de i saken delaktige stämmas att gemensamt svara, men detta beror på det materiella rättsförhållandets egendomliga beskaffenhet (saklegitimationsfrågan) och icke på, att domstolen jäml. 10: 7 saknar behörighet. Att det förhåller sig så, framträder, då man tänker på, att bristen på saklegitimation gör sig på samma sätt gällande, vare sig talan anhängiggöres mot den av de delaktige ensam, som saken förnämligast angår, vid dennes forum eller mot annan av de delaktige ensam vid hans forum. (Då i förra fallet domstolen undandrager sig saklig prövning, kan det ej rimligtvis anses bero på bristande behörighet hos domstolen, d. v. s. därpå, att domstolen ej är rätt forum.) Huru i senare fallet — då domstolen har att beakta ej mindre saklegitimationsfrågan än även behörighetsfrågan — domstolen har att förfara, kräver, om alla detaljer skola tagas med, en ganska omständlig utredning, som ej kan lämnas här. (Lösningen av de spörsmål, som kunna yppa sig, ställer sig ganska enkel, om man fasthåller, dels att bestämmelsen om forum i 10: 7 icke är absolut utan att prövning av behörigheten är betingad av *exceptio fori*, dels ock att det i § 7 nämnda forum är exklusivt i den ovan i texten sagda mening, enligt vilken rättegång mot de delaktige gemensamt hör till forum för den, som saken förnämligast angår. Av det senare följer, bland annat, att även en *exceptio fori* av *den* delaktige -- annan än den, som saken förnämligast angår — till vars eget forum målet instämts, förtjänar bifall.)

För det fall, att nödvändig processgemenskap (i den betydelse, som jag tillägger begreppet) icke föreligger, torde det vara ännu mera uppenbart, att man icke på § 7 kan grunda någon skyldighet att instämma de delaktige till gemensamt svaromål vid det i lagrummet nämnda forum. Att antaga en sådan skyldighet, visar sig snart föra med sig konsekvenser, som icke skäligen kunna godkännas. Om en av delaktige (en annan än den förnämste) ensam stämmas till sitt eget forum, så kan omöjligen domstolen med den motivering, att behörighet att pröva den instämnda talan tillkommer icke domstolen själv utan den rätt, varunder den förnämste lyder, visa målet från sig. För prövning av talan mot någon av

iakttagas. I detta hänseende består ej någon skillnad emellan 10: 6 och 7, och en sådan skillnad kan ju ej förefinnas, om, såsom vi antaga, kändanden enligt så väl det ena som det andra lagrummet äger välja emellan stämning å de delaktige till samma domstol samt stämning å var och en för sig till dennes forum. Såsom förut är antytt (se ovan sid. 409 f.), göra §§ 6 och 7 båda undantag från det allmänna personliga forum. Det ställer sig följaktligen med prövningen av forumfrågan så, att domstolen, för den händelse en svarande, som stämts till forum *cont. caus.*, gör invändning, att domstolen jämlikt 10: 1 icke är behörig — vilken invändning jämväl innefattar

de delaktige *ensam* kan endast dennes eget forum äga behörighet; för annan mening lämnar § 7 ej det ringaste stöd. Det enda, som över huvud skulle kunna ifrågasättas, vore, att domstolen visade målet från sig med den motivering, att kändandens anspråk mot svaranden icke lämpligen kan prövas utan i sammanhang med prövning av kändandens anspråk mot övriga delaktige, och att domstolen jämlikt 10: 7 icke är behörig att upptaga en talan mot samtliga delaktige i förening. Den så väl teoretiska som praktiska grunden för en dylik uppfattning är synnerligen svag. Man har för visso icke rätt att uppkonstruera en nödvändig processgemenskap, grundad icke på det materiella rättsförhållandets egendomliga beskaffenhet utan på processuella ändamålsenlighetshänsyn. Bevis för, att lagstiftaren intagit en annan ståndpunkt, kan säkert icke hämtas från 10: 7. Att denna § innehåller ett rent *forumstadgande*, synes mig icke kunna betvivlas, och ett sådant stadgande kan icke innefatta ett bud om fleres instämmande till samma rätt utan endast en föreskrift om, till vilken rätt flere skola stämmas. Alldeles särskilt egendomligt ter sig ifrågakomna uppfattning för det fall, att kändanden, som stämt en delaktig till dennes forum, ännu ej anhängiggjort någon talan mot den eller de andra delaktige; det förefaller hart när orimligt, att domstolen skulle, då sådant ej påkallas av det materiella rättsförhållandets natur utan endast synes processuellt lämpligt, äga genom att undandraga sig prövning av den instämnda talan tvinga kändanden att anhängiggöra talan mot alla delaktige i förening. För övrigt må framhållas, hurusom det även processuellt sett vore ytterst otillfredsställande att erkänna en nödvändig processgemenskap, vars förefintlighet vore beroende av domstolens diskretionära prövning av lämpligheten av gemensam handläggning av anspråken mot de särskilda delaktige (jfr orden i § 7: kan det ej väl utrönas etc.).

Spörmål. som i det föregående behandlats, äro berörda i rättsfallet i N. J. A. 1899 sid. 11. Hur man efter min mening har att bedöma fallet, torde av den gjorda utredningen vare klart. (Underrättens av hovrätten godkända yttrande är icke hållbart. N. Rev:n bygger på samma oriktiga tanke som de lägre instanserna. Se för övrigt ovan sid. 403 not 43.

ett förnekande av, att § 6 resp. § 7 kan tillämpas — ingår i prövning av, huruvida domstolen jämlikt det ena eller andra av sistnämnda två lagrum är behörig.

III. *Forum vid huvudintervention.*

Jämlikt 18: 2 RB skall, då någon klandrar bägge delomännens rätt (huvudintervenient), domstolen lägga honom tid före att efter laga stämning föra sin talan ut, där dem ej alla åsämjer, att strax i saken dömas må. Då huvudintervenientens talan sålunda skall utföras efter stämning, skall målet anhängiggöras vid samma domstol, som har befattning med målet emellan de ursprungliga delomännen. Detta är väl ej uttryckligen nämnt i lagen men framgår dock av innehållet i nämnda lagrum ävensom av vad i 18: 3 RB säges ("förvisse hans talan till *första domstolen*"). Annan mening har ej heller veterligen från något håll uttalats ⁶⁰.

IV. *Fora för talan, varigenom ett accessoriskt anspråk göres gällande.*

Enligt vissa stadganden i vår rätt skola anspråk, som kunna sägas stå i ett accessoriskt förhållande vare sig till en tidigare förd rättegång eller till det anspråk, som i en tidigare rättegång varit processföremål, instämmas till den domstol, vid vilken nämnda rättegång varit anhängig. Det är, som man finner, endast fråga om sådana fall, i vilka det accessoriska anspråket göres gällande i särskild rättegång; endast under denna förutsättning (och icke om anspråket framställles redan i den rättegång, med hänsyn till vilken den har egenskapen av accessorium) ⁶¹ kan det bliva tal om ett saksamhangsforum. De fora, som i det följande nämnas, äro exklusiva.

a) *Forum enligt 10: 12 RB.*

I lagrummet stadgas: "Det, som av någon hufvudsak flyter, såsom skadestånd och rättegångskostnad, med mera, där å man sig förbehållit att särskildt kära, dömes i den rätt,

⁶⁰ Ang. huvudintervention se Svensk Civilprocessrätt IV § 56.

⁶¹ Behörigheten att upptaga ett mål omfattar, utan att någon särskild bestämmelse om forum därför erfordras, jämväl sådana i målet framställda anspråk som anspråk på ersättning för rättegångskostnad och dyl. Se 24: 3 RB (sista punkten): "Om rättegångskostnad dömes tillika med hufvudsaken".

som i hufvudsaken dömt". Av den avfattning, stadgandet erhållit, synes, att, då lagstiftaren nämner skadestånd och rättegångskostnad, därmed ej avsetts att uttömmande angiva, vilka anspråk kunna anses flyta av någon hufvudsak; det är härvid endast fråga om exempel, ehuru visserligen med dessa exempel lagrummets tillämpningsområde är till en huvuddel uttömt.

Stadgandet i 10: 12 är icke för sin tillämpning beroende av, att "den rätt, som i hufvudsaken dömt", varit svarandens allmänna personliga forum. Även om det tidigare målet handlagts vid ett speciellt personligt forum eller vid fastighetsforum, är stadgandet tillämpligt. Man har således ej rätt att av stadgandets placering framför bestämmelserna om fastighetsforum draga den slutsatsen, att stadgandet icke finner användning, när hufvudsaken avdömts vid nämnda forum.

Med skadestånd avses här, såsom på annat ställe i detta arbete närmare utvecklats⁶², icke ersättning för skada genom brott utan endast ersättning för processuell skada, varmed man över huvud har att förstå skada, vartill rättegången eller någon däri av domstolen beslutad åtgärd, såsom kvarstad eller skingringsförbud, givit upphov⁶³. I 10: 12 åsyftas med

⁶² Se Svensk Civilprocessrätt I sid. 30 not. 3 och där anförd litteratur, Ang. kriminella skadeståndsmål, se över huvud § 2. För rätt att i särskild rättegång föra talan om skadestånd för brott kräves ej, att målsägaren, som tidigare fört talan om ansvar för brottet, i detta mål förbehållit sig att särskilt kära om skadeståndet; jfr *mitt* arbete om Rättsmedlen sid. 163 not. 51 (2:dra uppl. sid. 161 not 51) och rättsfall i N. J. A. 1915 sid. 84.

⁶³ Det är ej fråga om kostnaden för själva rättegången utan om förlust, som rättegången förorsakat parten genom att uppehålla honom i hans rättsnjutning el. på annat dyl. sätt. --- Lagkom:n och Lagbered:n (resp. 27: 7 och 27: 8 RB) ha föreslagit ett stadgande om skyldighet för den, som tappar, att gälda skadestånd åt den, som vinner, om denne lidit förlust därigenom, att den tappande hans rätt oskäligen uppehållit, eller genom kvarstad eller skingringsförbud, varmed hans egendom varit belagd, eller därigenom, att dom i verkställighet gått, innan den vunnit laga kraft, eller på annat dylikt sätt. Vad angår anspråk på ersättning för skada genom verkställighet av icke laga kraft vunnit dom (jfr § 50 UL), så torde det åtminstone vara i hög grad tvivelaktigt, om genom stämning till domstol anhängiggjord talan ang. sådant skadestånd faller under 10: 12 RB. Man skulle möjligen kunna vara böjd för att tillämpa

skadestånd och rättegångskostnad detsamma som i 21:2 RB betecknas med orden kostnad och skada. För rättigheten att föra särskild talan om sådan kostnad eller skada gör sistnämnda lagrum till villkor, att parten förbehållit sig särskild rättegång därom,

Stadgandet i 10:12 omfattar, såsom redan antytts, icke blott skadestånd och rättegångskostnad (anspråk, som kunna sägas flyta av själva rättegången) utan även anspråk, som förhålla sig till det anspråk, varom rättegången rört sig, såsom bifråga till huvudsak. Vill sålunda en person, som först fordrat kapitalet eller den avkomstgivande saken, därefter i särskild rättegång väcka talan om räntan resp. avkomsten, så skall denna talan jämlikt 10:12 anhängiggöras vid samma domstol, som handlagt det förra målet⁶⁴. Ett annat exempel lämnar det i N. J. A. för 1907 sid. 99 refererade rättsfallet.

b) Enligt 17:5 RB skall part, som påkallat vittnesmål med en person, ersätta vittnet dess resekostnad och tåring; "sämjas de ej därom", heter det vidare, "lägg, dem så domaren emellan, som skäligt pröfvas". Med "domaren" åsyftas här uppenbarligen den domstol, där rättegången är anhängig och vittnet hörts. Det är tydligt, att lagstiftaren härvid närmast utgår därifrån, att vittnesersättningen begäres och bestämmes i den rättegång, däri vittnesmålet avlagts, men det är ej uteslutet, att vittnet för talan om ersättning i särskild rättegång, och denna talan hör på grund av ifrågavarande stadgande till förenämnda domstol⁶⁵. Det bör dock uppmärksammas, att ifrågavarande domstol icke behöver vara

lagrummet, om verkställigheten åkommit underrätts utslag, men rum för tillämpning finnes knappast i fall, då hovrätts dom gått i verkställighet; att icke talan kan instämmas till hovrätten såsom första instans, är uppenbart. Det riktiga torde vara att skada genom verkställighet av ett slutligt utslag icke står i den relation till domstolsförfarandet, att den kan sägas flyta av detta såsom huvudsak.

⁶⁴ Frågan, om för sådan särskild rättegång förutsattes, att därom i den första rättegången gjorts förbehåll, besvarar jag för min del nekande; se *mitt* arbete om Rättsmedlen sid. 163 not. 51 (2:dra uppl. sid. 161 not. 51).

⁶⁵ Detta framhålles även av *Ask*, *auf. arb.* sid. 171 f. och *Wrede*, *Civilprocessrätt I* sid. 156.

samma domstol, som avhört vittnet. Då 17:4 finner tillämpning, är förhørsdomstolen en annan än processdomstolen, och i sådant fall torde av vittnet anhängiggjord särskild rättegång få anses höra till processdomstolen⁶⁶.

b) Åsämjas ej fullmäktig och huvudman om arvodes lön, och är ej visst avtal därom gjort, skall enligt 15:12 RB domaren, som sist i saken dömt, pröva vad fullmäktigen skäligen har förtjänt. Grunden till denna föreskrift om forum är icke att söka blott eller ens förnämligast i arvodesmålets accessoriska förhållande till den rättegång, vari fullmäktigen uppträtt, utan mera omedelbart i ändamålsenlighetshänsyn: den domstol, som sist dömt i saken, är bäst i tillfälle att pröva arvodesanspråket. Att stadgandet bör uppfattas från denna synpunkt, anser jag framgå av det däri uppställda villkoret, att avtal om visst arvode ej träffats⁶⁷. Om nämligen avtal föreligger, skall uppkommen tvist bedömas på grundvalen av vad avtalet innehåller, och anledning att förlägga denna prövning till annan domstol än den, som är behörig enligt den allmänna regeln i 10:1, finnes icke⁶⁸. Därest åter huvudmannen och fullmäktigen ej avtalat om arvodel, måste avgörandet väsentligen bero på en undersökning av vad fullmäktigen med hänsyn till beskaffenheten av det mål, vari han uppträtt, och den möda, han nedlagt å fullmäktigskapet, kan anses förtjäna, och en dylik undersökning göres bäst av den domstol, vid vilken fullmäktigen utfört sin huvudmans talan. Det sagda giver ock ledning vid tolkningen av bestämmelsen, att arvodestvisten skall upptagas av den domstol, som dömt i saken. Detta bör fattas så, att behörighet tillkommer den domstol, som sist dömt i saken och vid vilken fullmäktigen i sådan egenskap sist uppträtt. Arvodestvisten kan således komma att prövas i första hand av vare sig underrätt, hovrätt eller K. Maj:t, beroende på,

⁶⁶ För den händelse hovrätt tillåtit vittnesförhör vid underrätt och vittnet vill i särskild rättegång kräva ersättning, hör målet till domstolen, där förhöret ägt rum.

⁶⁷ Arvodestvistens accessoriska natur är tydligtvis oberoende av den omständigheten, huruvida avtal träffats.

⁶⁸ Se rättsfall i N. J. A. 1924 sid. 108.

var fullmäktigen sist fört talan för sin huvudman. På detta sätt har bestämmelsen upprepade gånger tillämpats i praxis ⁶⁹.

Tolkningen av ifrågavarande stadgande inrymmer för övrigt spörsmålet, om för behörighet förutsättes, att det visas, att avtal om visst arvode icke träffats, eller om icke tvärtom gäller, att behörighet finnes, så vida det icke styrkes, att avtal träffats. Det senare är givetvis det riktiga. Det förra skulle i själva verket innebära, att en invändning av huvudmannen om, att avtal ingåtts, vore tillräcklig att göra domstolen obehörig ⁷⁰ en ståndpunkt, som lagstiftaren icke rimligtvis kan ansetts hava intagit ⁷¹.

Stadgandet i 15:12 har tillagt den domstol, som där avses, allenast behörighet att pröva fullmäktigens anspråk på arvode. Däremot berör det ej frågan, vilken domstol är behörig att upptaga av fullmäktigen förd talan om ersättning för utlägg, som han gjort i rättegången ⁷².

§ 27.

E. Speciella fora: Stadganden om fora i andra delar av lagstiftningen än rättegångsbalken.

I. I tidigare gällande svensk rätt saknades särskilda bestämmelser om forum för mål angående äktenskapskillnad och återgång av giftermål, med undantag blott beträffande mål om äktenskapskillnad på grund av egenvilligt övergivande (malitiosa desertio), varom 10:10 RB innehöll stadganden. Vid sådant förhållande hade man att tillämpa de allmänna reglerna i 10 kap. RB, och skulle i enlighet därmed talan anställas vid den rätt, varunder makarna lydde, såvida ej talan grundades på en brottslig handling och således hörde till forum delicti ¹.

⁶⁹ Se rättsfall i N. J. A. 1877 sid. 54; 1914 sid. 187; 1916 sid. 193 och 232.

⁷⁰ En fullmäktigen ålagd skyldighet att bevisa, att avtal icke träffats, kan, praktiskt taget, icke av honom fullgöras.

⁷¹ Jfr rättsfall i N. J. A. 1916 sid. 193.

⁷² Se rättsfall i N. J. A. 1911 sid. 385.

¹ Jfr *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 39.

Uttömmande stadganden i ämnet äro nu givna i 15:4 nya GB. De angå forum för *äktenskapsmål*, vilket begrepp närmare bestämmes i § 1 av samma kapitel². De föreskrivna fora äro gemensamma för alla äktenskapsmål, utan avseende å målets egenskap av tviste- eller brottmål³. Vad beträffar brottmålen, är dock i § 4 sista stycket särskilt stadgat, att fråga om återgång eller äktenskapsskillnad för brott, därför ansvar yrkas, må väckas vid den rätt, där brottmålet är anhängigt. De förut i nämnda § meddelade föreskrifterna om forum lägga således ej hinder i vägen för att i rättegång om ansvar för brottet (alltså vid forum delicti) väcka fråga om återgång eller äktenskapsskillnad.

Det göres i ifrågavarande foraregler skillnad emellan de fall, då talan föres av ena maken mot den andre, och de fall, då talan föres mot bägge makarna. Vad angår den förra kategorien, så stadgas i första rummet, att äktenskapsmål skall instämmas till "rätten i den ort, där svaranden har sitt hemvist". Detta stadgande, sett i belysningen av vad Lagberedningens motivering därom innehåller, torde måhända böra förstås så, att mantalsskrivningen ej nödvändigt är avgörande för forum. Om mannen är svarande, bör han visserligen stämmas till sitt forum domicilii enligt 10: 1 RB (d. v. s. enligt den bestämning av detta forum, som måste anses stå i överensstämmelse med gällande rätt⁴, till domstolen i den ort, där han är mantalsskriven), men om kvinnan är svarande och bosatt å annan ort, än där hon och mannen gemensamt äro mantalsskrivna⁵, torde målet böra instämmas till dom-

² Ang. en kategori av äktenskapsmålen (mål, däri tvisten är, huruvida man och kvinna äro i äktenskap förenade med varandra), jfr ovan sid. 349.

³ Detta innebär naturligtvis icke, att lagstiftaren förbisett eller velat jämkna på den principiella skillnaden emellan tvistemål och brottmål, utan det betyder endast, att för de äktenskapsmåls del, som ha karaktären av brottmål (vissa mål ang. återgång av äktenskap eller skillnad däri), gjorts undantag från den allmänna regeln i 10: 21 RB ang. forum delicti.

⁴ Jfr ovan sid. 318 ff.

⁵ Talan om äktenskapsskillnad föres t. ex. enl. 11: 4 GB.

stolen i den ort, där hon faktiskt är bosatt⁶. — Angående vad lagrummet i övrigt innehåller, såväl om forum i fall, då ena maken stämmer den andre, som ock om forum i fall, då talan anställles mot båda makarne, hänvisas till lagtexten; någon utläggning, utöver vad redan antytts, torde icke vara av nöden. Reglerna angående forum för äktenskapsmål äro av absolut natur; se 10: 29 p. 4 RB.

Enligt 3: 1 i lagen den 8 Juli 1904 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap kunna under där angivna betingelser mål om äktenskaps-skillnad eller hemskillnad mellan utländska undersåtar upptagas här i riket. Forareglerna i 15: 4 GB äro tillämpliga även på dessa mål⁷.

II. Om de i §§ 21 och 34 i lagen den 14 Juni 1917 om barn utom äktenskap förekommande foraföreskrifterna må här erinras; i annat sammanhang ha dessa föreskrifter redan funnit omnämnande⁸.

III. Enligt några stadganden höra tvister angående lös egendom till domstolen i den ort, där egendomen finnes. De åsyftade stadgandena äro:

a) 69 § UL, enligt vilket lagrum den, som påstår sig vara ägare till lös egendom, som finnes i gäldenärs bo, har att, om han vill freda godset från utmätning, stämma borgenären och gäldenären till domstolen i orten, där godset finnes. Det

⁶ Jfr Lagberedens motivering sid. 468 f. i Förslag till revision av Giftermålsbalken m. m. I. Motiveringen är på denna punkt något svävande och gör ej frågan fullt klar. Medan det i Beredningens förslag till avfattning av 7: 4 i äktenskapslagen heter, liksom nu i det gällande lagstadgandet, att äktenskapsmål skall instämmas till rätten i den ort, där svaranden har sitt hemvist, talas i motiveringen om, att de nya stadgandena i 7: 4 så till vida överensstämman med huvudregeln i 10: 1 RB, som laga domstol i första rummet skall vara domstolen i den ort, där svaranden "bor". Därefter heter det: "Den gällande rättens regel, enligt vilken hustru alltid skall följa mannens forum, har icke upptagits. Om mannen och kvinnan äro bosatta på olika orter, skall således talan mot kvinnan anställas där hon bor". Jag har antagit, att man bäst gör rätt på en gång åt lagtexten och motiveringen genom att utlägga stadgandet på sätt skett i texten.

⁷ Här om har redan varit tal ovan sid. 331 f.

⁸ Se ovan sid. 347 och 377.

står, enligt vad i lagrummet jämväl stadgas, borgenär fritt att själv stämma, och den nyss nämnda föreskriften om forum är tydligtvis även i detta fall tillämplig.

b) § 3 i förordn. den 20 Nov. 1845 i avseende på handel om lösören, som köparen låter i säljarens vård kvarbliva. Fordringsägare, som vid utmätningstillfälle gör jäv mot köpehandling, varmed förfarits i enlighet med förordningens föreskrifter, har att utföra sin talan efter stämning å såväl säljaren som köparen till domstolen i den ort, där godset finnes.

Till någon vidare utläggning giva ifrågavarande stadganden ej anledning. De äro av absolut natur (10: 29 p. 5 RB), och grunden därtill är, att då fortgången eller beståndet av en ämbetsåtgärd beror därpå, huruvida tvist blivit inom stadgad tid anhängiggjord eller ej, det ligger vikt uppå, att utslutande behörighet att upptaga tvisten tillkommer en viss domstol, på det att erforderlig upplysning i nämnda avseende måtte därifrån kunna erhållas⁹.

§ 28.

F. Fastighetsforum (forum rei sitæ).¹

I. Såsom redan är antytt², äro vår lags regler angående forum för tvistemål byggda därpå, att dessa mål sönderfalla i två huvudgrupper: mål, som röra svarandens person, och mål, som röra fast egendom. De senare äro hänvisade till sitt särskilda forum, domstolen i den ort, där fastigheten är belägen (forum rei sitæ), och detta forum har således enligt lagens system karaktären av ett vid sidan av det allmänna personliga forum stående huvudforum och icke av ett undantagsforum i förhållande till det sistnämnda. De stadganden, som det i förevarande ämne gäller att undersöka, finnas i §§ 14—20 av 10 kap. RB. I främsta rummet komma i betraktande §§ 14 och 19. I § 14 äro meddelade bestämmelser

⁹ Jfr *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 42.

¹ Se härom *Nehrman*, Processus civilis sid. 52 § 40; *Schrevelius*, Civilprocess § 38; *Broomé*, Civilprocessen § 21; *Ask*, anf. arb. sid. 70—97; *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 159—165.

² Se ovan sid. 291 f.

om forum för tvister, som angå fastighet på landet, medan § 19 handlar om fastighet i stad. Vilka tvister rörande fast egendom, som höra till forum rei sitæ, angiver § 14 närmare. Detta sker i den form, att lagstiftaren exemplifierar det allmänna uttalandet, att tvister om jord och gods å landet skola upptagas av den rätt, där jorden ligger. Någon uttömmande uppräknings är icke avsedd, men exemplen äro typiska, och man kan därför med ledning av dem, om ock visserligen i några avseenden icke utan tvekan, avgöra, vilka kategorier av mål äro hit hänförliga. Däremot giver § 19 blott den generella regeln, att om hus, tomt och gård i staden den stadsrätt, där de ligga, skall döma. Man får emellertid icke på grund av den olikhet, som sålunda förefinnes emellan § 14 och § 19, föreställa sig, att det senare lagrummet till forum rei sitæ förlägger en vare sig större eller mindre grupp av mål än det förra; då skäl för ett sådant antagande h. o. h. saknas, måste man anse, att den närmare bestämning, som lämnas i § 14, gäller även beträffande § 19. De båda lagrummen kunna och böra alltså behandlas gemensamt.

Frågar man, med bortseende från den rent historiska grunden till fastighetsforum, efter de allmänna legislativa motiven för detta forum, så ligger det närmast till hands att tänka därpå, att utredning och bevisning beträffande fast egendom bäst försiggå vid domstolen i orten. Kunskap om på målet inverkan de lokala förhållanden finnas företrädesvis därstädes, varjämte kommer i betraktande, att domstolssyn på stället jämförelsevis ofta äger rum i jordatvister³. En mycket viktig synpunkt är ock den, att kompetensen för förande av fastighetsböckerna naturligen måste bestämmas av fastighetsernas belägenhet inom de olika domstolarnas domkretsar, och att kompetens att handlägga rättegångsmål beträffande en fastighet lämpligen bör tillkomma samma domstol, som i fastighetsbokshänseende har befattning med fastigheten. Genom en sådan anordning ernås den mycket beaktansvärda fördelen, att samtliga rättsförhållanden angående en fastighet hemfalla under en enda domstols prövning, och att sålunda

³ Jfr ovan sid. 294 not 10.

fullständig kännedom om nämnda rättsförhållanden kan hämtas genom hänvändelse till en enda domstol. Emellertid ha främmande nyare processlagar givit bestämmelserna om fastighetsforum en avsevärt större räckvidd, än som kan förklaras från förenämnda synpunkter. Detsamma gäller jämväl om vår lag. Åtskilliga fordringsanspråk, vilkas hänförande till nämnda forum icke kan motiveras på sätt i det föregående skett, ha förts dit, därvid hänsyn till ena eller andra parten varit bestämmande.

II. Till ifrågavarande forum höra enligt § 14 tvister om "jord och gods å landet" samt enligt § 19 tvister om "hus, tomt och gård i staden". De beteckningar på den egendom, som avses, äro desamma, som lagstiftaren använt i jordabalken för att över huvud utmärka fast egendom⁴. Avgörande för, vad till fast egendom är att hänföra, äro numera bestämmelserna i lagen den 24 Maj 1895, som vi ej här ha att upptaga till närmare granskning. Några erinringar må dock göras.

Uppenbart är, att all den egendom, som enligt 1895 års lag är fast egendom eller är att anse som sådan egendom, måste anses vara av det slag, varå bestämmelserna om fastighetsforum äro tillämpliga. Men därmed är ej givet, att gränsen emellan forum personæ och fastighetsforum skall, för så vitt den är beroende av skillnaden emellan lös och fast egendom, dragas så, att den i allo sammanfaller med nämnda skillnad, sådan den är bestämd genom 1895 års lag. Med avseende å viss slags egendom råda ovisshet och meningskiljaktighet om, huruvida den enligt 1734 års lag, som ej upptagit allmänna bestämmelser om vad till fast egendom är att hänföra, varit att anse såsom fast eller lös egendom, men oavsett huru detta spörsmål rätteligen bort civilrättsligt besvaras⁵, kan mycket ifrågasättas, om icke antydda egendom åtminstone beträffande forum varit att räkna till den kategori av egendom, som faller under bestämmelserna om fastighets-

⁴ Se rubrikerna till kap. 1, 3, 4, 5, 8, 9 och 10 JB, och jfr några anmärkningar av Nya Lagberedningen i Förslag till lag ang. vad till fast egendom är att hänföra (1892) sid. 11 f.

⁵ Se därom Nya Lagberedns uttalanden i det i nästföregående not anmärkta förslaget sid. 11 ff.

forum. Den egendom, som jag åsyftar, är byggnad å annans grund⁶. Sådan egendom — med de undantag, som nämnas i § 5 av 1895 års lag (byggnad å ofri tomt i stad i förening med sådant rätt till tomten, att den ej må av ägaren återtagas, så länge tomtören erläggas eller utan att lösen för byggnaden gives, ävensom vattenverk å annans grund i förening med sådan rätt till grunden, att den ej må av ägaren återtagas, så länge verket uppehålles)⁷ — är numera på grund av innehållet i sistnämnda lag att betrakta såsom lös egendom. Även om det må anses, att 1734 års lagstiftare civilrättsligt hyllat samma uppfattning, så är därmed ej avgjort, att tvister angående ifrågavarande egendom med hänsyn till forum varit att hänföra till mål, som röra svarandens person. Att i detta avseende räkna dessa tvister till de mål, som röra fast egendom, synes vida naturligare, och en huvudgrund för forum rei sitæ (hänsynen till lättheten att utreda saksammanhanget) talar otvivelaktigt härför. Det synes böra antagas, att 1734 års lag intagit denna ståndpunkt (jfr 10: 17 RB). Skillnaden emellan det personliga forum och fastighetsforum skulle sålunda, för så vitt den är beroende av en omtvistad kroppslig saks beskaffenhet, vara grundad snarare i den naturliga skillnaden emellan lösa och fasta saker än i skillnaden mellan lös och fast egendom i juridisk mening. Och att häri skett någon ändring genom 1895 års lag, torde få anses uteslutet⁸.

I 1895 års lag nämnes ej något om gruvor. Dessa ha emellertid sedan gammalt i vår rätt ansetts såsom lös egen-

⁶ Vad angår byggnad å egen grund torde, utan skillnad emellan land och stad, kunna antagas för säkert, att den i fråga om forum varit att betrakta såsom tillbehör till jorden och alltså av fastighetsnatur. Se nu § 2 i 1895 års lag, sådant lagrummet lyder enl. lag 22/6 1920.

⁷ Att byggnad å ofri grund ävensom vattenverk, i förening med nämnda rätt till tomten resp. grunden, falla inom reglernas om fastighetsforum tillämplighetsområde, är uppenbart. Det måste antagas hava varit fallet redan enligt 1734 års lag; jfr 10: 17 RB och 7: 6 JB. Den i sistnämnda lagrum omnämnda tvist emellan nabor om bättre rätt till hus eller tomt, som sålts — vilken tvist, enligt vad uttryckligen säges, kan angå vare sig fri eller ofri grund — har tydligen av lagstiftaren avsetts skola i vilketdera fallet som helst höra till forum rei sitæ.

⁸ Ett visst stöd för min uppfattning kan måhända hämtas från § 33 (jfrd med § 31) i lagen den 5 Juli 1907 om enskilda vägar på landet.

dom, och lagen har ej gjort eller avsett att göra någon ändring häri⁹. Icke desto mindre ha de i fråga om forum varit och äro fortfarande att likställa med fast egendom¹⁰; tvist angående gruva hör således till forum rei sitæ¹¹.

III. Till fastighetsforum höra ej alla mål, som på ett eller annat sätt ha avseende å fast egendom. Detta framgår tydligt av stadgandena om detta forum, vilka dit hänvisa endast tvister "om" fast egendom samt vidare (i § 14) utföra bestämmelsen så, att man kan finna, att tvisten måste på ett visst närmare sätt röra egendomen. Det kan för övrigt sägas ligga i sakens natur, i ty att nämligen skäl för att göra gränserna för kompetensområdet så vida och svävande, att därunder rymmas alla tvister, som på något sätt stå i relation till fast egendom, h. o. h. saknas. Huvuduppgiften i ämnet består i att söka närmare bestämma, vilka kategorier av mål höra till fastighetsforum. Med ledning av den i § 14 gjorda uppräknigen torde man lämpligen kunna bland hithörande mål skilja mellan två huvudgrupper, dels mål, som i trängre, mera egentlig mening röra fast egendom, dels ock mål, om vilka detta icke kan sägas, men vilka dock höra till detta forum.

a) Tvister, som i trängre, mera egentlig mening röra fast egendom.

1) Hit höra i främsta rummet tvister angående sakrätt.

⁹ Jfr Nya Lagbered:n i det i not. 4 anmärkta lagförslaget sid. 31 och 38. Beredningen framhåller, att, då gruva säges vara enligt vår rätt att anse såsom lös egendom, därmed ej uttryckes annat, än att rätten att bearbeta de i gruvan befintliga mineralier är att anse såsom lös egendom.

¹⁰ Jfr 10: 17 RB. Den omständigheten, att 1734 års lagstiftare här, d. v. s. i den del av 10 kap. RB, som innehåller bestämmelserna om fastighetsforum, omnämnt, bland andra, tvister om malmstreck, förlag emellan bruksägaren och förläggaren med mera, som till bergverkens drift, hantering och vård hörer, berättigar otvivelaktigt till en slutsats i denna riktning, låt vara att ifrågavarande tvister tidigare hört till specialdomstolar. (Förordn. den 5 Juni 1850 upphävd bergsdomstolarnas domsrätt och överflyttade alla till dessa domstolars handläggning hörande tvistemål m. m. till de allmänna domstolarna; någon närmare bestämmelse om forum innehåller icke författningen.)

¹¹ Se rättsfall i N. J. A. 1891 sid. 137 och 1895 sid. 100. Till forum rei sitæ torde höra de rättegångsmål, som avses i gruvestadgan den 16 Maj 1884 §§ 10 (m. 1 och 2) 12., 18, 19, 33, 34 och 47.

Då en sakrätt i fast egendom är en rättighet, som har sådan egendom till omedelbart föremål, är det naturligt, att dessa tvister, om över huvud några, skola upptagas vid det forum, som bestämmes av egendomens belägenhet. I § 14 uppräknas tvister om äganderätt, besittning och nyttjande samt bolstada skäl, men tydligt är, att även tvister angående andra sakrätter, avkomsträtt, panträtt och servitutsrätt, inbegripas under stadgandet¹². Tvist angående en sakrätt kan angå vare sig rättighetens bestånd, innehåll, omfattning eller utövning.

En tvist om *äganderätt* till fastighet kan avse fastigheten i dess helhet eller till en del; i senare avseendet märkes särskilt tvist om egendomens gränser. Till de olika möjligheterna har lagen tagit hänsyn genom att angiva dels äganderätt, dels bolstada skäl (gränstvist; jfr rubriken till 12 kap. JB samt 13:1 och 14:1 samma balk)¹³. Att till äganderättstvister, vilka upptagas vid forum rei sitæ, äro att räkna mål angående fastighetsköps (skiftes eller gåvas) giltighet, hävande eller återgång, ligger i öppen dag; likaså att hit hör mål, däri tvisten gäller, huru stor areal eller vilka särskilda ägor överlåtits¹⁴. Däremot har man ej rätt att till detta forum

¹² Lagkom:n och Lagbered:n ha i sina förslag till den §, som närmast motsvarar 10: 14 och 19 RB i gällande lag, (Lagkom:n 10: 23 RB och Lagbered:n 10: 22 RB) rätt nära anslutit sig till den nuvarande avfattningen men dock sökt tydligare uttrycka, att till fastighetsforum höra över huvud alla tvister om fast egendom. Det heter (i Lagbered:n:s förslag), att all tvist, som angår fast egendom, vare sig om äganderätt, ägoskifte, besittning, åbo- eller nyttjanderätt, byggnad, husröta eller vanhävd, eller annat dylikt, skall dömas av den rätt, inom vars domsaga egendomen ligger". Jfr § 31 i finska civilprocessförslaget av 1901; här nämnas såsom föremål för tvist om fast egendom "äganderätt, åborätt, nyttjanderätt, panträtt eller servitut, eller rättighet att uppbära viss avgäld eller annan rätt till fastigheten"; se vidare § 31 samt §§ 32 och 33.

¹³ Se, jämte 10: 14, 10: 16 RB.

¹⁴ I praxis har en viss tendens gjort sig gällande att draga gränserna för fastighetsforum vidare, än som torde överensstämma med lagen. Denna tendens kommer tydligt till uttryck i underrättens motivering i rättsfallet i N. J. A. 1908 sid. 386 (Enär den emellan parterna uppkomna tvist avsåge rättsförhållande mellan parterna, grundat på kontrakt om fast egendom, som vore belägen utom underrättens domvärjo, förklarade underrätten sig jäml. 10:14 RB obehörig. En dylik motivering är alldeles för vid och därför ohållbar). Fallet var detta. I köpeavhandling ang. fast egendom

hänföra över huvud tvister angående skyldighet för köpare eller säljare av fast egendom att fullgöra åtagande i

utfäste sig säljaren att, därest arealen ej uppginge till viss storlek, lämna ersättning efter viss angiven grund. Med åberopande av denna utfästelse anhängiggjorde köparen vid säljarens forum personæ talan om utbekommande av ersättningsbelopp. Hovrätten gjorde ej ändring i underrättens förenämnda utslag. Högsta instansen (fyra ledamöter) ansåg, att, då tvisten gällde frågan, huruvida utfästelsen i kontraktet beträffande storleken av det till fastigheten hörande område blivit fullgjord, tvisten jäml. 10: 14 RB hörde till domstolen i den ort, där fastigheten vore belägen. (Två ledamöter ansågo tvisten icke vara av beskaffenhet, som avses i 10: 14). Det av majoriteten i högsta instansen anförda domskälet kan jag för min del ej anse vara riktigt. Den rätta synpunkten för principfrågans bedömande torde man erhålla, om man fasthåller, att forumspörsmålet enl. 10: 14 beror på beskaffenheten av den fråga, som utgör processföremål, och icke på beskaffenheten av en fråga, som ej har någon självständig betydelse utan endast spelar rollen av prejudiciell i förhållande till processföremålet. I förevarande fall gällde tvisten en ersättningsfråga, ehuru visserligen den av majoriteten i HD nämnda frågan var avgörande för prövningen av ersättningsskyldigheten. Man synes mig icke kunna med stöd av 10: 14 anse, att målet hörde till fastighetsforum. — I rättsfallet N. J. A. 1912 sid. 294 var förhållandet följande. Vid försäljning av jordegendom utfäste sig säljaren att vidtaga nödiga åtgärder, för att köparen skulle komma i tillfälle att hämta grus från annan säljaren tillhörig fastighet. Då sistnämnda fastighet såldes, underlät emellertid säljaren att göra förbehåll ang. nyssnämnda utfästelse. Med anledning härav anhängiggjorde köparen talan om ersättning, för det han i följd av säljarens underlåtenhet att göra förbehåll om rätt för köparen att hämta grus icke kommit i åtnjutande av denna rätt. Målet instämde till säljarens forum domicilii. Underrätten och högsta instansen ansågo målet vara av beskaffenhet att höra till forum personæ och icke till forum rei sitæ. Hovrätten däremot fann enl. 10: 14 underrätten icke hava varit behörig, eftersom tvisten grundade sig på upplåtelse av rätt till grustäkt å fastighet utom underrättens domvärjo. Av vad redan yttrats, framgår, att enligt min mening målet icke hörde till fastighetsforum utan till forum personæ; hovrättens motivering är ej hållbar.

Enligt vad rättsfall i N. J. A. 1908 sid. 560 utvisar, har meningskiljaktighet yppat sig angående frågan om forum för talan om utbekommande av ogulden köpeskillning för fast egendom. Utgången i detta rättsfall blev den, att forum personæ tillerkändes behörighet. Riktigheten av denna mening synes man mig icke med något fog kunna bestrida. Se ock sålunda N. J. A. 1917 sid. 326. Jfr ock N. J. A. 1889 sid. 312; detta fall synes beträffande forum vara att till sin rättsliga innebörd likställa med mål, däri kräves ogulden köpeskillning för fastighet.

köpeavhandling eller att lämna ersättning för underlåtenhet att fullgöra sådant åtagande. Till en sådan utsträckning av kompetensområdet för fastighetsforum giver lagen ej anledning¹⁵.

Beträffande *besittning* och *nyttjande* kan förtjäna framhållas, att ej blott tvist om besittnings- och nyttjanderätt är hit hänförlig utan även en ren besittningsprocess, d. v. s. ett mål, däri till stöd för yrkande om återställande av rubbat besittningsförhållande åberopas allenast den omständigheten, att käranden tidigare varit i besittning av egendomen. Oavsett av vad slag nyttjanderätten till fast egendom är, äger den domstol, inom vars domvärjo egendomen ligger, behörighet att upptaga tvist om rättigheten. Och i betraktande kommer icke blott en sådan rättighet, som avser vad som strängt taget faller under begreppet nyttjande, utan även rättigheter, de där gå ut på ett förfogande, som sträcker sig därutöver, eller vilka avse utövandet av en särskild med jordägarerätten förbunden

Talan om hävande av skiljedom hör till svarandens allmänna personliga forum, även om skiljedomen angår en tvistefråga av beskaffenhet, att rättegång därom bör instämmas till annat forum. Härom bör enligt min åsikt ej med tog kunna råda någon meningsskiljaktighet. Se ock sålunda rättsfall i N. J. A. 1925 sid. 100, i motsatts till rättsfall i N. J. A. 1899 sid. 324.

Har säljare i köpekontrakt utfäst sig att utfärda köpebrev och väcker köparen på grund härav talan mot säljaren om erhållande av köpebrev, tillkommer det ej forum rei sitæ utan forum personæ att upptaga målet.

Ett rättsfall i N. J. A. 1911 sid. 514 utvisar, att hos underrätt den meningen gjort sig gällande, att mål ang. åläggande för svaranden att jämlikt avtal mellan parterna utse besiktningsman för värdering av vissa arbeten vid en av svaranden åt käranden uppförd byggnad hörde till fastighetsforum. En sådan otvivelaktigt oriktig uppfattning kan endast förklaras på det sätt, att man med orätt bortser från själva talan samt lägger avgörande vikt på det underliggande rättsförhållandet och lämpligheten av dess bedömande vid forum rei sitæ (jfr underrättens motive-ring). Det torde emellertid, om man ställer sig på denna ståndpunkt, ej vara möjligt att med nödig principiell bestämdhet draga gränsen emellan det allmänna forum och fastighetsforum.

Lagkom:ns förslag 10:25 RB och Lagbered:ns 10:25 RB I upptaga ett stadgande om, att över huvud käromål om skadestånd på grund av avhandling om fast egendom skulle upptagas vid forum rei sitæ, och det kan antagas, att detta förslag ej varit utan inflytande på praxis.

¹⁵ Jfr 10:18 RB och vad nedan sid. 447 säges därom.

befogenhet, såsom skogsavverkningsrätt, rätt att å fastigheten taga torv, ler, grus, sten eller annat, som icke är att hänföra till fastighetens vanliga avkastning, eller att jaga eller att fiska¹⁶. Vad särskilt angår skogsavverkningsrätt, får jag tillfälle att nedan i visst avseende återkomma till frågan om forum¹⁷. Framhållas må vidare, att tomträtt och vattenfallsrätt äro arter av nyttjanderätt till fast egendom; se kap. 4 av nyttjanderättslagen. En tvist om nyttjanderätt hör givetvis till forum rei sitæ, vare sig den föres emellan ägare och nyttjanderättshavare eller mellan personer, som var för sig påstå bättre rätt att nyttja egendomen. Till sist erinras om stadgandet i sista punkten av 10: 5 RB angående tvister om uppsägning och flyttning ur hus i staden; att här är fråga om ett forum rei sitæ, har förut påpekats¹⁸.

Tvister angående rätt till *avkomst* av fast egendom måste räknas till de mål, vilka 10: 14 hänvisar till fastighetsforum. Frågan synes vara berörd i ett rättsfall¹⁹, som domstolarna förehaft till prövning. Det torde vara säkrast att icke anse en mening, motsatt den nyss uttalade, hava segrat i detta rättsfall.

Servitut nämnes ej bland de i 10: 14 uppräknade sakrätterna. Däremot tillerkänner 10: 20 rådstuvurätt behörighet att döma om servitut i stadsfastighet. Att jämväl servituts-

¹⁶ Se 1: 7 i lagen den 14 Juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom ävensom Lagbered:ns uttalanden sid. 67 och 81 i motiven till dess förslag till denna lag (Lagbered:ns förslag till jordabalk I 1905). Utan att här i övrigt taga ställning till frågan, huru begreppet nyttjanderätt till fast egendom rätteligen bör begränsas, vill jag blott uttala såsom min mening, att tvister ang. de rättigheter, som omförmälas i 1: 7 av nyttjanderättslagen, beträffande forum äro att anse såsom tvister ang. nyttjande av fast egendom och således upptagas vid forum rei sitæ.

¹⁷ Se nedan not. 30.

¹⁸ Ovan sid. 369 f.

¹⁹ Se N. J. A. 1904 sid. 238. Forumfrågan kommer till synes endast på det sätt, att en ledamot av HD i sitt dissentierande votum yttrat, att enär saken anginge tvist om bättre rätt till avkomst av fastighet, belägen utom underrättens domvärjo, och underrätten vid sådant förhållande jäml. 10: 14 RB icke varit behörig att pröva tvisten, domstolarnas beslut borde undanröjas. Den i målet förda talan gick ut på, att svaranden måtte ej blott förklaras oberättigad till avkomsten än även förpliktas återbära uppbyren avkomst; med hänsyn härtill bör man kanske ej anse rättsfallet innefatta ett principiellt avgörande av den däri uppkomna forumfrågan.

tvist rörande fast egendom på landet hör till forum rei sitæ, behöver knappast sägas.

Det framhålles ej särskilt i § 14 eller annan § av 10 kap. RB, att tvist angående *panträtt* i fastighet skall upptagas vid forum rei sitæ, men det är icke förty lika säkert, att tvist angående sådan rätts bestånd (ej att förblanda med en tvist, som blott angår fordringsrätten) hör till nämnda forum²⁰. Frågan om forum för talan om betalning ur fast egendom behandlas nedan.

I nära sammanhang med frågan om forum för tvister om sakrätt i fast egendom (äganderätt och de begränsade sakrätterna) står spørgsmålet om forum för anspråk på överlåtelse av äganderätt eller på upplåtelse av annan sakrätt eller dess bringande att upphöra; det gäller m. a. o. icke en förefintlig sakrätts bestånd, utan mot annan person göres gällande en obligatorisk förpliktelse att skaffa till stånd en sakrätt eller att bringa en sådan rätt till upphörande²¹. Enligt gällande svensk rätt kunna dessa tvister icke inrymmas under stadgandena om fastighetsforum, utan de höra till forum personæ;

²⁰ Inteckning i fast egendom sökes enl. § 3 i inteckningsförordningen vid den rätt, varunder egendomen lyder. Att samma rätt har behörighet att döma i tvist ang. inteckningsrättens bestånd är självklart.

²¹ Någon större praktisk betydelse har ej frågan enligt nuvarande svensk rätt. En utfästelse att stifta resp. bringa till upphörande en sakrätt har nämligen näppeligen den verkan, att den, som iklätt sig förpliktelsen, kan åläggas att fullgöra densamma (från medgivanden ang. inteckning bortses härvid). Huruvida skyldighet att gälda skadestånd kan bli följderna av en sådan utfästelse, skall ej här undersökas; att talan om dylikt skadestånd anhängiggöres vid forum personæ, är tydligt. Jfr ang. utfästelse att sälja fast egendom Lagberedn:s förslag till lag om köp, byte och gåva av fast egendom 1 kap. 4 § och motiveringen därför; se Lagberedn:s förslag till jordabalk II (1908) sid. 4 och 166 f. Emellertid är ju rättsverkan av en utfästelse en särskild sak; även om verkan är ingen, så kan ju dock på utfästelsen grundas en talan om dess fullgörande, och m. h. härtill kräver forumspørsmålet besvarande.

Den norska loven om rettergangsmaaten for tvistemaal, § 23, stadgar, att vid forum rei sitæ kunna anhängiggöras, bland andra, søksmaal om tinglige rettigheter i fast eiendom eller om forpligtelsen til at stifte, overdra eller bringe til ophør eiendomsret eller andre saadanne rettigheter; detta forum är ej obligatoriskt utan konkurrerar med det allmänna forum.

dock är för så vitt man vill hit räkna tvister angående in-
teckningsmedgivande, särskild undersökning av nöden.

I § 10 av inteckningsförordningen stadgas, att, om fastighetsägare, hörd i ärende angående ansökan om inteckning, nekar skuldebrev eller annan handling, på grund varav in-
teckning sökes, eller gör annat jäv, och sökandens rätt förty
finnes tvistig, domstolen skall förklara ansökningen vilande
och giva, där tvist ej redan är instämld, sökanden anvisning
att stämma. Den tvist, som uppstår emellan sökanden och
fastighetsägaren, kan avse vare sig själva fordringsrätten eller
inteckningsmedgivandet²², och bestämmelserna måste anses
äga tillämplighet vare sig det ena eller andra är fallet. Om
forum bestämmes ej något. Man har emellertid tagit för givet,
att, medan en tvist om fordringsrätten hör till fastighetsägarens
personliga forum, tvist om inteckningsmedgivandet skall an-
hängiggöras vid samma domstol, som har befattning med
inteckningsärendet, d. v. s. vid forum rei sitæ²³. Jag är för
min del ganska tveksam, om detta bör antagas, och finner i
varje fall frågan ingalunda vara alldeles klar. Visserligen kan
man icke säga, att i en tvist om inteckningsmedgivandet in-
teckningssökanden mot fastighetsägaren gör gällande ett obliga-
toriskt anspråk på, att denne skall förskaffa honom inteckning
(panträtt), men å andra sidan synes det ej heller vara riktigt,
att, såsom man sagt²⁴, tvisten, vilken avser rätten till inteck-
ning, har fastigheten till omedelbart föremål. Innebörden av
den talan, som föres, torde vara den, att kåranden (inteck-
ningssökanden) yrkar att få fastställt, att svaranden (ägaren)
åt honom upplåtit rätt att erhålla inteckning. En fastställelse
av rätt att erhålla inteckning är obestriddligen icke detsamma
som en fastställelse, som angår bestående inteckningsrätt, och
kan icke sägas likt denna senare hava fastigheten till omedel-

²² Nordling, Lagfarts- och inteckningslagarna (2:dra uppl. 1888), säger
sid. 162 f., att §§ 9 och 10 in-teckn. förordn. synas i och för sig icke avse
något annat än tvist om fordringsrätten men torde få användas jämväl
med avseende på tvist emellan parterna om in-teckningsmedgivandet. Om
riktigheten härav kan efter min mening icke råda minsta tvivel.

²³ Se sålunda Nordling, l. c. och efter honom Ask, anf. arb. sid. 82 f.

²⁴ Ask, sid. 83.

bart föremål. Innehållet av stadgandena om fastighetsforum i 10 kap. RB är icke sådant, att man på grund av desamma utan vidare äger hänvisa ifrågavarande tvist till detta forum, och det förhåller sig nog så, att det icke finnes några mera avsevärda processuella skäl för att föredraga forum rei sitæ framför det personliga forum, i varje fall icke för att göra det förra till exklusivt forum.

2) Talan, varigenom *lösningsrätt* till fast egendom göres gällande, skall instämmas till forum rei sitæ. Då tvisten måste anses vara en tvist om äganderätt till egendomen, framgår detta av 10: 14 RB²⁵. En särskild hithörande bestämmelse är den i § 13 av lagen den 12 Maj 1917 om expropriation givna, enligt vilken expropriationsmål skall instämmas till underrätten i den ort, där fastigheten är belägen.

I detta sammanhang bör ock hänvisas till lagen den 20 Juni 1924 om återköpsrätt till fast egendom. Det är uppenbart, att talan, varigenom återköpsrätt göres gällande, eller talan om avlösning av återköpsrätt hör till fastighetsforum jämlikt bestämmelserna i 10: 14 resp. 19 RB. Till yttermera visso är i § 6 av lagen stadgat, att talan om återköp skall instämmas till underrätten i den ort, där fastigheten är belägen.

3) Tvister, som ha avseende å fastighets ägare eller innehavare såsom sådan åliggande skyldigheter eller, för att begagna annat uttryck, som avse *legala skyldigheter*, förknippade med ägande eller innehav av fast egendom, anhänggöras vid forum rei sitæ. Ehuru denna kategori av mål icke är berörd i den uppräknings, som förekommer i 10: 14 RB, är frågan om forum icke dess mindre lika otvivelaktig och torde utan meningskiljaktlighet besvaras på sätt nu skett. Ifrågavarande mål måste anses i allra egentligaste mening röra den fasta egen-

²⁵ Ang. de ännu kvarstående legala lösningsrätterna se 4: 5 och 6 JB, K. F. den 21 Mars 1835 och 7 kap. JB ävensom den av Lagberedn lämnade utredningen i Förslag till jordabalk III (1909) sid. 220 ff. — Till stöd för den, för övrigt vederligen aldrig omtvistade åsikten, att talan om lösningsrätt upptages vid forum rei sitæ, kan ock åberopas innehållet i kap. 5 (särsk. § 11) och 7 JB; se jämväl § 13 i förordn. den 16 Juni 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom.

domen. Särskilda stadganden att anteckna i detta sammanhang äro § 35 i förordn. den 21 Dec. 1857 om stängselskyldighet m. m., § 31 i lagen den 5 Juli 1907 om enskilda vägar på landet och 11: 10 i vattenlagen den 28 Juni 1918. Dessa stadganden äro uttryck för den princip angående forum, om vilken nu är fråga.

4) Till forum rei sitæ höra icke blott, såsom i det föregående angivits, tvister angående en sakrätts eller en legal skyldighets bestånd (resp. innehåll, omfattning eller utövning) utan även mål, däri betalningsanspråk, grundat på en sakrätt eller en legal skyldighet, riktas mot ägare eller innehavare av fast egendom. Att sistnämnda mål äro att hänföra under bestämnelserna om fastighetsforum, kan väl så tillvida sägas icke otvetydigt framgå av 10: 14, som den däri förekommande uppräknigen icke synes avse dessa mål²⁶, men å andra sidan kan det icke rimligtvis antagas, att lagstiftaren åsyftat att, medan tvist angående t. ex. en panträtts bestånd hänvisats till fastighetsforum, förlägga mål, däri panträtten i betalningsavseende göres gällande, till det personliga forum; det senare målet måste ej mindre än det förra sägas röra den fasta egendomen. Det torde därför kunna utan fara för misstag fastslås, att vid forum rei sitæ anhängiggöres anspråk på betalning för fordran, varför egendomen häftar på grund av ininteckning eller som njuter förmånsrätt i egendomen jämlikt 11: 2 JB eller 17: 6 HB, liksom ock givetvis anspråk, som innehavare av intecknad rätt till avkomst väcker om utbekommande av ogulden förmån, instämmas till ifrågavarande forum. Exempel på betalningsanspråk, som har sin rot i en fastighetsägare åliggande legal skyldighet, lämnar lagen den 5 Juli 1907 om enskilda vägar på landet; se, förutom § 31, §§ 21, 24 och 29.

Frågan om forum för anspråk på betalning för intecknad fordran kräver att något närmare belysas. Det torde vara uppenbart, att en inteckningshavare kan med åberopande av

²⁶ Obs. dock, att i 10: 14 nämnes, bland annat, *afrad*. Man torde vara berättigad att anse ordet *afrad* här omfatta ej allenast ersättning för nyttjande av annans jord utan i allmänhet av jorden utgående avgäld (jfr 17 kap. JB).

inteckningen efter stämning till domstol²⁷ söka betalning ur egendomen, och att sådan talan instämmas till forum rei sitæ²⁸. Om fastighetsägaren ej är personligen ansvarig för gälden, kan ej uppstå fråga om annat än talans anhängiggörande vid detta forum. Är han personligen ansvarig, så kan häri ej ligga något hinder för att väcka talan om betalning för inteckningen vid fastighetsforum, medan å andra sidan naturligtvis den omständigheten, att fordringen är tryggad genom inteckning, ej betager fordringsägaren rätten att vid gäldenärens (fastighetsägarens) personliga forum göra fordringen gällande. En rättegång vid forum rei sitæ kan enligt gällande svensk rätt ej utmynna i en dom, som går ut på annat än fordringens fastställande till betalning ur den intecknade egendomen; personlig betalningsskyldighet kan ej åläggas gäldenär²⁹.

²⁷ Ang. lagsökning på grund av inteckning vid det exekutiva forum rei sitæ, se § 13 UL; ang. tolkningen *Trygger*, Kommentar till utsökningslagen sid. 28 ff.

²⁸ Jfr rättsfall i N. J. A. 1903 sid. 183. Det är höjt över varje tvivel, att inteckningshavare äger i rättegångsväg vid domstol, efter stämning å den intecknade fastighetens ägare, som icke är personligen betalningsskyldig, söka domstolens förklaring, att fastigheten skall gå i betalning för inteckningsbeloppet, och likaledes är otvivelaktigt, att ingen annan domstol kan vara behörig att upptaga en sådan talan än forum rei sitæ. Om kompetens tillkommer forum rei sitæ för nu nämnda fall, är det emellertid också självklart, att talan måste kunna anhängiggöras vid samma forum även i det fall, att fastighetsägaren är personligen ansvarig för den intecknade gälden, förutsatt att ej den personliga ansvarigheten utan endast inteckningsansvarigheten göres gällande. Det är, i betraktande av det sagda, ägnat att väcka förundran, att Lagkom:n (se 10: 24 RB i dess förslag till allmän civillag 1838 och motiv sid. 277) synes ha utgått därifrån, att kommittén föreslog ett nytt stadgande i nyssnämnda § i dess förslag, vari det heter: "Då någon för intecknad gäld betalning söker ur den fasta egendom, vari gälden intecknad är, svare gäldenären vid rätten i den ort, där egendomen ligger". Likaså har den kommitté, som utarbetat det finska civilprocesslagförslaget av 1901 i sina motiv sid. 150 uttryckt sig så, som om den ansett, att den föreslagna bestämmelsen i § 33 vore ny: "Fordran, som är intecknad i fastighet, — — — kan jämväl sökas där fastigheten är belägen". Däremot har Nya Lagberedningen i sitt förslag till utsökningslag av 1876 sid. 74 utgått därifrån, att den föreslagna bestämmelsen i § 13 om forum rei sitæ stode i överensstämmelse med de i 10 kap. RB i fråga om forum i tvistemål gällande bestämmelser.

²⁹ Jfr ang. detta ämne Svensk Civilprocessrätt IV sid. 926 ff. Se ock

b) Tvister, som icke i trängre, mera egentlig mening röra fast egendom men dock höra till forum rei sitæ.

I den uppräknning, som förekommer i 10: 14 RB, nämnas, bland annat, missbyggnad, vanhävd, afraad och åverkan. Det är härav tydligt, att vissa obligatoriska anspråk anhängiggöras vid fastighetsforum.

Med *afraad* (se 17 kap. JB) avses ersättning för nyttjande av jord och gods på landet. Tvisten kan vare sig angå frågan om beståndet resp. innebörden eller omfattningen av förpliktelse att gälda afraad eller innefatta krav på ogulden afraad ³⁰.

mina Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 37 f. Domstol äger icke i likhet med överexekutor förordna, att egendomen må utan föregående utmätning säljas i den ordning, som om utmätt fast egendom stadgas. Sådant förordnande kan endast (jäml. § 28 UL) meddelas av överexekutor; jfr rättsfallet i N. J. A. 1903 sid. 183.

Att en personligen betalningsskyldig gäldenär, som ej är ägare av den för gälden intecknade egendomen, icke kan sökas vid forum rei sitæ, är enl. gällande rätt otvivelaktigt. Riktigheten av vad i texten yttrats därom, att en vid forum rei sitæ (som ej sammanfaller med det personliga forum) väckt talan mot den personligen betalningsskyldige fastighetsägaren icke kan leda till en dom, som ålägger personlig betalningsskyldighet, torde ej heller kunna betvivlas. Efter min mening är denna senare ståndpunkt icke tillfredsställande. Möjligen avser Lagberedn:s förslag till RB i 10: 23 p. 1 — vilket förslag i viss mån avviker från Lagkom:n:s svarande 10: 24 — att göra ändring häri; jfr motiv sid. 14, däri ett icke fullt klart uttalande förekommer. Jfr ock den norska civilprocesslagen § 23 m. 4.

³⁰ Att talan om utbekommande av arrende eller hyra anställes vid forum rei sitæ, är av 10: 14 RB uppenbart och torde utan meningsskiljaktighet antagas. Huruvida upplåtelse av nyttjanderätt till fast egendom föreligger, kan stundom vara mycket tvivelaktigt; jfr rättsfall i N. J. A. 1911 sid. 86. Därav, att fråga om skyldighet att gälda arrende hör till fastighetens forum, följer, att icke blott talan om utbekommande av arrendeavgift utan även talan om återbäring av arrendeavgift, som arrendator förpliktats utgiva, anhängiggöres vid detta forum; jfr rättsfall i N. J. A. 1909 sid. 662. Talan om åläggande för arrendators löftesman att betala husröta eller arrende har ansetts böra upptagas vid svarandens personliga forum; se N. T. 1869 sid. 372 och N. J. A. 1901 sid. 54. (Riktigheten av denna sistnämnda uppfattning, som motiverats därmed, att talan avser betalningsskyldighet på grund av borgen och således rör svarandens person, är ingalunda otvivelaktig; se ock skiljaktig mening i det sist anförda rättsfallet).

Frågan om forum för mål ang. krav på betalning för upplåten skogs-

Det är otvivelaktigt, att man icke kan uppställa såsom kompetensvillkor, vare sig att arrendatorn bor å egendomen, eller

avverkningsrätt erfordrar en något utförligare belysning. I rättsfall i N. J. A. 1907 sid. 274 kom man i alla tre instanserna till det resultat, att målet hörde till fastighetsforum, eftersom det skogsavverkningskontrakt, som vore i fråga, enligt lag måste anses som ett avtal om nyttjanderätt till fast egendom (Hdsr:ns motivering). I rättsfall i N. J. A. 1908 sid. 305 ansågs åter målet böra upptagas vid svarandens personliga forum. Häradsrätten motiverade detta därmed, att kärandenas instämnda påstående (som gick ut på utbekommande av vederlag för avverkningsrätt) vore av beskaffenhet att innefatta fordringsanspråk. I högsta instansen voro tre ledamöter av skiljaktig mening och funno häradsrätten icke hava varit behörig, enär den skogstrakt, till vilken förvärvats avverkningsrätt, vore belägen utom häradsrättens domvärjo samt häradsrätten fördenskuil icke, mot vad i 10:14 RB funnes stadgat om rätt domstol i tvist rörande afrad av fast egendom å landet, ägt behörighet att med saken taga befattning. Till en början må anmärkas, att underrättens motivering i det sist anmärkta rättsfallet är fullständigt intetsägende; den omständigheten, att genom krav på vederlag för avverkningsrätt ett fordringsanspråk göres gällande, kan ej avgöra forumfrågan. Vad det kommer an på, är uppenbarligen, vilken ställning man intager till det omstridda spörsmålet, huruvida man skall betrakta ett avtal, varigenom skogsavverkningsrätt upplåtes, såsom ett avtal om upplåtelse av nyttjanderätt till fast egendom eller såsom ett avtal, varigenom lös egendom säljes. Inom svensk juridisk litteratur har detta spörsmål uppmärksamrats av *Nordling*, Lagfarts- och inteckningslagarna sid. 253 ff., och *Almén*, Om köp och byte av lös egendom (2:dra uppl. 1917) sid. 17—19. *Nordling* finner det rent teoretiskt sett vara riktigast att göra skillnad emellan olika avverkningsrätter. I vissa fall är skogen, sådan den nu är (resp. vissa bestämda träd), det huvudsakliga föremålet för den förvärvade rätten, och denna är till sitt egentliga väsen att anse såsom äganderätt; det föreligger m. a. o. köp av lös egendom. I andra fall är det riktigast att uppfatta rätten såsom en nyttjanderätt till fast egendom från den synpunkten, att förvärvaren drar nytta av fastigheten genom den fortgående tillväxten av de därå befintliga träden. Emellertid anser *Nordling* att med hänsyn till svensk positiv rätt två avgörande betänkligheter resa sig mot det rent teoretiska betraktelsesättet: dels den allmänna uppfattningen av skogsavverkningsrätt i alla former såsom nyttjanderätt till fastighet, vilken uppfattning lagstiftaren får antagas hava biträtt genom att i 39 § int.förordn. (som handlar om inteckning för nyttjanderätt) under nyttjanderätt inbegripa varje avverkningsrätt, dels ock den omständigheten, att, om man ej finge följa lagstiftarens anvisning i nyssnämnda §, avtal om avverkningsrätt i vissa fall icke skulle kunna tryggas genom inteckning. *Nordling* kommer därför till den slutsatsen, att all skogsavverkningsrätt enligt svensk rätt är att hän-

att legoförhållandet fortfar. Med afraad har man, vad beträffar forum, att likställa hushyra och ersättning för nyttjande

föra till nyttjanderätt. *Almén* anser, att man varken teoretiskt eller ens med fäst avseende å positiv svensk rätt kan undgå erkänna, att avtal om rätt till skogsavverkning kunna äga olika innebörd; medan en del sådana avtal äro att karaktärisera såsom lega av fast egendom, äro andra rätteligen att uppfatta såsom köp av lös egendom. Ju längre varaktighet den genom avtal förvärvade nyttjanderätten till jorden äger, desto närmare till hands ligger det, enligt *Almén*s mening, att betrakta de avtal, genom vilka den förvärvats, såsom legoavtal, varemot, ju förr den tidpunkt inträder, då denna rätt upphör, detta betraktelsesätt framstår såsom desto mera konstlat. Liksom därför avtal om växande gröda, vilka icke pläga avslutas så synnerligen långt före skördetiden, äro att räkna till köp av lös egendom, vill författaren av samma skäl dit hänföra ett avtal, varigenom en jordägare säljer växande skog att avverkas under loppet av en kortare tidrymd (t. ex. ett år), som redan vid avtalets ingående eller kort därefter börjar att löpa. Författaren finner den av honom förfäktade åsikten icke kunna vederläggas genom hänvisning till bestämmelser i svensk lagstiftning och framhåller särskilt, att sådana lagrum som § 39 int.-förordn. samt 1:1 och 7 i lagen om nyttjanderätt till fast egendom icke äga något bevisvärde för frågan. Slutligen säger författaren sig icke vara övertygad om nödvändigheten av att hava en fast gräns emellan lega av fast egendom, å ena, samt köp av lös egendom, å andra sidan. — Vid detta sista yttrande av *Almén* skall jag för lösningen av det spörsmål, som vi här hava före, stanna, utan att, då anledning därtill saknas, i övrigt vilja ingå på frågan om den civilrättsliga naturen av avtal om rätt till skogsavverkning. Med hänsyn till forum är det för visso i högsta grad nödvändigt att beträffande tvister om skogsavverkningsrätt (inkl. krav på vederlag för avverkningsrätt) äga en fast regel. Tydligt torde vara, att den distinktion emellan lega av fast egendom och köp av lös egendom, som *Almén* i avseende å ifrågavarande avtal vill göra, är alltför svävande för att utgöra en lämplig princip för avgörande av forumfrågan. Parten måste vara i stånd till att utan oskäligen fara för misstag bedöma, vid vilket forum han har att anhängiggöra målet, och denna synpunkt, vars riktighet näppeligen med fog kan bestridas, kommer givetvis icke till sin rätt, om man skall bestämma forum med ledning av nämnda distinktion. Efter min mening höra alla tvister angående skogsavverkningsrätt till forum rei sitæ. Att 1734 års lagstiftare varit av denna uppfattning och hänfört dessa tvister utan undantag under 10:14 RB, kan knappast betvivlas, och någon ändring i denna del har vår lagstiftning icke undergått; så mycket mindre bör detta anses, som man av § 39 int.-förordn. och 1:7 i nyttjanderättslagen kan hämta ett viktigt stöd för denna uppfattning. (Man torde vara ense om, att in-teckning för kontrakt om avverkningsrätt kan erhållas utan avseende därå, om avverkningsrätten avser längre eller

av stadsmark³¹. Om förhållandet emellan regeln om forum rei sitæ för mål angående hushyra och stadgandet i 10: 5 angående forum för tvist om huslega har förut talats³².

Orden *missbyggnad* och *vanhävd* syfta på arrendators försummelse att fullgöra sina förpliktelser beträffande byggnader och jordens hävdande. I fråga om fastighet i stad måste detsamma anses gälla, så att vid forum rei sitæ upptagas frågor om hyresmans underlåtenhet att uppfylla honom enligt lag eller särskilt åtagande åliggande skyldighet att vårda och underhålla hus eller lägenhet däri.

Med *åverkan* förstås rättsstridig skadegörelse å fast egendom eller över huvud varje obehörigt intrång därå. Man torde i allmänhet anse, att icke blott straffbara utan även icke-straffbara men dock rättsstridiga ingrepp avses³³; ordet skulle sålunda äga en vidare betydelse än enligt nutida juridisk terminologi, som låter det beteckna allenast vissa straff-

kortare tid. Inteckningsärendet hör till forum rei sitæ. Uppstår tvist ang. inteckningens giltighet, skall tvisten naturligtvis, utan skillnad emellan olika fall, upptagas vid nämnda forum. Då så är förhållandet, synes det knappast kunna antagas annat, än att jämväl krav på vederlag för avverkningsrätt städse skall anhängiggöras vid samma forum. Att fränskilja en viss grupp av dessa krav och hänvisa dem till forum personæ, torde vara att i strid med stadgandets i 10: 14 RB innehåll och syfte göra skillnad emellan tvister ang. själva rättens bestånd och tvister ang. vederlag för rätten).

I rättsfall N. J. A. 1893 sid. 406 fördes talan om redovisning och ersättning för avverkat virke på grund av påstådd bättre rätt till avverkning; målet ansågs böra upptagas vid forum rei sitæ. Detta resultat är enligt min mening riktigt, och skälet är helt enkelt det, att talan gällde ersättning för nyttjande av fast egendom. (N. Revns motivering, att redovisningsyrkandet vore beroende av frågan, vilken av parterna ägde avverkningsrätt, en fråga, som hörde till forum rei sitæ, är ej riktig). — Jfr vidare rättsfall i N. J. A. 1923 sid. 600 och 1924 sid. 206. Det förra fallet ger ej anledning till tvivelsmål; domstolen, där fastigheten låg, var behörig. Det senare fallet synes mera tvivelaktigt. Med mina åsikter överensstämmande är, att målet hörde till fastighetsforum. Då ersättning för upplåten skogsavverkningsrätt hör till fastighetsforum, bör också ersättning för det kåranden ej kommit i åtnjutande av upplåten avverkningsrätt höra till samma forum.

³¹ Jfr rättsfall i N. J. A. 1898 sid. 463.

³² Se ovan sid. 368

³³ Se sålunda Ask sid. 86 och Wrede, Civilprocessrätt I sid. 164,

bara gärningar ³⁴. Efter min mening är det visserligen ganska säkert, att icke-straffbar skadegörelse faller under stadgandet, men däremot ingalunda lika säkert, att även straffbar skadegörelse ingår därunder. Att lagstiftaren i 10: 14 med sitt stadgande om forum för åverkan endast avsett mål, däri en civil påföljd av gärningen göres gällande, och över huvud icke uppmärksammat gärningens kvalifikation av straffbar eller icke-straffbar, kan nog tagas för avgjort. Antager man, att även mål angående ersättning för straffbar skadegörelse å fast egendom åsyftas med ifrågavarande stadgande, så har man att söka klargöra förhållandet emellan detsamma och regeln om forum delicti commissi för brottmål. Frågan om detta förhållande visar sig vålla stora svårigheter. Det ligger närmast till hands att anse såväl stadgandet i 10: 14 som ock regeln om forum delicti äga tillämplighet beträffande nämnda mål, men en så enkel lösning är icke tillräcklig med hänsyn därtill, att det ej är uteslutet, att en domstol kan äga behörighet såsom forum delicti utan att äga behörighet såsom forum rei sitæ ³⁵. Det är för dessa, visserligen mycket sällsynta, fall, i vilka forum rei sitæ och forum delicti icke nödvändigt sammanfalla, som förevarande spörsmål har verklig praktisk betydelse. Man kan ej heller tillerkänna kåranden valrätt emellan den ena och andra domstolen, ty båda fora äro exklusiva, och det må tilläggas, att reglerna om både äro absoluta (10: 29 m. 4 och 7). Jämväl en tredje lösning måste avvisas. Man kan ej hålla före, att, om talan går ut på ansvar, forum skall bestämmas enligt 10: 21, medan åter 10: 14 skall avgöra forum, om talan blott går ut på en civil påföljd. Då enligt svensk rätt även den på en brottslig gärning grundade talan, som endast avser ådömande av skadestånd eller annan civil påföljd, är av brottmåls natur, saknar man rätt att beträffande forum bedöma ett sådant mål an-

³⁴ Se 24 kap. Str. l. Ang. begreppet åverkan enligt 1734 års lag jfr 8 och 19 kap. BB. Att begreppet åverkan enligt 1734 års lag och äldre rätt omfattat över huvud varje skadlig eller olovlig behandling av fast egendom, som tillhör annan eller vartill annan är medägare, torde få antagas; på straffbarheten har ej legat någon begreppslig vikt (jfr 8: 2 p. 1 BB).

³⁵ Obs. det fall, att fråga är om egendom, som ligger inom olika domkretsar, och grunderna för bestämmandet av forum rei sitæ i sådant fall.

norlunda än ett mål angående ansvar. I betraktande av det sist sagda synes det mig vara riktigast att antaga, att forum för de mål, i vilka talan om ersättning för straffbar åverkan föres, är domstolen i gärningsorten (forum delicti).

Sedan jag nu tillsett, vilka mål angående obligatoriska anspråk enligt uttrycklig bestämmelse i 10: 14 höra till forum rei sitæ, gäller det att besvara frågan, huruvida och i vad mån man av vad sålunda är stadgat har rätt att sluta till, att jämväl andra mål angående obligatoriska anspråk med avseende å fast egendom äro att föra under bestämmelserna om detta forum. Den åsikten har uttalats, att alla tvister, som härröra av obligatoriska rättsförhållanden, vilka ha fastighet till föremål, skola upptagas vid den domstol, inom vars domkrets fastigheten är belägen³⁶. Denna åsikt förtjänar emellertid icke gillande. Den uppräknings, som beträffande obligatoriska anspråk är gjord i 10: 14 (afrad, missbyggnad, vanhävd och åverkan), lämnar uppenbarligen icke stöd för en så vittgående slutsats. Gemensamt för de anspråk, som med uppräknings åsyftas, är, att det är fastighetens ägare, som gör gällande en rättighet. Däremot är icke fråga om anspråk, som av annan riktas mot ägaren. Vidare märkes, att av de anspråk, som åsyftas, tre (afrad, missbyggnad och vanhävd) ha sin grund i jordlegoförhållanden. Det torde i betraktande härav vara riktigt att icke utöver vad lagen omedelbar föranleder hänföra mål angående obligatoriska anspråk i någon större utsträckning till fastighetsforum. En vidgad tillämpning av lagbudet torde endast såtillvida böra ske, att vid fastighetsforum upptagas även sådana i legoförhållanden (arrende eller hyra) grundade anspråk, som av arrendatorn eller hyresgästen framställas mot upplåtaren av nyttjanderätten. Jag antager således, att till ifrågavarande forum höra över huvud alla anspråk,

³⁶ *Schrevelius*, Civilprocess sid. 71 och 75. Författaren hänför i enlighet härmed till forum rei sitæ alla tvister, som härröra av köp, skifte, lega eller andra kontrakt om fast egendom. Han går t. o. m. så långt, att han säger, att om någon vill anställa rättegång mot sin förmyndare, därför att denne sålt myndlingens arvejord utan vederbörligt tillstånd, detta mål hör till forum rei sitæ och icke till forum administrationis eller förmyndarens forum domicilii. Mot detta sistnämnda uppenbart oriktiga påstående har redan *Broomé*, Civilprocessen sid. 112, opponerat sig.

som ha sin grund i arrende- eller hyresförhållande, vare sig de tillkomma nyttjanderättsupplåtaren mot arrendatorn resp. hyresgästen eller omvänt den senare mot den förre³⁷. De skäl, som förmått lagstiftaren att till fastighetsforum hänvisa anspråk av upplåtaren mot arrendatorn eller hyresgästen, tala nämligen med icke mindre styrka för att till samma forum förlägga anspråk av den senare mot den förre. I överensstämmelse härmed gäller, att t. ex. hyresgästs anspråk, att hyresvärd skall låta verkställa reparationer, eller arrendators anspråk mot jordägaren på ersättning för nedlagda kostnader å egendomen skall anhängiggöras vid forum rei sitæ³⁸. Däre-

³⁷ Jfr rättsfall i N. J. A. 1899 sid. 324 och 1903 sid. 113.

³⁸ Ask säger, anf. arb. sid. 92, att om en hyresgäst yrkar, att husägaren enligt avtal skall låta verkställa vissa ändringar och förbättringar i den hyrda lägenheten, målet hör till husägarens personliga forum. Där emot säger författaren, sid. 87, att tvist ang. ersättning för kostnad, som någon nedlagt å egendom, vilken skall avträdas till annan (t. ex. landbos krav på ersättning för kostnad, som han nedlagt på den arrenderade egendomen), skall upptagas vid domstolen i den ort, där egendomen är belägen. Till stöd för det sistnämnda påståendet anför författaren blott, att syn kan erfordras, och att jämväl bevismaterialet i övrigt är närmast tillgängligt vid forum rei sitæ. Samma skäl kan emellertid åberopas jämväl till stöd för att vid nämnda forum upptaga hyresgästs anspråk på reparation. För min del kan jag icke finna någon giltig grund för att beträffande forum behandla de båda fallen olika.

Genomgår man kap. 2 (om arrende) och 3 (om hyra) i lagen den 14 Juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom, så finner man, att de många olikartade ömsesidiga rättigheter och skyldigheter, som enligt där förekommande stadganden kunna ingå i arrende- eller hyresförhållandet, kunna giva npphov åt en mångfald tvister, av vilka åtskilliga ha till innehåll fordringsanspråk på grund av arrende- eller hyresavtalet. Om en del av dessa tvister torde det kunna sägas vara alldeles uppenbart, att de skola anhängiggöras vid forum rei sitæ. Detta är t. ex. fallet med klander av av- eller tillträdessyn emellan jordägare och arrendator enl. 2: 13 i nyttjanderättslagen. Att tvist ang. nedsättning i arrende eller hyra upptagas vid forum rei sitæ, kan ock sägas direkt framgå av 10: 14 RB. I andra fall är frågan ej lika otvivelaktig, men svaret torde ändock böra bli, att behörighet tillkommer domstolen, där egendomen ligger; såsom exempel må nämnas tvist om lösen för avträdande av arrende enl. 2: 8 andra st. i nyttjanderättslagen, tvist om skadestånd åt arrendator för det jordägaren icke fullgjort åtagande att försätta fastigheten i visst skick enl. 2: 14 eller tvist om skadestånd åt hyresgäst enl. 3: 11. I några fall är man närmast böjd för att anse svarandens personliga forum vara behörigt.

mot är det alldeles otvivelaktigt, att vid detta forum icke kan upptagas mål angående fordran för arbete, som gjorts å svarandens fasta egendom, eller för varor, som till sådan egendom levererats, eller för körslor eller annat dylikt, som för egendomen förrättats⁴⁰. Förutom att de hithörande lagbuden icke berättiga till en så utsträckt användning av fastighetsforum, kommer i betraktande, att en dylik extensiv tolkning av desamma icke skulle vara praktiskt fullt tillfredsställande. Det må i detta avseende ihågkommas, att forum rei sitæ enligt vår rätt är ett exklusivt forum, och att reglerna därom äro absoluta. Att betaga käranden rättigheten att vid svarandens personliga forum göra gällande anspråk av den beskaffenhet, varom nu är fråga, kan icke anses lämpligt⁴¹.

Såsom exempel torde kunna tjäna stadgandet i 3: 9, att, om genom hyresvärdens vållande lägenheten förstöres, innan tid för tillträde är inne, avtalet förfaller, men hyresgästen äger rätt till skadestånd. Då det synes vara goda skäl för att icke jämka på principen, att anspråk, som ha sin grund i arrende- eller hyresförhållande, höra till fastighetsforum, vill jag för min del ej antaga annat, än att tvist om sådant skadestånd upptages vid nämnda forum.

⁴⁰ Lagbered:n har föreslagit, att dessa mål må kunna upptagas vid forum rei sitæ, RB I 10: 23; se ock Lagkom:ns förslag 10: 24 RB. I finska civilprocessförslaget, § 33, har det medgivits att vid fastighetsforum göra gällande anspråk på betalning för varor, som levererats till fastighet, eller annan fordran hos någon såsom ägare eller innehavare av fast gods. Vad med det sist sagda åsyftas, har ej i motiven närmare angivits. — I tyska C. P. O. § 26 är stadgat, att "persönliche Klagen, welche gegen den Eigenthümer oder Besitzer einer unbeweglichen Sache als solchen gerichtet werden" kunna väckas vid fastighetsforum. I anslutning därtill innehåller norska civilprocesslagen § 23 m. 3 en bestämmelse om rätt att vid fastighetsforum anhängiggöra søksmaal mot eieren eller besidderen som saadan. Den tyska regeln avser ej sådana fall som de i Lagbered:ns ovannämnda förslag angivna. Enligt den tolkning, som gives regeln, omfattar den förpliktelser, vilka äro knutna till själva ägandet eller besittningen av fastighet, alltså bero uteslutande därpå, att man är ägare eller besittare, men däremot icke förpliktelser, som ha sin grund i ägarens eller besittarens åtgöranden; se *Wach*, Handbuch sid. 444 not. 31 och i synnerhet *Hellwig*, Lehrbuch II sid. 240 f. Det norska stadgandet har måhända större räckvidd; jfr *Hagerup*, Civilprocess sid. 172.

⁴¹ Enligt min mening kunna goda praktiska skäl åberopas för en sådan utvidgning av kompetensen för forum rei sitæ som den av Lagbered:n föreslagna, men en oeftergivlig förutsättning därför synes böra vara,

c) "Brister säljare åt hemul; lagsöke köparen honom där han bor." Stadgandet, som förekommer i 10: 18 RB, giver icke anledning till annan fråga än den, varför det över huvud fått inflyta i lagen och därvid fått sin plats bland bestämmelserna om fastighetsforum. Närmast är man böjd för att anse stadgandet ha sin grund däri, att det innefattar ett undantag från vad i 10: 14 föreskrives, men en granskning av innehållet i sistnämnda lagrum ådagalägger snart, att däri ej säges något, som, därest stadgandet saknats, skulle föranlett, att ifrågavarande mål hänförts till forum rei sitæ. Den talan, som avses i 10: 18, är till sin innebörd sådan, att den hemfaller under 10: 1 RB. Fallet är ju nämligen det, att köparen av fast egendom, då egendomen genom klander frångått honom, stämmer sin fångesman, som brustit åt hemul, med yrkande om ersättning jämlikt 11: 1 JB. Käranden gör härmed gällande ett rent personligt fordringsanspråk mot fångesmannen, vilket i och för sig icke rymmes inom de för fastighetsforum dragna gränserna. Endast med hänsyn till ersättnings-tvistens nära sammanhang med klandertvisten kan fråga uppstå om den förras förläggande till samma forum som den senare, vare sig nu ersättningstalan skulle handläggas tillika med klandertalan i ett gemensamt processuellt förfarande eller föras särskilt⁴², och i själva verket torde det vara från denna synpunkt, som lagstiftaren funnit nödigt att upptaga stadgandet i 10: 18 (jfr 10: 12 RB).

IV. Forum rei sitæ är enligt 10: 14 (jfr 10: 19) domstolen i den ort, där egendomen ligger. Denna regel, som lider undantag enligt några särskilda bestämmelser, kräver i åtskilliga avseende närmare bestämning.

a) Då angående de tvister, som nämnas i 10: 14, föreskrivits, att de skola upptagas av den rätt, där jorden ligger,

att detta forum icke göres exklusivt för de ifrågavarande målen utan får konkurrera med svarandens personliga forum. Över huvud torde kunna påstås, att forum rei sitæ redan enligt gällande svensk rätt har såsom *exklusivt* forum ett över hövan stort användningsområde. Jag avser härmed särskilt de dit hänvisade obligatoriska anspråken.

⁴² Se Lagkom:n:s förslag 10: 25 och 27 RB, jfrdt med 9: 15 JB, samt Laghæred:n:s förslag RB I 10: 24 och 26.

avses uppenbarligen, såvitt tvisten angår en sakrätt, att den skall handläggas av domstolen, inom vars domkrets fastigheten, som utgör rättighetens föremål, är belägen. Motsvarande regel gäller, där tvisten angår lösningsrätt eller någon med fast egendom förknippad legal skyldighet, eller där ett på en sakrätt eller legal skyldighet grundat betalningsanspråk göres gällande. Ifrågavarande grundsats är tillämplig även i avseende å servitutstvister, och enligt densamma kommer man till det resultat, att sådan tvist städse hör till den tjänande fastighetens forum, alltså jämväl i det fall, att denna fastighet innehas av käranden och icke av svaranden i målet⁴³.

Anspråk, som ha sin grund i arrende- eller hyresförhållande, skola naturligtvis anhängiggöras vid domstolen, där den arrenderade resp. hyrda fastigheten ligger, och mål, vari yrkas ersättning för åverkan, upptages vid den rätt, där fastigheten, som varit föremål för åverkan, är belägen. Beträffande forum

⁴³ *Ask*, anf. arb. sid. 83 f., är av den åsikten, att det vid servitutstvist, liksom över huvud då tvist uppstår mellan ägare av särskilda fasta egendomar, kommer an på, var svarandens fastighet är belägen. Författaren har måhända härvid påverkats av Lagkom:n och Lagbered:n, vilka, RB 10: 28, föreslagit ett allmänt stadgande av detta innehåll. Betr. forum för servitutstvist är *Wrede*, Civilprocessrätt I sid. 163 av samma mening som den här av mig uttalade. Några utländska lagar, såsom tyska C. P. O. § 24 och österrikiska J. N. § 81, stadga uttryckligen, att den tjänande fastighetens belägenhet är avgörande. I motiven till norska udkast til lov om rettergangsmaaden i tvistemaal (1908) beröres, sid. 147, ifrågavarande spörsmål om forum, därvid ett stadgande sådant som det i antydda främmande lagar förekommande förklaras icke böra inflyta i lagen, enär saken vore självklar. — I § 32 av finska civilprocesslagförslaget stadgas, att, om parterna tvista om varderas fastigheter och dessa ligga inom olika domkretsar, målet skall, om det rör servitut eller rätt att från fastighet uppbära viss avgäld eller åtnjuta annan förmån, handläggas vid den domstol, inom vars domvärjo den fastighet är, som besväret lider, men i annat fall vid rätten i den ort, där svarandens fastighet ligger. Den sista regeln, vid vars avfattande man sannolikt endast tänkt på gränstvister, torde icke för andra fall nödvändigt stämma med gällande svensk rätt och den princip, som i överensstämmelse därmed ovan i texten uppställts. Om käranden för en fastställsetalan beträffande ett av honom innehåft jordområde, som svaranden gör anspråk på för sin egendom (gränstvist är det ej fråga om), så hör ej målet till den domstol, där svarandens fastighet ligger. Jfr emellertid rättsfall i N. J. A. 1914 sid. 441.

för åverkansmålen är emellertid nödvändigt att uppmärksamma sådana fall, i vilka genom åtgöranden med jord, belägen inom en domkrets, uppstått skada å jord, belägen inom annan domkrets. Fråga möter, huruvida målet skall upptagas vid domstolen i den förra eller senare orten. Tager man uteslutande hänsyn till stadgandet i 10: 14, att mål angående åverken skall dömas av den rätt, där jorden ligger, så synes man komma till det resultatet, att forum bestämmes av den skadade jordens belägenhet. Det naturliga och riktiga är väl nämligen att anse, att det är denna jord, som undergått åverkan, och icke den jord, med vilken den skadebringande åtgärden vidtagits. Det andra alternativet torde dock äga företräde därutinnan, att det är mera praktiskt; det är enligt det samma mången gång lättare att finna forum. Och härtill kommer, att detta alternativ synes stämma väl överens med den princip, enligt vilken forum delicti commissi bestämmes ⁴⁴.

b) Om forum för gränstvister innehåller lagen några särskilda bestämmelser.

1) I andra punkten av 10: 14 stadgas, att, om bolbys ägor sträcka sig över häradsmärke in i annat härad och han, som där möter, vill något därav klandra, han skall kära i den rätt, där bolbyn ligger. Man är ense om, att ordet bolby ej bör tillägas samma inskränkta betydelse, som det äger i 19 kap. BB ⁴⁵, utan att därmed avses jordegendom överhuvud. Av stadgandet, vars innebörd icke i övrigt torde behöva vidare utvecklas, finner man, att kåranden skall instämma målet till domstolen, inom vars domvärjo svarandens fastighet ligger. Stadgandet kan sägas innefatta ett undantag från den allmänna regeln i p. 1 av 10: 14 såtillvida, som icke själva den omtvistade ägans belägenhet utan belägenheten av huvuddelen av svarandens egendom skall vara avgörande.

2) Om gränstvist handlar vidare stadgandet i sista punkten av 10: 19, som innehåller, att vid tvist om ägoskillnad

⁴⁴ Rättsfall i N. J. A. 1908 sid. 78 och 1910 sid. 22 utvisa, att man ansett behörighet tillkomma domstolen i orten, där den skadebringande åtgärden vidtagits. Ang. forum för mål, vari yrkas ersättning för skada i följd av järnvägsdrift, se ovan sid. 378 f.

⁴⁵ Om begreppet bolby se *Linde*, Sveriges ekonomirätt (1888) sid. 139 f.

emellan borgare och bolby, som till stadsmark gränsar, häradsrätt skall döma. Här har sålunda regeln, att gränstvist hör till svarandens fastighetsforum, frångåtts; oavsett om det är kärandens eller svarandens fastighet, som lyder under häradsrätt, skall denna rätt upptaga målet. Grunden härtill anses vara den, att den stadsmark, som gränsar till kringliggande landsbygd, ofta äges av staden, och att för sådan händelse rådstuvurätten är att betrakta såsom jävig ⁴⁶.

3) Slutligen ha vi att uppmärksamma föreskriften i 10: 15 RB, att vid jordatvist härader emellan eller län eller landskap skall förfaras, såsom i 14: 5 JB är sagt. Enligt sistnämnda lagrum skola härad, som äro i tvist, söka hovrätten om ut-härads domare och nämnd; är tvisten emellan län eller landskap, skall K. B. giva det konungen till känna, som förordnar den däröver döma må. Det torde få antagas, att man numera, efter de förändringar den judiciella indelningen av landet sedan 1734 års lags tillkomst undergått, har att med tvist emellan härad förstå tvist emellan olika tingslag eller emellan härad, tillhörande olika tingslag ⁴⁷. Skulle tvist uppstå mellan två härad, som höra till samma tingslag, finnes ej tillräcklig anledning att frånkänna tingslagets häradsrätt behörighet. Vidare må framhållas, att 14: 5 JB endast gäller tvist emellan härad resp. län eller landskap men däremot icke tvist emellan därinom befintliga samfälligheter eller enskilda, låt vara att det för bedömande av dylik tvist är nödigt att ingå i prövning av, var härads- eller länsgränsen går ⁴⁸. Angående länegränssynerätts behörighet hänvisas till K. Cirk. den 15 Juli 1766.

c) Föreskriften, att tvist om fast egendom skall avdömas av den rätt, där egendomen ligger, kräver fullständigande för det fall, att vare sig egendomen ligger inom mer än en domkrets eller fråga är om flera inom olika domkretsar belägna egendomar. Man torde i allmänhet vara av den meningen, att den regel, som varit given i 5: 11 JB beträffande bördelösen,

⁴⁶ Se *Schrevelius*, Civilprocess sid. 74, m. fl.

⁴⁷ Annorlunda enl. Lagkom:ns och Lagbered:ns förslag RB kap. 10 § 30; Lagkom:ns motiv sid. 278.

⁴⁸ Jfr rättsfall i N. T. 1865 sid. 44 samt N. J. A. 1897 sid. 277 och 1913 sid. 424.

eller att tvisten skall slitas där huvudgården eller där mesta godsen belägna äro, om huvudgård ej finnes, är över huvud tillämplig i avseende å forum rei sitæ, och denna mening synes böra godkännas⁴⁹. En för avgörande av tvisten i hela dess omfattning behörig domstol måste finnas, och det kan då ej betvivlas, att man är berättigad att i nämnda speciella stadgande se ett uttryck för en grundsats med större räckvidd. Man torde vid avgörandet av, var de mesta godsen äro, ha att fästa avseende å hemmantalet. Räcker den i 5: 11 JB givna regeln ej till, bör kåranden anses äga rätt att välja mellan de olika domstolar, inom vilkas domkretsar del av egendom eller någon av egendomarna är belägen.

Särskilda bestämmelser om forum, vilka i detta sammanhang böra uppmärksammas, äro § 53 i den nu ej längre gällande lagen den 20 Juni 1879 om dikning m. m., § 31 i lagen den 5 Juli 1907 om enskilda vägar på landet, § 13 i expropriationslagen den 12 Maj 1917 och 11: 10 i vattenlagen.

V. Forum rei sitæ är, såsom redan antytts, beträffande samtliga dit hänvisade tvister ett exklusivt forum, och bestämmelserna om detta forum äro av absolut natur.

§ 29.

Kompetensreglernas processuella natur: absoluta eller dispositiva.

I. I § 5 av detta arbete har skillnaden emellan absoluta och dispositiva processrättssatser till sin innehörd bestämts. Här må blott erinras, att enligt denna bestämning egenskapen att vara dispositiva tillkommer även andra rättssatser än sådana, som medgiva parterna att genom avtal sig emellan reglera ett visst förhållande. Av dispositiv natur äro jämväl de rättssatser, som tillerkänna den omständigheten normerande verkan, att ena parten underlåter att göra anmärkning mot vad andra parten, med frångående av vad lagen föreskriver, åtgjort; ex. 10: 28 RB.

⁴⁹ Jfr Lagkom:n 10: 26 RB och Lagbered:n 10: 25 I; Lagkom:ns motiv sid. 277 f., Ask, anf. arb. sid. 78 f., och Wrede, Civilprocessrätt I sid. 157 f., äro av samma mening. — Jfr ock § 98 tredje stycket UL.

Enligt svensk rätt före lagen den 14 Juni 1901 om ändring i vissa delar av rättegångsbalken var över huvud iakttagandet av samtliga kompetensregler (utan skillnad emellan saklig, lokal och funktionell kompetens) en absolut processförutsättning. Det stod ej parterna öppet att genom avtal åstadkomma, att tvist dem emellan bleve upptagen vid annan domstol än den i lag angivna, bortsett härvid från den, praktiskt taget, så gott som fullständigt betydelselösa möjligheten enligt 10: 11 RB att söka konungens godkännande av parternas överenskommelse. Domstolarnas plikt att pröva kompetensfrågan hade den mest obegränsade omfattning. När som helst under rättegången, vare sig i första eller högre instans, kunde denna fråga tagas upp (på domstolens eget initiativ eller på yrkande av part) och, därest kompetens befanns brista, föranleda sakens avvisande utan prövning.

Genom 1901 års lag har här skett ändring. Till den del, som avses i 10: 29 och 31 RB, äro kompetensreglerna allt fortfarande av absolut natur; i övrigt är detta icke fallet.

II. Det har flerstädes i det föregående på vederbörliga ställen varit tal om kompetensreglers egenskap av absoluta eller dispositiva. I det följande skall i ett sammanhang redogöras för innehållet i 10: 29 RB och andra hithörande bestämmelser, i den mån de beröra civilprocessen¹.

a) Beträffande prövningen av underrätts behörighet gäller följande.

1) De regler, enligt vilka de angelägenheter, som det tillkommer statens organ att handlägga, äro fördelade mellan de båda klasserna av myndigheter, domstolar och administrativa myndigheter, likasom ock de bestämmelser, enligt vilka vissa mål skola prövas omedelbart av skiljemän, måste ovillkorligen iakttagas; 10: 29 m. 1.²

Detsamma är fallet med de regler, vilka anordna kom-

¹ Jfr *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 14—59.

² Stadgandet om mål, som skola prövas av skiljemän, angår endast tvister, som på grund av lag eller särskild författning höra till skiljemän, men naturligtvis icke tvister, om vilka parterna träffat skiljeavtal; jfr lagbudets avfattning.

petensfördelning emellan domstolarna i sakligt avseende. Hit äro att hänföra de stadganden, som förlägga mål till specialdomstol eller innehålla, att mål skola omedelbart av högre rätt upptagas, eller gå ut på, att mål av vissa slag skola handläggas uteslutande av en viss kategori bland de allmänna domstolarna — av stadsdomstolar allenast — eller av någon viss bestämd allmän domstol³; 10: 29 m. 1, 2 och 3.

2) Vissa av de regler, som röra den lokala kompetensfördelningen emellan underrätterna, äro absoluta, nämligen, enligt 10: 29 m. 4, de, som angå mål, hörande till fastighetsforum (10: 14 och 19), eller äktenskapsmål eller mål "om arv eller testamente efter den, som är död," (10: 2 st. 1 början) eller, då gift person avlidit, tvister om bodelning emellan arvingarna och efterlexande maken (10: 2 st. 1) eller tvister om bodelning emellan makar i anledning av boskillnad, äktenskaps återgång, hemskillnad eller äktenskapsskillnad (10: 2 st. 2)⁴; samt vidare

de regler (10: 29 m. 5), som föreskriva, att tvist om utmätt lös egendom eller giltighet av lösöreköpsavhandling skall handläggas vid rätten i den ort, där godset finnes⁵.

Såsom redan förut (se sid. 366 f.) framhållits, torde man böra anse, att den i konkurslagen givna regeln om konkursdomstol såsom forum för tvister angående klander å redovisning för förvaltning är av absolut natur.

³ Se § 22 i detta arbete. Beträffande prövningen av kompetensen i mål, som må upptagas endast av rädstuvurätt, se särskilt sid. 289 f.

⁴ Jfr *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 40 42, där en mera ingående utredning av bestämmelsernas tillkomst lämnas.

Det må framhållas, att de mål, vilka enligt § 34 i lagen om barn utom äktenskap och § 8 i lagen om äktenskaplig börd höra till samma domstol, som har att upptaga tvist om arv efter den avlidne fadern (jfr sid. 336 ff. i detta arbete), icke gå in under 10: 29 m. 4. Det vill synas, som om reglerna om forum för dessa mål (åtminstone delvis) med föga mindre skäl än de i 10: 29 m. 4 nämnda reglerna ang. forum hereditatis borde vara absoluta. Möjligt är, att här i själva verket föreligger ett förbiseende av lagstiftaren; man skulle i sådant fall kunna anse, att jäml. grunderna för sistnämnda regler även de ifrågavarande reglerna böra tillläggas en absolut karaktär. Ang. äktenskapsmål se ovan sid. 423 f.

⁵ Se ovan sid. 424 f.

Enligt vad 10: 29 m. 6 innehåller, får underrätt icke utan att vara därtill behörig befatta sig med frågor av beskaffenhet att kunna utan föregående stämning upptagas vid domstol. Avgörande är ej, huruvida stämning i det särskilda fallet kommit till användning, utan vikten ligger därpå, att stämning ej är en nödvändig form för anhängiggörande.

3) I de fall, om vilka 10: 29 handlar, åligger det underrätt att ex officio ("evad invändning göres eller icke") pröva sin behörighet. Invändning från svarandens sida (exceptio fori) utgör således icke villkor för prövning av behörighetsfrågan, om ock å andra sidan sådan invändning naturligtvis kan framställas lika väl i ifrågavarande mål som i de mål, vilka åsyftas i 10: 28 ⁶. Av det sagda framgår omedelbart, vilken betydelse underlåtenhet av svaranden att i rätt tid göra exceptio fori kan åga. Något inflytande på domstolens rätt och plikt att ex officio pröva kan denna underlåtenhet ej utöva. Verkan kan endast vara den, att parten, som framställer invändning sedan rätten därtill försuttits, icke får sin framställning beaktad och behandlad såsom invändning enligt de i 16 kap. givna reglerna ⁷.

⁶ De i §§ 2, 3 och 4 av 16 kap. RB givna stadgandena ang. exceptio fori angå alla rättegångsmål, de i 10: 29 avsedda målen ej mindre än de mål, som ingå under 10: 28.

⁷ Även en försenad invändning kan utgöra en anledning för domstolen att tillse, huruvida behörighet föreligger. Skulle domstolen finna sig icke vara kompetent, har den givetvis att meddela beslut, varigenom saken avvisas utan prövning. Då domstolen gör detta, handlar den h. o. h. i utövning av sin officialprövningsplikt, och svarandens framställning utgör ej den grund, varpå domstolen bygger sitt uttalande. (Skillnaden emellan detta fall och det fall, att enahanda beslut meddelas efter en av svaranden i rätt tid gjord exceptio fori, ligger dock ej däri, att invändningen i senare fallet är att anse såsom villkor för beslutet. Detta kan aldrig, då officialprövningsplikt är för handen, anses vara förhållandet. Men en skillnad består däri, att ett obehörighetsbeslut, som följer efter en rätteligen gjord invändning, innefattar svar på denna, ett svar, som svaranden har att fordra och domstolen är pliktig lämna, medan ett obehörighetsbeslut, som följer på en försenad framställning från svarandens sida, icke till sin rättsliga innebörd är att betrakta såsom beslut över invändning.) Skulle domstolen i det fall, att svaranden, efter det rätten därtill prekluderats, gör exceptio fori, icke finna sig vara obehörig, kan domstolen ej giva annat besked, än att invändningen såsom för sent fram-

4) I de ovannämnda fall, om vilka 10: 29 handlar, åligger officialprövning av underrätts behörighet ej blott underrätten själv utan även högre rätt, som vederbörligen sättes i tillfälle att anställa en sådan prövning⁸. Bortsett från de fall, i vilka behörighetsfrågan av part i laga ordning drages under högre rätts prövning (genom vederbörlig klagan över lägre rätts beslut i frågan eller genom en först i högre rätt framställd behörighetsinvändning, där invändningrätt finnes)⁹, kommer högre rätt i tillfälle härtill när helst talan i målet fullföljts till högre rätt. Den förutsättning för prövning, som nu åsyftas, är alltså den, att part klagar i högre rätt, dock utan att föra talan mot ett av lägre rätt meddelat behörighetsbeslut. Partens klagan kan avse vinnande av ändring på materiella grunder i lägre rätts slutliga, huvudsakliga utslag. Skulle den högre rätten finna, att underrätten saknat behörighet, skall den undanröja dess utslag, och hinder härför ligger ej däri, att behörighetsfrågan redan blivit av lägre rätt prövad genom beslut, som vunnit laga kraft (16: 3 in fine). Partens fullföljda talan kan även avse utslagets undanröjande på grund av underrättens obehörighet. I händelse högre rätt

ställd lämnas utan avseende; ett beslut, innefattande ett uttryckligt konstaterande från domstolens sida av dess behörighet, meddelas icke.

⁸ Flera skäl kunna åberopas till stöd för denna mening: 1) blott för de fall, vilka *icke* upptagas i 10: 29, har äldre rätts grundsats om skyldighet för varje domstol, högre såväl som lägre, att ex officio ingå i prövning av behörighetsfrågan frångåtts; 2) 10: 30 giver för ett särskilt under 10: 29 ingående fall det stadgande, att frågan om underrätts behörighet ej får ex officio upptagas av högre rätt, och av detta stadgande, som är av undantagsnatur, kan man slutå till, att motsatsen gäller beträffande övriga fall i § 29, något som även i övrigt framgår av innehållet i § 30; 3) sista punkten i 16: 3 RB innehåller ett otvetydigt uttalande i denna fråga; 4) 8: 1 RB gör det, vad hovrätterna angår, till en plikt att ha uppsikt och vård däröver, att i underlydande domstolar rätt skipas efter lag och dess rätta förstånd. Jfr *mina* föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 45 f.

⁹ Reglerna ang. villkoren för, att högre rätt skall på grund av parts yrkande i sådant avseende ingå i prövning av underrätts behörighet, äro för det processområde, som täckes av 10: 29, desamma som reglerna därom för det processområde, som avses i 10: 28. Här är ej platsen att redogöra för dessa regler. Se framställningen i *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 32—34, 51.

prövar underrätten hava varit obehörig, blir utgången densamma, detta även i fall, då klaganden försuttit sin invändningsrätt eller försummat överklaga ett av underrätten meddelat beslut, varigenom hans exceptio fori ogillats¹⁰.

b) Beträffande högre rätts kompetens och prövningen därav i mål, som omedelbart vid högre rätt anhängiggjorts, gäller utan något undantag, att högre rätt skall oberoende av invändning pröva, huruvida den är behörig att upptaga målet; se 10:31 RB. Om mål anhängiggjorts omedelbart i hovrätt, åligger en dylik officialprövning ej allenast hovrätten själv utan även högsta instansen, därest målet dit fullföljes.

Angående det fall, att ett mål fullföljes från underrätt till obehörig hovrätt, äro ej några särskilda bestämmelser givna, vare sig i 10 kap. eller annorstädes i rättegångsbalken. Hur fallet bör bedömas, torde dock icke dess mindre vara klart. Beror den oriktiga fullföljden på en av underrätt resp. häradshövding lämnad oriktig fullföljdshänvisning (25:8 RB), synes hovrätten ha att med undanröjande av den oriktiga hänvisningen giva parten anvisning att vända sig till underrätten (resp. häradshövdingen) för erhållande av ny hänvisning. På liknande sätt synes hovrätten böra förfara, om underrätten försummat lämna hänvisning. Vad slutligen angår det fall, att någon hänvisning ej lämnats och ej heller behövt lämnas, så har hovrätten ej annat att göra än förklara sig obehörig¹¹.

III. I andra fall än de, som äro angivna i 10:29 RB och för vilka ovan redogjorts, förekommer ej inom civilprocessen någon prövning ex officio av underrätts behörighet. Underrätt, där ett mål anhängiggjorts, ingår i prövning av sin behörighet, allenast om invändning angående behörigheten vederbörligen framställts. Högre rätts prövning i förevarande avseende förutsätter, att talan mot lägre rätts beslut

¹⁰ Ämnet är utförligare utvecklat i *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 51—55.

¹¹ Se närmare *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 56—59.

i behörighetsfrågan fullföljts till den högre rätten, eller att därstädes gjorts invändning om underrättens behörighet¹².

a) Av det sagda får man icke draga den slutsatsen, att enligt svensk rätt de kompetensregler, som falla utom området för 10: 29, utan inskränkning äro underkastade parternas dispositionsrätt. Att så ej är förhållandet, framgår omedelbart av 10: 32, som stadgar, att avtal, varigenom någon utfäst sig att svara vid annan än rätt domstol, skall vara utan verkan. *Prorogationsrätt* i egentlig mening — d. v. s. rätt för parterna att överenskomma om domstol med verkan, att den domstol, vid vilken i enlighet med överenskommelsen målet anhängiggöres, är behörig att upptaga detsamma, fastän sådan behörighet icke ipso jure tillkommer domstolen — har genom detta stadgande förvägrats parterna¹³. Det bör framhållas, att 10: 32 icke gör någon skillnad emellan olika slag av kompetensregler; bindande verkan har fränkänts alla avtal om domstol, ej blott dem, som beröra den sakliga eller funktionella kompetensen, utan även utan undantag, där ej sådant är särskilt stadgat, de, som ha avseende å den lokala kompetensen. Sin huvudsakliga betydelse har stadgandet naturligtvis i det avseendet, att det betager parterna rätten att med frångående av sådana regler angående den lokala kompetensen, som icke äga absolut karaktär (de regler, som åsyftas i 10: 28), träffa avtal om forum.

Grunden till den ståndpunkt, som lagstiftaren intagit i 10: 32 och som avviker från vad i äldre svenska processlagförslag förordats¹⁴, är att söka i farhåga för, att frihet

¹² Se ovan vid not. 9. Ämnet behandlas ej närmare här.

¹³ Svensk rätt känner följaktligen, bortsett från speciellt stadgande, icke något forum prorogatum (eller conventionale) i egentlig mening, d. v. s. ett forum, som har till kompetensgrund parternas överensstämmande vilja ang. behörigheten (jfr ovan sid. 292).

¹⁴ Se Lagkom:n och Lagbered:n 10: 7, som upptog bestämmelsen, att, om käromål grundades på skriftligt avtal och svaranden däri förklarar, att han å bestämd ort ville svara för det avtal, käranden ägde lov att söka honom vid rätten i den ort, ändå att han annorstädes hade hemvist. Enligt Nya Lagbered:n, Principbetänkandet del 1 kap. 15 § 2, skulle i tvistemål domstol, som enligt lag vore obehörig, kunna genom uttrycklig eller tyst överenskommelse av parterna vinna behörighet i alla de

för parterna att avtala om forum skulle kunna missbrukas eller dock föranleda, att vissa domstolar, särskilt i de större städerna, bleve överhopade med arbete ¹⁵.

fall, där ej en sådan avvikelse från lagens föreskrift vore uttryckligen förbjuden, dock skulle ej sålunda instansordningen få förändras, utan blott valfrihet emellan första instansens domstolar beredas; närmare föreskrifter ang. sådan överenskommelse äro meddelade i § 4. I sitt förslag till lag ang. vissa invändningar i rättegång vid allmän underrätt så ock om sådan rätts behörighet i vissa fall av 1893 avvek N. Lagbered:n från sin tidigare uppfattning, i det att nämligen utfästelse att svara vid annan än rätt domstol föreslogs skola vara utan verkan. I överensstämmelse härmed och på enahanda skäl som de av N. Lagbered:n i sistnämnda förslag anförda har 10:32 genom 1901 års rättegångslag erhållit sin nuvarande lydelse. Ang. detta ämne se vidare *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 16—23.

¹⁵ Ang. denna synpunkt jfr vad ovan sid. 294 yttrats. Den ställning, lagstiftaren intagit till förevarande spörsmål, kan med fog anses otillfredsställande. Någon verklig fara för, att en parternas prorogationsrätt beträffande forum skulle kunna leda till en olämplig arbetsfördelning emellan domstolarna och till överbelastning av vissa domstolar, föreligger säkerligen icke. Erfarenheten i de länder, där lagstiftningen medger parterna en sådan rätt, är härutinnan lärorik. Att parter kunna ha gagn av att få träffa avtal om forum för viss tvist eller för tvister, som kunna härflyta av ett visst rättsförhållande, ligger i öppen dag.

Bestämmelsen i 10:32 avser givetvis endast avtal, varigenom part förbundit sig att svara vid annan *svensk* domstol än den, som enligt vår rätts regler äger behörighet. Att bestämmelsen icke har större räckvidd, kan man sluta till redan därav, att den har sin plats i 10 kap. RB, som giver regler ang. fördelningen av mål emellan svenska domstolar; de skäl, som föranlett stadgandet, äro ock i detta avseende fullt tydliga. Beträffande avtal emellan svensk och utlänning ang. måls upptagande vid *utländsk* domstol har man att skilja mellan två frågor, 1) *Utländsk* domstol, vid vilken i enlighet med ett sådant avtal ett mål anhängiggjorts, kan uppenbarligen icke med stöd av 10:32 RB fränkänna avtalet giltighet. Någon allmän internationellt-rättsligt princip, enligt vilken avtal om forum emellan inlänning och utlänning saknar giltighet, är ej heller till finnandes. En särskild fråga är naturligtvis, vilken verkan med avseende å rättskraft och exigibilitet tillkommer utländsk dom i Sverige (Se Svensk Civilprocessrätt I sid. 113 ff. 2:dra uppl. sid. 111 ff.). I detta sammanhang kan ock förtjäna erinras om den konvention, som den 25 April 1861 avslutats emellan Sverige och Danmark ang. ömsesidig verkställighet av domar och utslag, meddelade i Sverige och Danmark, och som lett till utfärdande för Danmarks del av den s. k. mellanrikslagen den 19 Februari 1861 och för Sveriges del av förordningen den 25 April 1861 (se om denna

Då i 10: 32 avtal om forum förklarats vara utan verkan, innebär detta, att avtalet är utan rättslig betydelse såväl i förhållande till domstolen som i förhållandet mellan parterna. Domstolen är således, oavsett avtalet, berättigad och skyldig att ingå i prövning av behörighetsfrågan under samma förutsättningar, som om avtalet icke funnits, d. v. s. ex officio i ett officialprövningsfall (10: 29) och efter vederbörlig invändning i annat fall. Avtalets rättsliga betydelselöshet, vad angår parternas inbördes förhållande, framträder däri, att avtalet icke för part medför någon rättslig förpliktelse att underlåta framställande av invändning om domstolens behörighet och alltså ej heller kan giva upphov åt någon skadeståndsskyldighet för part, som åsidosätter avtalet ¹⁶.

Det är uppenbart, dels att 10: 32, ehuru lagrummet endast talar om en utfästelse att *svara*, även fränkänner en utfästelse att *kära* vid annan domstol än den, som enligt lagens regler är behörig, giltighet, dels ock att lagrummet ej avser avtal om att kära vid en viss av två eller flera behöriga domstolar ¹⁷

lagstiftning Svensk Civilprocessrätt I not 20 sid. 113—115 — 2:dra uppl. sid. 111—113 — samt ovan sid. 323—325 — sid. 345—347 i 1:sta uppl. av del 2). I § 6 av den danska lagen stadgas, att svensk undersåte icke kan lagsökas vid dansk domstol utom i fall, då sådan sak kunde anläggas, om svaranden vore dansk. Det torde kunna tagas för givet, att till de fall, då dansk domstol sålunda äger upptaga sak mot svensk man, är att hänföra även det fall, att svensk och dansk träffat avtal om avdömande vid dansk domstol av sak dem emellan. 2) Har svensk och utlänning ingått avtal om måls upptagande vid utländsk domstol, men målet i strid häremot anhängiggöres vid svensk domstol, så möter, för den händelse svaranden med åberopande av avtalet framställer exceptio fori, spörsmålet, vilken verkan domstolen skall tillerkänna avtalet. Jag är för min del böjd för att anse invändningen böra gillas, under förutsättning att ej målet är av den art, att enligt svensk internationell rätt domsrätt icke tillkommer utländsk myndighet. Denna mening synes i varje fall hava fog för sig. säframt en dom av den utländska domstol, varom parterna avtalat, kan ernå rättskraft här i riket (jfr Svensk Civilprocessrätt I sid. 121 f., 2:dra uppl. sid. 120 f.).

¹⁶ Jfr *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del 1 sid. 24 f.

¹⁷ Jfr härom *Trygger*, Kommentar till lag om ändring i vissa delar av rättegångsbalken den 14 Juni 1901 sid. 18 f.

Om den bestämmelse i § 324 sjöl., som medger parterna viss rätt att avtala om forum, har redan förut varit tal¹⁸.

b) 10: 28 RB har följande lydelse: "Varder ej invändning om underrätts behörighet af svaranden framställd efter ty i 16 kap. 2 § sägs, och är ej sådant fall för handen, hvarom i 29 § af detta kap. förmäles, skall målet anses vara vid rätt domstol anhängiggjort". Innebörden av detta stadgande skall nu något närmare belysas.

Då det i lagrummet säges, att målet skall "anses vara vid rätt domstol anhängiggjort", så bör detta uppenbarligen icke fattas så, som om lagstiftaren byggt på en fiktion om målets anhängighet vid den domstol, till vilket det enligt lagens foraregler hör. Stadgandet innebär i och för sig ej annat, än att förhållandet är att med hänsyn till verkningarna bedöma så, som om målet vore anhängigt vid rätt domstol¹⁹, en ståndpunkt, som är en given konsekvens därav, att någon prövning av kompetensfrågan enligt 10: 28 ej får förekomma. Emellertid erhåller den processuella företeelse, som är i fråga, ej tillräcklig förklaring och belysning, om man ensidigt betonar, att, då i en viss konkret process ingen prövning av kompetensfrågan äger rum, denna fråga *i den processen* är oviss²⁰. Man kan ej förbise, att stadgandet i 10: 28 i stor omfattning kan ha till följd, att mål anhängiggöras samt erhålla handläggning och saklig prövning med full rättslig verkan vid annat forum än det, som lagens regler anvisa, och det gäller att, om ej för annat så i den vetenskapliga systematikens intresse, finna en tillfredsställande teoretisk konstruktion härför, en konstruktion, som motsvarar den tanke, på vilken stadgandet är byggt. Denna tanke är ingen annan

¹⁸ Se ovan sid. 286.

¹⁹ Av stadgandet följer alltså, att, där enligt lag ett anspråk skall vid talans förlust inom viss tid anhängiggöras vid viss i lagen angiven domstol, part, som inom den utsatta tiden vänder sig till annan domstol, ändock förvarat sin talan under de i 10: 28 nämnda förutsättningar. Detta framhölls uttryckligen under förarbetena till 1901 års lag. Jfr *mina* Föreläsningar över 1901 års rätttegångslag del 1 sid. 26.

²⁰ Trygger går i sin Kommentar till 1901 års rätttegångslag ej längre än till framhållande härav. sid. 7. — Jfr min framställning i Svensk Civilprocessrätt V sid. 1168.

än den, att det icke föreligger något offentligt intresse, som bjuder att, då svaranden underlåter att framställa invändning om domstolens behörighet, fränkänna domstolen behörighet. Kompetensgrundande betydelse har härmed i själva verket tillerkänts den omständigheten, att svaranden underlåter att i rätt tid framställa invändning. Det är denna underlåtenhet i och för sig, som äger betydelse, och det ligger ej någon vikt på, om underlåtenheten är uttryck för en vilja eller ej²¹. Man saknar således h. o. h. fog för att anse stadgandet i 10: 28 vara grundat på den uppfattningen, att det i de fall, om vilka lagrummet handlar, föreligger en tyst överenskomelse mellan parterna.

Villkor för prövning av behörighetsfrågan är enligt 10: 28, att svaranden, efter ty i 16: 2 föreskrives²², gör invändning om behörigheten. En sådan invändning innebär ett påstående av svaranden, att underrätten är obehörig och ett yrkande, att domstolen fördenskull måtte avvisa saken utan prövning²³. Det torde böra antagas, att svaranden icke behöver närmare utföra sitt påstående eller motivera sitt yrkande, liksom ock att domstolen kan på annan grund än den, svaranden anfört till stöd för sitt yrkande om sakens avvisande, förklara sig obehörig.

Genom en behörighetsinvändning enligt 10: 28 kan svaranden söka göra gällande, antingen att målet hör till annan myndighet än domstol eller till annan domstol, eller att det enligt lag eller särskild författning bör provas omedelbart av skiljemän, eller ock att det jämlikt parterna mellan träffat skiljeavtal bör avgöras av skiljemän. Att en invändning, som gör gällande ett skiljeavtal, måste, om den befinnes befogad, föranleda sakens avvisande, är ej mindre klart, än att detta resultat måste framgå av en godkänd invändning om,

²¹ Jfr Svensk Civilprocessrätt I sid. 77 not. 8 (2:dra uppl. sid. 76 not. 8).

²² Någon närmare redogörelse för innehållet i sistnämnda lagrum skal ej lämnas här.

²³ Att endast svaranden (och icke käranden) kan göra denna invändning, är tydligt. En kärande, som finner, att han vänt sig till orätt domstol, och som ej är nöjd härmed, kan återkalla sin talan.

att annan myndighet än domstol eller annan domstol är behörig, eller att behörighet enligt lagstadgande tillkommer skiljemän ²⁴.

Av 10: 28, jfrd med 16: 2, framgår, att principen om invändning såsom villkor för prövning av behörighetsfrågan vidhållits så strängt, att officialprövning ej ens för det fall, att svaranden uteblivit, ifrågakommer ²⁵. Denna ståndpunkt finner jag för min del giva anledning till ganska stora betänkligheter. Det står på detta sätt i en kändes makt att rent av trakassera svaranden genom att instämma denne till en för honom synnerligen obekväm domstol. Svaranden måste under rättegångens lopp infinna sig och göra invändning, om han vill undvika, att målet anses vara vid rätt domstol anhängiggjort. Särskilt må här erinras om det redan förut (sid. 334 f.) berörda fall, att utlänning instämts till domstol, som ej enligt 10: 1 är behörig att upptaga målet, samt utlänningen uteblir. Om det ej enligt 10: 1 finnes något kompetent forum här i riket, är det enligt min uppfattning ganska säkert, att domstolen bör ex officio avvisa saken, och detsamma torde man böra anse för det fall, att svaranden är dansk undersåte, som instämts till annan domstol än den enligt § 9 i förordningen den 15 Juni 1861 behöriga. Goda skäl tala för att gå

²⁴ Jfr Svensk Civilprocessrätt I sid. 25 not. 25 (2:dra uppl. sid. 24 f. not. 26). Annan mening har jag ej uttalat i *mina* Föreläsningar över 1901 års rättegångslag del I sid. 27—29. Jag har endast på grundvalen av den förhistoria, som 16: 2 RB har, sökt visa, att en invändning om skiljetal icke bör bedömas efter sistnämnda lagrum, således icke är bunden vid den däri stadgade preklusionstiden, icke har processhinderande karaktär eller i övrigt behandlas enligt de i kap. 16 för exceptio fori givna reglerna. I praxis har annan uppfattning gjort sig gällande; se rättsfall i N. J. A. 1908 sid. 482; 1910 sid. 509 och 1920 sid. 375. Det torde emellertid vara tydligt, att vilken åsikt man nu än omfattar i denna del — en invändning om skiljeavtal icke berättigar domstolen till en kompetensprövning, som går utöver vad invändningen enligt sitt innehåll äsyftar. — Se för övrigt ang. ett särskilt spörsmål (betydelsen av invändning om att målet enligt avtal om forum emellan parterna hör till utländsk domstol) ovan not. 15.

²⁵ Jfr därmed den grundsats, som omfattats i 11: 32, första st., RB.

längre och anse stadgandet i 10: 28 över huvud ej vara tillämpligt i fall, då svaranden är utländsk undersåte, som uteblir ²⁶.

§ 30.

Kompetenskonflikter.

Vid redogörelsen för förhållandet emellan domstolar och administrativa myndigheter har begreppet kompetenskonflikt bestämts ¹, och det har därvid framhållits, att en konflikt kan vara antingen positiv eller negativ. Dessa bestämmingar äga tillämpning jämväl på förhållandet mellan domstolarna.

I. Vad först angår den positiva kompetenskonflikten, så har man att uppmärksamma 25: 21 RB (ursprungliga lydelsen), som bland rättegångsfelen upptagit det fall, att en domstol dömt, då saken varit instämd till annan domstol. Att lagstiftaren här förklarat en av en domstol meddelad dom ogiltig, därför att saken förut varit instämd till annan rätt, innebär ett förbud för domstol att i sådant fall döma, och förbudet avser tydligtvis ej blott själva dömandet utan över huvud målets upptagande till behandling. En domstol får alltså icke taga befattning med en sak, som redan, d. v. s. innan saken blev vid domstolen anhängig (genom delgivning av stämningen i målet), är vid annan domstol anhängig. Det gör härvid ingen skillnad, om den domstol, till vilken saken sist instämts, anser sig ensam behörig; det faktum, att en sak är anhängig vid en domstol, utgör i och för sig laga anledning för annan domstol att visa den från sig ². En positiv kompetenskonflikt bör sålunda enligt svensk rätt icke kunna uppkomma. Skulle emellertid ändå en sak komma att upptagas vid mer än en domstol och de olika domstolarna meddela dom i saken, är hjälpmålet klagan i högre rätt; försummas klagotiden, måste resning begäras.

²⁶ Jfr det i Svensk Juristtidning för 1924 sid. 28 refererade rättsfallet.

¹ Se sid. 57 i detta arbete, Jfr för övrigt *min* avhandling Om forum i brottmål sid. 236—240.

² Lagkom:ns och Lagbered:ns förslag ha upptagit uttrycklig bestämmelse hänom; se det senare förslaget 10: 35 RB I. — Se för övrigt i detta ämne Svensk Civilprocessrätt V sid. 1144—1148.

Det ovan sagda äger tillämpning jämväl med avseende å det förhållandet, att kâranden äger rätt att välja mellan olika domstolar. Då kâranden träffat sitt val och anhängigjort saken vid någon av dessa domstolar, kan annan av dem ej, så länge anhängigheten varar, upptaga samma sak³. Man plägar uttrycka detta så, att man säger, att prevention avgör företrädet emellan domstolarna.

II. En negativ kompetenskonflikt kan lätt uppstå; att ett mål successivt instämmas till två eller flera domstolar men av dem alla avvisas på grund av förment obehörighet, är ej allt för sällsynt. Vinna dessa beslut laga kraft, så föreligger en egentlig negativ kompetenskonflikt. Även det fall, att laga kraft ej åkommer alla besluten utan det ena överklagas, må emellertid granskas.

Om domstolarna A, B och C förklarat sig obehöriga och kâranden, som låtit A:s och B:s beslut vinna laga kraft, överklagar C:s beslut, så inträffar ej något anmärkningsvärt, för den händelse den högre instansen skulle finna C behörig; dess beslut undanröjes och målet återförvisas till C. Skulle hovrätten, där klagan föres, finna C:s beslut lagligen grundat och hysa den uppfattningen, att någon av de andra domstolarna, A eller B, är rätt domstol, så kan hovrätten, vars skyldighet med anledning av den förda klagan är begränsad till att pröva riktigheten av C:s beslut, inskränka sig till att fastställa samma beslut. Att hovrätten, då A:s och B:s beslut ernått laga kraft, icke kan förklara någon av dem behörig och förvisa målet till den av dem, som sålunda befunnits kompetent, är tydligt. Men hovrätten har en annan utväg, som är sakligt sett mera tillfredsställande än ett blott fastställande av C:s beslut; hovrätten kan ingå till högsta instansen med begäran att få utan hinder av den laga kraft, som åkommit A:s eller B:s beslut, bestämma behörig domstol i målet, och till en dylik hemställan lämnar högsta instansen sitt bifall, såframt den anser, att hovrättens uppfattning är riktig⁴. Därest talan mot C:s beslut i behörighetsfrågan fullföljts ända till högsta instansen,

³ Jfr ovan sid. 292 f.

⁴ Se rättsfall i N. T. 1872 sid. 501.

kan tydligtvis denna av eget initiativ förordna om behörig domstol.

Om laga kraft åkommit alla de beslut, genom vilka flera underrätter, av vilka en är behörig, förklarat sig obehöriga, så anser man kâranden berättigad att erhålla resning (31: 1 RB), detta även i det fall, att han icke skulle styrka sig ha varit av laga förfall hindrad att föra klagan över obehörighetsbesluten. I enlighet med resningens natur att innefatta ett återställande av försutten fatalietid kan högsta instansens beslut i anledning av resningsansökningen gå ut på, att sökanden har att vända sig till viss angiven domstol, d. v. s. den domstol, vars beslut anses innehålla en oriktig inkompetensförklaring, för erhållande av hänvisning om vad han har att iakttaga för sökande av ändring i dess beslut, och att domstolen äger, utan hinder av den laga kraft, som åkommit dess beslut, meddela sådan hänvisning⁵. Målet försättes på detta sätt i alldeles samma skick, som det ägde, då det oriktiga beslutet gavs. En mindre omständlig procedur har föreslagits i processlagförslagen⁶ och redan flera gånger kommit till användning i praxis⁷. Högsta instansen förklarar omedelbart någon av underrätterna behörig.

§ 31.

Rättshjälp.

Det har tidigare i detta arbete (se särskilt § 9) varit tal om de regler, som röra skyldighet för domstolar eller andra myndigheter i Sverige att tillhandagå utlandet med åtgärder, hörande till rättegång därstädes, eller omvänt (*rättshjälp*). Med några ord skall jag nu redogöra för vad som gäller angående rättshjälp emellan svenska domstolar inbördes. Ämnet är, vid bristen på allmänna bestämmelser, snart uttömt.

⁵ Jfr rättsfall i N. T. 1864 sid. 427.

⁶ Se Lagkom:n 10: 37 RB; Lagbered:n 10: 36 RB och Nya Lagbered:ns principbetänkande del 1 kap. 15 § 7.

⁷ Se rättsfall i N. J. A. 1911 sid. 514 m. fl.

Man skulle med åberopande av § 47 regeringsformen kunna vilja påstå, att det i förhållandet emellan domstolarna består en skyldighet till rättshjälp. I lagrummet ålägges ju nämligen alla verk samt högre och lägre ämbetsmän, bland annat, att räcka varandra handen till fullgörande av konungens bud och befallningar och av allt vad rikets tjänst utav dem fordrar. Emellertid är frågan ingalunda avgjord härmed. Avgörande är, huruvida en domstol är befogad att till annan överlämna företagande av någon viss processhandling, och huruvida annan än processdomstolen äger behörighet att företaga en handling, som skall ingå såsom led i den vid sistnämnda domstol förda processen. Svaret torde icke kunna bli ja i vidare mån, än man kan finna stöd av lagbestämmelser för ett sådant svar.

Vad angår det inbördes förhållandet emellan underrätterna, så finnes det icke något annat uttryckligt lagbud att hänvisa till än 17: 4 RB, som tillåter processdomstolen under vissa förutsättningar att besluta om vittnesförhör vid annan domstol. Den regel, som i detta lagrum givits angående vittnen, kan man tvivelsutan utsträcka jämväl till sakkunnige, så att följaktligen processdomstolen äger under enahanda förutsättningar, som i 17: 4 äro nämnda, hänskjuta förhör med sakkunnig till annan domstol. Denna utsträckning av regeln i det anförda lagrummet har fog för sig med hänsyn därtill, att 1734 års lagstiftare icke torde ha haft någon klar uppfattning av väsensskillnaden emellan vittnen och sakkunnige och därför icke meddelat några särskilda bestämmelser om de senare. För övrigt vågar jag ej antaga, att processdomstolen äger till annan rätt hänskjuta företagandet av någon processhandling¹.

Högre instans måste antagas äga förordna om upptagande vid underrätt av bevis av vad slag det vara må².

¹ Wrede, Civilprocessrätt I sid. 174 f., antager emellertid, med åberopande av 14: 9 RB in fine (se lagrummets ursprungliga lydelse), att part, som företrädes av fullmäktig, kan få avlägga ed vid annan domstol.

² Se betr. syn 14: 3 JB sista punkten samt bestämmelserna om muntligt förhör i 26: 15, 27: 15 och 30: 45 RB, samt jfr mitt *arbete* om Rättsmedlen sid. 225 f.